

5150

MARMARA UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ŞEMSEDDİN SİVASI'NIN
SÜLEYMANIYYE'Sİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Yöneten

Prof.Dr. Amil ÇELEBİOĞLU

Hazırlayan

Hüseyin AKKAYA

İSTANBUL - 1988

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNÎ-TARİHÎ VE MENKABEVÎ KAYNAKLARA

GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER

I - KİTAB-I MUKADDES'E GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER	6
A - Tevrat'a Göre Süleyman Peygamber	6
B - İncil'e Göre Süleyman Peygamber	12
II - KUR'AN-I KERİM'E GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER	14
III - HADİSLERE GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER	18
IV - TARİHÎ KAYNAKLARA GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER	20
V - MENKABEVÎ KAYNAKLARA GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER	28
A - Yazılı Kaynaklardaki Menkabeler	28
B - Sözlü Gelenekteki Menkabeler	33

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA SÜLEYMAN PEYGAMBERLE

İLGİLİ ESERLER

I - SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ MENSUR ESERLER	39
--	----

A - Müstakil Eserler	39
1 - Süleymân-nâme-i Kebir	39
2 - Menâkıb-ı Süleymân bin Davud	42
3 - Kısâs-ı Süleymân Peygamber Aleyhi's-selam	43
B - Bazı Bölümleri Süleyman Peygamberle İlgili Eserler	44
1 - Kısâs-ı Enbiyâ'lar	44
a) Rabguzî'nin Kısâs-ı Enbiyâ'sı	45
b) Aydınoğlu Mehmed Bey Adına Tercüme Edilen Kısâs-ı Enbiyâ	45
c) Mûsâ bin Hacı Hüseyin el-İznikî'nin Kısâs-ı Enbiyâ'sı	45
ç) Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın Envârü'l-Aşkın'i	45
d) Kara Çelebi-zâde Abdülaziz'in Mir'âtü's-Safâ'sı	46
e) Ahmed Cevdet Paşa'nın Kısâs-ı Enbiyâ'sı	46
f) Yazarı Bilinmeyen Kısâs-ı Enbiyâ	47
2 - Kitâb-ı Miglâte	47
3 - Kazâ vü Kader Kıssa-ı Sîmürg	48
4 - Bülbüliyye (Manisalı Birrî)	49
5 - Bülbüliyye (Monlâ Muhammed)	49
6 - Erzurumlu Hoca Fenâyî'nin Oğlu Mahzûnî	50
II - SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ MANZUM ESERLER	52
A - Müstakil Eserler	52
1 - Süleymân-nâme	52
2 - Süleymâniyye	53
B - Bazı Bölümleri Süleyman Peygamberle İlgili Eserler	53

1 - Manzum Mesnevî Tercümesi	53
2 - Ferah-nâme (Kemaloğlu İsmail)...	56
3 - Hikâyet-i Temîm-i Dârî	57
4 - Ferah-nâme (Muhammed Hatiboğlu).	58
5 - Câmiü'l-Ahbâr	58
6 - Gülşenü'l-Ebrâr ve Ma'denü'l-Esrâr	60
7 - Bülbüliyye	61
8 - Hilye-i Enbiyâ	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA SÜLEYMAN PEYGAMBERLE

İLGİLİ MOTİFLER

I - DİVAN EDEBİYATINDA SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ MOTİFLER	65
A - Divan Şiirinde Süleyman Peygamberle İlgili Motifler	65
1 - Süleyman-Peygamber	65
2 - Süleyman-Padişah	66
3 - Süleyman-Belkıs	68
4 - Süleyman-Âsaf	70
5 - Süleyman-Mülk	72
6 - Süleyman-Zenginlik	73
7 - Süleyman-Haşmet	74
8 - Süleyman-Kahr	74
9 - Süleyman-Adalet	75
10 - Süleyman-Azm-i sefer (sefer etmek) ...	76
11 - Süleyman-İns ü cin, dîv ü peri	76
12 - Süleyman-Divan kurmak (toplantı). ...	77
13 - Süleyman-Mantıku't-tayr (kuş dili) ...	78
14 - Süleyman-Hüdhüd	78
a) Hüdhüd-Su	80

b)	Hüdhüd-Resûl (elçi)	80
c)	Hüdhüd-Hemdem, râzdâr (sırdâş)	81
ç)	Hüdhüd-Akıl	81
15 -	Süleyman-Hüma	81
16 -	Süleyman-Sâfinât (atlar)	82
17 -	Süleyman-Mûr (karınca) - Melah (çekirge)	83
a)	Karınca-Âşık, Süleyman-Sevgili	84
b)	Karınca-Yol beklemek	84
c)	Karınca-Kadem basmak (ayak basmak)	85
ç)	Karınca-Konuklamak	85
d)	Karınca-Bahs, sohbet	86
e)	Karınca-Nasihât	87
f)	Karınca-Çekirge, melah, cerâd	87
g)	Karınca-Hat (ayva tüyü)	88
ğ)	Karınca-Hat (yazı)	89
h)	Karınca-Zîr-i zemîn (yerin altı)	90
18 -	Süleyman-Yel, rûzgâr, bâd, sabâ - Taht	91
a)	Süleyman-Yel, sabâ, bâd	91
b)	Taht-Yel, rûzgâr, bâd	91
c)	Taht-Vücut	94
ç)	Taht-Gönül	94
d)	Taht-Yaprak	95
19 -	Süleyman-Mühr, hâtem, nigîn, yüzük	95
a)	Mühr-Ağız	98
b)	Mühr-Ağza bakmak	98
c)	Mühr-Vücut	99
ç)	Mühr-Mihr (hüsn)	99
d)	Mühr-Visâl	100
e)	Mühr-İman	100
f)	Mühr-Be-nâm (şöhret)	100
g)	Mühr-Sihir	100
ğ)	Mühr-Davet etmek	101
h)	Hâtem-Kanaat	102
ı)	Hâtem-İlim	103

i) Hâtem-Oyuncak	103
j) Hâtem-Deniz	104
k) Hâtem-Cihan	104
l) Hâtem-Mülk	105
m) Hâtem-Bezm, meclis, halka		105
20 - Süleyman-Dîv (dev), ifrit, ehrimen	.				106
a) Mühr-Dudak, ehrimen (dev) - Rakîb	.				107
b) Dîv-Taht	108
c) Dîv-Nefs	108
21 - Süleyman-Kelâm-Mâna	109
22 - Süleyman-Rûh	109
23 - Süleyman-Aşk	110
24 - Süleyman-Hüsn	110
25 - Süleyman-Sevgili	110
26 - Süleyman-Şair	111
27 - Süleyman-Çetr (çadır)	112
28 - Süleyman-Cihan, âlem	112
B - Divan Nesrinde Süleyman Peygamberle İlgili					
Motifler	113
1 - Süleyman-Dîv ü perî vuhûş u tuyûr	...				113
2 - Süleyman-Kuş dili-Aşk	114
3 - Süleyman-Kuşlar	114
4 - Süleyman-Yel-Taht	114
5 - Süleyman-Dev-Cihan	115
6 - Süleyman-Can-Taht, Hâtem-İman-Dev	...				115
II - HALK EDEBİYATINDA SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ					
MOTİFLER	116
A - Halk ve Tekke Şiirinde Süleyman Peygamber-					
le İlgili Motifler	116
1 - Süleyman-Peygamber	117

2 - Süleyman-Sultan, şah	118
3 - Süleyman-Belkıs	118
4 - Süleyman-Asaf	119
5 - Süleyman-Kahraman	119
6 - Süleyman-Mülk	120
7 - Süleyman-Adalet-Hüküm	120
8 - Süleyman-İns ü melek dîv ü peri	122
9 - Süleyman-Kuş dili	123
10 - Süleyman-Şah-ı mürgân (kuşların şahı) .	123
11 - Süleyman-Leylek	124
12 - Süleyman-Gurbet	125
13 - Süleyman-Karınca-Çekirge	125
a) Sevgili-Süleyman, Aşık-Karınca	125
b) Karınca-Hükmetme	126
c) Karınca-Çekirge budu	126
ç) Karınca-Kara yer	126
d) Karınca-Cevap verme	127
14 - Süleyman-Mühür, hâtem, yüzük	128
a) Mühür-Süleyman	128
b) Mühür-Kurt, kuş	128
c) Hâtem-Dudak	129
ç) Mühür-Kaş	129
d) Mühür-Ak göğüs	130
e) Mühür-Güzellik	130
f) Yüzük-Kuzu (çocuk)	131
g) Hâtem-Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr	131
ğ) Hâtem-Elif	131
15 - Süleyman-Taht-Yel	132
a) Taht-Yel	132
b) Taht-Aşk	132
c) Taht-Mâr (yılan)	133
ç) Taht-Erişmek	133
d) Taht-ı Süleyman-Güvenmemek	134
e) Tahtgâh-Pâsbânlik (kapıcılık)	134

16 - Süleyman-Yele binmek	134
17 - Süleyman-Yanak	135
18 - Süleyman-Sevgili	135
19 - Süleyman-Ali	136
20 - Süleyman-Zenbil	136
21 - Süleyman-Asa-Kurt	136
22 - Süleyman-Fani dünya	137

B - Halk Hikâyelerinde Süleyman Peygamberle İlgili Motifler	138
1 - Süleyman-Hüküm	139
2 - Süleyman-Divan kurmak	139
3 - Süleyman-Merhem	140
4 - Mühür-İfrit-Serçe	140
5 - Mühür-Kilit-Levha, Asil-Şivezad-Cinlerin padişahı	141
6 - Mühür-Şifa	142
7 - Mühür-Ölümsüzlük	143
8 - Mühür-Sihirli kemer	143
C - Atasözlerinde Süleyman Peygamberle İlgili Motifler	144

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ

ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I - HAYATI	145
II - EDEBÎ ŞAHSİYETİ	150
III - ESERLERİ	152
A - Manzum Eserleri	152
1 - Divân-ı Şemsî	152

2 - Süleymâniyye	152
3 - İbret-nümâ	152
4 - Mevlid	153
5 - Gülşen-âbâd	153
6 - Heşt-Bihişt	153
7 - Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk ...	154
8 - Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam	154
9 - Tercüme-i Kasîde-i Bür'e	154
10 - İrşâdü'l-Avâm	155
11 - Menâsik-i Hac	155
B - Mensur Eserleri	156
a) Türkçe Eserleri	156
1 - Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn	156
2 - Menâzilü'l-Ârifîn	156
3 - Umdetü'l-Edîb fi't-Ta'lîm ve't-Te'dîb .	156
4 - Emr-i İlâhî ve Hüccet-i İlâhî	156
5 - Es-Safâyıh fî-Tercemeti'l-Levâıyıh ...	156
6 - Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis	157
7 - Nakdü'l-Hâtır	157
8 - Dâiretü'l-Usûl	157
b) Arapça Eserleri	158
1 - Hallü Maâkıdı'l-Kavâid	158
2 - Zübdetü'l-Esrâr fî-Şerhi Muhtasa- ri'L-Menâr	158

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ'NİN SÜLEYMÂNİYYE

ADLI MESNEVİSİ

I - SÜLEYMÂNİYYE'NİN MÜELLİFİ	159
--	-----

II - ŞEKİL HUSUSİYETLERİ	168
A - Tertib Hususiyetleri	168
B - Nazım Şekli ve Türleri	169
C - Vezin	169
Ç - Kafiye	170
III - İMLA DİL VE İFADE HUSUSİYETLERİ	173
A - İmla Hususiyetleri	173
B - Dil ve İfade Hususiyetleri	175
IV - MUHTEVA HUSUSİYETLERİ	182
A - Süleymâniyye'nin Kaynakları	182
B - Süleymâniyye'de Geçen Âyet ve Hadisler	184
1 - Âyetler	184
2 - Hadisler	187
C - Süleymâniyye'deki Bazı Temlilî Hususiyetler	189
Ç - Diğer Muhteva Hususiyetleri	191
D - Konunun Özeti	195
V - NÜSHA TAVSİFLERİ VE METNİN KURULUŞU	203
A - Nüsha Tavsifleri	203
B - Metni Tesbit Ederken Tutulan Yol	206
METİN	209
NETİCE	376
FOTOĞRAFLAR	380
BİBLİYOGRAFYA	382
ŐAHİS ADLARI İNDEKSİ	391

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser.
A.g.k.	: Adı geçen katalog.
A.g.ş.	: Adı geçen şahıs.
An.	: Anlatan.
Ank.	: Ankara.
AÜEF	: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
AÜFEF	: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
bas. haz.	: Baskıya hazırlayan.
BKM	: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.
bl.	: Bölümü.
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
DİB	: Diyânet İşleri Başkanlığı.
Erz.	: Erzurum.
GÜGEF	: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi.
Haz.	: Hazırlayan.
İA	: İslam Ansiklopedisi.
İMK	: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
İst.	: İstanbul.
İÜ	: İstanbul Üniversitesi.
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
KB	: Kültür Bakanlığı.
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Ktp.	: Kütüphanesi.
Mat.	: Matbaası.
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı.
MIFAD	: Millî Folklor Araştırma Dairesi.
Müz.	: Müzesi.
nr	: Numara.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
SÜEF	: Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
Sül.	: Süleymaniye.

Tem. Es. : Temel Eser.
TİB : Türkiye İş Bankası.
TTK : Türk Tarih Kurumu.
T.Y. : Türkçe Yazmalar.
Yay. : Yayını.
yk. : Yaprak.

ÖNSÖZ

Pek çoğu telif olmak üzere manzum ve mensur kırka yakın eser sahibi olan, XVI. yüzyılın meşhur mutasavvıf şairlerinden Şemseddin Sivâsî (926/1520-1006/1597) ve eserleri üzerine, bugüne kadar yeterli bir araştırma yapılmamıştır. Hem Şemseddin Sivâsî'nin edebî yönünü ortaya koyacak çalışmalara başlangıç teşkil etmesi, hem de eski edebiyatımızda edebî bir tarz olarak gelişen Süleyman-nâme'ler hakkında bilgi vermek amacıyla, onun Süleymâniyye isimli mesnevîsini araştırma konusu olarak seçtik. Süleymâniyye, Süleyman Peygamberle alâkalı müstakil bir eser olarak günümüze kadar ulaşabilen yegâne mesnevî olduğu için mühim bir eserdir.

Çalışmamız iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım inceleme, ikinci kısım metindir. Birinci kısım beş altbölümden ibarettir. Birinci bölümde Süleyman Peygamberin hayatı dinî, tarihî ve menkabevî kaynaklara göre ele alınmıştır. İkinci bölüm, Türk edebiyatında kaleme alınmış, Süleyman Peygamberle ilgili eserlere ayrılmıştır. Üçüncü bölümde Süleyman Peygamberle alâkalı motifler, dördüncü bölümde Şemseddin Sivâsî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri incelenmiş; beşinci bölümde ise Süleymâniyye, şekil ve muhteva yönünden ele alınıp edebî değeri açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezin metin kısmında, temin edebildiğimiz üç yazma nüsha karşılaştırılarak tenkidli metin ortaya konulmuştur. Sadece nüsha karşılaştırması ile yetinilmeyip esas alınan nüshada mana ve vezin yönünden görülen kusurlar tamir edilip giderilmeye çalışılmıştır. Bu hususta takip ettiğimiz metod, metin kısmından önce "Metni Tesbit Ederken Tutulan Yol" başlığı altında verilmiştir.

Araştırma safhasında yazılı ve sözlü kaynaklar, zamanımızın ve imkanlarımızın elverdiği ölçüde geniş olarak

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

taranmaya çalışılmıştır. Yazılı kaynaklara geçmiş, Süleyman Peygamberle alâkalı pek çok hikâye, motif, özellik tesbit edilip değerlendirilmiştir. Bu arada sözlü gelenekte yaşayan rivayetler de ihmal edilmemiştir. Taramalar, çeşitli kütüphanelerde geniş çaplı olarak yürütülmüştür. Eserlerin bir çoğu bizzat görülmüştür. Avrupa kütüphanelerindeki kaynaklar için ise kataloglardan istifade edilmiştir

Bu çalışmamızda kendi noksanlıklarımızdan kaynaklanan eksiklikler ve kusurların bulunacağı şüphesizdir. Yalnız zamanımızın az olması ve yüksek lisans çalışmalarının sınırları göz önünde tutulursa, bu kusurlar mazur görülebilir zannederim.

Tezimizin araştırma ve daktilo safhasında yardımlarını esirgemeyen mesai arkadaşlarıma, Arapça ve Farsça beyitlerde karşılaştığım güçlükleri çözmede yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam sayın Doç. Dr. Orhan Bilgin'e teşekkürü borç bilirim. Son olarak çalışmalarım sırasında beni yönlendiren, engin bilgisinden faydalandığım rehber hocam sayın Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'na şükranlarımı arz etmeyi zevkli bir vazife telakki ederim.

Hüseyin AKKAYA

İstanbul, 1988

GİRİŞ

Süleyman Peygamber, Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssaları, Kısas-ı Enbiya ve tarih kitaplarında nakledilen mucizevi özellikleri ile başta İran ve Türk olmak üzere doğu edebiyatlarında ele alınmış, İslâm dinine mensup milletlerin edebiyatlarında müşterek olarak işlenen Yusuf u Züleyha, Leyla vü Mecnun v.b. gibi ortak bir konu olmuştur. Özellikle bilgeliği, hikmeti ve adaleti ile yalnız Doğu edebiyatında değil, Batı edebiyatı ve sanatında da pek çok esere malzeme teşkil etmiştir.

Türk edebiyatında Süleyman Peygamber'in ve Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatını konu alan eserler genellikle Süleyman-nâme diye adlandırılmıştır. Hem Süleyman Peygamber, hem Kanunî Sultan Süleyman hakkında kaleme alınan eserlerin pek çoğunun Süleyman-nâme adıyla anılması, müelliflerin, eserlerine bu ismi vermelerine, her iki şahsiyetin isimlerinin Süleyman olmasının yanı sıra, cihana hükmeden bir saltanat sürmelerine bağlanabilir. Gerçi Süleyman Peygamber'in merkezi Filistin'de olmak üzere Suriye'de kurmuş olduğu devlet, tarihi bilgilere göre Osmanlı Devleti gibi büyük bir cihan imparatorluğu olmamıştır. Fakat Süleyman Peygamber'in insanlara ve cinlere nükmetmesi, hayvanların dilini anlaması, onu, coğrafi sınırların dışına taşıyarak, muhtelif milletlerin nazarında emsalsiz bir saltanatın sembolü haline getirmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman'dan önce, Süleyman-nâme adıyla edebiyatımızda Süleyman Peygamberle alakalı eserler yazıldığı bilinmektedir. XIV. yüzyıldan itibaren " ... Kışlalarda, kahvelerde ve halk toplantılarında Ebû Müslim, Hamzanâme, Battal Gazi, Süleymannâme gibi hikâyeler, büyük bir alâka ile dinleniyordu." ¹ Dilden dile dolaşan

¹Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1986, s.397.

hamasî ve menkabevî mahiyetteki bu hikâyeler, pek tabii olarak müelliflerin ilgisini çekmiştir. Bu sebeple XV. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda Süleyman-nâme adıyla eserler görülmeye başlamıştır.

Bugünkü bilgilerimize göre Sirozlu Sadi(XV.yy.)nin 3500 beyitlik Süleyman-nâme'si Hz. Süleyman'ın kıssasını ele alan ilk eserdir. Henüz ele geçmeyen bu eserin varlığını , Firdevsî-i Rumî (857/1453 - ?) Süleyman-nâme-i Kebir adlı eserinin mukaddimesinde haber vermektedir.² XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Firdevsî-i Rumî'nin , mensur olmakla beraber yer yer manzum parçalar da ihtiva eden, 81 ciltlik Süleyman-nâme-i Kebir adlı hacimli eseri, o devirde Süleyman Peygamberle alâkalı destanî ve menkabevî rivayetlerin dilden dile dolıştığı çok canlı bir hikâye muhitinin var olduğunu gösterir. XVI. yüzyılda Süleyman Peygamber'in kıssalarını konu alan Süleyman-nâme olarak günümüze kadar ulaşabilmiş yegâne mesnevî Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'sidir. Eserin önemi bu hususiyeti haiz olmasındadır.

Burada şu soru akla gelebilir: Her ikisi de Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanmasına rağmen Yusuf u Züleyha kıssası gibi Süleyman Peygamber ve Sebe Melikesi Belkıs arasında geçen kıssa klâsik edebiyatımızda niçin yaygınlık kazanamamıştır? Bu soruya şu şekilde cevap vermek mümkündür: Kur'an'da geçen Yusuf Peygamberin kıssasında Yusuf (a.s.) ile Züleyha arasında kalbi bir alâka vardır. Bu aşk ilişkisi, eserin aksiyonunu sağlaması ve lirik dokusunu temin etmesi bakımından çok mühimdir. Oysa Süleyman Peygamber ile Sebe Melikesi Belkıs arasında Kur'an-ı Kerim'de nakledilen kıssada aşk ilişkisi yoktur. Bazı tefsir kitaplarında evlendikleri zikredilmekte ise de, tefsirciler daha ziyade onların evlenmediklerini,

¹Mandfred Götz, Orientalische Handschriften in Deutschland, Türkische Handschriften Teil II, Wiesbaden, 1968, s.39.

Süleyman Peygamberin, Belkıs'ı başka birisiyle evlendirip, melike olarak tekrar ülkesine gönderdiğini kaydetmektedirler. Bu sebeple Kur'an'daki Süleyman Peygamberin kıssası, Hz. Yusuf kıssası gibi, çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olarak geliştirilmeye müsait değildir. Eski müelliflerin belki dini bir hassasiyetle Kur'an'da nakledilen Süleyman Peygamberin kıssasına, kendi hayal dünyalarından ekleme yapmamak için, bu konuyu ele almaktan kaçınmış olmaları ihtimal dahilindedir.

XVI. yüzyıldan itibaren, değişik adların yanı sıra Süleyman-nâme adıyla Kanuni Sultan Süleyman'ın Kefe valiliğinden başlayarak padişahlık dönemini, yaptığı savaşları, kazandığı zaferleri konu alan eserler görülmeye başlar. Bunlar Gazavat-nâme türünde eserlerdir.

XVII. yüzyıldan itibaren Menâkıb-ı Süleyman bin Davud, Kısâs-ı Süleyman Peygamber Aleyhi's-selam gibi menkabevi mahiyette mensur eserlerin dışında, Süleyman Peygamber ile alakalı müstakil eserler görülmez.

Süleyman Peygamber, eski edebiyatımızın gerek sözlü gerek yazılı mahsüllerinde bir motif olarak, mesnevîlerde ve Hatem-i Tâî, Hümayun-nâme gibi eserlerde ara hikâye veya sözlü gelenekte yaşayan menkabeler halinde karşımıza çıkmaktadır. Süleyman Peygamberin hayatını konu alan müstakil eserlerin fazla olmamasına karşılık, eski edebiyatımızda, başta Divan ve Halk şiiri olmak üzere, divan nesri, halk hikâyeleri, efsaneler, atasözleri vs. gibi çok geniş bir sahada onunla ilgili bir motiften, bir hususiyetten hareketle zengin bir malzeme teşekkül etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNÎ- TARİHÎ VE MENKABEVÎ KAYNAKLARA GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER

I-KİTAB-I MUKADDES'E GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER

A- Tevrat'a Göre Süleyman Peygamber:

Hz. Süleyman, Tevrat'ta kiral olarak geçer. Süleyman Peygamberle ilgili hemen hemen her bölümde Kiral Süleyman ibaresine tesadüf etmek mümkündür.¹ Buna rağmen peygamberlik vasfı verilmemekle beraber, diğer insanlarda bulunmayıp yalnız peygamberlerde bulunan özellikler kendisine izafe edilmiştir. O, Rabı görür, onunla konuşur.² Bu konuşmada Rab Kral Süleyman'a emirlerini bildirir. Bu, ilâhi dinlerde peygamberlerin Allah'dan aldığı vahiyden başka bir şey değildir.

Süleyman'ın babası çeşitli savaşlar sonucu İsrâiloğulları üzerine kiral olan Davud, annesi ise Bat-şeba'dır.³ Çetin mücadelelerle İsrail'in birliğini sağlayan Kiral Davud hastalanır. Bu hastalık esnasında Davud'un oğullarından Haggitin oğlu Adoniya kendini kiral olarak ilan eder.⁴ Peygam-

¹Bkz. Kitabı Mukaddes Tevratı Şerif, İstanbul, 1976, I.Kı-rallar IV/I, s.340; I/30, s.336; II/12 s.337.

²Bkz. A.g.e., I.Kı-rallar III/6-9, s.339; IX/2-3, s.348.

³Bkz. A.g.e., II. Samuel XII/2, s.317.

⁴Bkz. A.g.e., I.Kı-rallar I/5, s.335.

ber Natan'ın öğüdü ve ricası üzerine Süleyman'ın anası Bat-şeba, oğlunu hasta kiralâ tahtının vârisi olarak ilan ettirir.⁵ Davud'un bu kararında Bat-şeba'nın rolü olmakla birlikte, asıl sebep Allah'ın Süleyman'ı seçmesidir. "Ve kiralâ Davud bütün cemaata dedi: Allah oğlum Süleyman'ı, yalnız onu seçti; gençtir ve toydur, ..." ⁶ Haggitin oğlu Adoniya ile Bat-şeba'nın oğlu Süleyman arasındaki bu kiralâlık mücadelesinde, "...kahin Tsadok, ve peygamber Natan, ve Yehoyadanın oğlu Benaya, ve Keretiler, ve Peletiler"⁷ Süleyman tarafını tutarlar ve onu kiralâ olarak Davud'un yerine geçirirler. "ve Kahin Tsadok çadırdan yağ boynuzunu aldı, ve Süleyman'ı meshetti. Ve boru çaldılar; ve bütün kavm: yaşasın kiralâ Süleyman, dediler."⁸ "Ve Süleyman babası Davud'un tahtına oturdu; ve onun kiralâlığı çok kuvvetli oldu."⁹

Kiralâ Süleyman bu kuvvetli kiralâlığı hassas dengeler üzerine kurulu çok ince bir siyaset takib ederek sağlar. Önce siyasî rakiplerini ortadan kaldırmakla işe başlar. Haggitin oğlu Adoniya'yı Benaya'ya öldürttürür.¹⁰ Adoniya'ya yardım eden ordu komutanı Yoab'ı, yine Benaya'ya emrederek öldürtür.¹¹ Adoniya'yı tutan kahin Abiatar'ı Rabb'in kahinliğinden atıp sürgün eder.¹² Böylece güç ve iktidar rakipsiz olarak Süleyman'da toplanır. Siyasi rakiplerini ortadan kaldırıp iç işlerini düzene soktukten sonra, Kiralâ Süleyman, Firavun'un kızı ile evlenmek suretiyle devrin en kuvvetli dev-

⁵Bkz. A.g.e., I.Kiralâlar I/11-31, s.335-336.

⁶A.g.e., I. Tarihler XXIX/1, s.427.

⁷A.g.e., I.Kiralâlar I/38, s.336.

⁸A.g.e., " 1/39, s.336.

⁹A.g.e., " II/12, s.337.

¹⁰A.g.e., " II/25, s.338.

¹¹A.g.e., " II/28-34, s. 338.

¹²A.g.e., " II/26-27, s. 338.

letlerinden biri ve aynı zamanda komşusu olan Mısır'la iyi ilişkiler kurar.

Bir gece Allah Süleyman'a görünür, "Sana ne vereyim, iste!"¹³ diye ona sorar. Süleyman da "İmdi, kavmime hükmetmek için kuluna anlayışlı yürek ver ki, iyi ile kötünün arasını ayırt edeyim; çünkü senin bu büyük kavmina kim hükmedebilir"¹⁴ diyerek kavmine hükmedebilmek için, iyiyi kötüden ayırt edebilecek anlayışlı yürek, hikmet ve bilgi ister. Allah Süleyman'ın bu dileğini kabul eder. "İşte senin sözüne göre yaptım; işte sana hikmetli ve anlayışlı yürek verdim; şöyle ki, senden evvel senin gibi kimse olmamıştır, ve senden sonra senin gibisi çıkmayacaktır. Ve sana senin dilemediğin şeyi de verdim , hem zenginlik hem de izzet; şöyle ki, bütün günlerinde kırallar arasında senin gibisi olmayacaktır"¹⁵ Gerçekten de Allah Süleyman'a Tevrat'ın ifadesiyle "deniz kıyısında olan kum gibi, ziyadesiyle hikmet ve anlayış, ve yürek genişliği"¹⁶ verir. Süleyman'ın hikmetine örnek olarak Tevrat'ta bir de hikaye anlatılır. Az bir tasarrufla Buhârî ve Müslim'de hadis olarak geçen bu hikaye şöyledir:

Aynı evde kalan iki fahişe kadın üç gün ara ile doğum yaparlar. Bu kadınlardan biri gece çocuğunun üzerine yatarak onu öldürür. Daha sonra ölü çocuğu diğer kadının sağ olan çocuğu ile değiştirir. Çocuğu sağ olan kadın uyandığında koynunda yatan ölü çocuğun kendi çocuğu olmadığını anlar ve çocuğunu diğer kadından ister. Öbür kadın çocuğu vermeyince davayı halletmesi için Kiral Süleyman'a gelirler. O'nun bu meseleyi halletmek için bulduğu çare, Allah'ın kendisine verdiği hikmetin en açık delilidir. O, "Bir kılıçla çocuğu ikiye bölün, yarısını birine, diğer yarısını da öbürüne verin." der. Çocuğun asıl annesi "Aman efendim, çocuğu ona verin, aman onu öldürmeyin" diye yalvarır. Buna karşılık diğeri, "Ne benim, ne de senin olsun; ikiye bölün" der. Bunun üzerine Kiral Süleyman

¹³ A.g.e., I.Kırallar III/5, s.339.

¹⁴ A.g.e., " III/9, s.339.

¹⁵ A.g.e., " III/12-13, s.339.

¹⁶ A.g.e., " IV/29, s.341.

çocuğun anası budur diyerek onu, öldürülmesine razı olmayan kadına teslim eder.¹⁷ Kralın verdiği bu hükmü bütün İsrail işitir ve ondan korkarlar.¹⁸

Kral Süleyman'ın hikmeti ve şöhreti; şairlik yanını ortaya koyan meselleri ve ilahileri bütün dünyaya yayılır. Bin beşyüz ilahi, üç bin mesel söylemiştir. Kral Süleyman'ın hikmetini dinlemek için dünyanın çeşitli ülkelerinden adamlar gelir.¹⁹ Süleyman'ın şöhretini duyup, onun hikmetlerini dinlemek için gelenlerden biri de tarihi kaynaklarda adı Belkis olarak zikredilen Şeba Kırالیçesi'dir. Çok büyük alayla, pek çok altın ve değerli taşlar yüklü develerle O'nu bilmecelemlerle denemeğe gelen Şeba Kırالیçesi, "...hikmetinin büyüklüğünün yarısı bile bana bildirilmemiş; sen kulağıma gelen şöhretten üstünsün."²⁰ der.

Kıral Süleyman'ın hikmeti gibi zenginliği de dillere destan olup, ülkesinin sınırlarını aşmış ve kendisine çok yaygın bir şöhret kazandırmıştır. "Ve kıral Süleymanın içme kapları hep altından, ve Libnan ormanı evinin bütün kapıları halis altındandı; gümüşten yoktu; Süleymanın günlerinde gümüş bir şeyden sayılmazdı."²¹ Onun harb âleti kalkanları bile dövme altındandı.²² Kıral Süleyman'ın fildişinden yaptırdığı saf altınla kaplattığı dillere destan olan büyük tahtı, onun zenginliğinin müşahhas örneklerinden biriydi. Tahtın sağında ve solundaki iki aslan ve altı basamak üzerinde iki tarafta sıralanan oniki aslan, onun şöhretine efsânevi bir mahiyet vermekteydi.²³

¹⁷ A.g.e., I.Kırallar III/16-27, s.339-340.

¹⁸ A.g.e., " III/28, s.340.

¹⁹ A.g.e., " IV/31-34, s.341.

²⁰ A.g.e., II. Tarihler IX/6, s.436.

²¹ A.g.e., I.Kırallar X/21, s.349.

²² A.g.e., " X/16-17, s.349.

²³ A.g.e., " X/18-20, s.349; II.Tarihler IX/17-18 s.437.

Kıral Süleyman'a bu zenginliği sağlayan unsurlar şunlardır: Komşu ülkelerden gelen hediyeler, valilerin gönderdiği vergiler, devrine göre son derece ileri olan sanayi ve çok canlı bir ticarî hayat. Bilhassa ticaret son derece gelişmiş olup, Kıral Süleyman'ın Kızıldeniz kıyısında Etsyon-Geber'de yaptırdığı gemiler²⁴ de muhtemelen hem Hindistan'la ticari ilişkiler sağlamakta, hem de Hint ticaret yolunu kontrol altında tutmaktaydı. Sanayi de devrine göre ileri seviyededir. Dökme tunç işlemi yapılmakta²⁵, kıralın sadık adamlarından Hiram "...bütün tunç işleri işlemekte hikmetle ve anlayışla ve hünerle dolu idi."²⁶ diye övülmektedir.

Böylesine zengin bir ülkenin sahip olduğu ihtişamın komşu ülkelerin ilgisini çekmesi tabiidir. Hem bu zenginliğin devamını ve muhafızlığını temin edecek, hem de muhtemel tehlikelere karşı ülkeyi müdafaa edecek bir orduya ihtiyaç vardır. Kıral Süleyman 12.000 kişilik atlı savaşı, 1400 cenk arabası ile devrin ölçülerine göre hatırı sayılır bir orduya sahipti.²⁷ Bu kara ordusu Kızıl Deniz kıyısında Etsyon-Geber'de inşa ettirilen donanma ile²⁸ takviye edilmişti. O'nun hükümdarlık alanı "...ırmaktan Filistîler diyarına, ve Mısır sınırına kadar bütün ülkeler"²⁹ i kapsamaktaydı.

Kıral Süleyman'ın en büyük ideallerinden biri, Rab için Kudüs'de bir mabed, o mabedin çevresinde kendisi için bir saray inşa ettirmektir. Mabedin yapımına Israiloğullarının Mısırdan çıkışlarının dört yüz sekseninci, Süleyman'ın kırallığının dördüncü yılında, ikinci ay olan Ziv ayında başla-

²⁴ A.g.e., I.Kırallar IX/26, s.349.

²⁵ A.g.e., " VII/16, s.343.

²⁶ A.g.e., " VII/14, s.343.

²⁷ A.g.e., II. Tarihler I/14, s.429.

²⁸ A.g.e., I.Kırallar IX/26, s.349.

²⁹ A.g.e., " IV/21, s.340.

nır,³⁰ on birinci yılda Bul ayında bitirilir.³¹ Mabed ve saray ikisi birlikte yirmi yılda tamamlanmıştır. Mabedin inşasında pek çok işçi ve usta çalışmıştır. "Ve Süleymanın yük taşıyan yetmiş bin, ve dağlardan taş kesen seksen bin adamı, bunlardan başka Süleymanın işte çalışan kavmin üzerine hükmeden, işin başında bulunan üç bin üç yüz baş kahyaları vardı."³³ Mabedin zineti son derece mübalağalı olup göz kamaştırıcıdır. İçi tamamen altınla kaplanmış; sofrası, tasları, leğenleri, kaşakları, tabakları, çömçünlüğü, çiçekleri, kundilleri altından yapılmıştı.³⁴ Tevrat'la hükmeden kiral Süleyman Tevrat'ın ahkâmına göre heykel yasağı olmadığı için mabedin duvarlarına kabartmalar ve aslan, öküz heykelleri de koydurtmuştu.³⁵

Tevrat,Kiral Süleyman'ın evlilik hayatı ve karıları hakkında pek çok bilgiyi de ihtiva etmektedir. "Ve onun yedi yüz karısı kiral kızı olup, üç yüz de cariyesi vardı; ve karıları onun yüreğini saptırdılar."³⁶ Kiral Süleyman ecnebi karılarının iğvasına kapılıp onların kendi ilahlarına kurban kesebilmeleri için hususi yerler yaptırır.³⁷ Bununla da kalmayıp Seyda'lıların ilâhesi Astartin'in ardınca ve Ammonî'lerin ilahı Milkom'un ardınca gider.³⁸

³⁰ A.g.e., I.Kirallar VI/1, s.342.

³¹ A.g.e., " VI/37-38, s.343.

³² A.g.e., " IX/10, s.348; Tarihler VIII/1, s.435.

³³ A.g.e., " V/15-16, s.341.

³⁴ A.g.e., " VII/48-50, s.345.

³⁵ A.g.e., " VI/29-30, s.343.

³⁶ A.g.e., " XI/3, s.350.

³⁷ A.g.e., " XI/7-8, s.350.

³⁸ A.g.e., " XI/5, s.350.

Kıral Süleyman'ın ecnebî karılarına meyli ve bunun sonucu başka ilahlar edinmesi kırallığının ve ülkesinin parçalanmasının başlıca sebepleri arasındadır. İsrailoğullarının on bir sıbtından sadece bir sıbt Kıral Süleyman'a bağlı kalır, diğer on sıbt ondan ayrılır.³⁹

Kıral Süleyman, Yerusâlim'de İsrail üzerine kırk yıl kırallık ettikten sonra ölür ve babası Davud'un şehrine defnedilir.⁴⁰

B- İncil'e göre Süleyman Peygamber :

İncil'de Süleyman peygamberle ilgili çok az bilgi vardır. Bu bilgiler de müteakip cümlelerde görülmektedir.

"Cenup kraliçesi hüküm günü bu nesil ile beraber kalıp onu mahkum edecektir; zira o, Süleyman'ın hikmetini dinlemek için dünyanın öte uçlarından geldi; ve işte, Süleyman'dan daha büyüğü buradadır."⁴¹

"Size derim: Süleyman bile, bütün izzetinde bunlardan biri gibi giyinmiş değildi."⁴²

Yukardaki cümlelerden ilkinde Cenup kraliçesinin (Şeba kraliçesi), hikmetini dinlemek üzere Süleyman'ı ziyarete geldiği; diğerinde ise onun zengin biri olmasına rağmen sade bir elbise giydiği ifade edilmektedir.⁴³ Yani İncil'de ona izafe

³⁹A.g.e., I.Kırallar XI/31-32, s.351.

⁴⁰A.g.e., " XI/42-43, s.352 ; II. Tarihler IX/30-31 s.437.

⁴¹Kitabı Mukaddes İncili Şerif, İst, 1976, Matta XII/42, s.13.

⁴²A.g.e., Matta, VI/9, s.7.

⁴³İncil'de Süleyman Peygamberle ilgili, hemen hemen yok denecek kadar az bilgi bulunmasına rağmen Batı Edebiyatı ve sanatında Süleyman Peygamberi konu alan pek çok eser vardır. Süleyman Peygamber, bilgeliğin efsanevî sembolü olarak Orta Çağ Hıristiyan dünyasında Hz. İsa'nın bir prototipi olarak görülmüş, onunla beraber Seba kraliçesi de edebiyat, mü-

edilen sıfatlar hikmet, zenginlik ve sadeliktir.

zik ve güzel sanatlarda ele alınıp işlenmiştir.

Edebiyatta Süleyman Peygamberi konu alan ve bugün bile canlılığını koruyabilen ilk eserlerden biri, Dialogue of Solomon and Saturn isimli Anglo-saxon efsanesidir. XIX. yüzyıl yazarları arasında bilhessa Yahudi kökenli yazarlar, Süleyman Peygamberle alakalı konulara eserlerinde yer vermişlerdir. Bunlar arasında Lippmann Moses Bueschenthal'ın Almanca beş perdelik trajedisi Der Siegelring des Solomo'su, Heinrich Heine'nin Solomo isimli romantik şiiri, Robert Browning'in şiiri Solomon and Balkis'i sayılabilir. Konu XX. yüzyıl yazarları arasında daha da yaygınlık kazanmıştır. Amerika'lı şair Wachel Lindsay'in, King Solomon and the Quenn of Sheba isimli şiiri, Edmond Fleg'in Salomon isimli biyografisi, Gronemonn'un komedisi Die Koenigen von Saba bu konuyu işleyen eserlerden bir kaçıdır.

Güzel sanatlarda da Süleyman Peygamber, konu olarak seçilmiş, Batı sanatında onunla alakalı pek çok eser verilmiştir. Bizans el yazmalarında hayatından sahnelere sık sık raslanır. Orta çağ katedrallerinin giriş kapılarında, renkli camlarda, kabartmalarda onunla ilgili konulara yer verilmiştir. Ele alınan konular, daha ziyade Süleyman'ın hükmü, takdis edilmesi ve taç giymesi, mabedin inşası, Şeba kraliçesinin ziyaretidir. Kitab-ı Mukaddes'de zikredilen, bir çocuğun annesi olduklarını iddia eden iki kadın arasındaki anlaşmazlığı çözen Süleyman'ın ünlü hükmü, sanatçıların ilgisini çeken meşhur bir konu olmuş, bununla ilgili tasvirler, orta çağda bir adalet örneği olarak mahkemelere asılmıştır. Venedik'te Doges sarayında bu konuya ait XV. yüzyıldan kalma bir heykel de vardır. Süleyman Peygamber Rafaello'nun tablolarında işlediği gibi özellikle XVIII. yüzyılda ressamlar arasında ilgi görmüş, Rubens (Kopenhag devlet müzesi), Jacop Jordaens (prado, Madrit), Nicolas Poussin (Louvre)'in eserlerinde yer almıştır. (Bu bölüm müteakip eserden özet olarak alınmıştır. Encyclopaedia Judaica, Solomon mad., Kudüs, 1978, c.XI, s.108-111. Daha geniş bilgi için adı geçen ansiklopediye bakılabilir.)

II-KUR'ÂN-I KERİM'E GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER

Kur'ân-ı Kerim'e göre Süleyman Peygamber Hz. Davud'un oğlu olup⁴⁴ peygamberlik ve ilimde o'nun mirasçısıdır.⁴⁵ Tevrat'ta tavsif edildiği gibi Süleyman(a.s) sadece kiral değil; aynı zamanda bir peygamberdir. Babası Davud (a.s) gibi saltanat ve nübüvvet onun şahsında birleşmiştir. O, her zaman Allah'a (c.c) dönen güzel bir kuldur.⁴⁶ Aynı zamanda Allah'ın (c.c) indinde "...onun mutlak bir yakınlığı ve dönüp geleceği bir yer güzelliği de vardır."⁴⁷ Bu özellikleri sebebiyle Süleyman Peygamber hüküm ve ilimle donatılmıştır. "Andolsun ki biz Davuda ve Süleymana ilim vermişizdir."⁴⁸, "...biz, her birine hüküm, ve ilim vermiştik."⁴⁹ Süleyman Peygamber kendisine bahşedilen bu hüküm verme kabiliyeti ve ilim dolayısıyla çeşitli davalarda son derece isabetli kararlar verebilmiştir. Bunlardan birine Kur'ân-ı Kerim'de de kısaca işaret edilir: Bir kavmin davarı başka bir kavmin ekini çigneyip zarar verir. Davud peygamberin huzurunda görülen bu davada Süleyman (a.s) ın verdiği hüküm daha isabetlidir. Çünkü Allah (c.c) onun hükmünü Süleyman(a.s) a bildirir.⁵⁰

⁴⁴Kur'ân-ı Kerim, Sâd sûresi XXXVII/30.

⁴⁵Neml sûresi XXVII/16.

⁴⁶Sâd Sûresi XXXVIII/30.

⁴⁷Sâd sûresi XXXVIII/40. Bu araştırmamızda geçen âyet meâlleri H. Basri Çantay'ın Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim (İst, 1979) isimli eserinden alınmıştır.

⁴⁸Neml sûresi XXVII/15.

⁴⁹Enbiyâ sûresi XXI/79.

⁵⁰Enbiyâ sûresi XXI/78-79. "Bu dava müfessirlere göre şöyle cereyan etmişti: (Davud) aleyhisselam davarın kıymeti zara-

Süleyman Peygamber, Allah'dan (c.c) kendisinden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir mülk ü saltanat ister ve bu isteği kabul edilir. Gerçekten de Süleyman Peygambere verilen mülk ü saltanat , ondan sonra hiçbir kimseye nasib olmamıştır. Şiddetli esem rüzgar ona müsahhar kılınmıştı. Rüzgar onu yolcuların normal yürüyüşleri ile bir ayda gidebileceği yere yarım günde götürürdü⁵¹ ve "...onun emriyle, onun dilediği yere yumuşacık akar giderdi."⁵² Cinler de Süleyman Peygamberin emrine verilmişti. O ne isterse anında yerine getirirlerdi. "...Önünde, Rabbinin izniyle, iş gören ba'zı cinler de vardı. İçlerinden kim bizim emrimizden ayrılıp sapsa ona çılgın azabdan tattırırız. O, kal'alardan, heykellerden, büyük havuzlar gibi çanaklardan, sabit sabit kazanlardan ne dilerse kendisine yaparlardı."⁵³ İnci ve cevher çıkarmak için denize dalan, dalgıçlık yapan şeytanlar da Süleyman Peygamberin emrine verilmişti.⁵⁴ Cinler ona itaat etmedikleri zaman çılgın bir azaba uğruyorlardı.⁵⁵

rın miktarına müsavi olduğu için, onun tazminat olarak tarla (yahut bağ) sahibine verilmesine hükmetmiş, henüz onbir yaşında bulunan oğlu (Süleyman) aleyhisselam ise bil'akis tarlanın (yahut bağın) davar sahibine verilip eski hâline getirilinceye kadar ona bakmasını, davarın da tarla (veya bağ) sahibine teslim edilip o vakte değin sütünden, yavrularından, tüylerinden faidelenmesini taraflar için daha muvafık bulmuştu. Babası da onun bu hükmünü, içtihadını beğenmişti. " (Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c.II,s.592.)

⁵¹Sebe' sûresi XXXIV/12, Enbiyâ sûresi XXI/81, Sâd sûresi XXXVII/36.

⁵²Sâd sûresi XXXVIII/36.

⁵³Sebe' sûresi XXXIV/12-13.

⁵⁴Enbiyâ sûresi XXI/82, Sâd sûresi XXXVIII/37.

⁵⁵Sebe' sûresi XXXIV/12.

Ona "kuşların dili" de öğretilmişti.⁵⁶ "Süleyman'ın cinlerden, insanlardan, kuşlardan orduları"⁵⁷ vardı. Bir gün bu muazzam ordusu ile sefere giderken yolu- müfessirler tarafından Şam'da yahut Taif'te olduğu söylenen- Karınca Vadisi'ne uğradı. Bir karınca, diğerlerine Süleyman Peygamberin ordusunun bilmeden kendilerini kırabileceğini, bunun için yuvalarına girmelerini söyledi. Süleyman Peygamber karıncanın bu sözüne gülercesine tebessüm eder ve kendisine verdiği bu nimetten dolayı Allah'a (c.c) şükreder.⁵⁸

Süleyman Peygamber insanlardan, kuşlardan müteşekkil ordusuyla giderken bir ara Hüdhüd kaybolur. Dönüşünde Sebe' diyarında güneşe tapan bir kavim gördüğünü, o kavme bir kadının hükümdarlık ettiğini bildirir. Süleyman Peygamber Hüdhüd aracılığı ile Sebe Kırالیçesi'ne bir mektup göndererek onu İslâm'a davet eder. Sebe Kırالیçesi buna mukabil Süleyman Peygambere pek kıymetli hediyeler gönderir. Süleyman Peygamber hediyeleri kabul etmediği gibi onları tehdit de eder. Sebe Kırالیçesi maiyeti ile birlikte Süleyman Peygamberi görmeye gider. Yanına gelmeden önce Süleyman peygamberin emri ile Sebe Kırالیçesinin tahtını, nezdinde kitabdan bir ilim olan zat göz yumup açıncaya kadar getirir. Tahtta bazı değişiklikler yaparak Sebe Kırالیçesine gösterirler. O, "bu sanki odur" der. Daha sonra Süleyman Peygamber Sebe Kırالیçesini tabanı sırça camdan yapılmış ve altına deniz hayvanları konulmuş bir köşkte kabul eder. Süleyman Peygamberin ikazı ile tabanın su olmayıp sırça cam olduğunu anlayan Sebe Kırالیçesi gördüğü bu harikulâde hallerin de tesiriyle, "Ey Rabbim, hakikat ben kendime yazık etmişim. Süleymanın maiyyetinde âlemlerin Rabbi olan Allâha teslim oldum" diyerek müslüman olur.⁵⁹

⁵⁶Neml sûresi XXVII/16.

⁵⁷Neml sûresi XXVII/17.

⁵⁸Neml sûresi XXVII/18-19.

⁵⁹Neml sûresi XXVII/20-44.

Bir ara Süleyman Peygambere öğleden sonra bir ayağını tırnağı üzerine dikip üç ayağı üzerinde duran süratli koşu atları gösterilir. Daha sonra bu atlar gözden kaybolurlar. Geri döndüklerinde Süleyman Peygamber onların ayaklarını, boyunlarını okşar.⁶⁰

Süleyman Peygamber bir gün Allah (c.c) tarafından imtihan edilir. "Andolsun biz, Süleymanı imtihan da ettik: Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik. (Nice günlerden) sonra o, yine (eski hâline) döndü."⁶¹ Kur'ân'da bu imtihanın niteliği hakkında bilgi yoktur. Yalnız yukarıya aldığımız âyetin ifâdesinden Süleyman Peygamberin bu imtihandan yüz akıyla çıktığı anlaşılıyor.

Süleyman Peygamber esasına dayanmış bir vaziyette ruhunu teslim eder. Emrinde çalışan cinler ve insanlar öldüğünün farkında değildir. Bir ağaç kurdu asayı içten içe kemirmeğe başlar. Nihayet asa kırılır ve Süleyman Peygamberin cesedi yere yıkılır. Böylece Süleyman Peygamberin öldüğü; aynı zamanda cinlerin de gaybı bilmediği ortaya çıkar.⁶²

⁶⁰Sâd sûresi XXXVIII/31-33.

⁶¹Sâd sûresi XXXVIII/34.

⁶²Sebe' sûresi XXXIV/14.

III-HADISLERE GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER

Hadislerde Hz. Süleyman'ın hayatı ile ilgili çok az bilgi vardır. Bu bilgi de çeşitli konular içerisinde serpiştirilmiş durumdadır.

Süleyman Peygamberin babası Davud Peygamberdir.⁶³ Daha çocuk denilecek yaşta iken bile verdiği hükümler son derece isabetli, hikmet sahibi bir kişidir. Çocuklarından biri kaybolan iki kadının Süleyman Peygamber tarafından halledilen davaları ile ilgili Tevrat'da geçen hikaye az bir tasarrufla Buhârî ve Müslim'de hadis olarak geçmektedir.⁶⁴ Bu, Süleyman Peygamberin kararlarındaki isabet ve hikmetin açık bir belgesidir.

Bir hadis-i şerifte bildirildiğine göre Süleyman Peygamberin yetmiş hanımı vardır. Bunlardan birinden eksik doğumlu bir erkek çocuğu olmuştur.⁶⁵

Karınca ve Süleyman Peygamberle ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de geçen meşhur mükâlemeden farklı olarak hadislerde değişik bir kıssa anlatılmaktadır. Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadise göre bu kıssa şöyledir: "Vaktiyle Süleyman (a.s) yağmur duasına çıktı ve sırt üstü yatarak ayaklarını semaya kaldırmış bir karınca gördü. Karınca: Yâ Rabbî ! Biz, senin mahlûkatından bir takım mahlûklarız. Senin suyundan mustağnî değiliz, diyordu. Bunun üzerine Hz. Süleyman (yanındakilere):

⁶³ Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, İst., 1978, c.VIII, s.242-243.

⁶⁴ Ahmed Davudoğlu, a.g.e., c.VIII, s. 419-420. Kâmil Miras, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve şerhi, Ankara, 1971, c.IX, s.159-160 (Hikâye için bkz. s. 8-9.).

⁶⁵ Ahmed Davudoğlu, a.g.e., c.VIII, s.242-243. (Aynı hadisin farklı senetlerle rivayetlerinde S. Peygamberin kadınlarının sayısı 60, 90, 100 olarak bildirilmiştir.).

"Muhakkak başkasının duâsı sebebiyle sulandınız; dedi."⁶⁶

Bir hadiste belirtildiğine göre deryada mahbus bir takım şeytanlar vardır ki, onları Hz. Süleyman bağlamıştır. Abdullah ibn-i Mesud'dan rivayet edilen bu hadisin metni şöyledir; "Gerçekten deryada mahbus bir takım şeytanlar vardır. Onları Süleyman (a.s) bağlamıştır. Bunların çıkması ve insanlara Kur'ân (diye bir şeyler) okuması yakındır."⁶⁷ Bu hadisten Süleyman Peygamberin bazı cinlere, şeytanlara hükmettiği anlaşılmaktadır.

⁶⁶ Ahmed Davudoğlu, a.g.e., c.V, s.39.

⁶⁷ Ahmed Davudoğlu, a.g.e., c.I, s.32.

IV- TARİHİ KAYNAKLARA GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER

İsrail devleti M.Ö. Onuncu yüzyılda Filistin'de kurulan devletlerin en güçlüsü durumuna gelmişti. Davud peygamber kiral olduktan sonra pek çok iç savaşlar sonucunda dahilde İsrail'in birliğini sağlamış, komşularından Edom, Moab, Ammon ve Aramîleri boyunduruğu altına almıştı.⁶⁸ Aynı zamanda peygamber olan kiral Davud öldüğünde oğlu ve halefi Süleyman (a.s) a güçlü bir devlet bırakmıştı.

Süleyman (a.s) on üç yaşında⁶⁹ takriben M.Ö. 973 yılında kiral olur. A. Cevdet Paşa'ya göre Hz. Musa'nın vefatından 535 sene sonra kiral olmuştur.⁷⁰ Saltanatının ilk yılları dahil karışıklıklarla geçen Süleyman (a.s), kardeşleri arasındaki saltanat kavgalarından muzaffer olarak çıkar ve otoritesini bütün İsrail kabilelerine kabul ettirir. Fakat bu iç karışıklıklardan İsrail'in egemenliği altındaki komşuları istifade ederler. "Edomî'ler reisi Hadad isyan ederek istiklâlini kurtardı. Sâir mintikası Süleymanın idaresinden çıkmış oldu. Akabe körfezinde Süleymanın elinde yalnız Elât limanı kaldı."⁷¹ Süleyman (a.s) bu isyanları kan dökmekten çok politika ile bertaraf etti. Sur (Tyr) kralı Birinci Hiram ile dostâne ilişkiler kurdu. Bu dostluk ilişkilerini Hiram'ın kızını almakla daha da kuvvetlendirdi. Diğer taraftan devrin

⁶⁸ Maurice Meuleau, Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Ist, 1977, c. I, s.258.

⁶⁹ İbnü'l Esir, El-Kâmil Fi't-Târîh, Çev. A. Ağırakça- A.Özaydın Y.Apaydın- Z. Tüccar, Ist., 1985, c.I, s.212 . A.C. Paşa oniki yaşında kiral olduğunu söyler.(Bkz. Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, İstanbul, 1331, I. cüz, s.30). Şemsettin Günaltay'a göre de oniki yaşında kral olmuştur.(Bkz. İbrâni-ler, Ist., tarihsiz, s.19).

⁷⁰ Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., s.30 .

⁷¹ Şemsettin Günaltay, a.g.e., s.19 .

Mısır Firavunu Psusennes'in kızı ile evlenerek komşu devletlerden gelebilecek muhtemel tehlikelerin bir kısmını önledi. Diploması yolu ile küçük İsrail Kırallığını devrin büyük devletleri arasına sokmağa muvaffak oldu.⁷²

"Süleyman, Kudüs'ten mücavir memleketlere ticaret yolları açtı. Bu yolların güzergâhında eşya depoları tesis etti. Tedmür (Palmyr), çöl ile olan ticaretin merkezi idi. Toros ve Kilikya mer'alarında yetişen ve Suriye'de pek makbul olan at ticaretini eline aldı. Deniz ticaretini de unutmadı. Tyr kıralı Hiram ile anlaşarak, Akabe körfezinde bir ticaret filosu yaptırdı. Bu sayede Kızıldenizin, Afrika ve Asya sahillerinin, Cenubî Arabistan ve Hindistanın mahsulâtını Akdeniz kıyılarına naklederek büyük bir servet teminine muvaffak oldu."⁷³ Bu devirde ticaret aslında Süleyman (a.s) ve saray çevresinin tekelindedir. Fakat Arabistan ve Hindistan ticaret yolunun kontrolü ve bu imtiyazdan temin edilen gelir, Kudüs'te zengin bir tüccarlar zümresi doğurmuş; Hindistan, Arabistan ve Afrika'dan Kudüs'e gelen mallar da yabancı tüccarların Kudüs pazarına akınını sağlamıştır. Bu akından ve beynelmilel ticaretten sadece kiral ve saray çevresi değil, tüccarlar da büyük servetler edinmişlerdir.

Süleyman (a.s) ın geliştirdiği beynelmilel ticaret, imar hareketlerini de teşvik etmişti. Bu yolda en hareketli şehrin Kudüs olması tabiidir. "Süleyman payitahtını muhteşem saraylar, müzeyyen köşkler, muazzam mabedlerle donattığı gibi"⁷⁴, askerî ve ticarî açıdan önemli gördüğü bazı şehirlere surlar ve kaleler yaptırmıştı. Süleyman (a.s) devrinin en meşhur mimari eserleri Kudüs'de yedi yılda inşa edilen mabed ve on üç yılda tamamlanan kırallık sarayıdır. Bu eserlerin yapımında Sur

⁷²Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Çev. Nihal Önel, c.I s.44.

⁷³Şemsettin Günaltay, a.g.e., s.21.

⁷⁴ " " , a.g.e., s.20.

(Tyr) kıralı Birinci Hiram'ın yardımıyla Fenike'den getirtilen mimarlar ve sanatkârlar da çalışmıştır.

İç süslemeleri bakımından gelişmiş bir estetik zevkin ve hudutsuz bir zenginliğin mahsülü olan, mimari bakımdan şahaser saray ve mabedin inşâsında devrine göre yüksek bir teknoloji kullanıldığı şüphesizdir. Fenike'den gelen sanatkârlarla sağlanan teknolojik transferin yanı sıra İsrail'lilerin geliştirdikleri kendilerine has teknolojiden bahsetmek de mümkündür. "Kızıldeniz yakınlarındaki Esyon-Geber kuzeyinde İsrailîlerin Süleyman devrinde bakır madenleri işlettikleri ve bu madenlerde kor alevlendirilmesi işlemlerini rüzgarla sağladıkları saptanmıştır. Bu yöntem, o çağlar için olağanüstü nitelikte ve yepyeni bir bilimsel buluştur."⁷⁵ İsrail, maden işletmeciliği bakımından devrin en yüksek teknolojisine sahiptir. Tevrat'ta o devirde dökme tunç işleminin yapıldığı ifade edilmektedir.⁷⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de ise Süleyman (a.s) için, "Erimiş bakır ma'denini ona sel gibi akıttık."⁷⁷ buyurulmaktadır. Yine Kur'ân'da belirtildiğine göre Süleyman (a.s), ülkesine gelen Sebe melikesi Belkıs'ı karşılamak üzere tabanı sırçadan bir köşk yaptırmıştır.⁷⁸ Bütün bunlar, Süleyman (a.s) devrinde gerek maden işletmeciliği, gerekse diğer sahalarda yüksek bir teknolojinin kullanıldığını göstermektedir.

Maden işletmeciliği tarım sektörünü de etkilemiştir. Aslında "Kenan diyarı ziraî bir memleketti. Buralardaki halk, ziraatle, çobanlıkla ve bağcılıkla geçiniyorlardı."⁷⁹ Fakat, 'Demirin tarlalara kadar girmesinin etkisiyle, tarım gereçlerinde belirgin bir nitelik gelişmesi başlamıştır."⁸⁰

⁷⁵Maurice Meuleau, a.g.e., c.I, s.261.

⁷⁶Kitabı Mukaddes, Tevratı Şerif, I. Krallar VII/16, s.243.

⁷⁷Sebe' sûresi XXXIV/12.

⁷⁸Neml sûresi XXVII/44.

⁷⁹Şemsettin Günaltay, a.g.e., s.21.

⁸⁰Maurice Meuleau, a.g.e., s.259.

Canlı bir ticarî hayatın ve imar hareketlerinin yürütülebilmesi için, şüphesiz ki sürekli bir barış ortamına ihtiyaç vardır. Süleyman (a.s) devri içte siyasi birliğin sağlandığı, dış meselelerin diplomasi yolu ile halledildiği bir barış devridir. Bununla birlikte o, sürekli bir barış için kuvvetli bir ordunun gerekli olduğunu biliyordu. Bu amaçla Süleyman (a.s) paralı askerlerden oluşan bir ordu kurmuş, bu orduyu çeşitli kale ve üslere yerleştirmişti. Ülkenin değişik bölgelerine dağıtılan bu ordu hem içte güvenliği sağlıyor, hem de dıştan gelebilecek saldırılara anında müdahale edebilme imkanını temin ediyordu. "Süleyman'ın ordusunda 1400 savaş arabası vardı ve bir tek buyrukla 12.000'den fazla askerın savaş düzenine girebileceği saptanmıştı."⁸¹ Bu derece seri manevra kabiliyetine sahip bir ordu, iç düşmanların isyan, dış düşmanların saldırı isteklerini caydırıcı bir nitelik taşıdığı için; aynı zamanda sürekli barışı sağlayan en önemli âmillerden biri idi.

Süleyman (a.s) gerek saray masraflarını, gerekse hizmetlilerin ve paralı askerlerden oluşan ordunun masraflarını karşılayabilmek için, ticaretten elde edilen gelirlerden başka ülkeyi oniki bölgeye ayırarak, herbirine bir vali tayin etmiş ve her bölgeyi münavebe ile birer ay sarayın ve umumî giderlerin karşılanması ile mükellef tutmuştu.⁸² Ülkeyi baştan başa kuşatan bu mülki teşkilatın yanı sıra başkent Kudüs'te toplanan bilgili ve tecrübeli devlet adamlarının yardımıyla Süleyman (a.s) parlak ve muhteşem bir hükümet sistemi kurmuş ve ülkeyi merkezî bir sistem etrafında birleştirmeye muvaffak olmuştur.⁸³

Süleyman (a.s) kudretli bir hükümdar olduğu kadar, aynı zamanda güçlü bir şair; en güç meseleleri bir çırpıda hal-

⁸¹Maurice Meuleau, a.g.e., s.259.

⁸²Maurice Meuleau, a.g.e., s. 259 ; Prof. Şemsettin Günaltay, a.g.e., s.22.

⁸³Maurice Meuleau, a.g.e., s.258.

le muktedir, en zor davaları tarafların bile memnuniyetle kabullendikleri bir çözüme kavuşturan hikmet sahibi bir kişidir. Bilhassa hikmeti çok meşhur olup dillere destan olmuştur. "Fisagor'un bilgilerini Mısır'da Süleyman'dan öğrendiği söylenir."⁸⁴ Ayrıca Kitab-ı Mukaddes'in Süleymanın Meselleri, Neşideler Neşidesi bölümlerini de Süleyman (a.s) ın yazdığı kabul edilmektedir.

Süleyman Peygamberle ilgili Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerde geçen bilgilerin yanısıra İsrailiyattan çeşitli rivayetler İslâmi kaynaklara girmiştir.

İslâmi eserlerde Süleyman (a.s) hem bir peygamber, hem de hükümdardır. O, tarihi kişiliğinin yanı sıra mucize niteliğindeki olağanüstü özellikleri ile ele alınır. Hemen hemen her İslâmi kaynaktan geçen rivayetlere göre Allah, ona cinleri, insanları, kuşları ve rüzgarları müsahhar kılmıştı. "Kim ne konuşursa, rüzgar konuşulanları ona getirir, o da kimin ne söylediğini bilirdi."⁸⁵ Taberî'nin Vehb bin Münebbih'ten naklettiği bir rivayete göre, "Süleyman evinden iş daireesine çıktığında kuşlar ona saygı göstererek başı üzerinde halkalar teşkil ederler, tahta oturuncaya kadar cin ve insanlar ayakta dururlardı."⁸⁶ Yine Taberî'de anlatılan başka bir rivayette Süleyman (a.s) ın ordugâhının yüz fersah (bir fersah takriben beş km'dir) uzunluğunda olduğu, bunun yirmi beş fersahı insanlara, yirmibeş fersahı cinlere, yirmi beş fersahı hayvanlara, yirmi beş fersahının da kuşlara ayrılmış olduğu belirtilmiştir.⁸⁷

Süleyman (a.s) gaza etmeyi çok severdi. Gaza etmek istediği zaman onun emriyle tahtadan bir döşeme yapılır, bu döşemenin üzerine tahtı yerleştirilir; bundan başka askerler,

⁸⁴J.Walker, "Süleyman bin Davud", I.A., c.XI, s.173

⁸⁵Ibnü'l Esîr, a.g.e., c.I, s.213.

⁸⁶Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Çev. Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir, İst., 1965, c. I/2, s.701.

⁸⁷Taberî, a.g.e., c. I/2, s.704.

hayvanlar ve gerekli bütün eşyalar, aletler yüklenirdi. Sonra Süleyman (a.s) rüzgâra emreder, rüzgâr da bu döşemeyi üzerindekiyle beraber gidiş ve gelişleri birer ay süre olan yerlere kadar götürüp getirirdi.⁸⁸

Süleyman (a.s) insanlardan, cinlerden ve hayvanlardan müteşekkil ordusu ile Şaydun adasında hüküm süren kudretli bir hükümdarın üzerine yürür. Hükümdarı öldürür, çok kıymetli ganimetler ele geçirir. Hükümdarın ganimetler arasında dünya güzeli kızı Carâde'yi kendisine alır. Fakat Carâde'nin yüzü hiç gülmez, devamlı ağlamaktadır. Sebebini soran Süleyman (a.s) babasının hayalinin gözünün önünden hiç gitmediğini, bu yüzden devamlı gözyaşı döktüğünü, eğer babasının bir heykelini yaptırırsa belki ona bakarak teselli bulacağını söyler. Bunun üzerine Süleyman (a.s), şeytanlara ölen hükümdarın bir heykelini yapmalarını emreder. Hükümdara tıpatıp benzeyen bir heykel yapılır, Carâde'ye verilir. Carâde sarayda gizliden gizliye cariyeleri ile birlikte babasının heykeline tapar. Asaf bin Berhıyâ Süleyman (a.s) ı bu durumdan haberdar eder. Süleyman (a.s) da heykeli kırar, Carâde'yi cezalandırır.⁸⁹

Süleyman (a.s) , sarayda vuku bulan bu puta tapma olayı için Allah'a tevbe eder; fakat tevbesi kabul edilmez ve cezalandırılır. Bu ceza hükümdarlığını kaybetmek şeklinde verilmiştir: Süleyman (a.s) ın cinlere, şeytanlara ve hayvanlara hükmetmesinin sırrı, üzerinde İsm-i âzam yazılı yüzüğüdür. O, bu yüzüğü tuvalete gittiği ve hanımlara yaklaştığı zaman temizleninceye kadar Emine isimli cariyesine teslim ederdi. Bir gün Süleyman (a.s) yüzüğünü Emine'ye teslim edip tuvalete gitti. Sahr adlı bir şeytan Süleyman Peygamberin kılığına girerek yüzüğü cariyenin elinden aldı ve tahta oturdu. Cinler, kuşlar ve insanlar ona tâbî oldular. Kırk gün süreyle şeytan Süleyman (a.s) ın tahtında onun yerine hüküm sürdü. Süleyman

⁸⁸Tabarı, a.g.e., c. I/2, s.704 .

⁸⁹Tabarı, a.g.e., c. I/2, s.716-719; İbnü'l Esir, a.g.e., c. I, s. 218-219 .

Peygamber ise bu süre içerisinde balıkçıların yanında çalışmaktaydı. Hükümleri ve halleri Süleyman Peygambere benzemeyen şeytan, sahtekârlığı anlaşılınca kaçmak mecburiyetinde kaldı. Denizin üzerinde uçarken yüzüğü denize düşürdü ve bir balık yüzüğü yuttu. Süleyman (a.s) çalışmasına karşılık olarak her gün iki balık alıyordu. Ücret olarak aldığı balıklardan biri yüzüğü yutan balıktı. Süleyman (a.s) balığın karnından yüzüğü çıkardı ve tekrar hükümdarlığına kavuştu. Şeytanlara, yüzüğü çalan Sahr adlı şeytanın yakalanmasını emretti. Sahr yakalanınca bir kayayı oydurarak içerisine soktu, üzerini başka bir taşla kapatıp kurşunla perçinliyerek kayayı denize attırdı.⁹⁰

Bir gün Hüdhd Sebe Melikesi Belkıs'dan haber getirir. Hüdhd vasıtası ile Süleyman (a.s) onu İslâm'a davet eder. Bu daveti kabul eden Belkıs maiyyeti ile birlikte pek çok kıymetli hediyelerle Süleyman (a.s)ı ziyaret eder. Kur'ân'da Süleyman Peygamberin diğer kıssalarına nazaran daha mufassal olarak nakledilen bu kıssa, İslâmi kaynaklarda daha da teferuatlı bir şekilde anlatılmaktadır.⁹¹

Süleyman (a.s) her şeye hükmü geçen bir hükümdar olmasına rağmen mutevazı bir hayat sürer, elinin emeği ile geçinirdi. Hurma yaprağından sepet yaparak hayatını kazanırdı.⁹² "Hazreti Süleyman halifei ins cin vuhuş tuyur idi Böyle iken hurma yaprağından zenbil baflık idüp kefaflanırdı."⁹³ Beyaz tenli, iri cüsseli, nurani yüzlü bir kişi olup tüy ve kılları çoktu. Beyaz renkli elbiseler giyerdi.⁹⁴

⁹⁰Tabarî, a.g.e., c.I/2, s.719-722; İbnü'l Esîr, a.g.e., c.I s.220-221.

⁹¹Bu hususta şu eserlere bakılabilir: Tabarî, a.g.e., c.I/2, s.704-716; İbnü'l Esîr, a.g.e., c.I, s.213-218; Yazıcızâde Ahmed Bican, Envâru'l Aşıkîn, İst., 1287, s.147-150.

⁹²J.Walker, "Süleyman bin Davud", IA., c.XI, s.174.

⁹³Evliya Çelebi Seyehatnâmesi, İst., 1935, c.XI, s.480.

⁹⁴İbnü'l Esîr, a.g.e., c.I, s.212 ; Tabarî, a.g.e., c.I/2, s.701.

Süleyman (a.s) esasına dayanmış vaziyette ölmüş, ölümü uzun müddet anlaşılmamıştı. "Vefat ettiğinde elli üç yaşındaydı. Hükümdarlığı da kırk yıl sürmüştü."⁹⁵

⁹⁵İbnü'l Esîr, a.g.e., c.I, s.223.

V- MENKABEVÎ KAYNAKLARA GÖRE SÜLEYMAN PEYGAMBER

Bir şahsın faziletlerini konu alan medhedici mahiyetteki fıkra ve risalelere, meziyetlerine dair halk arasında anlatılan hikayelere menkabe denir. Yüzyıllar içinde dinî, tarihî menkabeler içiçe gelişmiş, Musa, Hızır, İskender v.b. şahsiyetlerin hayatı hakkında çeşitli menkabeler oluşmuştur. Diğerlerinde olduğu gibi Süleyman Peygamberin hayatı üzerine pek çok menkabe teşekkül etmiştir. Bunlardan bir kısmı yazılı kaynaklara geçmiş, bir kısmı ise muhtelif milletler arasında sözlü olarak günümüze kadar anlatılagelmiştir. Bu sebeple Süleyman Peygamberle ilgili menkabeleri Yazılı Kaynaklardaki Menkabeler ve Sözlü Kaynaklardaki Menkabeler olmak üzere iki alt başlık halinde ele alacağız.

A-Yazılı Kaynaklardaki Menkabeler:

Bu bölümde Süleyman Peygamberle alâkalı yazılı kaynaklardaki menkabeler ele alınmıştır. Bu menkabeler, muhtemelen Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm gibi ilâhi kaynaklı kitaplardan ve Kısâs-ı Enbiyâ türü eserlerden sözlü geleneğe geçmiş, muhtelif milletlerin zevk, duygu ve düşüncelerine göre yeni şekiller almış, daha da teferruatlanmış olarak tekrar yazılı kaynaklara geçmiştir.

Zamanımızın kısa olması hasebiyle burada ve tezimizin başka bölümlerinde naklettiğimiz menkabeler mahdut eserlerden ibaret kalmıştır.⁹⁶ Süleyman Peygamberle alâkalı menkabeler şüphesiz ki daha fazladır.

Menkabeye göre Davud Peygamberin on dokuz oğlu olup, bunların en küçüğü Hz. Süleyman'dır. Davud (a.s) oğullarına on beş soru sorar ve doğru olarak cevaplayanın tahta geçeceğini

⁹⁶Diğer menkabeler için bkz. Türk Edebiyatında Süleyman Peygamberle ilgili Eserler bl.

bildirir. Kardeşleri arasında yalnız Süleyman Peygamber sorularını doğru olarak cevaplandırır ve babasının yerine tahta geçer.⁹⁷

Süleyman Peygamber, cinlere, perilere, devlere, hayvanlara ve insanlara hükmü geçen bir padişahdır. Yemen diyarında hüküm süren Sebâ Padişahının kızı Belkıs'ı bir gece perilere getirtip evlenir. Belkıs, dünyayı gezip dolaşmak ister. Süleyman Peygamber rüzgâra emreder. Beraberce gökyüzünde uçarak Girid'e gelirler. Hz. Süleyman orada Belkıs için bir saray inşa ettirir.⁹⁸ Süleyman Peygamber, Belkıs için Atina'nın Temeşalık, Selanik'in Yedikule denilen mevkilerinde, Kavala, Pozantı, Trabzon, Bursa, Aydıncık ve Ayaslug'da bunlardan başka 3000 ayrı yerde saraylar yaptırmıştır.⁹⁹

Süleyman Peygamber, bir gün tahtıyla gökyüzünde uçarken Keşiş dağının zirvesine iner. Çevresine bakarak veziri Asaf b. Berhıyâ'ya, " İnsana ferahlık veren şu yerde büyük bir şehir olsa ne güzel olurdu" der. Yanında bulunan cinlerden ve devlerden bir gurup, "Ya nebiyallah! Tufandan önce burada büyük bir şehir ve eski bir kale vardı. O kaleyi cinler yapmışlardı. Biz buraya askerle geldik fakat fethedemeyerek geri döndük. Sonra tufanda kale suya gark olarak yokolmuş" der. Hz. Süleyman'ın emriyle periler, o yerin taşını ve toprağını temizlerler. Şiddetli esen bir lodos , kalenin kapısını ve duvarlarını ortaya çıkarır. Süleyman Peygamberin yeniden inşa ettirdiği bu şehir Bursa'dır. Bursa'nın batısında Aydıncık denilen bir şehir daha inşa ettirip Belkıs'a başkent yapar. Süleyman Peygamber Belkıs ile her sene Keşiş dağına gelip zevk-u safâ eder.¹⁰⁰

Süleyman Peygamberin Dîvrîk isminde bir devi vardı. Ay-

⁹⁷Menâkıb-ı Süleyman bin Davud, Topkapı Sarayı Müz. Ktp., M.R. bl., nr.358, yk. 31^a-32^b.

⁹⁸Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, İst., 1928, c.VIII, s.249.

⁹⁹A.g.e., c.VIII, s.142.

¹⁰⁰A.g.e., c.II, s.7-8.

dıncık şehrinde Belkıs için yaptırılan bir saray inşasında Divrîk çalışmak istememişti. Bunun üzerine Divrîk, Süleyman Peygamber tarafından cezalandırılmış, bu gün Sivas iline bağlı Divriği kasabasında bir kaya içerisine hapsedilmiştir. Hz. Zekeriya zamanında Sivas kalesinin sahibi, Divriği kasabasını kurmuş, ismini de Süleyman Peygamberin hapsettiği devin ismine izafeten Divriği koymuştur.¹⁰¹

Bir gün Süleyman Peygamberle İfrit arasında şöyle bir konuşma geçer:

Süleyman Peygamber: "Kelâm nedir?"

İfrit: "Geçici bir rüzgârdır."

Süleyman Peygamber: "Kelâmı kayd ve bendetmenin çâresi nedir?"

İfrit: "Yazmaktır."¹⁰²

Hız. Süleyman, öylesine yüce bir peygamber ve hükümdar idi ki, insanlar, cinler, kuşlar ve yırtıcı hayvanlar onun emrine itaat ediyor, rüzgarlar onun dilediği yöne doğru esiyordu.

Günün birinde büyük meleklerden biri, Süleyman Peygambere ziyarete geldi ve beraberinde getirdiği bir kadehi ona sunarak, "Ey Allah'ın resûlü! Allah (c.c) ab-ı hayat dolu bu kadehi sana gönderdi ve içip içmemekte serbest bıraktı. Dilersen nuş it, sonsuz hayata kavuş; dilersen içme, vakti gelince normal olarak bu dünyadan göçersin" dedi. Süleyman Peygamber ömrün verimli bir sermaye olduğunu, bunu iyi kullanmak suretiyle öbür dünyada işe yarayacak şeyler kazanılacağını, bir an evvel ahirete gitmektense; dünyada kalıp sevap kazanmak ve ahirete ebedî saadeti sağlayacak amellerle gitmek gerektiğini düşündü.

Hız. Süleyman böyle düşünmekle beraber doğrusu müşavere

¹⁰¹ A.g.e., İst, 1314, c.III, s.210-211 .

¹⁰² Nefes-zâde İbrahim, Gülzâr-ı Savab, Haz. Kilisli Muallim Rifat, İst., 1938, s.30.

ve muhavere etmektir diyerek tebasını; cümle ins-ü periyi, hayvanları ve sair canavarları divanına davet edip, bu husustaki görüşlerini sormuş, hepsi de onun ab-ı hayat'ı içmesini tavsiye etmişler. Süleyman Peygamber bütün tebasının toplantıda hazır olup olmadığını sorar. Balıkçıl'ın haberi olmadığı için gelmediğini söylerler. Süleyman Peygamber, atlarından birine onu bulup getirmesi için emir verdi. At, hemen koşup Balıkçılı bularak Hz. Süleyman'ın emrini bildirir, fakat Balıkçıl onun sözlerine inanmayıp, kesinlikle gelmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Hz. Süleyman bir köpek göndererek Balıkçılı getirmesini emreder. Köpek gidip balıkçılı bularak divana getirir.

Balıkçılı gören Süleyman Peygamber ona dönerek şöyle der: "Senden bir mesele hakkında düşüncelerini soracaktık. Fakat müşkilimiz bir iken iki oldu. Seni getirmesi için atı gönderdik, gelmedin. Sonra köpeği gönderdik onunla geldin. Bunun manası ne? Hayvanların en şerefli si at olduğu halde, sen niçin onu reddedip, hayvanların en hasisi olan köpeği dinleyerek onunla geldin?" Bu soruya Balıkçıl; "Ey Allah'ın Resulü! At şerefli bir hayvandır, fakat vefasızdır. Sirtına kim binerse onun kulu olur. Köpek ise vefalı bir hayvandır, daima sahibine bağlı kalır." Diye karşılık verir .

Süleyman Peygamber, bu cevaptan ziyadesiyle hoşlandı ve Balıkçılı ab-ı hayat meselesini açarak kendisine ab-ı hayat sunulduğunu, içip içmemekte serbest bırakıldığını, mecliste hazır olanların içmesini tavsiye ettiklerini söyleyip, bu hususta ne düşündüğünü sordu. Balıkçıl: "Ey Allah'ın Peygamberi! İnsana ölmezlik temin eden bu ab-ı hayat yalnız size mi mahsustur; akrabalarınız, arkadaşlarınız, sevdikleriniz de ondan içecekler mi?" der. Hz. Süleyman ab-ı hayatın yalnız kendisine tahsis edildiğini söyler.

Bunun üzerine Balıkçıl şöyle der: " bana kalırsa ab-ı hayatı içmeyiniz. Çünkü siz bu kadehi içip ebedî hayata kavuşacaksınız, ama sevdikleriniz içemeyip fani hayata mahkum olacaklar. Bütün dostlarınız, yakınlarınız, çocuklarınız bi-

rer birer dünyadan göçecekler. Siz ayrılık ateşinde yanacak, onlar için ağlayıp mâtem tutacaksınız. Sevgililer, dostlar göçüp gittikten sonra dünyanın tadı lezzeti kalır mı? Böyle ebedî hayatın ne zevki olur." Süleyman Peygamber Balıkçılarla hak verir ve ab-ı hayatı içmekten vazgeçer.¹⁰³

Bir gün Süleyman Peygamber hastalandı. Lokmân-ı Vassâf ve diğer hekimler onun nabzını yokladılar ve çaresiz bir hastalığa tutulduğunu gördüler. Lakin durumu Süleyman Peygambere olduğu gibi haber vermek, "senin derdinin dermanı yok, yakında öleceksin demek de uygun değil" diye düşündüler. Bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resulü ! İçerisinde âdem türabı bulunmayan topraktan yapılmış bir bardaktan su içersen hastalığın geçer" derler.

Süleyman Peygamberin emriyle cinler, okyanusun ortasından, Kaf dağının yedinci tepesinden ve bunlara benzer beş ayrı yerden olmak üzere toplam yedi yerden toprak getirirler. Bu topraklardan yedi bardak yapılır. Hz. Süleyman bardakları görür sevinir. Sonra hateminin kaşındaki İsm-i âzâm'ı okuyup melekleri davet eder. O zaman toprağa müvekkel olan melek gelerek, "Ey Allah'ın Resulü beni davet etmekten muradın nedir?" der. Hz. Süleyman , o melekten bardakların ahvalini sorar. Melek, "bunun cevabını ben bilemem. Lakin sana bir esmâ haber vereyim. Her gün bardaklardan birini eline al ve öğreteceğim esmayı oku. O bardak eğer insan türabı karışmış topraktan ise, onun müvekkeli melek çıkıp gelir. Zira vefat etmiş her insanın toprağı için bir melek müvekkel kılınmıştır. Melekten bardağın aslını sor. O sana haber verir." der. Melek, Süleyman Peygambere bahsettiği esmayı öğretir.

Müteakiben Süleyman Peygamber, bardağın birini eline alıp esmayı okur. Hemen bir melek gelir. Hz. Süleyman ondan elindeki bardağın ahvalini sorar. Melek bu bardağın toprağının bir tüccar kişiye ait olduğunu, deryada gemisi batıp boğulduğunu, bunca zaman deryada kaldığı halde şimdi yeryüzü-

¹⁰³ Ali Vâsi' Çelebi (?-950/1543), Hümâyûn-nâme, Sül. Ktp. Hâlet Ef. bl., nr.374, yk.290^a-292^a.

ne çıkıp aşikâr olduğunu bildirir ve dünyada insan olmadık toprak bulunmadığını belirtir. Süleyman Peygamber, diğer bardaklara da aynı şekilde asıllarını sorar. Onlar da : "Bizler dahi bir zamanlar senin gibi insandık, dünyada bu kadar yıl ömür sürdük. Akıbet ölüm gelip bizi buldu." diye yanıp yakılırlar.

Hz. Süleyman anlar ki hastalığının dermanı yoktur. Hekimlerin insan toprağı karışmamış bardaktan su iç, şifa bulursun demeleri, ölüme çare olmaz demekmiş. Bunun üzerine Süleyman Peygamber her şeyden fariğ olup asude oldu.¹⁰⁴

B - Sözlü Gelenekteki Menkabeler:

Bu bölümde dinî-tarihî kaynaklarda tesadüf edemediğimiz halde, Süleyman Peygamberle alâkalı bir motiften hareketle halk arasında teşekkül eden menkabeler üzerinde durmağa çalışacağız. Bunların çoğu Hz. Süleyman'la alâkalı olarak hayvanlar arasındaki münasebetler ve onun adaleti ile ilişkilidir. Bu küçük hikâyelerin odak noktasında Süleyman Peygamber vardır. Hayvanlar arasındaki veya hayvanlarla insanlar arasındaki bir anlaşmazlık Hz. Süleyman'a iletilir. O, adâleti ve hikmetiyle anlaşmazlık konusunu, tarafları memnun edecek şekilde halleder. Bazen de Süleyman Peygamberin yanlış bir tutumunun, kuşlar tarafından düzeltilmesi söz konusu edilir.

Bu çalışmada üzerinde durduğumuz menkabelerden ikisi Müjgan Üçer tarafından derlenmiştir. İstanbul'daki Yahudî cemaatından ve Sivas'dan üçer tane, İstanbul'dan bir tane olmak üzere yedi tanesini de biz derledik. İstanbul'da Hahambaşı yardımcısı İzak Haleva'dan derlediğimiz¹⁰⁵, Kral Sü-

¹⁰⁴Dâsitân-ı Hâtem-i Tâî, Haz. Faruk Keneş, Ank., 1983-84, s.68-69, (GÜGEF Türk dl ve Ed. Bl. bitirme tezi)

¹⁰⁵İstanbul Musevî Hahambaşılığında Hahambaşı yardımcısı olan İzak Haleva ile İstanbul Musevî Hahambaşılığına giderek biz-

leyman'la bir kuş arasında cereyan eden hikâye ile Sivas'dan derlediğimiz Süleyman Peygamber ve serçe arasındaki hikâye mahiyet itibariyle hemen hemen aynıdır. Bu da bir arada yaşayan ayrı milletlere mensup cemaatların kültür bakımından birbirlerine tesir ettiklerini gösterdiği gibi, Hz. Süleyman'ın aynı fonksiyonla muhtelif milletlerin sözlü geleneğinde yaşadığının kuvvetli delili sayılmalıdır.

Sözlü gelenekte yaşayan, Süleyman Peygamberle alâkalı menkabeler şunlardır:

"Süleyman Peygamber devrinde yaşlı, sakallı bir köylünün harmanına bir leylek yavrusu girmiş, anne leylek, oradan birkaç dane yiyen yavrusunu çağırılmamış, çünkü harmandaki köylünün küçük leyleğe bir şey yapmayacağını, biraz buğdayı da onun yemesine müsaade edeceğini düşündüğü sırada köylü, bulduğu bir taşı yavru leyleğe atarak ayağını kırmış. Hadise Süleyman Peygamber'e aksetmiş. Süleyman Peygamber ceza olarak köylünün de ayağının kırılmasına hükmedeceği sırada anne leylek buna itiraz ederek şöyle demiş: "Ben köylünün, ayağının kırılmasını değil, sakalının kesilmesini istiyorum ki, başkaları da benim gibi aldanmasınlar."¹⁰⁶

"Bütün hayvanların dilinden anlayan Süleyman Peygamber, arılara balı nasıl yaptıklarını sormuş; onları cam bir kovana koymuş, arılar balı nasıl yaptıklarını bildirmedikleri gibi, kovana da balmumu ile kapayarak içeriği görünmez hale getirmişler."¹⁰⁷

zat görüştük. İzak Haleva Bey, Tevrat'ta kiral olarak geçen Süleyman Peygamberin bir Yahudî kralı olduğunu söyledi ve onunla ilgili üç hikâye anlattı.

¹⁰⁶Müjgan Üçer, "Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü I", Türk Kültürü, S.48, Temmuz 1983, İst., 1969, s.10 (An. Kazım Aslan, 83 yaşında, Sivas).

¹⁰⁷Müjgan Üçer, "Folklorumuzda Bal", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ank., 1983, c.V, s.259 (an. Aziz Açık, Sivas).

Süleyman Peygamberin çok sevdiği hanımlarından biri , kendisine kuşların kemiklerinden bir saray yaptırmasını ister. Bu arzuyu yerine getirmek üzere bütün kuşların bir araya toplanmalarını emreden Süleyman Peygamberin fermanına Baykuş itiraz eder ve divana gelmez. Divana gelmesi için yanına gelen haberci kuşlara Baykuş, "O cahil adamın huzuruna gidilmez" der. Süleyman (a.s), huzura zorla getirilen Baykuşa, "Bizi cahillikle itham etmişsin, sana bir soru soracağım, bilemezsen sonunu sen düşün" diyerek ona, "Dünyada kadın mı çok, erkek mi?" sorusunu yöneltir. Bu soruya "kadın" cevabını alan Süleyman Peygamber, "niçin?" der. Baykuşun verdiği cevap pek manidardır: "Dünyada kadın ve erkek sayısı hemen hemen birbirine eşittir. Yalnız kadın sözüne giden erkekler var. Bunlar da kadın sayılır. Bu sebeple kadınlar erkeklerden daha fazladır." Bu tarizli ve manidar cevaptan kendisine düşen hisseyi alan Süleyman Peygamber, hem baykuşu affeder, hem de kuşların kemiklerinden saray yaptırmak fikrinden vazgeçer.¹⁰⁸

Süleyman Peygamberin divanına bütün kuşlar geldiği halde, serçe gelmez. Emrini serçeye bildirmesi için, Süleyman (a.s) doğan'ı gönderir. Serçe doğan'a kafa tutarak, "Süleyman da kim oluyor, ben böyle birini tanımıyorum" diye çıkışır. Doğan, serçenin bu küstahlığını iletince Süleyman Peygamber: "Yanında dişisi var mıydı?" diye sorar. "Vardı" cevabını alan Hz. Süleyman: "Serçenin öyle kafa tutması normal! Yanında dişisi olan erkek, kendisinden başkasını tanımaz. Bu sebeple serçeyi affettim" der.¹⁰⁹

Yukardaki menkabenin "Divana gelmeme" epizodu aynı olmakla beraber, başka epizotları da ihtivâ eden ikinci bir varyantı şöyledir:

Bir gün huzurunda toplanan kuşları teftiş eden Süleyman Peygamber serçenin gelmediğini görür. Doğanı, serçeye haberci

¹⁰⁸Anlatan: Mehmet Akkaya, 57 yaşında (1987) emekli memur, Sivas.

¹⁰⁹An. Mehmet Akkaya.

gönderir. Doğan, serçenin yanına giderek Süleyman Peygamberin kendisini acele divana çağırıldığını bildirir. Serçe: "Süleyman da kim oluyor? Öyle birini tanımıyorum!" diye çıkışır. Doğan, "Nasıl tanımazsın? Süleyman Peygamber kurdun, kuşun, insin, cinnin padişahıdır. Eğer emrini yerine getirmezsene akıbetin kötü olur" diyerek serçeyi ikaz eder. Serçe, Süleyman Peygamberin emrini dinlemediği gibi, "Ona söyle, kafamı fazla bozmasın, yoksa gelir sarayını başına yıkarım" diye bir de tehdit savurur. "Sen bunu nasıl yapabileceksin?" diye ayla soran doğana şu cevabı verir: "Gider bir yetimin küllüğünde didinirim. Sonra gelir Süleyman'ın sarayının üstünde silkinirim. O yetimin hakkı Süleyman'ın sarayını, tacını, tahtını yerle bir eder." Doğan, serçenin cevabını iletince, Süleyman Peygamber bu tehditdeki haklılık payından çekinir; "Serçeyi affettim ama, ayağını da takozladım. Bundan böyle sekerek yürüsün" der. Bunun için serçe normal yürüyemez, iki ayağıyla sıçrayarak adım atar.¹¹⁰

Süleyman Peygamber, şehrinin üzerinden tahtı ile geçerken, tahtın bir tarafı eğilir. O güne kadar böyle bir olayla karşılaşmayan Süleyman Peygamber maiyyetindekilerle tahtının niçin eğildiğini sorar. Onlar tahtı taşımakla görevli cinlerden bir kısmının yerlerini terk ettiklerini, bu yüzden tahtın bir tarafının eğildiğini söylerler. Bu durumun sebebini soran Süleyman Peygambere, "Üzerinden geçtiğimiz bu şehrin halkı o kadar hilebaz insanlar ki, havadaki cinleri bile ayartırlar. Tahtı taşımakla görevli cinlerden bir kısmını kandırarak görevlerini terk etmelerine sebep oldular." diye cevap verirler.¹¹¹

Kıral Süleyman, sarayında uyurken iki kuş pencerenin önünde fısıldaşırlar. Biri diğerine, "Ben, Süleyman'ın yaptırdığı bu sarayı gagamla yıkarım" der. O anda uyanmış olan Süleyman bunu duyar. Hemen yatağından fırlayarak o kuşu yakalar ve, "Sen kim oluyorsun da benim muhteşem sarayımı gagan-

¹¹⁰ An. Mehmet Akkaya.

¹¹¹ An. Prof. Dr. Amil Çelebioğlu, 54 yaşında (1988), İstanbul.

la yıkılıyorsun" diye onu sılgaya çeker. Korkudan tir tir titreyen kuş "Ey Süleyman, ben de seni anlayışlı biri zannedirdim. Görmüyor musun, yanımda dişim var. O yanımda iken, senin sarayını da yıkarım, dünyayı da" der. Kırıl Süleyman, "haklısın" der ve kuşu serbest bırakır.¹¹²

Kırıl Süleyman, kolunu sokan bir arıyı yakalar. Arı "Nolur beni öldürme, gün olur sana bir faydam dokunur" diye ona yalvarır. Bunun üzerine Kırıl Süleyman arıyı serbest bırakır. Bir gün Kırıl Süleyman'ı ziyarete gelen Seba Kırılçesi Belkıs, onun bilgeliğini bilmecelemlerle denemek ister. Biri gerçek, diğeri yapma iki çiçek göstererek, hangisinin gerçek, hangisinin sahte olduğunu sorar. Kırıl Süleyman şaşırılmıştır. Çünkü her iki çiçek birbirine öylesine benzemektedir ki, ayırd etmek mümkün değil. O an bir arı vızıldayarak gelir. Önce sahte çiçeğe yaklaşır, fakat ona iltifat etmeyerek gerçek çiçeğin üstüne konar. Kırıl Süleyman arının konduğu çiçeği göstererek, "Gerçek çiçek işte budur" der.¹¹³

Bir bilge kişi, Kırıl Süleyman'a, "Sizin fermanınınız bir yerde geçmez" der. Bilge kişi, "nerede?" diye hayretle soran Kırıl Süleyman'ı alarak oyun oynayan bir gurup çocuğun yanına götürüp, "Buyurun, şunlara emredin" der. Kırıl Süleyman çocuklara bazı emirler verir, fakat hiçbirisi onu dinlemez ve oyunlarına devam ederler.¹¹⁴

¹¹²An. İzak Haleva, İstanbul Musevî Hahambaşılığında Hahambaşı yardımcısı, takriben 50 yaşlarında (1987).

¹¹³An. a.g.ş.

¹¹⁴An. a.g.ş.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ ESERLER

Türk Edebiyatında telif ve tercüme yoluyla, Süleyman Peygamberle ilgili mensur ve manzum pek çok eser yazılmıştır. Bunlardan bir kısmında müstakil olarak Süleyman Peygamberin hayat hikâyesi ele alınmakta; bir kısmında ise onunla alakalı kıssalar bir veya bir kaç bölüm içerisinde verilmektedir. Tesbit edebildiğimiz eserleri, Mensur ve Manzum Eserler olmak üzere iki ana başlık altında;¹ ayrıca her iki bölümü Müstakil Eserler, bir bölümü Süleyman Peygamberle ilgili Eserler olmak üzere iki alt başlık altında incelemeyi uygun gördük. İncelediğimiz eserler, telif tarihlerine göre, kronolojik bir sıra içerisinde ele alınmıştır.

¹Manzum ve mensur olmak üzere ayırdığımız bu iki ana bölüme girmeyen yarı mensur yarı manzum eserler de olabilir. Vizeli Bihistî Ramazan Efendi'nin (? - 979/1571-1572) Süleyman-nâme'si yarı mensur yarı manzumdur (Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İst., 1333, s.42.). Agah Sırrı Levend, bu eseri, Osmanlı Müelliflerindeki bilgiye dayanarak Süleyman Peygamberle ilgili eserler arasında saymıştır. (Türk Edebiyat Tarihi, c.1, s.126.) Eser, Süleyman peygamberle ilgili olabileceği gibi, Kanunî Sultan Süleyman'la da alakalı olabilir. Bu sebeple ana tasnif içerisinde Süleyman peygamberle ilgili Yarı Mensur Yarı Manzum Eserler başlığı altında üçüncü bir bölüm açmadık.

I - SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ
MENSUR ESERLER

Türk Edebiyatında Süleyman Peygamberin kıssalarını müstakil olarak veya bir bölüm içerisinde ele alan mensur pek çok eser vardır. Tesbit edebildiğimiz müstakil mensur eserlerden bir kısmı anonim mahiyette olup müellifleri belli değildir. Yalnız bir tanesinin müellifi bellidir.

Müstakil eserlere nazaran bir veya birkaç bölümü Süleyman Peygamberle alâkalı eserler daha fazladır. Bunlar daha çok Kısâs-ı Enbiyâ türünde olup serbest tercüme yoluyla edebiyatımıza kazandırılmış eserlerdir. Kısâs-ı Enbiyâ türüne girmeyen bazı eserlerde ise Süleyman Peygamberle ilgili bir veya bir kaç kıssa, asıl hikâyeye geçişi sağlayan çerçeve vaka olarak kullanılmıştır. Bu hususiyeti haiz eserlerde Süleyman Peygamber, doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak işlenmekte; onunla ilgili kıssalar asıl hikâyeye geçişi sağlayan bir çerçeve vaka vazifesi görmektedir.

A - Müstakil Eserler :

1 - Süleyman-nâme-i Kebîr :

Firdevsî-i Rûmî (857/1453-?. Firdevsî-i Tavîl de denilir.) tarafından kaleme alınmış, Süleyman Peygamberin menkabevî hayatını, kıssalarını havi, mensur ve yer yer manzum bölümlerden oluşan hacimli bir eserdir. Firdevsî'nin ifadesine göre Süleyman-nâme-i Kebîr, 366 cilt, 1830 meclis olarak planlanmıştır.² Tasarlanan bu büyük eserin tamamı, şimdiki bilgilerimize göre mevcut değildir. Müellif, belki

²Mandfred Götz, Orientalische Handschriften in Deutschland, Türkische Handschriften Teil II, Wiesbaden, 1968, s.40; Ata Çatıkkaş, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleyman-nâme-i Kebîr'i (72. cild), Gramer-Sentaks-Lugat-Metin, İst., 1979, s.XIX, (İÜEF basılmamış doktora tezi.)

eserini bitirememiş, belki bitirdiği halde günümüze kadar ulaşmamıştır. Muhtelif kütüphanelerde 81 cildi bulunmaktadır.

Firdevsî'nin gayesi 336 ciltlik, o zamana kadar benzeri yazılmamış büyük bir eser yazmaktır. Yazarın ifâdesine göre, tasarlanan bu muazzam eserin ilham kaynağı, Lokman Hekim'in Suriye diliyle yazdığı ve Yunan Filozofu Eflatun tarafından Farsça'ya tercüme edilen Süleyman'ın Kitabı isimli 72 bölümlük eserdir. Hz. Süleyman, Firdevsî'nin rüyasına girerek bu eseri ona verir. Daha sonra, rüyada gördüğü bu eser, ilâhî bir lütufla Firdevsî'nin eline geçer.³

Firdevsî, Tarih-i Beyzâvî, Tarih-i İbn-i Kesîr v.b. gibi pek çok tarih kitabından, Tevrat ve İncil'deki peygamber kıssalarından, hükema ve halk arasında dolaşan rivâyetlerden istifade ederek eserini hazırlamıştır. Süleyman-nâme-i Kebîr'in esas mevzuu Hz. Süleyman olmakla beraber diğer peygamberlerin kıssaları, Farsların efsanevî tarihleri, şarka ait mitolojik pek çok kahramanın destanî ve menkabevî hayatları teferruatlı şekilde anlatılmaktadır. Fakat eserin ana hatlarının merkezinde daima Süleyman Peygamber vardır. Ayrı zamanlarda yaşamış, değişik milletlere mensup pek çok kahraman, Hz. Süleyman'la birlikte ele alınmıştır. Bu özellik, müteakip bölümde görülmektedir: "...nübüvvet tahtının sol cânibinde on iki bin vilâyete kadem basmış evliyâ-yı-la Âsaf bin Berhiyâ, Lokman Hekim ve Rec'â-yi Zâhid ve Feysâgûris Tevhîdî şimşâd u abonus kursîler üzerinde karar itdiler ve andan sonra yine sağ tarafında ikinci tabakada on dört bin dünya padişahları birle Mısır Sultânı Celâleddin ve Amalika meliki Sührâb Şah, Acem Sultânı Keykâvus Şâh ve Türkmen meliki Afrâsiyab birle... altun kürsîlere geçüp turdılar."⁴ Bu eser, destanî-

³ Manfred Götz, a.g.e., c. II, s. 39-40.

⁴ Firdevsî-i Tavîl, Süleyman-nâme-i Kebîr, 72. cild, Haz. Ata Çatıkkaş, s. 14.

efsanevî-menkabevî özelliklerinin yanı sıra ansiklopedik hususiyetler de ihtiva etmektedir. Başta felsefe ve tabiat bilimleri olmak üzere şark ilimlerinin, şark kültür ve mitolojisinin geniş bir ansiklopedisi sayılabilir.

Süleyman-nâme-i Kebîr'in I. cildi, İstahr'da putlara tapan Arah isimli keşişin hikâyesi ile başlar. II-V. ciltlerde İskender'in maceraları, Âdem Peygamberle İblis'in mücadelesi, İdris ve İsmail Peygamberlerin kıssaları, Zal ile Rudeba arasındaki aşk, Şems'in Elbruz dağındaki gezisi ve orada Hızır ve İblis'le karşılaşması anlatılır.⁵ Diğer ciltlerde Hz. Süleyman ağırlıklı olmakla beraber diğer peygamberlerle, şarkın, bilhassa Perslerin mitolojik kahramanlarına ait hikâyeler teferruatlı şekilde ele alınır.

Süleyman-nâme-i Kebîr'in I-V. ciltleri Tubinger Depot der Staatsbibliothek'te olup 4154 numarada kayıtlıdır.⁶ İstanbul kütüphanelerindeki diğer cilt sayılarının sıralanışı, Ata Çatıkkaş'ın tesbitlerine göre şöyledir:⁷

6-13.	cilt	Topkapı Müz. Ktp.	H.1525
14.	"	"	"
15-20.	"	"	"
21-23.	"	Üniversite Ktp.	T.Y.9884
24.	"	"	"
25.	"	"	"
26-29.	"	"	"
30-36.	"	Topkapı Müz. Ktp.	H.1528
37-42.	"	"	"
43-48.	"	"	"
49-54.	"	"	"
55-60.	"	"	"
61-66.	"	"	"
67-71.	"	"	"

⁵Mandfred Götz, a.g.e., s.40.

⁶Mandfred Götz, a.g.e., s.39.

⁷Ata Çatıkkaş, a.g.e., s.XX.

72.	cilt I.Ü. Ed.Fak.Ktp.	4000
73.	" Topkapı Müz.Ktp.	H.1536
74-76.	" " " "	H.1231
77-80.	" " " "	H.1537
81.	" Fatih Millet Ktp.T.	317

İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoğlu'nun birlikte hazırladıkları Firdevsî-i Rûmî, Kutb-nâme isimli eserde,⁸ Süleyman-nâme-i Kebîr'den ayrı, Süleyman Peygamberin hikâyesini ele almada Firdevsî'nin ilk denemesi olarak değerlendirilen Kıssa-nâme-i Süleyman Aleyhi's-selâm, müstakil bir eser olmayıp Süleyman-nâme-i Kebîr'in 74-76. ciltleridir.

Sultan II.Bayezid (851/1447-918/1512), kendisine takdim edilen Süleyman-nâme-i Kebîr'i çok uzun bulmuş ve eserin kısaltılmasını istemiş; Firdevsî de eserinin bazı bölümlerini kısaltmıştır. Türkiye ve Avrupa Kütüphanelerinde Süleyman-nâme-i Kebîr'in pek çok muhtasar yazma nüshaları vardır.⁹

2 - Menâkıb-ı Süleyman bin Davud¹⁰:

Süleyman Peygamberin kıssalarını havâ anonim mahiyette 36 varaklık menkabevî bir eserdir. Yazarı ve müstensihî belli olmayıp muhtemelen XVII. veya XVIII. yüzyıla aittir. Hamd ü senadan sonra Süleyman Peygamberle ilgili rivayetlere geçilir. Henüz küçük bir çocukken bile, Hz. Süleyman'ın verdiği nükümlerin son derece isabetli olduğu, "ve andan umûr-ı acîbe ve havârık-ı âdât zuhûr"¹¹ itmeye başladığı be-

⁸ Firdevsî-i Rûmî, Kutb-nâme, Haz. İbrahim Olgun-İsmet Parmaksızoğlu, Ank. 1980, s. XVII.

⁹ Üniversite Ktp. T. Y., nr. 715; Fatih-Millet Ktp. Trh. bl., nr. 316 (A. Sırrı Levend, bu eseri yazarı bilinmeyen Süleyman-nâme olarak göstermiştir: Türk Edebiyatı Tarihi, Ank., 1984, c. I, s. 126.); Bibliothèque Nationale, nr. 1293 (Bkz. E. Blochet, Catalogue Des Manuscrits Turcs, Paris, 1933, c. II, s. 224.)

¹⁰ Menâkıb-ı Süleyman bin Davud, Topkapı Sarayı Müz. Ktp., M. R. bl., nr. 358.

¹¹ A. g. e., yk. 1.^b

lirtilip onun hüküm verme kabiliyeti ve temyiz gücünü ortaya koyan kıssalar anlatılır.

Hz.Süleyman,Davud Peygamberin on dokuz oğlu arasından en küçüğü olup on üç yaşında tahta geçmiştir.Hikâyesi şöyledir: Davud (a.s.) oğullarına on beş soru sorar.Bu soruları doğru cevaplayan tahta geçecektir.Yalnız Süleyman Peygamber soruları doğru olarak cevaplar ve babasının yerine tahta geçer.Hz.Süleyman'ın tahta geçişi ile ilgili bir başka rivayet,Türk-İslâm geleneğindeki kutsal ağaç motifiyle alâkalıdır: Davud Peygamberin on dokuz oğlu,asalarına isimlerini yazıp kapılarının önlerine dikerler.Bunların içinden yalnız Hz.Süleyman'ın asası yeşerip,dallanır,yapraklanır.Bunun üzerine onu kiral seçerler.

Eserde kronolojik sıra gözetilmeden şu rivayetler yer almaktadır:Süleyman Peygamberin cinlere,vahşî hayvanlara ve insanlara hükmetmesi,kuş dilini bilmesi,güle âşık olan bülbüle ruhsat vermesi ve diğer kuşların bülbüle iftira atmaları,Süleyman Peygamber ile karınca arasında geçen meşhur mükaleme,Sebe' Melikesi Belkıs'ın hikâyesi ve Hz.Süleyman'ı ziyareti,Mescid-i Aksa'nın cinler ve ifritler tarafından inşa edilmesi folklorik motiflerle beslenip teferruatlandırılarak anlatılmıştır.

3 - Kısâs-ı Süleyman Peygamber Aleyhi's-selâm¹²:

Süleyman Peygamberin kıssalarını konu alan 30 varaklık bir eserdir.Yazarı ve müstensihi belli olmayıp 1249/1833-1834 yılında istinsah edilmiştir.

Süleyman (a.s.) ın tahta geçişi,Menâkıb-ı Süleyman bin Davud'daki gibi,bu eserde de bir imtihan sonucu gerçekleşir.Hz.Davud tahtı üzerinde otururken Cebrail,üzerinde yirmi beş sual bulunan bir altın sahife getirir.Davud Peygamberin on beş oğlu vardır,bu sualleri onlara sorar.En küçükleri olan Süleyman Peygamber,doğru olarak cevap-

¹²Arkeoloji Müzesi Ktp.,nr.1505/2.

landırır ve tahta geçer.¹³

Eserde, diğ er menkabevî eserlerde oldu ğ u gibi, Süley-
map Peygamberin tahtı, yüzü ğ ü; bu yüzük sayesinde bütün
mahlukatı emri altına alışı, bir cinin yüzü ğ ü ç alarak kısa
bir süre tahta geçmesi, kuşların dilini bilmesi, karınca i-
le mükâlemesi, Belkıs ile aralarında geçen macera ve asası-
na dayanmış vaziyette ölmesi menkabevî mahiyette zikredi-
lir. Eserde İsrailiyyattan geçme hususiyetler fazladır. Bil-
hassa Sebe Melikesi Belkıs'ın, Süleyman Peygamberi çeşit-
li sorularla imtihan etmesi ve soruların mahiyeti İsrailî
özellikler için tipik bir örnektir.¹⁴

Eser, halk için sade bir dille yazılmış olup yer yer
masal unsurlarıyla bezenmiştir: "Andan hokkanun içinden bir
bir kamçı çıkardılar. Ol kamçı âteşden idi. Her kime ukûbet
iderler ise ol kamçı ile ururlar idi."

B - Bazı Bölümleri Süleyman Peygamberle İlgili Eserler :

1 - Kısâs-ı Enbiyâ'lar :

Peygamberlerin hayat hikâyelerini konu alan eserler,
İslâmiyetin tesiriyle önce Arap Edebiyatında, daha sonra
İslâmiyeti kabul eden diğ er milletlerin edebiyatlarında
görölmeye başlamış; zamanla edebî bir tür olarak İslâm E-
debiyatlarında yerini almıştır. Bu türün ilk eseri, Arap E-
debiyatı mahsüllerinden Sa'lebî'nin (öl. 427/1035) Kısas-ı
Enbiyâ olarak anılan Arâisü'l-Mecâlis'i ve Ebû İshak Nişâ-
bûrî'nin Kısâs-ı Enbiyâ'sıdır.

Bir Peygamber olması hasebiyle Hz. Süleyman'la ilgili
bilgiler, bu tür eserlerin hemen hemen hepsinde yer almak-
tadır. Türk Edebiyatında Kısâs-ı Enbiyâ türünde pek çok e-
ser yazılmıştır. Bu eserlerden tesbit edebildiklerimiz ş un-
lardır:

¹³ A.g.e.yk.1^a-3^a.

¹⁴ A.g.e.,yk.23^b-25^b.

¹⁵ A.g.e.,yk.3^b.

a) Rabguzî'nin Kısâsü'l-Enbiyâsı'sı :

Asıl adı Burhanü'd-dîn oğlu Nâsırü'd-dîn olan Rabguzî, Kısâsü'l-Enbiyâ isimli eserini 710/1310'da tamamlamıştır. Eser, mensur olup yer yer gazel ve dörtlüklerle süslenmiştir. Bugünkü bilgilerimize göre Türkçe telif ilk Kısâs-ı Enbiyâ olarak kabul edilen bu eser, Doğu Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Muhtelif Avrupa kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan Kısâsü'l-Enbiyâ, Kazan ve Taşkent'te defalarca basılmıştır.¹⁶

b) Aydınoğlu Mehmed Bey (708/1308-735/1334) Adına Tercüme Edilen Kısâs-ı Enbiyâ :

Bu eser, Sa'lebî'nin Âraisü'l-Mecâlis isimli eserinin tercümesi olup XIV. yüzyılın başlarında Aydınoğlu Mehmed Bey adına tercüme edilmiştir. Mevcut bilgilere göre Anadolu sahasında yazılan ilk Kısâs-ı Enbiyâ'dır. Bir yazma nüshası Bursa Ulu Camii Ktp.2474 numarada bulunmaktadır.¹⁷

c) Mûsâ b.Hacı Hüseyin el-İznikî'nin (?-838/1453) Kısâs-ı Enbiyâ'sı :

Sa'lebî'nin eserinden tercüme olup dili son derece sadedir. Anadolu sahasında tercüme yoluyla Türkçeye kazandırılan ilk Kısâs-ı Enbiyâ'lardan biridir.¹⁸

ç) Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın (?-870/1465'den sonra) Envârü'l-Âşıkîn'i :

Halk için yazılan Kısâs-ı Enbiya mahiyetindeki bu eser, müellifin kardeşi Yazıcıoğlu Mehmed'in Megâribü'z-Zamân isimli Arapça eseri esas alınarak 836/1451 yılında yazılmıştır. Envârü'l-Âşıkîn'de Süleyman Peygamberle ilgili

¹⁶Necla Pekolcay, İslâmî Türk Edebiyatı, İst., 1981, c.I, s.127

¹⁷Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nesir, İst.1964. c.I, s.195.

¹⁸Musa b.Hacı Hüseyin el-İznikî, Mi'rac, Çev: Hikmet Özdemir, İst., 1986, s.9.

bir bölüm yer almakta,İslâmî gelenekte oluşan ve İsrailiyattan geçen rivayetlerle zenginleşen pek çok kıssa orada zikredilmektedir.¹⁹ Eserin pek çok yazma ve basma nüshaları vardır.İstanbul (1261,1287,1291),Bulak (1300) ve Kazan'-da (1861) basılmıştır.

d) Kara Çelebi-zâde Abdülaziz'in (?-1068/1658) Mir'âtü's-Safâ'sı²⁰:

Kısâs-ı Enbiyâ türündeki bu eser,1048/1638'de yazılıp Sultan IV.Murad'a takdim edilmiştir.Eser,İslâmî kaynaklara dayanılarak hazırlanmış;ağdalı,secili bir dille kaleme alınmıştır.Diğer peygamberlerde olduğu gibi Süleyman Peygamberin hayat hikâyesi anlatılırken Zemahşerî,Beyzâvî gibi meşhur tefsircilerin eserlerinden iktibaslar yapılmış, yeri geldikçe ilgili ayetler verilmiştir.²¹

e) Ahmed Cevdet Paşa'nın (1238/1822-1313/1895) Kısâs-ı Enbiyâ'sı :

A.Cevdet Paşa'nın bu meşhur eserinde,peygamberlerin hayat hikâyeleri anlatılırken Kur'ân-ı Kerîm'deki peygamberlerle ilgili bilgilerin dışına çıkılmamıştır.Bu sebeple peygamberler hakkında verilen bilgiler öz ve kısadır.Müellif,İsrailiyyat kaynaklı bilgilere bilerek itibar etmemiştir.Süleyman Peygamberle ilgili yarım sahifelik kısa ve öz bilgi vardır.Onun Benî İsrail peygamberi ve kralı olduğu,Hz.Musa'nın vefatından 535 sene sonra Davud Peygamberin vefatını müteakip on iki yaşında tahta geçtiği,yedi senede Mescid-i Aksa'yı,on üç senede meşhur sarayını tamamladığı,Yemen melikesi Belkis ile görüştüğü ve 40 sene saltanat sürdüğü verilen bilgiler arasındadır.²²

¹⁹Bkz.Yazıcı-zâde Ahmed Bican b.Salih,Envâru'l-Âşıkîn , İst.,1287,s,142-153.

²⁰Topkapı Sarayı Müz.Ktp.,Bağdat bl,nr.251.

²¹Bkz.A.g.e.,yk.99^b-106^b.

²²Bkz.Ahmed Cevdet,Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ , İst.,1331,cüz'i evvel ve sâni,s.30.

f) Yazarı Bilinmeyen Kısâs-ı Enbiyâ²³:

Yazarı ve müstensihî bilinmeyen bu eser, muhtemelen XV.-XVI.yüzyıla aittir. Bazı peygamberlerin kıssalarını ha- vi olup arada Ashab-ı Kehf'in, İran'ın mitolojik kahraman- larının hikâyeleri de mevcuttur. Süleyman Peygamberle ilgi- li malumat, eserin 32^b-70^a varakları arasında yer almakta- dır, Daha çok Kur'ân-ı Kerîm'deki Süleyman Peygamberle a- lâkalı âyetlere dayanan bu bölüm, yer yer İsrailiyyattan geçen unsurlarda, yer yer masal motifleriyle zenginleştiril- miştir.

2 - Kitâb-ı Miglâte :

Kaygusuz Abdal'ın (?-Takriben 848/1444) bu mensur e- seri, bir dervişin peşpeşe gördüğü rüyalardan ibarettir. Derviş, gördüğü bu rüyalar sayesinde adeta zaman tünelin- den geçer gibi başka mekânlara ve zamanlara gider; peygam- berlerle, geçmiş toplumlarla görüşür, konuşur.

Derviş, bu rüyaların birinde Süleyman Peygamber'i bir gemiye binmiş, ebed mülküne giderken görür. Bindiği gemi ba- tınca Süleyman Peygamber, bir tahtaya tutunarak dervişin bulunduğu adaya çıkar. Birlikte güzel bir bahçeye giderler ve oraya gelen gâib erenleri ile sohbet ederler. Süleyman Peygamber, başından geçen macerayı şu şekilde anlatır: "Ben Davud Peygamber oğliyam. Atam vefat itdi. Bu dünyadan git- di. Yirine ben geçdüm. Halife oldum. Bir zaman cihanda hükü ü hükümet eyledüm." Daha sonra, "Bu cihanda milke Süleyman ol- dugın, dâv ü perî, ins ü cin, vuhş u tuyûra cümle hükmüne fer- man oldugın adl u dâd kıldugın cihandan murad aldugın âhir çarh elinden sergerdân oldugın söyledi."²⁴ Derviş de önce âdem donunda dünyaya geldiğini, daha sonra çeşitli kılık- lara girdiğini söyleyerek macerasını anlatır.

Dervişin gördüğü bir başka rüya ise şöyledir: Akıl tah-

²³Topkapı Sarayı Müz.Ktp.,nr.A 3755/2.

²⁴Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri (Kitâb-ı Miglâte bl.), Ank., 1983, s.105.

tasıyla yaptığı bir gemiye binen derviş, aşk yelinin gemiyi sürüklemesiyle bir adaya çıkar. Ada, devler, ehrimenler ve ifritlerle doludur. Süleyman Peygamber, bu acaip varlıkların sultanıdır. Huzuruna gelen dervişi, Süleyman (a.s.), yanına oturtur. Devler, ehrimenler, ifritler, cinnîler, periler saf bağlayıp etraflarında dururlar. Derviş maçerasını, bu adaya nasıl geldiğini anlatır. Müteakiben Süleyman Peygambere, "Buradan ileride gezmek için başka bir yer var mı?" diye sorar. Süleyman Peygamber, yakında bir ada olduğunu, orada devleri kapan ulu kuşların bulunduğunu söyler. Beraber gidip o adayı gezerler.²⁵

Derviş, başka bir rüyada Hıta vü Hatên ülkesindedir. Süleyman Peygamberi orada bir geyik peşinde avlanırken görür. Bir tepe üzerine çıkıp onu seyrederek. Süleyman (a.s.) ve adamlarından kaçan geyik, dervişi bulduğu dağa sığınır ve onun gölgesinde kaybolur. Derviş bakar ki geyiğin sesi kendi öz vücudundan gelir.²⁶

3 - Kazâ vü Kader Kıssa-ı Sîmürg²⁷

On dokuz varaklık bu eser 1035/1625'de istinsah edilmiş olup yazarı ve müstensihi belli değildir. Katalog fişinde bu kitabın adının Hazret-i Süleyman Aleyhi's-Selâm Hikâyesi olarak geçmesine rağmen; kitabın içerisinde başlık olarak böyle bir isme tesadüf edilmemektedir. Son kısmındaki, "Tamam oldu kazâ vü kader kıssa-ı sîmürg v'allahü a'lem bi's-savab" ibaresinden bu eserin adının, Kazâ vü Kader Kıssa-ı Sîmürg olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde, Süleyman Peygamberle muhtelif kuşlar arasında geçen bir olay çerçeve vaka olarak kullanılmış; asıl vaka ise kazâ ve kader meselesi maşrik padişahının oğlu, mağrib padişahının kızı ve Sîmürg arasında geçen ve binbir gece masallarını hatırlatan bir dizi zincirleme olaylar

²⁵ Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri , Haz. A. g. ş., s. 118-119

²⁶ A. g. e., s. 124.

²⁷ Millet Ktp., Emîrî bl., nr. 148.

yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu hikâye Süleyman Peygamberle alâkalı diğer eserlerin arasında daha muhtasar bir kıssa olarak da geçmektedir.²⁸

4 - Bülbüliyye :

Manisalı Birrî (1080/1669-1128/1715) tarafından kaleme alınan bu eser, Ömer Fuadî'nin (?-1046/1636) aynı adlı mesnevîsinden geniş ölçüde faydalanılarak meydana getirilmiştir. Muhtemelen İranlı meşhur mutasavvıf şair Feridüddin Attar'ın (?-637/1239) Bülbül-nâme isimli küçük mesnevîsinden de istifade edilmiştir. Eser mensur olmakla beraber, yer yer manzum parçalar vardır.

Eserin vakası şöyledir: Bazı kuşlar, güle aşk nağmeleri şakıdığı için bülbülü şikâyet ederler. Baykuşun başkanlığında bir mahkeme kurulur. Sonuçta bülbülün suçsuz olduğu anlaşılır. Süleyman Peygamber, bu mahkemenin kurulabilmesi için şikâyet mercii olarak eserin başında görülmektedir. Eser, sembolik mahiyette olup gayesi musiki ve semanın helal olduğunu isbat etmektir. 1265/1848 yılında İstanbul'da basılmıştır.

5 - Bülbüliyye²⁹:

Bu eser on yedi varak olup üçüncü varakın üçte ikisi baş kısmından da muhtemelen bir iki varak kopmuştur. Kataloğdaki fişte adınının Kısâs-ı Hazret-i Süleyman olarak kaydedilmesine rağmen, eserin içerisinde böyle bir adlandırılmaya tesadüf edilmemektedir. Konusunu , Feridüddün Attar'ın Bülbül-nâme'sinden alan bu eserin adınının Bülbül-nâme veya Bülbüliyye olması ihtimali daha kuvvetlidir.

Gül ve bülbül arasında geçen ve ilâhî aşkı sembolize eden bu eserin kahramanları Süleyman Peygamber, bülbül ve muhtelif kuşlardır. Eser, halk için yazılmış olup dili son derece sadedir. Son sayfasındaki, "ve bu hattı yazan Monlâ Muhammed'i Allâh Sübhânehû Teâlâ Hazretleri mağfîret eyle-

²⁸ Bkz. (Yazarı Bilinmeyen Bir Kısâs-ı Enbiyâ), Millî Ktp., nr., A 3755/2, yk. 56^a-58^b.

²⁹ Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1576.

ye." kaydından, bu eserin müstensihinin ve yazarının Mon - lâ Muhammed olduğu söylenebilir. 1146/1733 yılında istinsah edilmiştir.

6 - Erzurumlu Hoca Fenâyî'nin Oğlu Mahzûnî :

Posoflu Müdamî tarafından anlatılan 32 sayfalık türkülü bu küçük halk hikâyesi, Erzurumlu Hoca Fenâyî'nin oğlu Mahzûnî ile Halep Paşa'sının kızı Mina Hanım'ın aşk maceralarını ihtiva etmektedir. Süleyman Peygamberle Sebe Melikesi Belkıs arasında geçen kıssa, Mahzûnî ile Mina Hanım hikâyesine geçişi sağlayan bir çerçeve vaka olarak kullanılmış; bu vesile ile muhtevaları ve hikâye teknikleri farklı iki ayrı hikâyeye bir araya getirilmiştir. Katıksız Türk halk hikâyesi kahramanlarından söyleyebileceğimiz, Mahzûnî ile Mina Hanım , yaşadıkları zaman diliminden alınarak Hz. Süleyman zamanına götürülmüş onların macerası, Süleyman Peygamberin devrinde geçmiş gibi ele alınmıştır.

Bu hikâyenin Hz. Süleyman'la ilgili epizotları Pertev Nâilî Boratav'ın tesbitiyle şu şekildedir.³⁰:

"1 - Süleyman Peygamber, hüdhüd kuşunun gelip kendisine vafettiği Belkıs'e aşık olur. Belkıs'ın Süleyman Peygamberin karısı olmak için üç şartı vardır: bunlardan bir tanesi de, Süleyman'ın memleketi ile kendi oturduğu yer arasındaki Yedi Derya 'nın üstüne kuşların tüyünden köprü kurulmasıdır. Bu köprünün kurulmasını Süleyman kuşlara emreder; baykuş bu divanece emre isyan eder ve bu işin görülmesi için divana gelmez. Baykuşu, Süleyman'ın huzuruna gelmeğe hiç bir kuş razı edemez. Serçe bu işi üzerine alır, Baykuşa gider. Bu iki kuş, birer hikâye anlatmağı kararlaştırırlar; hangisinin hikâyesi daha ikna edici ise o öteki-

³⁰Pertev Nâilî Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ank., 1946, s. 76. (Pertev Nâilî Boratav, derlediği bu hikâyenin DTCF.FAr.'de bulunduğu yazar. Araştırmalarımız esnasında DTCF'de böyle bir arşivin ve halk hikâyesinin mevcut olmadığını gördük. Bu sebeple Mahzûnî ile Mina Hanım hikâyesi hakkındaki mütâlaalarımız P.N. Boratav'ın verdiği bilgilerle sınırlı kalmıştır.

nin sözüne gelecektir.

a - Baykuşun Hikâyesi:Kadınların vefasızlığı ve hainliği hakkında. Bununla baykuş,Belkıs'ın uğruna Süleyman'ın bu kadar kuşun canlarına kıymasının,bir kadın için divanece işlere kalkışmasının doğru olmadığını,kendi isyanının haklı olduğunu ispat etmek ister.

b - Serçenin Hikâyesi:Kadınların vefakârlığı,tedbirliliği,akıllılığı hakkında. Serçe bununla baykuşun kadınlar hakkındaki fikrinin doğru olmadığını,kadının,uğruna her fedakârlığa katlanılmağa değer bir mahluk olduğunu isbata çalışır.Serçe hikâyesiyle daha kuvvetli bir delil verdiği için,baykuş Süleyman'ın divanına gitmeğe razı olur.Süleyman'ı kuşların tüyelerini döktürmekten vazgeçirir;Belkıs'ı periler vasıtasıyla getirmeğe razı eder.Diğer şartları yerine getirmenin yollarını da gösterir.Periler Belkıs'ı Süleyman'ın sarayına getirirler.Belkıs ve Süleyman evlenirler.

2 - Zifaf gecesi Süleyman,o gece,birbirine en uygun erkekle kızın kavuşturulmalarını Perilerden ister.Süleyman bunu isterken Allah'ın rızasını almamaş olmakla büyük bir hata işlemiştir.

3 - Periler,Halep Paşasının kızı Mina'yı,Erzurumlu büyük tüccar Hoca Fenâyî'nin oğlu Mahzunî'nin evine götürüp yatak odasına bırakırlar.Kızla oğlan o gece muhabbet ederler.Sabah,Periler yine kızı,uyurken,Haleb'e kendi evine getirirler."

Bundan sonra Mahzunî ile Mina Hanım'ın aşk maceraları başlar ve halk hikâyelerine özgü bir tarzda devam eder.

II- SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ MANZUM ESERLER

Türk Edebiyatında Süleyman Peygamberin kıssasını müstakil olarak ele alan manzum eserler azdır. Bir bölümü veya bölümleri Süleyman Peygamberle alâkalı eserler ise pek fazladır. Bunlar daha ziyade Süleyman Peygamberle ilgili bir motife, bir sembole bir veya bir kaç mısra içerisinde yer veren veyâ bazı bölümleri Süleyman Peygamberin hikâyesine ayrılmış eserlerdir. Süleyman Peygamberle alâkalı motifleri ayrı bir bölümde ele aldık. Bu bölümde Süleyman Peygamberin kıssasını müstakil olarak veya bir bölüm içerisinde işleyen eserleri inceleyeceğiz.

Hız. Süleyman, manzum eserlerde bazen Süleyman Peygamberin hikâyesini, Sebe' Melikesi Belkıs ile aralarında geçen macerayı konu alan uzun bir kıssa, bazen konusu başka olan mesnevîlerin içerisinde bir ara hikâye, bazen de onunla alâkalı muhtelif bilgilerin verildiği bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müstakil Süleyman-nâme'ler, Hilye-i Enbiyâ ve Bülbül-nâme' lerde Süleyman Peygamberi anlatan fasıllar, gerek tercüme, gerek telif olsun muhtelif mevzularda yazılmış mesnevîlerdeki konusu Süleyman Peygamber olan ara hikâyeler, hemen hemen her tür manzumede bir mısra veya bir beyit içerisinde işlenen Süleyman Peygamberle alâkalı motifler, bir bütün halinde göz önüne alınınca, manzum eserlerde, Süleyman Peygamberle ilgili zengin bir malzemenin teşekkül etmiş olduğu söylenebilir.

A- Müstakil Eserler:

1- Süleyman-nâme:

Sirozlu Sa'dî (XV. yüzyıl) tarafından kaleme alınmış 3500 beyitlik bir mesnevîdir. Bugünkü bilgilerimize

eser, kütüphanelerde mevcut olmayıp Firdevsî'nin Süleyman nâme-i Kebîr'inde geçmektedir. Firdevsî, Süleyman nâme-i Kebîr'in mukaddimesinde, Sultan II. Murad'ın, Ahmedî, Şeyhî, Şeyhoğlu ve Ahmed Dâî gibi şairlere Süleyman-nâme yazmalarını teklif ettiğini, yalnız Sirozlu Sadi'nin 3500 beyitlik bir Süleyman-nâme yazdığını, bu eserin kendi eseri yanında denizde bir damla mesabesinde olduğunu söyler.³¹

2- Süleymâniyye:

Hız. Süleyman'ın kıssalarını, Sebe' Melikesi Belkıs'la aralarında geçen hikâyeyi konu alan, Şemseddin Sivasî tarafından kaleme alınmış bu eser, tezimizin asıl konusu olduğu için ayrı bir bölümde ele alınıp mufassal olarak işlenecektir.

B - Bazı Bölümleri Süleyman Peygamberle İlgili Eserler :

1- Manzum Mesnevî Tercümesi :

Süleyman Nahîffî'nin (1050-55/1640-45 - 1151/1738-39) yoğun bir çalışma ile on sekiz yılda tamamlayabildiği bu eser, Mevlâna'nın (604/1207 - 672/1273) Mesnevî'sinin Türkçe manzum tercümesidir. Mesnevî'nin vezni fâilâtün fâilâtün fâilün ile nazmolunan bu tercüme, Türk edebiyatındaki manzum Mesnevî tercümelerinin en başarılısı ve eksiksiz olanıdır.

Mesnevî'de Süleyman Peygamberle alakalı pek çok hikaye vardır. Nahîffî'nin yer yer sade bir Türkçe ile manzum olarak tercüme ettiği bu hikâyeler şunlardır:

- a) "Süleyman Peygamberin Huzurunda Kaza Gelince Gözün Bağlanıp Bağlanmayacağını Anlatan Hüdhdü Kuşu Hikâyesi" :

³¹Mandfred Götz, a.g.e., s.39.

Çün Süleymân'a idüp cem'iyyeti
Cümle mürgân eyler idi hizmeti

beyti ile başlayan bu hikayede, Süleyman Peygamberin etrafında toplanan kuşlar ona hünerlerini anlatırlar. Hühüd, "Ben havada uçarken yerde olan gizli suyu, onun rengini, mikdarını, kaynağını bilirim" der. Süleyman (a.s.) "Seferde askere su lazım.Sen sakalık yaparsın" diyerek hühüdü taltif eder. Hühüdü kıskanan karga: " Onda böyle araştırmacı bir görüş olsaydı, toprağın altındaki tuzağı görürdü " diyerek hühüde ta'n eder. Bu iddiaya hühüd, Nahîfî'nin ifadesiyle şöyle cevap verir:

Dām olur baña hevādan hod-nümā
Līk çeşm-i 'aklı setr eyler kazā

'ilm ü idrāki kazā der-hāb ider
Māhı beste mihri hod bī-tāb ider

Bil kazādan teng olur deşt u fezā
Hem kazādan oldu inkār-ı kazā³²

b) " Sivrisineğin Süleyman Aleyhisselam'ın Huzûrun-
da Rüzgârdan Şikâyetçi Olup Adâlet İstemesi " :

Süleyman Peygamberin huzuruna gelen bir sivrisinek, rüzgârdan şikâyet ederek adalet ister. Süleyman (a.s.), sivrisineğe hasmını huzura getirmesini, zira iki hasım hazır olmazsa davanın görülemeyeceğini söyler. Sivrisinek ise, "Sözün doğru, emrin yerinde. Hasım rüzgârdır, ona da sen hükmetmedesin." diye cevap verir. Süleyman Peygamber'in emriyle rüzgâr huzûra gelince sivrisinek kaçmaya başlar. Kaçmamasını, zira davaların görüleceğini söyleyen

³² Mevlâna, Mesnevî-i Serif, Aslı ve Sadeleştirilmesiyle
Manzum Nahîfî Tercümesi, Haz. Âmil Çelebioğlu, İst.,
1967, c.I/1,s.49-50.

Süleyman Peygambere, sivrisineğin verdiği cevabı Nahîfî şu mısralarla dile getirir:

Didi şāhā ol benim mevtimdir āh
Rūzum oldu dūd-ı zulmünden siyāh

Ol gelince baña yok cāy-ı karār
Yok baña andan rehā illā firār³³

c) " Bir Sürçmesi Sebebiyle Süleyman Aleyhisselam'ın Üzerine Rüzgârın Ters Esmesi " :

Eski keç taht-ı Süleymān üzre bād
Didi ey bād eyleme terk-i sedād

Didi pes bād ey Süleymān inhirāf
Olmasa senden ne mümkündür hilāf

beyitleriyle başlayan bu hikâye şöyledir: Rüzgâr, Süleyman Peygamberin tahtını gökyüzünde götürürken aniden ters yönde esmeğe başlar. " Doğruluktan ayrılma, diyen Süleyman Peygambere rüzgâr, " Ey Süleyman, sen doğruluktan ayrılma, sen doğru oldukça aksi olmaz! Sen doğru olursan benim işim de doğru olur." diye cevap verir. Bu olayın hemen akabinde Süleyman (a.s.)'ın başındaki tac da eğri durmaya başlar. Süleyman Peygamber eliyle tacı düzeltir, tac yine eğrilir. Sekiz defa aynı işlemi yaptığı halde tac yine eğrilir ve Süleyman (a.s.)a, "Yüz kere de düzeltsen, ta ki sen doğrulmadıkça doğrulmam." der. Süleyman Peygamber özünü doğrultur, nefsinin arzularına gem vurur. Bunun üzerine tacı doğrulur, rüzgâr da istediği yöne doğru esmeğe başlar.³⁴

³³ Mevlâna, a.g.e., c.II/3, s.178.

³⁴ " , a.g.e., c.II/4, s.74. (Bu hikâye, Feridüddin Attar'ın İlâhî-nâme'sinde geçmektedir. Bkz. İlâhî-nâme, Çev. A. Gölpınarlı, İst.,1976, c.II, s.117-118.

Mesnevî'deki diğer hikâyeler şunlardır: Azrail'den korkan birisinin, kendisini Hindistan'a götürmesi için Süleyman Peygamberden rüzgâra emretmesini rica e mesine dair hikâye,³⁵ Süleyman(a.s.) ile Belkıs arasında cereyan eden kıssa,³⁶ Hz. Süleyman'ın Mescid-i Aksa'yı inşa etmesi, meleklerin ve cinlerin bu hususta ona yardımcı olmaları,³⁷ Şeytan'ın, Süleyman Peygamberin yüzüğünü çalarak tahta geçmesi,³⁸ Süleyman(a.s.)'ın her gün Mescid-i Aksa'ya gelerek ibadet etmesi,³⁹ Mescid-i Aksa'nın bir köşesinde keçi boynuzu bitmesi ve Hz. Süleyman'ın onunla konuşması.⁴⁰

2- Ferah-nâme :

Kemaloğlu İsmail tarafından 789/1387'de Trablus Şam'da hükümet süren Mir Gazi adına yazılan bu mesnevî, aruzun me fâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazılmış olup 3030 beyittir. Eser, yer yer masal unsurlarıyla karışık, destanî-macera türünde bir mesnevîdir.⁴¹

Ferah-nâme'de macera nev'inden zincirleme olayların sebebi, bir mecliste anlatılan, Süleyman Peygamberle ilgili hikâyedir. Eserin vakası o hikâyeye ile başlar ve olayların akışında aksiyoner fonksiyonunu daima muhafaza eder. Ferah-nâme'nin vakası ve Süleyman(a.s.) ile alakalı unsurları şöyledir:

Emevî halifelerinden Mervanoğlu Abdülmelik, bir mecliste, Süleyman Peygambere isyan ettikleri için kumkuma denilen bakır kutulara hapsedilip denize atılan cinlerin varlığını işitir. Kumkumaları bulmak üzere Mağrib Sulta-

³⁵ Mevlâna, a.g.e., c.I/1, s.39-40. (Bu hikâyeye için 58. s. bkz.)

³⁶ " , a.g.e., c.II/4, s.23-37.

³⁷ " , a.g.e., " , s.44-46.

³⁸ " , a.g.e., " , s.50-51.

³⁹ " , a.g.e., " , s.51.

⁴⁰ " , a.g.e., " , s.54.

⁴¹ Amil Çelebioğlu, Sultan II. Murad Devri Mesnevîleri, Erz., 1976, s.51, (Basılmamış Doçentlik tezi).

nı Melik Musa görevlendirilir.

Melik Musa, Talip, melikin rehberi Şeyh Abdüssamed ve ikibin kişilik bir ordu kumkumaları aramak için yola çıkarlar. Bir yıllık yolculuktan sonra altın ve mücevherlerden yapılmış bir sarayla karşılaşırlar. Sarayda mermer bir direğe bağlanmış korkunç bir canavar vardır. Bu canavar, devlerin başı ifrit olduğunu ve Süleyman Peygambere isyan ettiği için bu şekilde cezalandırıldığını söyler. İsyan eden diğer cinlerin içerisine hapsedilerek denize atıldığı kumkumaların yerini de onlara haber verir.

Bunun üzerine tekrar yola koyulurlar. Maceralı bir yolculuktan sonra halkı hep siyah yüzlü ve mağralarda yaşayan bir şehre gelirler. Abdüssamed, burasının gerger denizi olduğunu, kumkumaların burada bulunduğunu söyler. O beldenin padişahı gelenleri misafir eder ve dalgıçlarına emredip kumkumaları denizin dibinden çıkarttırır. Çıkartılan on bir kumkumadan birini kırarlar. İçerisinden Süleyman Peygamberi hala sağ zanneden, bu sebeple suçunu ikrar edip tövbe eden bir cin uçar.

Melik Musa, kumkumaları Şam'a, halifeye götürür. Halifeye takdim edilen kumkumalar ortaya getirilir, şehir halkı etrafına toplanır. Kumkumaları birer birer kırarlar. İçlerinden önce bir kara duman, sonra bir cin çıkar, Süleyman Peygamberi sağ zannederek, "Ya Süleyman, her ne kadar isyan ettimse de tövbe ettim." diyip Kaf Dağı'na doğru uçarlar. Halife, Hz. Süleyman'ın kudret ve kuvvetini, buna rağmen dünyanın ona bile kalmadığını anlar.⁴²

3- Hikâyet-i Temîm-i Dârî⁴³:

XIV. yüzyılda halk için kaleme alınmış dînî-destânî türde bin küsur beyitlik bir mesnevîdir. Yezni fâilâtün fâilâtün fâilün'dür.

Eserde Süleyman Peygamberle alâkalı küçük bir epi-

⁴² Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s.51-53.

⁴³ Dâsitân-ı Temîm-i Dârî, İst. Üniv. Ktp., T.Y., nr. 703.

zot bulunmaktadır. Süleyman Peygamberin cesedi, parmağında meşhur yüzüğü olduğu halde, bir mağrada, altın bir taht üzerinde durmaktadır. Bir cin, Temim'i hilesine alet ederek yüzüğü çalmak ister. Fakat emeline ulaşamaz. Süleyman Peygamberi bekleyen bir yılanın nefesiyle ölür.

4- Ferah-nâme:

Muhammed Hatiboğlu'nun 829/1425-1426 yılında telif ettiği bu mesnevî, aruz vezninin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla kaleme alınmış olup 6091+26 beyittir. Yüz hadis ve bu hadislerle ilgili yüz hikâyeyi ihtiva eder.⁴⁴ Bunların Süleyman Peygamberle ilgili olanları şunlardır.

" 76. hadis: Cenâb-ı Hak, dilediği emire ona hayır işletecek bir vezir nasib eder mahiyetindedir. 76. hikâyede buna misal olarak Hz. Süleyman ve veziri 'Asaf anlatılır.⁴⁵

"89. hadis: 'Sadaka vermekte acele ediniz. Zira sadaka, belayı defeder.' 89. hikaye: Süleyman Peygamber bir çifti evlendirir. Azrail, beş gün sonra gencin öleceğini söylerse de aylar geçmesine rağmen genç ölmemiştir. Buna sebep gencin mevcut bir dirhemi bir dilenciye vermesi, dilencinin de onun ömrüne duâ etmesidir."⁴⁶

5- Câmiü'l-Ahbar⁴⁷:

Âşık Ahmed'in muhtemelen 834/1430-855/1451 tarihleri arasında aruzun fîlâtün fâilâtün fâilün ^{kalıbıyla} aruzuyla kaleme aldığı bu hacimli mesnevîsi manzum bir tezkiretü'l-evliya olup yirmi bab içerisinde velilere ait 179 hikâyeden müteşekkildir. Câmiü'l-Ahbâr, esas itibariyle evliya menkabelerini ihtiva etmekle beraber, yer yer bazı enbiya kıssaları da bulunmaktadır.⁴⁸

⁴⁴ Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s. 208.

⁴⁵ " " , a.g.e., s. 224.

⁴⁶ " " , a.g.e., s. 225.

⁴⁷ Topkapı Sarayı Müz. Ktp., bl. M.R., nr. 437.

⁴⁸ Âmil Çelebioğlu, Âşık Ahmed'in Camiü'l-Ahbâr Adlı Manzum Tezkiretü'l-Evliyâsı, Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan, Ank., 1985, s.171-175.

20. babın yedinci hikâyesi Hz. Süleyman'la ilgili olup şöyledir:

Bir hikâyet söyleyelüm iy yigit
Müstemi^c ol sözüme sen gey işit

Ol zamân kim bu Süleymân-ı Nebî
Hükm iderdi ins ü cāna iy ebî

beyitleriyle başlayan bu hikâyede Süleyman Peygamber biriyle konuşurken huzuruna bir dostu gelir, selam verir ve oturur. Süleyman Peygambere, konuştuğu kimseyi kasederek "Bu kimdir, görünce çok korktum" damardaki kanım kurudu." diye sorar. Süleyman Peygamber: "Ey can, apaçık bil ki bu kişi ölüm meleğidir." der. Dostu hemen o anda: "Ey Süleyman, tez yele buyur, beni Hindistan'a götürsün." diye yalvarır. Süleyman Peygamberin emri üzerine rüzgar dostunu alıp Hindistan'a bırakır. O zaman Azrail, Süleyman Peygamberin huzurundan ayrılır, bir müddet sonra geri döner ve dostunun canını Hindistan'da aldığını ona haber verir. Süleyman (a.s) Azrail'e: " O kişi az önce buradaydı. Onun canını şimdi mi aldın? Şüphesiz ki bunlar şaşılacak işlerdir." diyerek taaccübünü belirtir. Azrail, Süleyman Peygambere dönerek: "Ey sahib-kabûl, sana geldiğim zaman Allâh'dan bana dostunun canını Hindistan'da almam hususunda emir geldi. O ise senin katında oturmuş sohbet ediyordu. Bu işe şaştım. O anda dostum senden rica edip Hindistan'a gitti. Orada ecel tuzagına düştü." der.⁴⁹

Yukarıdaki hikâye, şark dünyasında pek meşhur olmuş yüzyıllarca dilden dile nakledilmiş hikâyelerdendir. Fikir ağırlıklı sanat eserlerinde, Kelâm ilminin çetrefil konularından kader meselesini izah etmede örnek olarak anlatılmaktadır. Bu fonksiyonla şarkın klâsik eserlerinden Feridüddin Attar'ın İlâhî-nâme'sinde⁵⁰ Mevlâna'nın Mesne-

⁴⁹ Âşık Ahmed, a.g.e., yk. 324^b-325^a.

⁵⁰ Feridüddin Attar, İlâhiname, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı İst., 1967, c.I, s.138-140.

vî'sinde⁵¹ geçmektedir.

Şark dünyasında pek çok eserde işlenen bu hikâye, Batı Edebiyatına da geçmiştir. İspanyol Yahudileri arasında sözlü olarak yaşayan Kırıl Süleyman ve Azrail hikâyesi, Henry wadsworth Lengfellow'un Tales of awayside Inn (1872) isimli eserinin üçüncü bölümünde yer almaktadır.⁵² Aynı hikâye, Fransız tiyatro yazarı Jacques Deval (d. 1890) ın Bu Akşam Semerkant'ta isimli eserinde de görülür.⁵³ Eser, ismini bile bu hikâyeden almaktadır. Şark kaynaklarında geçen hikâye ile mahiyet itibariyle aynı olmakla beraber J. Deval'in eserinde hikâyenin şahıs kadrosu ve mekân değiştirilmiştir. Şahıs kadrosunda Süleyman Peygamberin yerine Bağdat'ta hüküm süren halife, dostu yerine halifenin veziri konulmuştur. Mekân olarak da Hindistan'ın yerini Semerkant almıştır. Bu tasarrufa rağmen şahıslar ve mekan, hikâyenin yine şark kaynaklı olduğunu göstermektedir.

6- Gülşenü'l-Ebrâr ve Ma'denü'l-Esrâr:

XVI. yüzyıl şairlerinden Münirî tarafından kaleme alınan bu mesnevî, Feridüddin Attar'ın Bülbül-nâme isimli küçük mesnevîsinin serbest manzum tercümesidir. Eser, 906/1500 tarihinde yazılmış olup sonundaki üç rubaî ile birlikte 5210 beyittir. Ayrıca Attar'ın 333 beyitlik Bülbül-nâme'sinden 105 beyit iktibas edilerek muhtelif beyitlerin arasına yerleştirilmiştir.⁵⁴

⁵¹ Mesnevî-i Serif, Aslı ve Sadeleştirilmesiyle Manzum Nahîfî Tercümesi, Haz. Âmil Çelebioğlu, İst., 1967, c.I/1, s.39-40.

⁵² Encyclopedie Judaica, Solomon Mad. Kudüs, 1978, c.XI, s.109

⁵³ Jacques Deval, Bu Akşam Semerkant'ta, Çev. Fehmi Baldaş İst., 1952, s. 25-26.

⁵⁴ Münirî, Gülşenü'l-Ebrâr ve Ma'denü'l-Esrâr, Haz. Kenan Saka Erz. 1980. (AÜEF. Türk Dili ve Ed. Bl. Lisans tezi.)
Münirî, Gülşenü'l-Ebrâr ve Ma'denül-Esrâr, Haz. İ. Kurt, Erz. 1980. (AÜEF. Türk Dili ve Ed. Bl. Lisans tezi.)

Klâsik bülbül-nâmelerde olduğu gibi Münirî'nin mesnevîsinde de Süleyman Peygamber, yer yer bir veya bir kaç beyitte görülür. Ayrıca onunla alakalı bir ara hikâye vardır.

Münirî, eserinin bir bölümünde rızık meselesini ele alır, çeşitli açılardan inceler. Konunun daha iyi anlaşılması için, Süleyman Peygamberle karınca, kurbağa ve dude arasında geçen bir kıssa anlatır. Müteakip beyitte ifade edildiği gibi, bu kıssayı, şaire Cebrail ilham etmiştir:

Ğulağ uruñ kim idem size tertîl
Anı kim şimdi didi baña Cibrîl

Münirî'nin anlattığı kıssa şöyledir: Süleyman Peygamber deniz kenarında gezmeyi âdet edinmişti. Mutad gezilerinden birinde ağzında bir yaprakla denize doğru telaşlı telaşlı yürüyen bir karınca görür. Karıncanın lisan-ı hal ile seslenmesi üzerine bir kurbağa yanına gelir. Kurbağa, karıncayı sırtına bindirir, birlikte denize gider, suyun dibine dalarlar. Süleyman Peygamber onları seyretmektedir. Bir müddet sonra karınca sudan çıkar ve geldiği tarafa doğru yürümeğe başlar. Süleyman Peygamber, karıncaya ne yaptığını sorar. Karınca, Süleyman(a.s.)a dua edip söze başlar: Cenab-ı Hakk'ın, deryanın ortasında bir taş, taşın ortasında bir kurt yarattığını, hiç çalışmadığı haldede kurdun rızkını kendisiyle gönderdiğini, kurbağanın aslında bir melek olduğunu, birlikte denize daldıkları zaman Hakk'ın emri ile taşın açılıp kurdun başını çıkardığını, müteakiben ağzındaki yaprağı kurdun ağzına koyduğunu söyler.

Süleyman Peygamberle alakalı bu kıssa, Cenab-ı Hakk'ın Rezzak sıfatıyla bütün varlıkları rızıklandırdığını ifade eden beyitlerle devam eder.⁵⁵

7- Bülbüliyye⁵⁶:

⁵⁵ Münirî, a.g.e., s. 53-56.

⁵⁶ Süleymaniye Ktb., Düğümlü Baba Bl, nr. 320/2.

Müellifi Ömer Fuadî Efendi'dir (?-1046/1636). Bülbüliyye mesnevî şekli ile 1033/1623'de kaleme alınmış olup Feridüddin Attar'ın Bülbül-nâme isimli eserinin serbest tercümesi sayılabilir. Eserde gazel, kaside ve rubaî nev'inden şiirler de bulunmaktadır. Tamamı 1254 beyit olup ayrıca Bâkî, Hamdî ve Hâfız'dan birer beyit iktibas edilmiştir. Aruz vezninin mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazılmış, aralarailâve edilen gazel ve kaside v.b. gibi manzûmelerde değişik kalıplar kullanılmıştır.

Bülbüliyye, sema ve musiki konusunu işleyen sembolik bir eserdir. Karga, kuzgun, saksagan v.s. gibi fesatçı kuşlar, güle âşık olup lirik nameler terennüm eden bülbül, gerçek âşık değildir, mecazî aşka takılıp kalmıştır diye Süleyman Peygambere şikayet ederler. Hz. Süleyman'ın huzurunda ve tutinin başkanlığında bir divan kurulur. Bülbül muhakeme edilir.

Tuti nefesine uyar, bülbülün gerçek âşık olduğunu bildiği halda onu mahkum eder. Verdiği hüküm yanlıştır. Tuti, eserde sema ve musikiyi inkar eden zahir ulemasını temsil etmektedir. Bunun üzerine Hz. Süleyman, bu davayı halletmesi için baykuşu mahkeme ^{kadı} tayin eder. Baykuş, uzlete çekilmiş, bir hırka ve lokma ile iktifa eden şeyhi sembolize eder. Baykuş adil bir muhakeme sonucu fesatçı kuşların bülbüle iftira ettiklerini delilleri ile ortaya kor. Süleyman Peygamber bülbülü affeder. Bülbül. tekrar gül bahçesine döner ve gül için şarkılar terennüm etmeye başlar.

8- Hilye-i Enbiyâ:

Neşâtî Ahmed Dede'nin (17. yy.) kaleme aldığı bu eser, aruz vezninin feilâtün feilâtün feilün kalıbıyla yazılmış 187 beyitlik küçük bir mesnevîdir. Bir tevhid ve bir na'tdan sonra Âdem, İdris, Nuh, İbrahim, İsmail, İshak, Lut, Yusuf, Eyyub, Musa, Davud, Süleyman, Yahya ve İsa peygamberlerin vasıfları kısaca anlatılır. Eser, 1312/1894'te İstanbul'da basılmıştır.

Hilye-i Enbiyâ da Süleyman Peygamber için Hilye-i

Pâk-i Süleyman Nebi başlığı altında dokuz beyit ayrılmıştır.⁵⁷ Neşâtî, Süleyman Peygamberin tarihî kaynaklarda geçen vasıflarını Divan Edebiyatının övgü kalıpları içerisinde dile getirmiştir.

Hilye-i pâk-ı Süleymân'ı tamâm
Kıldı bu vech ile erbâb-ı kelâm

beyti ile başlayan bu bölümde Neşâtî, Hz. Süleyman'ın yüzünün güneş gibi nurlu olduğunu, o güzel yüzlü peygamberin baştan ayakakadar nura gark olduğunu, güzelliğinin melekleri bile kıskandırdığını, temiz ve gür sakalının ona letafetli bir vakar verdiğini beyit beyit dile getirir. Baştan ayağa kadar yasemin endamlı olduğunu ve temiz huylarla muttasıf bulunduğunu ifade eden müteakip beyitte hem ruhî portresine ait izler, hem de fizikî portresinden çizgiler bir araya getirilmiştir:

Hem o peygamber-i pākīze şiyem
Semen-endām idi ser-tā-be-ka-dem

Hilye-i Enbiyâ'nın Hz. Süleyman'la ilgili bölümü onun on üç yaşında cihan sultanı olduğunu belirttikten sonra bazılarına göre 63, bazılarına göre 52 yaşında iken ahirette göçtüğünü ifade eden şu beyitlerle son bulur:

Müddet-i ʿömrin idenler takrir
Altmış üç yıl diye kılmış taħrīr
Baʿzılar didi idüp terk-i cihān
Kıldı elli ikide ʿazm-i cinān⁵⁸

⁵⁷ Neşâtî, Hilye-i Enbiyâ, İst., 1312, s. 27-29.

⁵⁸ Cinan kelimesi, matbu eserde cihan olarak geçmektedir. Yazma nüshalarda ise cinan şeklindedir. Cihan şeklindeki kafiye ve mana bakımından yanlıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ MOTİFLER

Süleyman Peygamber hayvanlara, cinlere ve insanlara hükmetmesi, rüzgârların emrine müsahhar kılınması, tahtının rüzgârlar tarafından istediği yere taşınması, hayvanlarla konuşması v.b. özellikleri ile dillere destan olmuş, hayatı etrafında efsaneler teşekkül etmiş; şark milletleri arasında gücün, kuvvetin, dünya saltanatının sembolü haline gelmiştir.

İslâmiyet sonrası teşekkül eden Türk edebiyatının gerek yazarı, şairi belli; gerekse anonim şubelerinde Süleyman Peygamber çeşitli vecheleriyle işlenmiştir. Onunla ilgili motifler Divan edebiyatının gazel, kasîde, mesnevî v.b. nazım şekillerinden; Halk edebiyatının halk şiiri, halk hikâyesi, efsaneler ve atasözleri gibi değişik bölümlerine kadar çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu motifler, Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerdeki Süleyman Peygamberle ilgili kıssaların ve İslâmî kaynaklardan sözlü geleneğe geçen rivâyetlerin yüzyıllarca halk muhayyilesinde ve sanatçıların hayal dünyasında yoğrulmasıyla oluşmuştur.

Süleyman Peygamberin hayatı ve maceraları etrafında teşekkül eden motifler, asırlarca sanatçılar tarafından işlenerek okuyucuda ve dinleyicide fazla bir bilgiye ihtiyaç duymadan karşılığını bulan ortak semboller olma özelliğini kazanmışlardır. Bu ortak semboller ve beslendiği mitolojik bilgiler, Süleyman Peygamberin gerçek hayatının değişik vechelerini efsanelerle örülmüş bir şiiriyet içerisinde bize sunmaktadır.

I - DİVAN EDEBİYATINDA SÜLEYMAN PEYGAMBERLE

İLGİLİ MOTİFLER

A - Divan Şiirinde Süleyman Peygamberle İlgili Motifler:

İslâmî kaynaklarda Süleyman, Zülkarneyn, Nemrud ve Buhtunnasr olmak üzere dünyada gelmiş geçmiş dört sâhib-kıran¹ kabul edilmektedir². Bunlardan ilk ikisi mümin, diğer ikisi kâfirdir. Divan şiirinde, dört sâhib-kıran en fazla şöhrete sahip olan Süleyman Peygamberle ilgili pek çok motif geliştirilmiştir. Bu bölümde Süleyman Peygamberle ilgili motiflerin mahiyetlerini ve Divan şâirleri tarafından işleniş şekillerini muhteva sırasına göre ele alıp açıklamaya çalışacağız.

1- Süleyman - Peygamber:

Divan şiirinde Süleyman (a.s.)'ın peygamberliğini doğrudan doğruya ifade eden beyitler fazla değildir. Daha çok dolaylı yoldan, mucizeleri etrafında geliştirilen motiflerin işlenmesiyle onun bir peygamber olduğu zımnen ifade edilir. Mamafih mesnevîlerde Süleyman adı yanında nebî, resûl, peygamber kelimeleri sıfat olarak birlikte zikredilir:

Ol zamân kim bu Süleymân-ı Nebî
 Hükm iderdi ins ü câna iy ebî

¹Sâhib-kıran: Büyük muzaffer hükümdar anlamlarında padişahlar için kullanılan bir tabir. Eskiden sa'deyn (iki uğurlu yıldız) denilen Zühre ve Müşteri'nin kıranı (aynı burçta birleşmesi) sırasında dünyaya gelen kişilerin talihli ve saltanat sahibi olacağına inanılır, bu esnada doğduğu kabul edilen padişahlara da sâhib-kıran denirdi.

²Menâkıb-ı Süleyman bin Davud, Topkapı Sarayı Müz. Ktp., M.R. bl., nr. 358, yk. 33^b.

Çün bu sözi ol Süleymân-ı Resûl
 Dinleyüp hem tañladı ol luţfı bol³
 Aşık Ahmed

Çün Süleymân-ı Nebî'nüñ kışşasın
 Nazm idüben aldum anden hışşasın⁴
 Şemseddin Sivâsî

2- Süleyman - Padişah:

Gerek dinî-tarihî, gerek edebî eserlerde Süleyman Peygamber hayvanlara, cinlere, insanlara, canlı cansız bütün varlıklara hükmü geçen bir hükümdar olarak anlatılır. O, bilhassa şark milletleri arasında gücün, kuvvetin, dünya saltanatının sembolüdür. Bu sebeple padişahlara sunulan kasidelerde devrin padişahı, Süleyman-ı zaman, Süleyman-ı devran olarak tasvir edilir.

Fâtiḥ Kanunnâmesi'nde şehzadelere yazılacak hükümlerin lakabları bahsinde Şehzâde Sultan Cem'e vâris-i mülk-i Süleyman diye hitab edilmesi yazılıdır: "Ve oğlum şehzâde ادام الله عمره ya hüküm yazılmak lâzım gelse böyle yazıla: ferzend-i ercmenâs'ad ü emced vâris-i mülk-i Süleymânî oğlum Sultan Cem ادام الله بقاه yazıla."⁵ Bu hükümden anlaşıldığına göre, o dönemde Osmanlı ülkesi Süleyman Peygamberin mülkü, şehzadeler de o mülkün varisi olarak telakki edilmektedir.

Kanunî Sultan Süleyman'a sunulan kasidelerde Süleyman adı, Kanunî'yi temsil ederken aynı zamanda telmih yolu ile Süleyman peygamberi hatırlatır. Padişah - Süleyman hâtem - ins ü perî - vuhûş u tuyur kelimeleri de aynı beyitte bir araya gelerek tenasüb sanatını oluşturur. Aşa-

³Aşık Ahmed, Câmiü'l-Ahbâr, Topkapı Sarayı Müz. Ktp., M.R. bl., nr. 437, yk. 324^b.

⁴Şemseddin Sivâsî, Süleymâniyye, 1498. beyit.

⁵Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Alem için Kardeş Katli Meselesi", İÜEF Tarih Dergisi, S. 33 (Mart 1980-81), İst., 1982, s. 50.

ğıdaki beyitlerde bu hususiyetleri görmek mümkündür:

Padisāh-ı baħr u ber ya^cnī Süleymān Sāh kim
Hep eli altındadır ħātem gibi ins ü peri⁶

Yahyâ Bey

Şeh-i zemane Süleymān-ı ins ü cin ki anuñ
Cihān emrine tâbi^c dūrür vuhūş u tıyūr⁷

Hayâlî Bey

Kanunî için yazılan şiirlerde Süleyman adı, çağrışım yoluyla Süleyman Peygamberle ilgili kelimeleri şiirin bünyesine sokar. Bu şiirlerde genellikle her iki Süleyman birbirini tedâi ettirecek şekilde kullanılır:

Yaksun derün-ı sīne-i ins ü perīde dāğ
Nār-ı firāk-ı Sāh Süleymān-ı kāmran⁸

Bâkî

Sen Süleymān devletinde gülşen içre her çiçek
Takınur barmagına bir ħātem-i gevher-nigīn⁹

Yahyâ Bey

Fuzûlî de Bağdat Kasidesi'nde her iki Süleyman'ı münavebeli olarak şöyle anlatır:

Hak iki ^cādil Süleymān ħākim itmiş ^cāleme
Evvel ü āħir kıllub sırr-i ^cadālet āşkār
Ol Süleymān'ıñ şukūhı dīve şalmış rüsta-ħız
Bu Süleymān şavleti küffārı itmiş ħāk-sār
Ol Süleymān'a meħall-i ^cazmde mahmil hevā
Bu Süleymān'a zemān-ı rezmde mahkūm nār

⁶Yahya Bey Divanı, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İst., 1977, s.45.

⁷Hayâlî Bey Divanı, Haz. Ali Nihad Tarlan, İst., 1945, s.7.

⁸Bâkî Hayatı ve Şiirleri, C. 1 Divan, Haz. Sadeddin Nüzhet Ergun, İst., 1935, s. 76.

⁹Yahya Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 65.

“Älemün vaşfın Süleymân mülki dirlerse n'ola
Çün Süleymân'dan Süleymân'a alubdur yād-gār¹⁰

Fuzûlî

Kanunî'ye Süleyman ismi, galişigüzel konulmayıp Kur'ân-ı Kerîm'den yapılan tefe'ül sonucu, "O, muhakkak Süleymandandır ve rahman ve rahim olan Allâh'ın adıyladır." meâlindeki Neml suresinin 30. âyet-i kerimesinin çıkması üzerine konulmuştur¹¹.

3- Süleyman - Belkıs:

Belkıs, M.Ö. Güney Arabistan'da kurulan Sebe Devleti'nin kadın hükümdarıdır. Kitab-ı Mukaddes'de ismi geçmez; Şeba Kırالیçesi diye ondan bahseden kısımlar vardır. Kitab-ı Mukaddes'e göre Kıral Süleyman'ın şöhretini duyan Şeba Kırالیçesi, kıymetli hediyelerle onu ziyarete gelir, çeşitli sorular sorar, bilmecelemlerle onu dener. Bu soruların ve bilmecelemlerin hepsine tatmin edici cevaplar alan Şeba Kırالیçesi, Süleyman'ın hikmetine ve zenginliğine hayran olup, onu takdir eder. Süleyman da onun bu nazik ziyaretine paha biçilmez hediyelerle karşılık verir. Daha sonra Şeba Kırالیçesi kullarıyla beraber memleketine döner¹².

Belkıs ismine Kur'ân-ı Kerîm'de de tesadüf edilmez. İslâm tarihçileri Kur'ân'da Sebe Melikesi olarak zikredilen¹³ kadın hükümdarın Belkıs olduğunu kabul etmişler-

¹⁰Fuzûlî Türkçe Divan, Haz. K. Akyüz - S. Beken - S. Yüksel - M. Cunbur, Ank., 1958, s. 49-50.

¹¹M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", IA, İst., 1967, C. XI, s. 99.

¹²Kitab-ı Mukaddes, I. Kırallar X/1-10, 13, s. 349; II. Tarihler IX/1-12, s. 436.

¹³Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi, XXVII/22-23.

dir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre Süleyman Peygamber, Hüdhüd vasıtasıyla Sebe Melikesi'ne bir mektup göndererek onu İslâma davet eder. Buna karşılık Sebe Melikesi Süleyman (a.s.)'a kıymetli hediyelerle elçiler gönderir. Süleyman Peygamber hediyeleri kabul etmez; üstelik onları tehdit de eder. Bunun üzerine Sebe Melikesi maiyeti ile birlikte Süleyman (a.s.)'ı ziyarete gelir ve Müslüman olur¹⁴.

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan Süleyman Peygamber ile Sebe Melikesi arasındaki kıssa, Kısâs-ı Enbiyâ türü kitaplarda teferruatlı olarak ele alınmış, bu eserlerden sözlü geleneğe geçip yüzyıllar içerisinde dilden dile doluşarak yeni rivayetlerle daha da zenginleşmiştir. Mesele: Belkıs'ın babasının Çin padişahı, annesinin bir peri oluşu, Süleyman Peygambere gelerek onu bilmecelemlerle ve sorularla denemesi, bacaklarının kıllı olduğuna dair cinlerin bir söylenti yaymaları, Hz. Süleyman'ın bunu anlamak için tabanı sırcadan bir köşk yaptıırıp Belkıs'ı orada kabul etmesi, suya basacağı zannıyla Belkıs'ın eteklerini sıvaması, bacaklarındaki kılların giderilmesi için Süleyman Peygamberin emriyle cinlerin ağda yapmaları yazılı kaynaklarda ve sözlü gelenekte anonim mahiyette anlatılan rivayetlerdendir.

Divan şiirinde visal, hayal, emel, mana v.b. mücerred mefhumlar Belkıs'a teşbih edilir. Tasavvufî sahada ise nefis Belkıs'a benzetilir:

Hüdhüd-i cân yelmeden yolunda oldu haste-bâl
 Bir nazâr göstermedi yüz başa Belkıs-ı vişâl
 Cevr ile ben mür-ı bî-mikdârı itdün paymâl
 Hây "ömrüm hâşılı şulân Süleymân'um benüm¹⁵
 Hayretî

¹⁴Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi, XXVII/28-44.

¹⁵Hayretî Divanı, Haz. M. Çavuşoğlu - A. Tanyeri, İst., 1981, s. 116.

Bir Süleymân'ım ki Rabbatü'l-ḥicāl-i bâğ-ı kuds
Hamilâtü'l 'Arş Belkīs'ın hayālümdür benim¹⁶

Avni Bey

Bize 'arz-ı cemāl etmez mi Belkīs-ı emel āḫir
Fehimā hātem-i dāğ-ı muḥabbetle Süleymân'uz¹⁷

Fehim

Bu 'akluñ hüdhüdini eyle bî-ḳayd
Ma'ânî Belkīs'ını eyleşün şayd¹⁸

Şemseddin Sivâsî

Nefs dahı Belkīs'a benzer fi'l-megel
Ġayrıyı ma'bud idinmiş pür-ḫalel¹⁹

Şemseddin Sivâsî

4- Süleyman - Asaf:

Âsaf, Hz. Süleyman'ın veziri olup babasının adı Ber-
hıyâ'dır. Süleyman Peygamberin evine teklifsizce girip çı-
kabilen bu zat açık sözlü, hikmet sahibi, devlet işlerinde
müdebbir bir kişidir. Kâmusu'l A'lâm'da Hz. Davud'un asha-
binden olan bu zatın musıkîşinas olduğu, Zebur'un makamları-
na besteler yaptığı belirtilir²⁰. Tevrat'ta Âsaf'ın san-
tur ve çeng çalışı tasvir edilir²¹. Kur'ân-ı Kerîm'de ise
ismi geçmez. Bir göz yumup açma süresinde Belkīs'ın tahtı-
nı Sebe ülkesinden Kudüs'e getiren zatın²² kim olduğu tesbit e-
dilmeğe

¹⁶Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, Haz. Cemal Kurnaz, Ank.,
1986, s. 211.

¹⁷Muallim Naci, a.g.e., s. 219.

¹⁸Şemseddin Sivâsî, Süleymâniyye, 229. beyit.

¹⁹Şemseddin Sivâsî, a.g.e., 1421. beyit.

²⁰Şemseddin Sami, Kâmusu'l A'lâm, İst., 1306, C. I, s.211.

²¹Kitabı Mukaddes, II. Tarihler V/12, s. 432.

²²Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi, XXVII/40.

çalışılırken müfessirler tarafından Asaf'ın ismi de ileri sürülmüştür. Âsaf'ın ism-i azam'ı bildiği ve bu dua ile tahtı getirdiği söylenir. Hz. Süleyman'ın hanımlarından Carade'nin puta tapmasından ilk defa haberdar olan ve bu nahoş durumdan dolayı onu ikaz eden de Âsaf'tır.

Divan şiirinde Âsaf-ı a'zam, Âsaf-ı eham, Âsaf-rey, Âsaf-tedbîr, Âsaf-ı zî-şan, Âsaf-ı pür-haşmet, Âsaf-ı ahd, akl Âsaf'ı v.b. kelime ve terkiplerle ifâde edilir ve tedbirden kinâye olarak kullanılır. Bilhassa vezirler hüsn-i tedbirleri ile Asaf'a benzetilirler. Kendisine kaside sunulan vezir Âsaf-ı sâni, Âsaf-ı devran; devrin padişahı da Süleyman-ı zaman olarak tavsif edilirler:

Ol Âsaf-ı sâni ki Süleymân gibi hükmi
Başdan başa dünyâya revân olsa revâdır²³
Nef'î

Gördi bir Âsaf-ı zî-şanı. Süleymân-ı zamân
Şadr-ı iclâlâ sezâ hâtem-i ikbâle mahâl²⁴
Nâ'ilî-i Kadîm

.Ez-cümle Nedîmâ kuluñ ey Âsaf-ı devrân
Müstagrağ-ı lûtf u kerem ü cûd ü 'a'âdîr²⁵
Nedim

Âsafın miqdarını bilmez Süleymân olmayan
Bilmez insân kâdrini 'âlemde insân olmayan²⁶
Ziya Paşa

Aşağıdaki beyitte ise Hz. Süleyman'ın hanımlarından Carade'nin puta tapışını, Âsaf'ın Hz. Süleyman'a haber vermesi; Hz. Süleyman'ın da putu kırarak Carade'yi cezalandırması

²³E. Kemal Eyüboğlu, Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, İst., 1975, c. II, s. 70.

²⁴Nâ'ilî-i Kadîm Divanı, Haz. Halûk İpekten, İst., 1970, s.113.

²⁵Nedim Divanı, Haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İst., 1951, s.91.

²⁶Önder Göçgün, Eski ve Yeni Harflerle Yeni Türk Edebiyatı Metinleri I, Konya, 1987, s. 87.

dırışı ve böylece ve saltanatındaki bu nakisayı Âsaf'ın ikazıyla giderişine telmih vardır:

Kemâl-i fażl-ı Âsaf evşafında hatm olmuş
Götürmüş jeng-i naķş âyine-i mülk-i Süleymân'dan²⁷
Fuzûlî

5- Süleyman - Mülk:

Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiğine göre Süleyman Peygamber, Allah (c.c.)'dan kendisinden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir "mülk ü saltanat" ister ve duası kabul edilir.²⁸ Ona verilen "mülk ü saltanat" kendisinden sonra hiç kimseye verilmemiştir. Şark milletleri arasında zenginliğin ve saltanatın sembolü sayılan mülk-i Süleyman Divan şiirine bir kıyas unsuru olarak girer. Şair, değil memduhunu, onun her bir kılını bile mülk-i süleyman'dan üstün tutar:

Zülfüñi nâfe-i Tâtâra behâ kılma kim ben
Kıymetin her kılınıñ mülk-i Süleymân dimişem²⁹
Seyyid Nesîmî

Şiirlerini, tasavvufî neşve ile kaleme alan şâirler ise mülk-i Süleyman'ı hiçe sayar, dervişlerin yoksulluk köşelerini ondan üstün tutarlar. Çünkü onlar, öyle bir şaha kul olmuşlardır ki o şahın kullarının en aşağısının saltanatı bile, mülk-i Süleyman'dan daha değerlidir:

Dervişlerüz ki mülk-i Süleymân'a virmezüz
Bu kûy-ı fakr u fâkâda kendü bucâğımız³⁰
Hayretî

²⁷ Fuzûlî Türkçe Divan, Haz. a.g.ş., s. 86.

²⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Sâd Suresi, XXXVIII/35.

²⁹ Seyyid Nesîmî Divanı'ndan Seçmeler, Haz. Kemâl Edîb Kürkçüoğlu, İst., 1973, s. 165.

³⁰ Hayretî Divanı, Haz. a.g.ş., s. 214.

Dâ'î ol şâha kul oldı kim anuñ kullarınuñ
 Kemterin şaltanatı mülk-i Süleymân'a deger³¹
 Ahmed-i Dâ'î

Künc-i dilimi mülk-i Süleymân'a degişmem
 Vîrânemi ma'cûre-i Rıdvân'a degişmem³²
 Yenişehirli Avnî Bey

6- Süleyman - Zenginlik:

Süleyman (a.s.) Anadolu ile Hindisten arasındaki deniz ticâret yolunu ele geçirerek Kudüs'ü Orta-Doğu'nun ticâret merkezi haline getirmiş, Kudüs pazarlarına yabancı tüccarların skın etmesini sağlamıştı . Diğer yandan teknoloji de devrine göre son derece ileri bir merhalede idi. Bu teknolojik ve beynelmilel ticarî faaliyetler büyük bir servet birikimine sebep olmuş, bu ihtiyaç fazlası servet de imar hareketlerini beraberinde getirmişti. Kudüs muhteşem saraylar, göz alıcı köşkler ve ihtişamlı mabetlerle donatılmıştı³³. İnsanlığın hafızasına nakşolan tarihin bu muhteşem devri, o günden beri zenginlik ve refahın sembolü olarak kabul edilegelmiştir. Edebiyatımızda da Süleyman Peygamberin zenginlik vasfı şiirlerde işlenmiştir. Yazıcıoğlu Mehmed'in müteakip beytinde mahşer günü Süleyman Peygamberin elinde renkli bir sancakla zenginlerin başında sırat köprüsünü geçeceği belirtilir:

Ola geri bir nidâ kim kanı gelsin agniyâ
 Renkli bir sancak ere tuta Süleymân kâmurân³⁴

³¹E. Kemal Eyüboğlu, a.g.e., c. II, s. 317.

³²Mehmet Kaplan - İnci Enginün - Birol Emil, Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, İst., 1974, c. I, s. 348.

³³Bkz. Tarihî Kaynaklara Göre Süleyman Peygamber, s. 20.

³⁴Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye, Haz. Amil Çelebioğlu, İst., Tarihsiz, c. III, s. 598.

7- Süleyman - Haşmet:

Maiyyetindeki kişilerin çokluğundan dolayı, padişahlar için kullanılan ve azamet, heybet anlamlarına gelen haşmet sıfatı, Süleyman Peygamberi tavsif etmek için Divan şiirinde sık sık görülür. Tarihî-dinî kaynaklara göre Süleyman Peygamberin huzurunda insanlar, cinler, periler, kuşlar ve vahşi hayvanlar toplanırlar, bu ihtişamlı manzara görenleri dehşete düşürürdü.

Kanunî Sultan Süleyman için yabancıların, haşmetin müştaklarından muhteşem (magnificent, magnifique, der prächtige) sıfatlarını kullanmaları güzel bir tevâfuktur. Süleyman Peygamberi tavsif eden haşmet sıfatı, sonraları büyük saltanat ve kudret sahibi padişahlar için kullanılmaya başlanmıştır. Kanunî'ye verilen muhteşem sıfatı da bu geleneğin devamı olabilir:

Biñ haşmet-i Süleymân bir mûra vire Yezdân
Ger himmetün hümâsı üstine bırağa zıl³⁵
Karamanlı Nizâmî

8- Süleyman - Kahr:

Zorlama, cebir, icbar anlamlarına gelen kahr, padişahlar için düşmana galip gelip batırma, mahv u helâk etme anlamlarında kullanılır. Hz. Süleyman hem peygamber hem de kahr u azamet sahibi bir padişaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiğine göre çıktığı bir sefer esnasında hüdhüdü göremeyince şöyle der: "Hüdhüdü neye görmüyorum? Yoksa gâiblerden mi oldu? Onu herhalde çetin bir azaba uğratacağım. Yahud onu mutlaka kesdireceğim, yahud bana açık ve kat'î bir bürhan getirir³⁶." Bu âyette Süleyman Peygamber kahre-

³⁵Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Haz. Halûk İpekten, Ank., 1974, s. 101.

³⁶Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi, XXVII/20-21.

dici bir kimse olarak tavsif edilmektedir. Tespit edebildiğimiz şu beyitte Süleyman Peygamber bu özelliği ile tasavvur edilmiştir:

Sensin ol Āşaf-ı Süleymān-kahr
Ki bulunmaz saña nazîr ü 'adîl³⁷
Karamanlı Nizâmî

9- Süleyman - Adalet:

Tevrat'ta belirtildiğine göre Allâh (c.c.) Kral Süleyman'a "... deniz kıyısında olan kum gibi, ziyadesiyle hikmet ve anlayış ve yürek genişliği"³⁸ vermiştir. "... hükmetmek için kendisinde Allâh hikmeti var"³⁹ dır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise "... biz, her birine hüküm ve ilim vermiştik."⁴⁰ meâlindeki âyet ile Süleyman Peygambere bahsedilen hüküm verme kabiliyetinden bahsedilir. Onun bu kabiliyeti küçük yaşlardan itibâren tebarüz etmeğe başlamış, çeşitli davalarda verdiği isabetli hükümlerle şöhreti bütün dünyaya yayılmıştır. Bilhassa bir çocuk üzerinde annelik iddia eden iki kadın arasındaki davayı halletmek için bulduğu çözüm yolu, onun' adaletine dünya çapında bir şöhret kazandırmıştır. Batı dünyasında sanatkârlara ilham kaynağı olan bu hikâyeye, pek çok ressamın tablolarına konu teşkil etmiş, Süleyman Peygamberin, adaletin sembolü olarak kabul görmesine vesile olmuştur. O, Doğu edebiyatında da adaletin timsâli olarak gösterilir. Onun sarayı güçsüzlerin sığınağı, davaların adaletle halledildiği bir yerdir. Hayvanlar bile kendi aralarındaki anlaşmazlık için Süleyman Peygamberi hakem olarak kabul ederler. Mesnevî'de rüzgârdan

³⁷Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Haz. a.g.ş., s. 110.

³⁸Kitabı Mukaddes, I. Kırallar IV/29, s. 341.

³⁹A.g.e., I. Kırallar, III/28, s. 340.

⁴⁰Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ Suresi XXI/79.

davacı olan sivrisineğin Hz. Süleyman'a başvurarak adalet istemesi ile ilgili bir hikâye anlatılır.

Edebiyatımızda Süleyman Peygamber adâletin sembolü olarak tasavvur edilmiş, şiirlerde bu özelliği ile zikredilmiştir:

Pāymāl eyleme ben mūr-ı za^cīfe nazar it
Adil ol pādişehüm şāh Süleymān-şekil⁴¹
 Hayretî

10- Süleyman - Azm-i sefer (sefer etmek):

Süleyman Peygamber, Islâm tarihçilerinin bildirdiklerine göre gazâ etmeyi çok severdi.⁴² Bunun için sık sık sefere çıkardı. O, bu özelliği ile de şiire girmiştir. Müteakip beyitte Süleyman'la azm-i sefer arasında ilişki kurulmuştur:

Azm-i sefer itdüm yine cānān ile gitdüm
 Bir mūr-ı za^cīfem ki Süleymān ile gitdüm⁴³
 Yahyâ Bey

11- Süleyman - İns ü cin dîv ü perî:

İnsanlar, cinler, devler ve periler Süleyman Peygamberin emrine verilmişti. Görünen ve görünmeyen cümle mahlûkat onun fermanına boyun eğmişlerdi. Divan şairleri Süleyman Peygamberin bu özelliklerini de şiirlerinde işlemişlerdir:

İnsān ü perî gelmiş fermānına kul olmuş
 Güyâ ki Süleymān'dur hükümünde yasağında⁴⁴
 Hayâlî Bey

⁴¹Hayretî Divanı, Haz. a.g.ş., s. 289.

⁴²Ibnü'l-Esîr, a.g.e., s. 213.

⁴³Yahyâ Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 444.

⁴⁴Hayâlî Bey Divanı, Haz. A. Nihad Tarlan, İst., 1945, s. 288.

İns ü cin dīv ü perī hâtem-i la°lüne esîr
Yok degül sende dahı hisse Süleymân'lıkdan⁴⁵
Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi

12- Süleyman - Dîvân kurmak (toplantı):

Süleyman Peygamber zaman zaman dîvân kurar, insanları, cinleri, kuşları ve vahşî hayvanları huzurunda toplardı. Vahşî hayvanlarla evcil hayvanlar, cinlerle insanlar, onun huzurunda saf saf dizilirlerdi. Bu heybetli dîvân Süleyman Peygamberi ziyarete gelen yabancıları şaşkına çevirirdi. Bu hususiyet şiirimizde divan kurmak, divan etmek kelimeleriyle ifâde edilmiştir:

İtdi dîvân o server-i ebrâr
Harem-i Kuds'de Süleymân-var⁴⁶
Nev'i-zâde Atâyî

Kurdu cümle vuhûş dîvânı
Oldı ol vâdinün Süleymân'ı⁴⁷
Rahmî

Yahyâ Bey'in aşağıdaki beytinde ise Süleyman Peygamberin huzurunda devlerin divan kurdukları ifade edilirken aynı zamanda bir cinin Süleyman (a.s.)'ın yüzüğünü çalarak muvakkat bir zaman için onun tahtını ele geçirişine telmih yapılmıştır. Dîvân kelimesinde de cinas vardır:

Heyâlât-ı edâniden tehî kııl hâne-i cânı
Senün taht-ı Süleymân'uında var dîvân-ı dîvân hey⁴⁸
Yahyâ Bey

⁴⁵The Life And Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of His Dîvân, Haz. İsmail E. Erünsal, İst., 1983, s. 372.

⁴⁶Nev'i-zâde Atâyî, Heft-H^Vân Mesnevîsi, Haz. Turgut Karacan, Ank., 1974, s. 128.

⁴⁷Ali Nihad Tarlan, Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri, İst., 1948, Seri I, Fasikül I, s. 52.

⁴⁸Yahyâ Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 587.

13- Süleyman - Mantıku't-tayr (kuş dili):

Süleyman (a.s.) kuşların dilini bilirdi. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: "Süleyman Davud'a mirasçı oldu. Dedi ki 'Ey insanlar bize kuşların dili öğretildi."⁴⁹ Hz. Süleyman, bir gün yanındaki adamlarına çevrelerinde öten farklı cinslere mensup kuşların ne söylediklerini açıklamıştı.⁵⁰ Divan şiirinde Süleyman (a.s.) bu yönüyle de işlenmiştir. Sevgili Süleyman Peygambere teşbih edilir; gönül de kuşa. Gönül kuşunun dilinden ise ancak devranın Süleyman'ı, yani sevgili anlar:

Dilün ey murğ-ı dil ol dil-rübâ bilür senün ancak
Süleymân'ı bu gün ol şâh-ı âlemdür bu devrânun⁵¹
Zâtî

Ey Süleymân mantıkından kuş dilin öğrenmeyen
Dive uymuşsan anuñçün tâbi-i efsânesen⁵²
Seyyid Nesîmî

14- Süleyman - Hüdhüd:

Hüdhüd, Süleyman Peygamberle Sebe Melikesi Belkis arasında haber getirip götürdüğü Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen bir kuştur. Türkçede çavuş kuşu ve ibibik de denilen bu kuşun, ihtiyarlayan anne ve babasına baktığı, eşi öldüğünde yeni bir eş almadığı, ansiklopedi ve sözlüklerde verilen bilgiler arasındadır.⁵³ Hz. Muhammed'in, hüdhüdün öldürülmesini men ettiği söylenir. Başında bir sorgucu vardır. Süleyman (a.s.)'ın ordusundaki görevi suyun yerini tesbit etmektir.

⁴⁹Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi XXVII/16.

⁵⁰Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Envârü'l-Âşıkîn, Yazıcı-zâde Ahmed Bican bin Salih, İst., 1287, s.143-144.

⁵¹Zatî Divanı, Haz. Ali Nihad Tarlan, İst., 1970, C. II, s. 765.

⁵²Seyyid Nesîmî Divanından Seçmeler, Haz. a.g.ş., s. 197.

⁵³İslâm Ansiklopedisi, "Hüdhüd" Mad., c. V/1, s. 626-627.

Kur'ân-ı Kerîm'de Süleyman Peygamberle Sebe Melikesi arasında cereyan eden kıssa anlatılırken Hüdühülle ilgili şu hadise nakledilir: Çıktığı bir sefer esnasında kuşları teftiş eden Süleyman Peygamber Hüdühü göremeyince şöyle der: "Hüdühü neye görmüyorum? Yoksa gâiblerden mi oldu? Onu herhalde çetin bir azaba uğratacağım. Yahud onu mutlaka kesdireceğim, yahud bana açık ve kat'î bir bürhan getirir."⁵⁴ Hz. Süleyman'ın huzuruna gelen Hüdüh geç kalışının sebebini şöyle açıklar: "Ben, dedi, senin muttali olmadığını (bir hakikat)a vakıf oldum. Sebe'den sana çok doğru (ve mühim) bir haber getirdim. Hakikat, orada bir kadını onlara hükümdarlık eder buldum. Kendisine her şeyden verilmiştir. Onun bir de çok büyük bir tahtı var. (Gerek) onu, (gerek) kavmini Allah'ı bırakıp güneşe secde ediyorlarken buldum. Şeytan, onların yaptıklarını süslemiş de kendilerini yoldan alıkoymuş (saptırmış). Onun için onlar doğru yola giremiyorlar. (Bunu) göklerdeki ve yerdeki her gizliyi (meydana) çıkararak, (kalblerinde) ne gizliyorlar, (dilleriyle) ne açıklıyorlarsa (hepsini) bilen Allâh'a secde etmesinler diye (yapıyorlar). Allâh odur ki o büyük arşın sâhibi olan kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. (Süleyman) dedi: 'Bakalım, doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun? Şu mektubumu götür, onu kendilerine bırak. Sonra onlardan biraz çekil de bak neye dönecekler."⁵⁵ Hüdüh mektubu Belkıs'a götürür. Belkıs, mektuba karşılık Süleyman (a.s.)'a kıymetli hediyelerle elçiler gönderir. Hz. Süleyman hediyeleri kabul etmez, Belkıs'ın müslüman olmasını ister. Belkıs adamları ile müşavere ettikten sonra maiyeti ile birlikte Süleyman (a.s.)'a gelir ve İslâmı kabul eder.

Bu motif, Divan şiirinde hüdüh-i ümmîd, hüdüh-i cân, hüdüh-i nutk, hüdüh v.b. kelime ve terkiplerle ifade edi-

⁵⁴Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi XXVII/20-21.

⁵⁵Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi XXVII/22-28.

lir. Genellikle hüdüh - Belkıs - Sebâ - Süleyman kelimeleri aynı beyitte bir araya gelerek tenâsüb sanatını oluşturur.

a) Hüdüh - Su:

Süleyman Peygamberin ordusunda Müdhüdün görevi su bulmaktı. Orduya su lazım olduğu zaman hüdühde sorarlar, o araştırır, suyu bulur, yerini haber verirdi. Hüdüh, havada uçarken bile nerede su bulunduğunu, kaç metre derinlikte olduğunu bilirdi. Müteakip beyitte Müdhüd bu özelliği ile görülmektedir:

Hüdühüdi komış idiler şu üstine
Ya^cnî şu bulaydı kanda istene⁵⁶

Şemseddin Sivâsî

b) Hüdüh - Resûl (elçi):

Yukarıda anlattığımız, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kıssaya göre Müdhüd, Süleyman Peygambere Sebe ülkesinde bir kadın melike olduğu haberini getirmiş, Süleyman Peygamber de Müdhüdle Sebe Melikesi Belkıs'a mektup göndererek onu İslâma davet etmiştir. Bu kıssadaki elçilik özelliği dolayısıyla hüdüh, klâsik şiirimizde sevgiliden haber getirme yönüyle işlenmiştir:

Hüdühüdi Belkıs'a resûl eyledi
Nâmeyi gönderdi Süleymân'umuz⁵⁷

Seyyid Nesîmî

Ey nâme sen ol meh-likâdan mı gelirsin
Ey hüdüh-i ümmîd Sebâ'dan mı geñirsin⁵⁸

Nâbî

⁵⁶Şemseddin Sivâsî, Süleymâniyye, 665. beyit.

⁵⁷Seyyid Nesîmî Divanı'ndan Seçmeler, Haz. a.g.ş.,s. 383.

⁵⁸Halil Erdoğan Cengiz, Divan Şiiri Antolojisi, İst., 1972 s. 561.

c) Hüdhüd - Hemdem, râzdâr (sırdâş):

Eskiden padişahlar başka ülkelerin hükümdarlarına elçiler aracılığı ile mektuplar gönderirlerdi. Bu sebeple elçiler padişahların mektubunu, sırrını tevdi ettiği kişiler olarak telâkki edilirdi. Süleyman Peygamberin Sebe Melikesi Belkıs'a Hüdhüdle mektup göndermesi, divan şairlerinin hüdhüdle sır arasında ilgi kurmalarına yol açmış; hüdhüd, sır sahibi olma özelliği ile de şiire girmiştir. Müteakip beyitte bu hususiyetlerle beraber, hüdhüdün başındaki sorguca da işaret vardır:

Kıl hemdem-i Süleymân cân hüdhüdünü sâ' y et
Bu murg-ı râz-dârı gör şâhib-i külehdür⁵⁹

Hayâlî Bey

ç) Hüdhüd - Akıl:

Klâsik şiirimizde hüdhüd ile akıl arasında ilişki kurulmuştur. Hüdhüdün, Süleyman Peygamberin ordusundan ayrılarak Yemen'e gitmesi, orada Sebe Melikesi Belkıs ve ülkesi hakkında bilgi toplayarak Süleyman Peygambere haber vermesi, onun akla benzetilmesine yol açmış olabilir:

Bu mîdâna uçmaz hüdhüd-i 'akl
Anuñ kârıdur ancak Belkıs'ı nakl⁶⁰

Şemseddin Sivâsî

15- Süleyman - Hümâ:

Devlet kuşu da denilen hüma, Kaf dağında yaşadığı kabul edilen efsanevî bir kuştur. Halk arasında hümanın gölgesi kimin üzerine düşerse o kimsenin taç giyeceğine, yüksek bir makama geçeceğine inanılır.

"Süleyman (a.s.) evinden iş dairesine çıktığında kuşlar ona saygı göstererek başı üzerinde halkalar teşkil

⁵⁹Hayâlî Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 166.

⁶⁰Şemseddin Sivâsî, a.g.e., 25. beyit.

ederler"⁶¹, böylece kanatlarıyla güneşin hararetinden korurlardı. Kuşların, Süleyman Peygamberi güneşin hararetinden kanatlarıyla gölgeleyerek korumalarını, Divan şairleri, hüma ile ilgili halk inancıyla ilgi kurarak işlemişlerdir. Ayrıca sevgilinin perçemini, Süleyman Peygamberi gölgeleyen hümaya benzeterek Hz. Süleyman'la bu açıdan da münasebet kurmuşlardır:

Biñ haşmet-i Süleymân bir mûra vire Yezdân
Ger himmetün hümâsı üstine bırağa zıl⁶²
Karamanlı Nizâmî

Sâye şalmışdur Süleymân'a hümâdur perçemün
Yâ sehâb-ı sâye-bân-ı Muştafâ'dur perçemün⁶³
Zâtî

16- Süleyman - Sâfinât (atlar):

Süleyman Peygamberle atlar arasındaki ilişki Kur'ân-ı Kerîm'deki müteakip âyetlere dayanmaktadır: "Biz Davud'a (oğlu) Süleyman'ı ihsan ettik. (Süleyman) ne güzel kuldu! Çünkü o, (tesbihte, zikirde ve bütün vakitlerinde) daima (Allâh'a) dönen (bir zat) di. Hani ona öğleden sonra bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerinde duran süratli koşu atları getirilmişdi de 'Gerçek ben, mal (yani at) sevgisine (sırf) Rabbimi zikretmek için düşdüm.' demişdi. Nihayet (bu atlar) perdenin arkasına gizlenmiş (ler) di. (Dedi ki:) 'Onları bana döndürün.' Hemen ayaklarını, boyunlarını okşamıya, taramıya başladı."⁶⁴

Yukarıdaki âyetlerin tefsirinde bazı müfessirler, Süleyman Peygamberin kendisine atlar gösterildiği zaman

⁶¹Tabarî, a.g.e., .. I/2, s. 701.

⁶²Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı,
Haz. a.g.ş., s. 101.

⁶³Zatî Divanı, Haz. a.g.ş., c. II, s. 310.

⁶⁴Sâd Suresi, XXXVIII/30-33.

onlarla meşgul olarak ikinci namazını geçirdiğini, bu sebeple atları keserek etini sadaka olarak dağıttığını söylemişlerdir.⁶⁵ Aşağıdaki beyitte bu olaya telmih vardır:

Gerek bir rûh Süleymân-veş şifâtı
Fidâ ide yolında şâfinâtı⁶⁶
 Şemseddin Sivâsî

17- Süleyman - Mür (karınca) - Melah (çekirge):

Hız. Süleyman, bir gün cinlerden, insanlardan, kuşlardan müteşekkil ordusu ile sefere çıkar. Yolları Karınca Vadisi'ne uğradığı zaman Süleyman Peygamberin ordusunun kendilerine doğru gelmekte olduğunu gören, yer yer karıncaların reisi de olduğu telâkkî edilen bir karınca: "Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Sakın Süleyman ve Ordusu, kendileri bilmeyerek, sizi kırmayın."⁶⁷ dedi. Hız. Süleyman, "onun bu sözünden gülercesine tebessüm etti."⁶⁸

Kur'ân-ı Kerîm'deki bu muhtasar kıssa muhtemelen İsrailiyattan İslâmî kaynaklara geçen çeşitli rivayetlerle zenginleşmiş, yüzyıllarca halk muhayyilesinde işlenerek daha da teferruatlanmıştır. Bu rivayetlere göre, Süleyman Peygamber attan inerek karıncaların beyini huzuruna çağırır. Huzura gelen karıncaların beyi, Süleyman (a.s.)'a nasihat eder. Daha sonra ona hediye olarak çekirge budu verir. Peygamberin duası ile çekirge budu çoğalır, bütün asker onunla karnını doyurduğu halde yarısı artar. Geri kalanı da karıncalara dağıtılır.

Bu kıssadan hareketle Divan şiirinde pek çok motif geliştirilmiştir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu motifler ve işleniş şekilleri şöyledir:

⁶⁵Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İst., 1979, c. II, s. 813-814 (39. dipnot).

⁶⁶Şemseddin Sivâsî, Süleymâniyye, 27. beyit.

⁶⁷Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi, XXVII/18.

⁶⁸Kur'ân-ı Kerîm, Neml Suresi XXVII/19.

a) Karınca - Âşık, Süleyman - Sevgili:

Sevgili Süleyman Peygambere, âşık karıncaya benzetilir. Böylece âşık ve sevgili arasındaki fark, kudret ve saltanatın sembolü Süleyman Peygamberle, güçsüzlüğün ve aczin timsali karınca arasındaki tezat unsurlarıyla dile getirilir:

İnceldise hecr ile karınca gibi bilün
Fırkat nice bir ola Süleymân ere umma⁶⁹
Hoca Dehhânî

Ey şabâ âhumı var milket-i cânâna ilet
Mür-ı lengem beni dergâh-ı Süleymân'a ilet⁷⁰
Figânî

Süleyman kelimesi, açık istiare yoluyla sevgili yerine kullanıldığı gibi arkadaş, dost karşılığı olarak da şiirlerde görülür. Aşağıdaki beyit böyle bir yoruma müsaittir:

Mürdan cismüm za'îf itmişdi diyü fırkatün
Kankı yiller esdi geldün a Süleymân'um benüm⁷¹
Zâtî

b) Karınca - Yol beklemek:

Bir gün ordusuyla sefere çıkan Süleyman Peygamberin yolu Karınca Vadisi'ne uğrar. Onların gelişini uzaktan gören Karınca beyi kavmini zarar görmemeleri için uyarır. Sonra da Süleyman Peygamberle aralarında meşhur mükâleme cereyan eder. Karınca beyinin, Süleyman Peygamberin ordusuyla gelişini uzaktan görmesi Divan şiirinde, Süleyman Peygamberin yolunu dört gözle beklediği şekilde ele alınıp,

⁶⁹M. Orhan Soysal, Eski Türk Edebiyatı Metinleri, Ank., 1978, s. 204.

⁷⁰Figânî ve Divançesi, Haz. Abdülkadir Karahan, İst., 1966, s. 37.

⁷¹Figânî ve Divançesi, Haz. a.g.ş., İst., 1966, s. 37.

âşığın sevgilisinin yolunu beklemesiyle de ilgi kurularak yol beklemek motifi ile ifade edilmiştir:

Râhuñ üzre ger duram incinme sultānum baña
Beklemek cā'iz durur mūra Süleymān yolların⁷²
 Usûlî

c) Karınca - Kadem basmak (ayak basmak):

Karınca beyinin, Süleyman Peygamberin ordusunun ayakları altında çiğnenmemesi için kavmini uyarması etrafında geliştirilen bir motiftir. Bu motifle, "Yer (yüzün) de kibr ü azametle yürüme. Çünkü (ne kadar bassan) arzı cidden yaramazsın, boyca da asla dağlara eremezsin!"⁷³ meâlindeki âyet arasında ilgi kurmak da mümkündür. Nitekim aşağıdaki beyitte bu âyet-i kerîmeye telmih vardır:

Hâke güstâh gibi başma kadem ey dervîş
Ayağın altına bak mūr-ı Süleymānem ben⁷⁴
 Hayâlî Bey

ç) Karınca - Konuklamak:

Anonim mahiyetteki eserlerde nakledilen rivayetlere göre Karınca beyi, Süleyman Peygamberi meskenine davet eylemiş, Süleyman Peygamber de bu davete icabet ederek Karınca beyinin misafiri olmuştur. Nev'î'nin şu beytinde bu hususa işaret vardır:

Bir mūr himmet ile Süleymān konuklamış
 Mürüz ki himmet eyle seni da'vet eyledük⁷⁵
 Nev'î

⁷²Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı, Haz. Mustafa İsen, Erzurum 1987, s. 223.

⁷³Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ sûresi XVII/37.

⁷⁴Hayâlî Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 329.

⁷⁵Nev'î, Divan, Haz. Mertol Tulum - M. Ali Tanyeri, İst., 1977, s. 154.

d) Karınca - Bahs, sohbet:

Karınca beyinin diğer karıncalara, "Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Sakın Süleyman ve ordusu kendileri bilmeyerek, sizi kırmasın."⁷⁶ dediğini duyan Süleyman Peygamber, Menâkıb-ı Süleyman bin Dâvud'da geçen bir rivayete göre şöyle der: "Yâ nemle, ben zâlim değilim. Niçün leşkerünüzü tahvîf idüp benüm askerimün şerrinden müte-neffir kıldun." Karınca beyi bu soruya şu cevabı verir: "Kavmime şefkat vâcibdür. Hâşâ kim enbiyâdan ve etbâından zulüm sudûr ide. Ammâ havf eyledüm kim şevket ü salâbetü-ni ve azamet ü saltanatunu görüp hallerinden istikrâh idüp şükürde kusûr idet^c Mücerred men' idersen hırsları ziyâde olur. Pes anları zarar ile tahzîr eyledüm. Tâ kim tadrîc-le görüp şükürde gaflet eylemeyeler."⁷⁷ Süleyman Peygamber, karınca beyinin sözlerinden ziyadesiyle hoşlanır ve kendisine nasihat etmesini ister. Karınca beyi de ona nasihat eder. Bu mükâleme, karınca ile Süleyman (a.s.) arasındaki tezat unsurunun da yardımıyla âşık ile sevgili arasındaki ilişkiyi ifade eden bir motif olarak geliştirilip kullanılmıştır:

Ben gedâ itsem n'ola sen şâh-ı hübân ile bahş
 "Aşkdur bu itdürür mûr Süleymân ile bahş⁷⁸
 Şem'î

Şohbetinden mûr-ı nâçizûñ ne hazz itsün şehâ
 Cân u dil mülkine hüküm idüp Süleymân olmayan⁷⁹
 Hayretî

"Ar itme gedâdan bu cihândur dem olur kim
Hem-şohbet olur mûr Süleymân'a begüm hey⁸⁰
 Hayretî

⁷⁶Kur'ân-ı Kerîm, Neml sûresi XXVII/19.

⁷⁷Topkapı Sarayı Müz. Ktp., M.R. bl., nr.358, yk. 11^b.

⁷⁸Büyük Türk Klâsikleri, İst. 1986, C. 4, s. 51.

⁷⁹Hayretî Divanı, Haz. a.g.ş., s. 360.

⁸⁰A.g.e., Haz. a.g.ş., s. 430.

Güç, kuvvet ve baht yüceliği bakımından Süleyman Peygambere benzeyen sevgiliye erişebilmek, onunla sohbet edebilmek için âşığın aczini, güçsüzlüğünü idrak etmesi, velhasıl özünü bir karınca gibi görmesi lazımdır:

Özini mür gördi ışıq içinde
Anuñçün bir Süleymân'a irişdi⁸¹
Kadı Burhaneddin

e) Karınca - Nasihat:

Rivayete göre Süleyman Peygamber, karıncadan kendisine nasihat etmesini ister. Karınca da ona nasihat eder: "Süleyman tahsin eyledi ve andan nasihat diledi. Mür ayıtdı: Yâ Süleyman! Hak Teâlâ senün tahtını ber-bâd eylediği neye işâretdür, bilür misin? Devlet-i dünyâ serîü'z-zevâldür ana inanmayasın dimekdür. Yâ Süleyman! Devlet-i milküni Hak Teâlâ nigînün taşında ve hâtemün kaşında niçün vaz' eyledi, bilür misin? Milk-i Süleyman'ı ında'llâh bir pâre taş gibi bî-kadr ü bî-i'tibâr idüğini bile ana mağrûr olup Hak Teâlâ'nun mekrinden gâfil olmayasun."⁸² Karıncanın, Süleyman Peygambere nasihat etmesi müteakip beyitte işlenmiştir:

Süleymân olduğıçün ehl-i hikmet
Karıncadan alupdur haq naşihat⁸³
Ömer Fuâdî

f) Karınca - Çekirge, melah, cerâd:

Karınca beyi, Süleyman Peygamberle sohbet ettikten sonra ona çekirge budu hediye eder. Peygamberin duası be-

⁸¹Kadı Burhaneddin Divanı, Haz. Muharrem Ergin, İst. 1980, s. 106.

⁸²Menâkıb-ı Süleymân bin Davud, Top. Müz. Ktp., M.R. bl., nr. 358, yk. 13^a-13^b.

⁸³Ömer Fuâdî, Bülbüliyye, Sül. Ktp., Dügümlü Baba bl., nr. 320/2, yk. 54^b.

reketiyle bütün asker o buddan yiyip doyduğu halde yarıdan fazlası artar, geri kalan kısmı da karıncalara dağıtılır. Aşağıdaki beyitlerde çekirge ayağının hediye edilmesine telmih vardır:

Şize bizden kamu varlığı çekürge ayağınca yoğ
Cihanda ben Süleymân'am karınca ger gele sizden⁸⁴
Kadı Burhaneddin

Ma' lümdur cenâbuña kim ber-güzârdır
Pây-ı melah hużür-ı Süleymân'a mürdan⁸⁵
Nâ'ilî-i Kadîm

Cerâdun riclini algıl dehâna
Süleymân-tab^c olan itmez bahâne⁸⁶
Şemseddin Sivâsî

g) Karınca -Hat (ayva tüyü):

Yazı, çizgi v.s. manasına gelen hat kelimesi, mecazen ayva tüyleri karşılığında kullanıldığı gibi karıncaya da benzetilir. Ayva tüylerinin karıncaya benzetilmesi renk, şekil ve sayı bakımından aralarındaki münasebet dolayısıyla sıklığıdır. Her ikisinin rengi de siyahtır. Karınca da ayva tüyleri de küçük ve incedir. İkisi de sayılamayacak kadar çoktur. Tasavvufî edebiyatta karınca kesrettir. Karınca - kesret teşbihi şu ilgiye dayanmaktadır: Karınca sayıca çok fazladır ve çokluk kesretten kinayedir. Rengi siyahtır; siyah renk örter, gizler. Kesret de vahdeti gizlemektedir. Hattın, "Tasavvufî ma'nâsı vahdet üzerinde kesreti görmektir. Kesret âlemi dünya mülküdür. Onu, Cenâb-ı Hak, Hz. Süleyman'a vermiştir. Vahdeti görebilen insan kesreti istemez."⁸⁷ Bu sebeple Fuzûlî:

⁸⁴Kadı Burhaneddin Divanı, Haz. a.g.ş., s. 260.

⁸⁵Nâ'ilî-i Kadîm Divanı, Haz. a.g.ş., s. 126.

⁸⁶Şemseddin Sivâsî, Süleymâniyye, 232. beyit.

⁸⁷Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi, Ank., 1985, c. II, s. 33.

Teşne-i cām-ı vişālũñ Āb-ı Hayvān istemez
 Mā'il-i mūr-ı haṭṭũñ mülk-i Süleymān istemez⁸⁸
 Fuzûlî

diyerek Hz. Süleyman'ın mülkünü bile reddedip, karıncaya benzettiği sevgilinin hattına meyleder. Yüz vahdet, üzerindeki ayva tüyleri de o vahdeti örten kesrettir. Vahdet yolu meşakkatli bir yoldur ve kesretle doludur. Kesret engelleri aşılanca vahdete ulaşılabacaktır. Yukarıdaki beyitte Fuzûlî'nin kesrete meyletmesi bunun içindir.

Karınca ve hat aynı teşbihin unsurları olarak pek çok beyitte mühr-i Süleyman'la ilişkili olarak kullanılmıştır. Müteakip beyitte sevgilinin dudakları yakut bir yüzük, yani mühr-i Süleyman; çevresindeki ayva tüyleri de karıncaya benzetilmiştir. Ayrıca hat çekmek ve daire kelimeleri yazı ile alâkalı olup tenasüb yapılmıştır:

Haṭṭũñ ki çekdi hâtem-i yâkûta dâ'ire
 Bir mürdur ki möhr-i Süleymān'a kaşd ider⁸⁹
 Şeyhî

ğ) Karınca - Hat (yazı):

Yazı, çizgi anlamında hat ile karınca arasında ilişkili kurulmuş, klâsik şiirimizde bir motif olarak işlenmiştir. Siyah mürekkeble yazılmış beyaz kâğıt üzerindeki hat, hem şekil hem renk bakımından karıncaya benzer. Günlük hayatla her an iç içe olan yazmak vakıasındaki bu özellik, şüphesiz ki Divan şairinin gözünden kaçmayacak; şiire karınca - yazı teşbihi olarak girecektir. Türkçede küçük, ince ve karışık yazı için kullanılan karınca duası gibi deyiminin de karınca ile yazı arasındaki bu teşbihle alâkalı olması ihtimal dahilindedir:

⁸⁸ Fuzûlî, Türkçe Divan, Haz. a.g.ş., s. 293.

⁸⁹ Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Divanını Tetkik, İst., 1934, s. 137.

Telmîh-i bār-gāh-ı Süleymān edüp tamām
 Levh-i fenā-yı 'āleme bir mūr yazdılar⁹⁰
 Nâ'ilî-i Kadîm

Sinek ve karınca tatlıyı çok sever. "Balın olsun sineği Bağdat'tan gelir." atasözü sinekle tatlı arasındaki bu ilişkiye dayanmaktadır. Aşağıdaki beyitte kâğıt üzerindeki yazı, şekere konmuş karınca ordusuna benzetilmiştir. Bu benzetme hayalî olmaktan ziyade gerçekte alâkalıdır. Eskiden kâğıdın âharlanması ve mürekkep yapımında birçok maddenin yanı sıra şeker de kullanılırdı:

Şekkere konmuş karınca leşkeridür fi'l-meşel
 Nâmede hatt-ı şerîfün ey Süleymān-ı zamān⁹¹
 Yahyâ Bey

h) Karınca - Zîr-i zemin (yerin altı):

Karıncalar yuvalarını yerin altına yaparlar. Onların, toprağın altını mesken edinmeleri Divan şairine mezarı, buna bağlı olarak da dünyanın geçiciliğini hatırlatır. Karınca, şiirin bünyesine girince çoğu kez Süleyman'ı da beraberinde getirir. Ama mademki dünya geçicidir, mademki insanın son varacağı yer yerin altıdır; artık Süleyman Peygamberin tahtı da verilse o, gözünde değersizdir:

Mūr-veş âhır muqarrer meskenümdür zîr-i hāk
 Rahmî'yâ 'ālemde evreng-i Süleymān istemem⁹²
 Rahmî

Milk-i nazm içre müsellemdür Süleymānlık baña
Mūr-veş zîr-i zemîn olsam zamānum söylenür⁹³
 Nev'î

⁹⁰Nâ'ilî-i Kadîm Divanı, Haz. a.g.ş., s. 265.

⁹¹Yahyâ Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 469.

⁹²Ali Nihad Tarlan, Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri, İst., 1948, Seri I, Fasikül I, s. 40.

⁹³Nev'î Divanı, Haz. a.g.ş., s. 306.

18- Süleyman - Yel, rûzgâr, bâd, sabâ - Taht:a) Süleyman - Yel, sabâ, bâd:

Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiğine göre, şiddetli esen rûzgâr Hz. Süleyman'a müsahhar kılınmıştı. Rûzgâr, onu yolcuların normal yürüyüşleri ile bir ayda gidebilecekleri yere yarım günde götürür⁹⁴ ve "... onun emriyle, onun dilediği yere yumuşacık akar giderdi."⁹⁵ Allahü Teala tarafından Süleyman Peygambere bahşedilen bu özellik, Divan şiirinde bir motif olarak geliştirilip işlenmiştir. Rûzgâr, teşhis edilerek Hz. Süleyman'ın emrine boyun eğen; ona hamallık eden bir varlık şeklinde düşünülmüş; Süleyman Peygamberle rûzgâr arasında bu açıdan münasebet kurulmuştur:

Ahmed-i Mürsel ki fermân-ber Süleymân'dur aña
Eyle kim gördi Süleymân oldu fermân-ber sabâ⁹⁶
Fuzûlî

Bâd kavm-i 'Âd'ı kim kattâl idi
Ol Süleymân'a hemân hammâl idi⁹⁷
Mevlânâ

b) Taht - Yel, rûzgâr, bâd:

Süleyman Peygamberin tahtı Kitab-ı Mukaddes'de mübalağalı bir şekilde tasvir edilir: "Ve kıral, fil dışından büyük bir taht yaptı, onu saf altınla kapladı. Tahtın altı basamağı vardı, ve arka taraftan tahtın başı yuvarlaklığı; ve oturulacak yerde iki taraftan kollar vardı, ve kolların yanında iki aslan duruyordu. Ve altı basamak üzerin-

⁹⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Sebe' Sûresi XXXIV/12; Enbiyâ Sûresi XXI/81; Sâd Sûresi XXXVIII/36.

⁹⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Sâd Sûresi XXXVIII/36.

⁹⁶ Fuzûlî, Türkçe Divan, Haz. a.g.ş., s. 28.

⁹⁷ Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadelleştirilmiş Manzum Nahifî Tercümesi, Haz. Âmil Çelebioğlu, İst., 1967, c. III/6, s. 99.

de iki taraftan on iki aslan duruyorlardı; hiç bir ülkede böyle şey yapılmamıştı."⁹⁸ Bu tasvir İslâm tarihlerine, bilhassa menkabevî eserlere daha mübalağalı bir şekilde aksetmiştir.⁹⁹

Taberî'nin Milletler ve Hükümdarlar Tarihi isimli meşhur eserinde belirtildiğine göre Süleyman Peygamber, "Gaza etmek istediği zaman onun emriyle tahtadan bir döşeme yapılır, bu döşemenin üzerine tahtı yerleştirilir, bundan başka askerler, hayvanlar ve gerekli bütün eşyalar ve âletler yüklenirdi. Sonra Süleyman (a.s.) rüzgâra emreder, rüzgâr da bu döşemeyi üzerindekiyle beraber gidiş ve gelişleri birer ay süren yerlere kadar götürür getirirdi."¹⁰⁰

Süleyman Peygamberin tahtının yel tarafından gökyüzünde taşınması, onun saltanatının yüceliğini temsil eden bir motif olarak işlenmiştir:

Ṭotalum yel götürür taht-ı Süleymân'un ola
Felegün bâd-ı şimâli komaya sağ u esen¹⁰¹

Yahyâ Bey

Seyr etdi hevâ üzre denür taht-ı Süleymân
Ol saltanatun yeller eser şimdi yerinde¹⁰²

Ziya Paşa

Süleyman Peygamberin tahtını gökyüzünde gezdiren rüzgâr, tevriyeli kullanılmak suretiyle onun saltanatını yok eden zaman olarak da karşımıza çıkar. Buna yine bir tevriyeyi beraberinde getiren ber-bâd kelimesi de eklenir. Ber-

⁹⁸Kitâb-ı Mukaddes, I. Kırallar X/18-20, s. 349.

⁹⁹Duâ Mecmuası, Millî Ktp. nr. A 3755/2, yk. 49^a; Kıssa-ı Süleyman Peygamber (a.s.), Arkeoloji Müz. Ktp., nr. 1505, yk. 13^b - 14^a.

¹⁰⁰Taberî, a.g.e., c. I/2, s. 702.

¹⁰¹Yahyâ Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 129

¹⁰²Önder Göçgün, Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ank., 1987, s. 211.

bâd kelimesi, taht-ı Süleyman'la aynı beyitte bir araya geldiği zaman hem harap ve telef olmak, hem de yel üzerinde anlamlarıyla beytin ifadesini zenginleştirmektedir. Bu husus, hemen hemen aynı kelime kadrosuyla Kanunî Sultan Süleyman gibi ismiyle ve sürdürdüğü saltanatla Süleyman Peygambere benzeyen bir şahsiyet tarafından dile getirilince beyit daha da trajik bir anlam kazanmaktadır:

Rūzgār eyler anuñ taht-ı vücūdın berbād
Kişi evreng-i şa'âdetde Süleymân olsa¹⁰³
Kelîm

Niçe ger 'âkıl dutarsa üstüne aldanma çarh
Bir Süleymân var mı tahtın dehr berbād eylemez¹⁰⁴
Figânî

Tâc u taht u saltanat berbād olur çün 'âkıbet
Kendüni 'âlem serîrinde Süleymân oldu tüt¹⁰⁵
Muhibbî

Aynı hususiyet yile virmek, yile urmak deyimleri ile de kullanılmıştır. Yele virmek deyimi ile hem Hz. Süleyman'ın tahtının rüzgâr tarafından taşınışı; hem de öylesine yüce bir saltanata rağmen, gökyüzünde gezen o görkemli tahtın bile, zamanın çarkları arasında ezilip yok oluşu anlatılmak istenir:

Sensin âhir tahtını viren Süleymân'un yile
Mülk-i âbâdın mülukuñ eyleyen vîrân felek¹⁰⁶
Cem Sultan

¹⁰³Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nazım, İst., 1966, c. I/1, s. 385.

¹⁰⁴Figânî ve Divançesi, Haz. Abdülkadir Karahan, İst., 1966, s. 64.

¹⁰⁵Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Suarâ, Haz. İbrahim Kutluk, A nk., 1978, c. I, s. 99.

¹⁰⁶Büyük Türk Klâsikleri, İst., 1985, c. II, s. 187.

Yile urdı Süleymân'ı edindi lokma Lokmân'ı
Remîm etdi Nerîmân'ı ne kılar gör cihân bî-dâd¹⁰⁷
 Yazıcıoğlu Mehmed

c) Taht - Vücut:

Divan şairlerinin aşk anlayışlarına göre âşığın vücudu, hasret ve ayrılık ateşiyle öylesine zayıflardı ki neredeyse hafif bir rüzgârla adeta uçacak hale gelirdi. Divan şiirinde, âşığın bu nahif vücudu ile Süleyman Peygamberin tahtı arasında ilgi kurulmuş; âşığın vücudu Süleyman Peygamberin tahtına benzetilmiştir. Yalnız âşığın tahta benzeyen vücudunu gökyüzünde gezdiren tabii rüzgâr değil, âşığın ah rüzgârıdır:

Fil-meşel taht-ı Süleymân'dur vücûdum zevrakı
Kâyinâtı seyr ider irdükçe âhumdan nesîm¹⁰⁸
 Yahyâ Bey

Hevâ-yı ışkûñ idelden beni mecnûn u divâne
 Düşürdüm zevrak-ı cismi miyân-ı baħr-i hicrâna
 Hayâlünle vücûdum döndi bir taht-ı Süleymân'a
 Efendüm pâdişâhum sevdüğüm hânım Süleymân'um¹⁰⁹
 Yahyâ Bey

ç) Taht - Gönül:

Gönlün muhtelif münasebetlerle tahta benzetilmesi yalnız Divan şiirinde değil, gerek anonim gerek şâiri, yazarı belli halk edebiyatı ürünlerinde de çok fazla kullanılmıştır. Manilerden halk hikâyelerine, türkülerden masallara kadar hemen hemen her alanda gönül - taht benzetmesine tesadüf etmek mümkündür. Müteakip beyitte görüldüğü gibi gönülle taht-ı Süleyman arasında münasebet

¹⁰⁷ Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye, Haz. a.g.ş., c.II, s. 435.

¹⁰⁸ Yahya Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 463.

¹⁰⁹ A.g.e., Haz. a.g.ş., s. 210.

kurulmaktadır:

Dil ki bir dil-bere ser-menzil idi āhum ile
Yile virdüm adını taht-ı Süleymān itdüm¹¹⁰

Fuzûlî

d) Taht - Yaprak:

Sonbahar rüzgârları önünde sağa sola savrulan hazan yaprakları Süleyman Peygamberin tahtını hatırlatır. Müteakip beyitte şair, bu çağrışımı öyle güzel bir teşbihle ifade etmektedir ki hem Hz. Süleyman'ın tahtının gökyüzünde uçuşunu, hem de öylesine yüce ve olağanüstü saltanatın bile hazan yaprakları gibi dağılıp gidişini, çok renkli bir hayal dünyası içerisinde bize hissettirmektedir:

Bir zamān yel götürür zāyi^c ider āhir-i kār
Her hazān yaprağını taht-ı Süleymān bilirüz¹¹¹

Yahyâ Bey

19- Süleyman - Mühr, hâtem, nigîn, yüzük:

Mühr, "Bir adamın veya bir dâire ve idarenin ismi mahkûk bulunan ma'den veya taşdan damga ki imza yenine mekâtîb ve senedâtın zîrine ve mektup zarfını yahud bir kapu ve kapak ve sâireyi yapışdıran mumun üzerine basılır."¹¹² Mühr, hâtemle eşanlı olup eskiden bazen bir halkaya raptedilerek yüzük gibi parmağa takılırdı. Bu sebeple yüzük anlamında da kullanılır. Nigîn ise yüzük, yüzük kaşı demektir.

Mühr-i Süleyman, Yahudilerde birbirini aynı noktalar-
dan kesen, ortak merkezli iki eşkenar üçgenden oluşan altı köşeli yıldız denir. Bu tarif başta Kâmûs-ı Türkî olmak üzere pek çok Türkçe sözlük ve ansiklopedilerde genel bir tasvip görmüş ve bu tür eserlerin Mühr-i Süleyman madde-

¹¹⁰Fuzûlî, Türkçe Divan, Haz. a.g.ş., s. 324.

¹¹¹Yahyâ Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 379.

¹¹²Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Mühr mad., İst., 1317, s. 1436.

lerinde zikredilegelmiştir.¹¹³ Yalnız Encyclopaedia Judaica'nın Magen David maddesinde verilen bilgilere göre, Yahudilerin Magen David diye isimlendirdikleri altı köşeli yıldız, ilk çağlarda Mühr-i Süleyman'la ilgili olmayıp birçok medeniyetlerde ve Mezopotamya'dan Britanya'ya kadar uzanan geniş bir sahada, hem Yahudiler hem de Yahudi olmayan milletler tarafından muhtemelen bir süs eşyası ve bir büyü alâmeti olarak Bronz çağından beri kullanılmaktaydı. Arap sanatında geometrik süslemelerle birlikte Süleyman'ın Mührü adı altında işlenmesinden sonra, altı köşeli yıldız için Süleyman'ın Mührü tabirinin kullanılması birçok Yahudi gurupları tarafından da benimsenmiştir. Hristiyan çevrelerde VI. yüzyıla ait Bizans muskalarında, altı köşeli yıldız, yine Süleyman'ın Mührü adıyla kullanılmıştır. Süleyman'ın mührü, bilhassa Araplar arasındaki büyü muskalarında altı köşeli yıldız şeklinde işlenmiştir. Eski Yunan'dan beri Süleyman'ın Mührü ile büyü arasında ilişki kurulmuştur. Hatta bu dönemlerde yazılmış, altı köşeli yıldız ile muhtemelen Yahudi - Hristiyan büyüleri arasında ilişki kuran Süleyman'ın Ahdi isimli bir Grek büyü kitabı da vardır. Orta çağın sonlarına ait bazı İbranî büyü muskalarında altı köşeli yıldızın kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında insanı ateşe karşı koruyan muskalar o dönemde çok meşhurdu.

Süleyman'ın Mührü üzerine kazılmış olduğu kabul edilen Allâh'ın adı, sonraları yerini altı köşeli yıldız bırakmıştır. Allah'ın adı yerine altı köşeli yıldızın ne zaman hakkedildiği belli değildir. Süleyman'ın Mührü üzerine kazılmış olduğu kabul edilen altı köşeli yıldız, Talmud'da Süleyman'ın cinler, devler ve şeytanlar üzerindeki hakimiyetinin bir simgesi olarak zikredilir.¹¹⁴ "Süleyman'ın büyüleri yüzüğündeki harikulâde hususiyetler, Vespasian (Roma imparatoru, M.Ö. I. y.y.) zamanından beri

¹¹³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1437.

¹¹⁴ Encyclopaedia Judaica, Magen David mad., Kudüs, 1978, c. XI., s. 687-697.

Yahudi cinciler (cindarlar) tarafından hasta kimselerin burunlarındaki cinleri kovmak için kullanılmaktaydı."¹¹⁵

Altı köşeli yıldızın uçları İbrahim, İshak, Ya'kub, Musa, Harun ve Davud olmak üzere altı peygambere işaret eder. Kabbala felsefesine göre ucu yukarda olan üçgen mutlak varlığı, diğer üçgen ise, onun tecellisi olan kainatı temsil eder.¹¹⁶

İslâmî kaynaklarda Süleyman Peygamberin yüzüğü ile ilgili pek çok rivayet vardır. Bu rivayetlere göre Süleyman Peygamberin üzerinde ism-i azam yazılı, kaşı kibrit-i ahmerden bir yüzüğü vardı. Vahşi hayvanlar, kuşlar, cinler ve insanlar bu yüzük sayesinde onun emri altına girmişlerdi. Envâru'l-Âşıkîn'de Süleyman Peygamberin yüzüğü ile ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: "Hak Sübhanehû ve Teâlâ Hazretleri Cebrâil (a.s.)'a ayıtdı: 'Uçmağa var, hilâfet yüzüğünü getir, Süleyman'a vir.' Derhal Cibrîl (a.s.) uçmağa vardı. Yüzüğü alup Süleyman (a.s.)'a getürdi. Misk gibi korusu var idi ve yıldız gibi nûrî var idi ve dört köşeli kaşı var idi. Birinde yazılmış idi ki لا اله الا الله، ve birinde yazılmış idi ki لا اله الا الله كل شئى هالك، ve birinde yazılmış idi ki لا اله الا الله كل شئى هالك، ووجهه له الحكمة واليه ترجعون، ve birinde yazılmış idi ki لا اله الا الله احسن الخالقين، ولبكرياء والعزيمة والسلطان idi."¹¹⁷ Süleyman (a.s.) yüzüğü alır, parmağına takar. İnsanlar, cinler, kuşlar, yırtıcı hayvanlar ve rüzgâr bu yüzük sayesinde emri altına girerler başka rivayetlerde bu yüzüğün üzerinde ism-i a'zam'ın yazılı olduğu anlatılır. Divan şiirinde mühr - hâtem - nigîn - engüşter kelimeleri Süleyman (a.s.) ile ilgili olarak çok kullanılmış,

¹¹⁵Encyclopaedia of Religion and ethics, Charms and Amulets (Christian) mad., Edinburg, 1980-81, c. III, s. 425.

¹¹⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, Yunus Emre Risâlat al-Nushiyya ve Divan, İst., 1965, s. 290.

¹¹⁷ Yazıcızâde Ahmed-i Bîcan bin Salih, Envâru'l-Âşıkîn, İst., 1287, s. 140.

hemen hemen her şairin şiirinde çeşitli hayal unsurları ile yeniden işlenerek ortak bir sembol haline gelmiştir. Bu ortak sembole çeşitli açılardan yaklaşıma çalıştığımız zaman ortaya çıkan motifler ve işleniş şekilleri şöyledir:

a) Mühr - Ağız:

Sevgilinin ağzı, dudakları mühr-i Süleyman'a teşbih edilir. Bilhassa sevgilinin dudakları hem küçük ve yuvarlaklığı, hem de ele geçirmenin zorluğu bakımından hâtem veya mühr-i Süleymana, çevresindeki ayva tüyleri de karıncaya benzetilir:

Ey dil var ise möhr-i Süleymân dehânıdur
K'aña musahhar ins ü perî murğ u mür u mâr¹¹⁸
Yahyâ Bey

Fermânuña 'âlem n'ola olursa musahhar
Mîm-i dehenün mühr-i Süleymân-ı 'adâlet¹¹⁹
Nev'î

Haft-ı siyehün gördi lebünde dil-i 'âşık
Bir mürdurur möhr-i Süleymân'a irişdi¹²⁰
Ekmel Çelebi

b) Möhr - Ağza bakmak:

Sevgilinin ağzı mühr-i Süleyman'a teşbih edilince, söylediği her söz de görünen ve görünmeyen bütün varlıkları bağlayan Süleyman Peygamberin fermanı gibidir. Bu sebeple insanlar, cinler kuşlar ve diğer mahlûkat hepsi sevgiliye boyun eğmişlerdir. Âşıklar onun ağzını gözlerler. Çünkü o dudaklardan dökülecek her kelime, onların istikbalini yakından ilgilendirmektedir:

¹¹⁸Yahya Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 54.

¹¹⁹Nev'î, Divan, Haz. a.g.ş., s. 19.

¹²⁰A. Nihad Tarlan, a.g.e., s. 147.

Cānā güzeller ağzuña baksa °aceb midür
İns ü perî nigîn-i Süleymân'a oldu mum¹²¹
Necati Bey

c) Mühr - Vücut:

Sevgilinin dudakları yanı sıra vücudu veya teni de mühr-i Süleyman'a teşbih edilir. Yahyâ Bey'in aşağıdaki beytinde sevgilinin vücudu, muhtemelen renk benzerliği dolayısıyla mühr-i Süleyman'a; umman da şekil ve renk mü-nasebetiyle o mührün gümüş halkasına benzetilmiştir. Aynı zamanda Süleyman Peygamberin mührünü çalan cinin, hilesi meydana çıkınca yüzüğü denize atmasına telmih vardır:

Vücûdî hâtem-i möhr-i Süleymân
Aña bir halka-ı sîm oldu °ummân¹²²
Yahyâ Bey

ç) Mühr - Mihr (hüsn):

Mühr-i Süleyman ile sevgilinin güzelliği arasında ilişki kurulmak suretiyle geliştirilen bir motiftir. Halk inanışına göre, nasıl ki Süleyman Peygamber canlı cansız cümle mahlûkatı mührü vasıtasıyla emri altına alıyorsa; sevgili de güzelliği sayesinde bütün varlıkları büyüler:

Mühr-i mihrün hâtemini şakla her nâ-ehlden
Dîv-i bed-rüyuñ yirin taht-ı Süleymân eyleme¹²³
Karamanlı Nizâmî

Zâtî-i mûra elünden geldügince eyle luţf
Hâtem-i hüsn ey Süleymân-iştihâr elden gider¹²⁴
Zâtî

¹²¹Necatî Bey Divanı, Haz. Ali Nihad Tarlan, İst., 1963, s. 363.

¹²²Yahyâ Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 252.

¹²³Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Haz. a.g.ş., s. 223.

¹²⁴Zâtî Divanı, Haz. Ali Nihad Tarlan, İst., 1968, c. I, s. 288.

d) Müher - Visâl:

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurları gibi visali de müher-i Süleyman'a benzetilir. Müher-i Süleyman'a ulaşmak nasıl mümkün değilse, sevgiliye kavuşmak da hemen hemen imkânsızdır. Sevgilinin vuslatı ancak cennette mümkün olabilecektir:

Hâtem-i mihr-i Süleymân'dur vişalün dil-berâ
 °Azm-i râh-ı menzil-i Dârü's-selâm itsem gerek¹²⁵
 Ahmed Paşa

e) Müher - İman:

Klâsik şiirimizde mücerred bir kavram olan imanla müher-i Süleyman arasında ilişki kurulmuştur. Aşağıdaki beyitte rûh Süleyman Peygambere, iman da onun mührüne benzetilmiştir:

Bu rûhûndur o taht üzre Süleymân
 Virilmişdür eline müher-i İman¹²⁶
 Şemseddin Sivâsî

f) Müher - Be-nâm (şöhret):

Süleyman Peygamber cinler, insanlar ve vahşi hayvanlara hükmü geçen kudretli bir padişah tı. Ona bu kudreti sağlayan yüzüğü halk arasında pek meşhur olmuştu. Hemen hemen herkesin gözü, şöhreti cihanı tutan bu yüzükte idi:

Cân gibi la^c l-i lebüñü ehri menlerden şakın
 Ey perî möher-i Süleymân gibi olmuşdur be-nâm¹²⁷
 Yahyâ Bey

g) Müher - Sihar:

Mitolojik bilgilere göre Süleyman Peygamberin cinle-

¹²⁵ Ahmed Paşa Divanı, Haz. Ali Nihad Tarlan, İst., 1966, s. 232.

¹²⁶ Şemseddin Sivâsî, Süleymâniyye, 343. beyit.

¹²⁷ Yahyâ Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 442.

ri, perileri emri altına almasının sırrı yüzüğündeki tes-
hir gücündendir. O, sihirli yüzüğü sayesinde erişilmesi
mümkün olmayan bir saltanat sürmüştür. "Süleyman ruhlar,
dört öge ve özellikle cinler üstündeki hakimiyetini, üs-
tünde dört ögeyi temsil eden meleklerle ait taşların bulun-
duğu sihirli yüzüğüne borçluydu. Bu sihirli yüzüğün için-
de mucizevî bir kök bulunduğu da söylenir. Bugün bile el-
den ele dolaşan ve Süleyman'ın yazdığı söylenen büyü ki-
taplarında bu tür yüzüklerin yapımı için tarifler bulun-
maktadır."¹²⁸ Süleyman Peygamberin yüzüğü ile büyü ara-
sındaki bu ilişki klâsik şiirimizde ele alınıp işlenmiş-
tir:

Kažā ol' Husrev'in maḥkūmu kılmış rub^c -ı meškūnu
Nigīninde murabba^c vefk idüp möhr-i Süleymān'¹²⁹
Sümbülzâde Vehbî

Ālem-i nazm u belāğatde Süleymān'dır Ziyā
Parmagında hâtem-i sihr ü beyānı döndürür¹³⁰
Ziya Paşa

ğ) Mühr - Davet etmek:

Süleyman Peygamber, cinler ve periler gibi görünmeyen
varlıkları emri altına almış, onlara istediği şeyleri yap-
tırmakta idi. Meşhur sarayının ve Mescid-i Aksa'nın inşa-
sında, denizden inciler çıkarmada, büyük kaplar, leğenler
yapımında cinler büyük vazifeler üstlenmişlerdi. Mitolo-
jik bilgilere göre o, bu gücü parmağındaki sihirli yüzük
sayesinde elde etmişti. Süleyman Peygamber, yüzüğündeki
büyü gücüyle cinleri, varlıkları çağırır, istediğini yap-
tırırdı.

¹²⁸ İdris Şah, Doğu Büyüsü, Çev. Osman Yener, İst., 1987,
s. 44.

¹²⁹ Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remiz-
ler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İst., 1980, s. 121.

¹³⁰ Önder Göçgün, a.g.e., s. 269.

İnsanlar gibi cinlerin de erkeği ve dişisi, Müslüman ve kâfiri vardır. Dişisine peri denilir. Kâfir cinler bazen insanlara zarar verir, kendilerini kaybedecek şekilde hastalanmalarına sebep olurlar. Böyle hastalara cin çarpmış denilir, halk arasında sara hastalığının bu türden bir hastalık olduğuna inanılır. Saralı insanları kurtarmak için eskiden yaygın olan ve bugün de kullanılan bir tedavi metodu şöyledir: Cindar kişi, belirli sayıda Ayete'l-kürsî okur, etrafına bir daire çizer, büyü gücüyle bir kısım cinleri daire çevresine toplar ve onları tehdit ederek hastadan vazgeçmelerini sağlardı. Cinlerin bir araya toplanmalarına daire kurmak tabir edilir. Buna benzer olarak "Peri daveti için Möhr-i Süleyman yazılır ve daire çakılır."¹³¹ Aşağıdaki beyitte bu tedavi şekline telmih vardır:

Nice da^cvet ideyüm ol periyi dâ^pireye
 Hâtem-i la^cli gibi möhr-i Süleymân'um yok¹³²
 Mürekkebcizâde Enverî

h) Hâtem - Kanaat:

Süleyman Peygamberin yüzüğü ağız, vücut, deniz v.s. gibi müşahhas varlıkların yanısıra kanaat, ilim, visal, şöhret gibi mücerred mefhumlara da benzetilir. Müteakip beyitte hâtem, mücerred bir mefhum olan kanaata benzetilmiştir. Hâtem - kanaat teşbihi Süleyman Peygamberin emsalsiz saltanatı ve zenginliğine rağmen çok kanaatkâr biri olduğunu, zenbil örmek suretiyle elinin emeğiyle geçindiğini tedai ettirmektedir:

Zâti'yâ ol kim kanâat hâtemine urdı el
 Âleme hükm itmege Möhr-i Süleymân istemez¹³³
 Zâtî

¹³¹ Mehmed Çavuşoğlu, Necâti Bey Dvânı'nın Tahlili, İst. 1971, s. 41.

¹³² Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İst., 1979, c. III, s. 53.

¹³³ Zâtî Divanı, Haz. a.g.ş., c. II, s. 536.

1) Hâtem - İlim:

Süleyman Peygamberin meşhur yüzüğünü, Mevlâna Celaladdin-i Rumî, güzel ve orijinal bir yorumlama ile ilim olarak tevil etmiştir. Bu tevil Mesnevî'yi manzum olarak Türkçeye çeviren Nahîfî'nin söyleyişi ile şu şekilde ifade edilmiştir:

Hâtem-i milk-i Süleymân ‘ilmdir
 Cümle ‘âlem şûret ü cân ‘ilmdir¹³⁴
 Mevlânâ

İsmâil Ankaravî (?-1041/1631-1632) Serh-i Mesnevî adıyla meşhur olan Fâtihu'l-Ebyât isimli eserinde Mevlâna'nın yukarıdaki beytini şöyle şerh etmiştir: "İlm, Süleyman (a.s.) mülkünde ecnâs-ı muhtelifeyi meşhûr olan kendinün hâtemi sebebiyle taht-ı teshîre ve tasarrufa almışdı ki ol hatemün nakşı ilm ile olmuş ve anun vücûdı ilm ile zuhûra gelmişdi. Pes bir kimsenün fass-ı kalbinde ki ilm-i teshîr ü tasarruf menkûş ola Süleyman aleyhi's-selâm-vâr halk-ı âlemün tasarrufuna kâdir olur. Cümle âlem şûretdir ve ilm candır. Nitekim şûret hayatı kuvvet-i candan bulur. Âlem dahi nizâm u intizâmı ilmden bulur. Anınçün âlim âlemün hayat u rûhı mesâbesinde olur.¹³⁵ **مَوْتُ الْعَالِمِ** **كَمَوْتِ الْعَالِمِ** hadisi bu mazmuna şehâdet eder."¹³⁶

i) Hâtem - Oyuncak:

Sevgili, Süleyman Peygambere; dudakları mühre, rakib de dev'e benzetilir. Buna bağlı olarak mühr-i Süleyman'ın cin tarafından çalınışı bir oyun, mühür de bir oyuncak olarak nitelendirilir. Fakat sevgili, rakibi muhatab kabul ederek böyle bir oyun oynamamalıdır. Zira oyun, taraflar arasında denklik sözkonusu olduğu zaman oynanır. Bu

¹³⁴ Mesnevî-yi Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, Haz. Âmil Çelebioğlu, İst., 1967, c. I/1, s. 42.

¹³⁵ "Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir."

¹³⁶ İsmail Ankaravî, Serh-i Mesnevî, İst., 1289, c.I, s.232.

hususların ifade edildiği aşağıdaki beyitler, aynı zamanda eski geleneğimizde olan, yüzük ve fincanla oynanan yüzük oyununu da tedâi ettirmektedir:

Geh var didi dehânuna ağıyâr gâh yok
Ol hâtem oldu dîv-i Süleymân oyuncağı¹³⁷
Necati Bey

Hâtem-i la^c lûnle oynamak rakîb ister velî
Dîv ile düşmez yüzük oynın Süleymân oynamak¹³⁸
Ezherî

j) Hâtem - Deniz:

Denizle yüzük ilişkisi, Süleyman Peygamberle Sahr isimli bir cin arasında cereyan eden kıssaya dayanmaktadır. Süleyman Peygamberin yüzüğünü çalarak tahta geçen cin, onun yerine kırk gün saltanat sürer. Daha sonra Süleyman Peygamberin veziri Âsaf'ın tedbirleriyle hilesi meydana çıkan cin kaçır, kaçarken de yüzüğü denize atar. Denize atılan yüzüğü bir balık yutar. Süleyman Peygamber tesadüf sonucu o balığı ele geçirip karnını yarararak yüzüğü bulur ve saltanatına kavuşur.

Bu kıssadan hareketle Divan şairleri, hâtem - deniz ilişkisine dayanan bu motifi geliştirmişlerdir. Fuzulî'nin şu beytinde yukarıdaki kıssaya telmih vardır. Beytin mazmunu da Âsaf'tır:

Süleymân mesnedinden dîv-i güm-reh rağbetin kesdün
Denizde hâtem-i hük-m-i Süleymân'dan haber virdün¹³⁹

k) Hâtem - Cihan:

Süleyman Peygamberin, bütün cihanı emri altına alması klasik şiirimizde hatem - cihan teşbihiyle ifadesini bulmuştur. Zâtî'nin aşağıdaki beytinde hüküm, teşbih-i belîğ

¹³⁷ Necati Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 510.

¹³⁸ Ömer Bin Mezîd, Mecmu'atüh-neza'ir, Haz. Mustafa Canpolat, Ank., 1982, s. 192.

¹³⁹ Fuzulî, Türkçe Divan, Haz. a.g.ş., s. 289.

yoluyla parmağa; cihan da o parmaktaki yüzüğe teşbih edilmiştir. Yüzükle cihan arasında yuvarlaklık bakımından ilgi vardır. Ayrıca beyit parmağında oynatmak deyiimiyle de alâkalıdır:

Çalanı kalmayub bir adı kalmışdur Süleymānuñ
Anuñ engüşt-i hükminde cihān olmuşdı bir hâtem¹⁴⁰

1) Hâtem - Mülk:

Halk rivayetlerine göre Süleyman Peygamberin, sihirli yüzüğü ile elde edilmesi imkansız bir mülke sahip olması; yüzüğü çalan bir devin mülk-i Süleyman'a tasarruf etmesi; Süleyman Peygamberin, mülkünü yüzüğü sayesinde elde ettiği inancına yol açmıştır. Müteakip beyitte tesbit ettiğimiz mülkün hâteme teşbihi bu ilgi dolayısıylaadır:

Gerçi hüsn ile Süleymān'sın u Cemşid-i zamān
Hâtem-i mülke emîn eyleme her Ehrimeni¹⁴¹
Karamanlı Nizâmî

m) Hâtem - Bezm, meclis, halka:

Süleyman Peygambere bağlı olarak mühr - hâtem - nigîn kelimelerinin çağrışımlarıyla geliştirilen pek çok motifin yanı sıra; hâtem - meclis ilişkisine dayanan bu motif, hem dinî hem de lâdinî sahada çok kullanılmıştır. Bu motif, içki toplantısında şöyle bir benzetmenin konusu olur. Necâti Bey'in:

Cām-ı mey oldı nigîn halka-i meclis hâtem
Bezmümüz buldı şeref möhr-i Süleymān'dan öte¹⁴²

beytinde yârân bezminde teşkil edilen meclis halkası hâ-

¹⁴⁰Zâtî Divanı, Haz. a.g.ş., c. II, s. 881.

¹⁴¹Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı,
Haz. a.g.ş., s. 120.

¹⁴²Necâti Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 445.

tem, yani yüzük; elden ele devr eden mey kâsesi ise nigîn, yani o yüzüğün kaşdır. Böyle bir meclis mühr-i Süleyman' dan bile daha değerlidir. Bu ince hayal, câm - nigîn - halka - meclis - hâtem - bezm - mühr - Süleyman kelimele- rinin meydana getirdiği tenasüb sanatıyla ifade edilmiş- tir. Burada tenasübü iki ayrı unsur meydana getirmektedir. Birinci unsur, Süleyman - yüzük ilişkisi ve kelimelerin bu açıdan değerlendirilişi; ikinci unsur ise, Süleyman'dan hariç diğer kelimelerin delâlet ettiği nesne ve kavramla- rın halka, daire ile ilgili olmasıdır. Halka ile yüzük arasında da yuvarlak olma bakımından alâka vardır.

Aynı hayal, lâdinî sahadan dinî - tasavvufî sahaya aksedince, teşbihin unsurlarından kendisine benzetilen ay- nı kalmakla beraber benzeyen değişir. Dervişlerin âyin es- nasında iç içe daireler halinde oluşturdukları zikir hal- kası yüzük olurken evliyanın seçkini de yüzüğün kaşı (ni- gîn) olmaktadır. Böyle bir yüzük kaşında ism-i a'zam kazı- lı değildir ama, Allah'ın güzel isimleri bu halka içeri- sinde devamlı zikredilir. Artık mühr-i Süleyman'a gerek yoktur. Bütün varlıklar velilerin en seçkinine râm olmuş- lardır:

Halka-i zikre nigîn olan güzîn-i evliyâ
 "Âleme hüküm itmege möhr-i Süleymân istemez¹⁴³
 Yahyâ Bey

20- Süleyman - Dîv (dev), ifrît, ehrimen:

Dev (dîv) daha çok masallarda geçen ve genellikle kö- tülük yapan olağanüstü yaratıklara denir. Şeytan, cin, if- rit de aynı anlamda kullanılır. Ehrimen veya Ehremen ise: "Zerdüşî dinine tabi olan eski İrânîler itikadında sünâ- iyyeti (ikiliği) teşkil eden iki kuvvetin biri; ki şer ve zulmet menbaı idi. Diğer ki hayr ve nûr menbaı idi İzid denilirdi. Ba'de'l-İslâm İzid ismi Cenâb-ı Hakk'a ve Ehri-

¹⁴³Yahyâ Bey Divanı, Haz. a.g.ş., s. 375.

men şeytana verildi."¹⁴⁴

Halk rivayetlerine göre Süleyman Peygamberin, üzerinde ism-i a'zam yazılı bir yüzüğü vardı. Cinler, hayvanlar ve insanların, onun emrine boyun eğmelerinin sırrı bu yüzükte idi..Hz. Süleyman ayak yoluna gittiğinde yüzüğü karısına bırakırdı. Bir gün Sahr adlı bir cin, Süleyman Peygamberin kılığına girerek yüzüğü karısından almış, tahta geçerek kırk gün hüküm sürmüştü. Hilesi ortaya çıkan cin kaçmış, kaçarken de yüzüğü denize atmış, bir balık denize atılan yüzüğü yutmuştu. Bir tesadüf sonucu balığın karnından yüzüğü çıkaran Hz. Süleyman tekrar saltanatına kavuşmuş; ama bu kırk gün zarfında çekmediği meşakkat ve belâ da kalmamıştı.

Bu mitolojik kıssadan hareketle Divan şiirinde birçok motif geliştirilmiştir. Bu motifler ve işleniş şekilleri şöyledir:

a) Mühr - Dudak, ehrimen (dev) - Rakîb:

Sevgilinin dudakları Süleyman Peyygamberin mührüne, onu arzu eden rakib mührü çalmak isteyen dev veya ehrimene, yüzün iki yanından sarkan zülüfler de o mührü devden koruyan iki ejderhaya benzetilir. Hazinesi yılan ve ejderhaların beklediğine inanılır. Müteakip beyitlerde bu hususlar görülmektedir:

Mest olup uyurken öpmiş la^cl-i dil-dâri rakîb
Ehrimenler aldılar möhri Süleymân bî-haber¹⁴⁵
 Bâkî

Leblerün möhr-i Süleymân'dur rakîb-i dîvden
 Saklamağ için anı ol iki ejdehâ yiter¹⁴⁶
 Kemalpaşazâde

¹⁴⁴Şemseddin Sâmi, Kâmûs-ı Türki, Ehrimen mat.. s. 232.

¹⁴⁵Bâkî, Hayatı ve Şiirleri c. I Divan. Haz. S. Nüzhet Ergun. İst.. 1935. s. 341.

¹⁴⁶Kemalpaşazâde Divanı, Süleymaniye Ktp.. Beşir Ağa Bl.. nr. 134. yk. 18^a.

b) Dîv - Taht:

Sahr adlı dev'in. Süleyman Peygamberin yüzüğünü çalarak onun yerine tahta geçip, kırk gün saltanat sürmesinden hareketle ortaya çıkan bir motiftir.

Klâsik şiirimizde rakib, Süleyman Peygamberin tahtını ele geçirmek için fırsat kollayan dev'e; sevgilinin makamı, evi, hücre si de taht-ı Süleyman'a benzetilir:

Mühr-i mihrün hâtemini şakla her nâ-ehlden
Dîv-i bed-rüyün yirin taht-ı Süleymân eyleme¹⁴⁷
 Karamanlı Nizâmî

Dostum gel düşmeni hücrende mihmân eyleme
Dîv-i dūnuñ menzilin taht-ı Süleymân eyleme¹⁴⁸
 Hayretî

c) Dîv - Nefs:

Tasavvufî sahada nefs her an insanı kollayan, onu tehlikeli yollara sürüklemeye çalışan deve benzetilir. İsmail Ankaravî bu teşbihi şöyle ifade etmektedir: "Senün hatemün bu kalbündür aklun başunda tut tâ kim kalbün hatemi nefsun dîvine şikâr olmaya ve dîv-i nefis vücûdun ikliminde sultan olup seni ma'dûl ve mahzul kılmaya."¹⁴⁹

Hal böyle olunca Nev'î'nin:

Tahtı bād olmak degül şāhum Süleymân'lık budur
 Çekmeye ādem hevā-yı dîv-i nefsinden haţar¹⁵⁰

beytinde ifade ettiği gibi, gerçek Süleyman'lık, tahtın

¹⁴⁷ Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Haz. a.g.ş., s.223. İlmî neşirde Mühr-i mihrün şeklinde tesbit edilmiş olan terki b hem mihr, mühr kelimelerinin imlalarının benzer olması, hem de aynı anlama gelen mühr ve hatem kelimelerinin tekrarı dolayısıyla mihr-i mihrün olarak düşünülebilir.

¹⁴⁸ Hayretî Divanı, Haz., a.g.ş., s. 381.

¹⁴⁹ İsmail Ankaravî, a.g.e., c. IV, s. 238.

¹⁵⁰ Nev'î Divanı, Haz. a.g.ş., s. 40.

rüzgâr veya hava (hevâ) tarafından taşınması değil, insanın dev'e benzeyen nefsinin arzularından, heveslerinden, rüzgârından, hatta aşkıdan sakınmasıdır. Beyte bu geniş ve orijinal anlamı veren hevâ kelimesindeki tevriyedir.

21- Süleyman - Kelâm - Mâna:

Tevrat'ın ifadesine göre Kıral Süleyman'ın (Süleyman Peygamber Tevrat'ta kıral olarak zikredilir) hikmeti ve şöhreti, meselleri ve ilâhîleri bütün dünyaya yayılmıştır. Bin beş ilahi, üç bin mesel söylemiştir.¹⁵¹ Ayrıca Kitab-ı Mukaddes'in Süleyman'ın Meseleleri ve Neşîdeler Neşîdesi bölümlerini Süleyman Peygamberin yazdığı kabul edilir. Bu sebeple Süleyman Peygamberle kelâm ve mâna arasında alaka kurmak mümkündür. Aşağıdaki beyitlerde bu hususiyet görülmektedir:

Tâ Süleymân-ı kelâm ide kabûl
 Dîv-i aşl olan ne ğamm itse fođûl¹⁵²
 Şemseddin Sivâsî
 Hâne-i kalbünü halvet eyle tîz
 Da^cvet it ma^cnî Süleymân'ını hîz¹⁵³
 Şemseddin Sivâsî

22- Süleyman - Rûh:

Tasavvuf edebiyatında insan ruhu Süleyman Peygambere benzetilmiştir. Süleyman Peygamber nasıl ki cümle mahlûkatta hüküm geçiren bir padişaktır; cesede hayatîyet veren insan ruhu da bedenın hükümdarıdır:

Rûh-ı insândur Süleymân'a mişâl
 Hüdhüde beñzer bu ^caqluñ bā-kemâl¹⁵⁴
 Şemseddin Sivâsî

¹⁵¹ Kitabı Mukaddes. I. Kıralılar. IV/31-34.

¹⁵² Şemseddin Sivâsî. Süleymaniyye. 408. beyit.

¹⁵³ Şemseddin Sivâsî, a.g.e., 405. beyit.

¹⁵⁴ Şemseddin Sivâsî, a.g.e., 1420. beyit.

23- Süleyman - Aşk:

Kadı Burhaneddin Divanı'nda tesbit ettiğimiz bir beyitte gönül tahta, sevgilinin askı Süleyman Peygambere, akıl da Âsaf'a benzetilmiştir. Süleyman Peygamber nasıl insanlara, cinlere, hayvanlara hükmetmekteyse; aşk da âşıklara hakim olup onların gönüllerine hükmetmektedir:

Süleymân'dur gönül tahtında 'ıskı
Velî kılmaz nazar 'akl Âsaf'ına¹⁵⁵

Kadı Burhaneddin

24- Süleyman - Hüsni:

Sevgilinin Süleyman Peygambere teşbihinde hüsni, bir benzetme yönü olarak şiirin bünyesine girer. Ayrıca hüsni, yine sevgiliye bağlanmak üzere mühre teşbih edilerek işlenmiştir.¹⁵⁶ Divan şiirinde sevgilinin sıfatı olarak kullanılan hüsni, Süleyman Peygamberin tavsifinde de kullanılır:

Gerçi hüsni ile Süleymân'sın u Cemşid-i zamân
Hatem-i mülke emîn eyleme her ehrimeni¹⁵⁷

Karamanlı Nizâmî

25- Süleyman - Sevgili:

Divan şiirinde pek çok örnekte tesadüf ettiğimiz tezat unsuruna dayanan âşık - karınca, sevgili - Süleyman teşbihlerinin¹⁵⁸ yanı sıra; yalnız sevgili - Süleyman teşbihi de çok kullanılmıştır. Süleyman Peygamber, nasıl devleri, cinleri, hayvanları ve insanları emrine boyun eğdiren bir hükümdarsa; perî-zad yahut peri yüzlü sevgili de güzellik ülkesinin hükümdarıdır:

¹⁵⁵Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler, Haz. Ali Alpaslan. Ank., 1977, s. 24.

¹⁵⁶Bkz. Möhr - Hüsni, s. 99.

¹⁵⁷Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Haz. a.g.ş., s. 120.

¹⁵⁸Bkz. Karınca - Âşık, Süleyman - Sevgili, s. 84.

Didüm hüsn iline kimdür Süleymân
 Çağırđı hühdüd-i cân didi bu bu¹⁵⁹
 Karamanlı Nizâmî

Kaşr-ı a^clâ-yı melâhatde Süleymân'sın sen
 Ey perî-rû seni her nâkıs u ednâ ne bilür¹⁶⁰
 Mekalî

Kim görđi senün gibi perî-zâd Süleymân
 La^cl ola lebi kaddi gümüş serv-i hırâmân¹⁶¹
 Amrî

26- Süleyman - Şair:

Şairler, bilhassa kasidelerin fahriyye beyitlerinde sanatlarını öğerken genellikle şiiri bir ülkeye, kendilerini de o ülkenin padişahına benzetirler. Bir padişah mülkü üzerinde nasıl sınırsız bir hakimiyete malikse; şâir de şiir ülkesinin padişahı olup kelimeleri tasarrufta üstün bir güce sahiptir. Bu benzetme dolayısıyla dünya saltanatının sembolü sayılan Süleyman Peygamberle şair arasında münasebet kurulmuştur. Aşağıdaki ikinci beyitte sözü Belkıs'a benzeten şair, kendisini şiir ülkesinin Süleyman'ı olarak takdim etmektedir:

Ey Hayâlî ^câlem-i nazma Süleymân'uz bugün
 Hâtem-i ^caşkuñ niğninde yazıldı nâmumuz¹⁶²
 Hayâlî

Ben Süleymân'um Fehîmâ kişver-i eş^cârda
^cArş-ı Belkıs-ı sühân şimdi neşîmendür baña¹⁶³
 Fehîm

¹⁵⁹Karamanlı Nizâmî. Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı.
 Haz. a.g.s., s. 211.

¹⁶⁰Fahir İz. a.g.e., c. I/1. s. 294.

¹⁶¹Amrî Divanı. Haz. Mehmed Çavuşoğlu. İst., 1979, s. 125.

¹⁶²Hayâlî Bey Divanı. Haz. a.g.ş., s. 200.

¹⁶³M. Naci. a.g.e., s. 219.

27- Süleyman - Çadır (çadır):

Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye isimli eserinde anlatıldığına göre¹⁶⁴ Süleyman Peygamber, vefatına yakın mihraba girer, üzerine penceresiz ve kapısız, sırcadan bir çadır yapılmasını cinlere emreder. Cinler de derhal bu emri yerine getirirler. Müteakip beyitlerde Süleyman - Çadır ilişkisi vardır:

°Aceb degül eger bülbül kıllarsa nağme-i Dāvud
Ki gül üstine dutmışdur söğüt cetr-i Süleymân'ı¹⁶⁵
Hoca Dehhanî

İrdi üstine tutup cetr-i Süleymân lāle
Geldi başına urup tāk-ı Sikender nergis¹⁶⁶
Karamanlı Nizâmî

28- Süleyman - Cihan, âlem:

Bu kadar yüce saltanata, erişilmez mülke, görünen ve görünmeyen cümle mahlukata hükmetmesine rağmen, dünya Süleyman Peygambere de kalmamıştır. Divan şiirinde cihan ile Süleyman Peygamber arasında bu açıdan ilişki kurulmuştur:

Ne bir mūr-ı za°ife ne Süleymân'a kalur °âlem
Cihānuñ tāk u tahtı cümleten berbād imiş bildüm¹⁶⁷
Ârifî Hasan Çelebi

Dil-beste olma °âleme şultān iseñ dahı
Bir mülkdür cihān ki Süleymân'a kalmadı¹⁶⁸
Ziya Paşa

¹⁶⁴ Şemseddin Sivâsî, a.g.e., 1472-1474. beyitler.

¹⁶⁵ Mecdud Mansuroğlu, Anadolu Türkçesi (XIII. asır) Dehhanî ve Manzumeleri, İst., 1974, s. 6.

¹⁶⁶ Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Haz. a.g.ş., Ank., 1974, s. 94.

¹⁶⁷ E. Kemal Eyüboğlu, a.g.e., c. I, s. 79.

¹⁶⁸ Mehmet Kaplan - İnci Enginün - Birol Emil, a.g.e., İst., 1978, c. II, s. 36.

B - Divan Nesrinde Süleyman Peygamberle İlgili Motifler:

Bugüne kadar Divan edebiyatı üzerine yapılan araştırmalar, şiir ağırlıklı olmuş; Divan nesri ile ilgili yeterli çalışmalar, henüz ortaya konamamıştır. Divan şiirinde zirve sayabileceğimiz bazı şahsiyetlerin birkısım eserleri, tenkidli olarak yayımlandığı halde; Divan nesrinin pek çok mühim eserlerinin hâlâ ilmî neşirleri yapılmamıştır. Bu sebeple Divan nesri ile ilgili çalışmalar bir hayli güçlüğü beraberinde getirmektedir. Divan nesrinde Süleyman Peygamberle ilgili motifleri tesbit ederken, hem yukarıdaki sebepler, hem de vaktimizin sınırlı olması dolayısıyla fazla eser tarayamadık. Yalnız Sinan Paşa'nın Tazaru'nâme'sini değerlendirdik.

Sinan Paşa'nın, yer yer Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle, yer yer sade Türkçe ile kaleme aldığı, secilerle örülmüş, sanatlı Divan nesrinin en güzel ve orijinal örneklerinden biri olan bu eseri, Süleyman Peygamberle ilgili unsurları da bünyesinde taşır. Korku ve ümid arasında gidip gelen bir kalbin ve zekanın isyanları, istigfarları, çılgınlıkları, dünyanın faniliğini ve geçiciliğini de hissettiren ölüm ve ölüm ötesi metafizik ürperişlerle dolu yakarışlar halinde dile getirilir. Bu yakarışlar içerisinde Süleyman peygamber, bazen bir sembol, bazen bir telmih, bazen onunla ilgili bir kıssaya işaretle ifade edilir. Klâsik edebiyatımızın nazmı ve nesriyle bir bütünü oluşturma sebebiyle birçok motif şiirde ve nesirde ortaklaşa kullanılmıştır. Divan şiirinde görülen Süleyman Peygamberle ilgili bazı motifler, hemen hemen aynı mahiyette veya yeni bir yorumla Tazarr'nâme'de de zikredilmektedir.

1- Süleyman - Dîv ü perî vuhûs u tuyûr:

Süleyman Peygamberin cinleri, perileri, vahşî hayvanları ve kuşları emri altına alması, Sinan Paşa'nın san'atlı üslûbuyla şu şekilde dile getirilmektedir:

"Süleymân-ı mürsel ki dîv ü perî hükm ü fermânında-y-idi ve vuhûs u tuyûr ahd ü peymânında-y-idi..."¹⁶⁹

2- Süleyman - Kuş Dili - Aşk:

Kuş dili, Tazarru'nâme'de aşk sözleri olarak yorumlanmaktadır. O dili, yani aşk dilini anlayabilmek için Süleyman Peygamber gibi hikmet ve bilgi sahibi olmak gerekir:

"İşk müşkilinün halline bir âşık-ı pehlevan gerek; ışk sözleri kuş dilidür, ana Süleymân gerek."¹⁷⁰

3- Süleyman - Kuşlar:

Daha önce Taberî'ye dayanarak naklettiğimiz (bkz. s. 24) , kuşların, kanatlarıyla Süleyman Peygambere gölgelik etmeleri rivayeti, Sinan Paşa'nın, sanatkârane ifadesiyle şöyle tasvir edilmektedir:

"Süleymân-ı mürsel ki sunûf-ı sufûf-ı tuyûr saf saf kanadlarını açup, taht-ı bahtının ve serîr-i sürûrünün üstüne sâyebân-ı sa'âdet bağlarlar idi."¹⁷¹

4- Süleyman - Yel - Taht:

Yellerin, Süleyman Peygambere boyun eğmeleri, onun tahtını taşımaları, Tazarru'nâme'de, dünyanın fani ve geçiciliğini de tedai ettiren bir tahassüsle ifade edilir:

"Kanı şevket-i Süleymân, ki yillere emr iderdi, tahtını yil götürüp âlemi gezerdi."¹⁷²

Aşağıdaki parçada yel merkebe, Süleyman Peygamber yele binen süvariye benzetilmektedir. "Yile binmek" Yunus Emre'nin şiirinde de geçmektedir. Merkebe benzetilen yele binip yedi iklimi seyran etmek, Hz. Muhammed'in Miraç mu-

¹⁶⁹Sinan Paşa, Tazarru'nâme, Haz. A. Mertol Tulum. İst., 1971, s. 122.

¹⁷⁰Sinan Paşa., a.g.e., s. 213.

¹⁷¹Sinan Paşa, a.g.e., s. 122.

¹⁷²Sinan Paşa, a.g.e., s. 118.

cizesi esnasında Mescid-i Aksa'dan uhrevî âlemlere yükselirken bindiği Burak'ı tedai ettirmektedir:

"Süleymân-ı mürsel ki dilese merkeb-i bâd üzerine zîn-i temkîn urup âheste etrâfı seyrân iderdi ki, رجاء حيث اصاب تجرى بأمره ve istese, bir sâ'atte, yile süvâr olup yidi iklîmi cevlân iderdi ki ولسليمان الريج عاصفة.."¹⁷³

5- Süleyman - Dev - Cihan:

Divan şiirinde rakib ve nefsin, Mühr-i Süleyman'ı çalan cin veya dev'e benzetilmesine karşılık, müteakip parçada dünya, Süleyman Peygamberi tutup helâk eden dev'e teşbih edilmiştir. Dünyanın, geçici ve faniliğinden hareketle, helâk edici dev'e benzetilmesi, masal unsurlarını da bünyesinde taşımaktadır:

"Kankı Yusuf-ı devrândur ki, Zelîhâ-yı zemân dâmenin çâk itmemiş ola, ve kankı Süleymân-ı zamân-dur ki, dîv-i cihân anı tutup helâk itmemiş ola."¹⁷⁴

6- Süleyman - Can - Taht, Hatem - İman - Dev:

Sinan Paşa, son nefeste uhrevî âleme iman ile gitmek için dua ederken Süleyman - Mühür - Dev ile ilgili kıssadan faydalanır. Canı Süleyman Peygambere, imanı hâteme benzeten Sinan Paşa, bu hâtemi, yani imanı lanetli devden ve kovulmuş şeytandan koruması için Allaha yalvarır. Bu benzetme ve yalvarış, Tazarru'nâme'nin san'atlı üslubuyla şöyle dile getirilmektedir:

"İlâhî! Şol zamân ki Süleymân-ı cân, terk-i taht-i kâleb-i insân idüp tasarruf-ı bâd-ı nefesten ma'zul ve mülâhaza-i ahvâl-i uhreviyyeye meşgûl ola, hâtem-i imânı - ki nüvişte-i kudretün ve niğîn-i hikmetündür - dest-i dîv-i la'in ve tasarruf-ı şeytân-ı racîmden sen sıyânet it."¹⁷⁵

¹⁷³ Sinan Paşa, a.g.e., s. 122.

¹⁷⁴ Sinan Paşa, a.g.e., s. 121.

¹⁷⁵ Sinan Paşa, a.g.e., s. 226-227.

II - HALK EDEBİYATINDA SÜLEYMAN PEYGAMBERLE İLGİLİ MOTİFLER

Halk edebiyatının hemen hemen her şubesinde Süleyman Peygamberle ilgili bir motife, bir rivayete tesadüf etmek mümkündür. Halk şiirinden efsanelere, halk hikâyelerinden atasözlerine kadar çok geniş bir sahada, bazan bir sembolle, bazan bir telmihle Süleyman Peygambere, onun hayatı ve şahsiyeti etrafında oluşan kıssalara atıfta bulunulmaktadır.

Süleyman Peygamberle alakalı dinî ve tarihî pek çok rivayet. Taberi Tarihi ve İbnü'l-Esir'in El-Kamil vb. gibi tarihî kaynaklardan ve Kısas-ı Enbiya türü kitaplardan sözlü geleneğe geçerek yüzyıllar boyu halk arasında dilden dile nakledilmek suretiyle halka mal olmuştur. Bunlar arasında Süleyman Peygamberin dinî - tarihî şahsiyetinden hareketle halk muhayyilesinin meydana getirdiği, yazılı kaynaklarda geçmeyen rivayetler de vardır.

A - Halk ve Tekke Şiirinde Süleyman Peygamberle İlgili Motifler:

Halk şiirinde Süleyman Peygamberle ilgili unsurlar daha çok âşık ve tekke edebiyatına mensup şairlerin eserlerinde görülmektedir. Bilhassa şiirlerini tasavvufi neşve ile kaleme alan şairler, gerek devrin dini ilimlerini tahsil etmiş münevver kişiler olmaları gerekse fikirlerini geniş kitlelere şiirle yaymak gibi bir fonksiyonu yüklenmiş bulunmaları hasabıyla, eserlerinde Süleyman Peygamberle ilgili unsurlara saz şairlerine nazaran daha fazla yer vermişlerdir. Anonim mahiyetteki Halk şiirinde ise Süleyman Peygamberle ilgili hususiyetler, bizim araştırmalarımıza göre çok azdır.¹

¹Araştırmalarımız esnasında, Anonim Halk şiirlerinden yalnız ninnilerde Süleyman Peygamberle ilgili iki ninni bulabildik. Bkz. Âmil Çelebioğlu, Türk Ninnileri Hazinesi, İst., 1982, s.168, 243.

Süleyman Peygamberle ilgili motifler, Divan ve Halk şiirinde hemen hemen aynıdır. "Halk şiiri ile Divan şiiri arasında, gerek dil ve şekil, gerek muhteva bakımından muhtelif farklar bulunmakla beraber neticede, aynı milletin malı olarak bunların temelinde zevk, duygu, heyecan ve fikirde birlik ve benzerliğin mevcudiyeti, tabii olduğu kadar zaruridir de."²Eski cemiyetimizin her sahasında görülen zevk, duygu, heyecan ve fikir birliği edebî eserlerde münevverlerin ve halkın müşterek dili sayabileceğimiz ortak sembollerin vücut bulmasına vesile olmuştur. Bu sebeple Süleyman Peygamber ve onunla ilgili kıssalar etrafında oluşan motifler, Divan şiirinde işlendiği gibi çok az farkla veya hemen hemen aynı olarak Halk şiirinde de kullanılmıştır.

Halk ve Tekke şiirinde geçen, Süleyman Peygamberle alakalı motifler ve işleniş şekilleri şöyledir:

1- Süleyman - Peygamber:

Divan şiirinde olduğu gibi Halk ve Tekke şiirinde de Hz. Süleyman'ın Peygamberliğini doğrudan doğruya ifade eden şiirler, bizim tesbitlerimize göre fazla değildir. Muçizelerini belirten örneklerden hareketle onun bir peygamber olduğu sonucuna varmak mümkündür. Aşağıdaki dörtlükte Süleyman Peygamber nebî sıfatıyla vasıflandırılmaktadır:

Tahtını terketti İbrahim Edhem
Süleyman Nebî'ye verildi hâtem
 Her kulun alnına yazıldı sitem
 Kişinin çektiği yoludur yolu³

P.Sultan Abdal

² Âmil Çelebioğlu, "Karacaoğlan'da Dîvan Şiiri Hususiyetleri". Türk Folkloru Araştırmaları, Ank., 1984, s.17.

³ P.Sultan Abdallar, Haz. İbrahim Aslanoğlu, İst., 1984, s. 265.

2- Süleyman - Sultan, şah:

Süleyman Peygamber, kurdun, kuşun, vahşî hayvanların, cinlerin ve insanların padişahı olarak tasvir edilir. Şiirlerde bilhassa "Sultan Süleyman" olarak çok geçmektedir:

Sultan Süleyman'a kalmayan dünya
Bu dağlar yerinden ayrılır bir gün
Nice bin senedir çürüyen canlar
Hakkın emri ile dirilir bir gün⁴
Karacaoğlan

Bir zaman sâh iken vahş u tuyûra
Fermânı yürüdü mâr ile mûra
Ecel câmin içip, girdi kubûra
Hükmederdi ins ü cinne Süleyman⁵
Âşık Ömer

3- Süleyman - Belkıs:

Belkıs, M.Ö. Güney Yemen'de kurulan Sebe devletinin kraliçesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hüdhdün. Süleyman Peygambere Belkıs'dan haber getirdiği, bunun üzerine Süleyman (a.s.)'ın Hüdhdle gönderdiği mektupla onu İslâma davet ettiği, Belkıs'ın, Süleyman Peygamberin ülkesine gelerek Müslüman olduğu, kendisine kitaptan ilim verilen bir zatın, Belkıs gelmeden önce, onun tahtını, göz açıp kapayıncaya kadar Hz. Süleyman'ın huzuruna getirdiği bildirilmiştir. Halk arasındaki bir rivayete göre bu zat, tahtla beraber Belkıs'ı da Sebe ülkesinden Kudüs'e getirmiştir. Yunus Emre'nin müteakip beytinde bu halk rivayetine telmih vardır:

Bir dem div olur yâ peri virâneler olur yiri
Bir dem uçar Belkıs ile sultan-ı ins ü cân olur⁶
Y. Emre

⁴Karacaoğlan, Haz. Sadettin Nüzhet Ergun, İst., 1963, s. 149.

⁵Âşık Ömer. Hayatı ve Şiirleri, Haz. Sadettin Nüzhet Ergun, İst., tarihsiz, s. 12.

⁶Yunus Emre Divanı, Haz. Faruk K. Timurtaş, Ank., 1980, s. 131.

Belkıs ile Süleyman Peygamber arasındaki ilişki Yunus Emre'nin aşağıdaki beytinde aşk olarak dile getirilmektedir:

Belkıs ile Süleymân ışka düşdi bir zaman
İsteyüp bulmadılar bu derdün dermanını⁷

Y. Emre

4- Süleyman - Âsaf:

Âsaf, Süleyman Peygamberin veziridir. Halk şiirinde tesbit edebildiğimiz bir örnekte bahkla ilgili olarak, diğer bir örnekte vezirlik yönüyle ele alınmıştır:

Bir gün elbet taliim bu nahs-i ekberden geçer
Bir de Âsaf-baht olup taht-ı Süleyman üstüne⁸

Çizmecioglu Vehbi

Arsa-i çi'rin yenilmez Rüstem-i devrânısın
Âteşin eş'ârın âlî pür-şehamettir bugün
Hak Süleyman milkini verdi sana Kazım senin
Her sözün bir Âsaf-ı sahib-vezârettir bugün⁹

Kazım Baba

5- Süleyman - Kahraman:

Hız. Süleyman, hem peygamber hem padişaktır. Padişahlara, övgü mahiyetinde kullanılan pek çok sıfatın yanı sıra, onların gözüpekliğini, cesaretini belirtmek üzere kahraman sıfatı da verilmektedir. Aşağıdaki beyitte kahraman olarak nitelenen Süleyman adı hem Süleyman Peygamberi hem de Kanunî Sultan Süleyman'ı tedai ettirmektedir:

Felekten tad almış var mıdır kimse
Ne denli Süleyman kahraman ise
Ey Fedâî dünya mamur olunsa¹⁰
Bir anda gösterir harabesini

Zileli Fedâî

⁷A.g.e., Haz. a.g.ş., s. 219.

⁸Afyonkarahisarlı Şâir Çizmecioglu Vehbi, Haz. İrfan Ünver Nasrattinoğlu, Ank., 1981, s. 85.

⁹Kazım Baba Divanı, Haz. Turgut Koca, İst., 1959, s. 127.

¹⁰Zileli Fedâî, Haz. M. Yardımcı-H. İvgin, Ank. 1983, s. 16.

6- Süleyman - Mülk:

Zenginlik, mal ve mülke sahip olmak padişahların de-
ğişmez vasıflarındandır. Varlık, zenginlik, ülke anlamlarına gelen mülk, şiirlerde, mülk-i Süleyman terkibi içerisinde, Süleyman Peygamberin eşi ve benzeri görülmeyen zenginliği ve saltanatını temsil eder. Tekke şiirinde gerçek âşıkların manevî mülkleri yanında mülk-i Süleyman virâne gibidir:

Didelerin olmuş sermest ocağı
Lamelif kaşların açmış sancığı
Ganzelerin çekmiş kanlı bıçağı
Doğru mülk-i Süleyman'a mı gidiş¹¹
Beşiktaşlı Gedâî

Cemâlinden eğer canan atarsa perdesin bir an
Nazar-bazlık edersem kemterim mülk-i Süleyman'e¹²
Hâce Muhammed Lutfî

Bir mülke mâlik eylemiş uşşâkını ol pâdişâh
Mülk-i Süleyman onların yanında bir virânesi¹³
Niyâzî-i Mısrî

7- Süleyman - Adalet - Hüküm:

Süleyman Peygamberin adaleti ve çeşitli davalar için verdiği isabetli hükümleri, şark ve garb dünyasında dillere destan olmuştur. Onun sarayı adalet isteyenler için yegâne sığınaktı. Süleyman Peygamber, Halk şiirinde bu yönüyle de ele alınarak en zor meselelere bile çare bulan adil biri

¹¹ Beşiktaşlı Gedâî, Haz. Sadettin Nüzhet-Semih Lutfi, İst., 1933, s. 44.

¹² El-Hâcî Hâce Muhammed Lutfi, Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbat-ı Hâce Muhammed Lutfi, Neşr: El-Hâcî Seyfettin Mazlumoglu, İst., 1974, s. 348.

¹³ Mısrî Niyâzî Divanı Şerhi, Şerhedenler: Seyyid Muhammed Nûr - Hacı Maksud Hulusi, Haz. Mahmud Saadettin Bilginer, İst., 1976, s. 104.

olarak tasavvur edilmiştir:

Vurdu felek bu sineme bir nîze
Cefa ile geçti vah ömrümüze
Hükm ile bir çare bulmağa bize
Bir adil Süleyman bulunmaz oldu¹⁴
Âşık Kâmilî

Emrah'ın derdine bir derman ola
Aziz canım yâre hem kurban ola
Gerek bugün hükm-i Süleyman ola
Emrine bağlıyım ferman eylesin¹⁵
Erzurumlu Emrah

Hüküm kelimesi, Süleyman Peygamberle ilgili olarak bir konu, dava veya iş hakkında verilen karar anlamının yanı sıra; hakim olma, emir, buyruk anlamlarında da kullanılmıştır. Süleyman Peygamber, Halk şiirinde Kaf'tan kaf'a hüküm eyleyen bir sultan olarak karşımıza çıkar. Kaf dağı dünyayı çepeçevre kuşattığına inanılan bir masal dağıdır. Kaf'tan kaf'a hüküm etmek dünyanın bir ucundan öbür ucuna hüküm geçirmek, yani bütün dünyayı hakimiyeti altına almaktır. Süleyman Peygamber bu gücü mührü sayesinde elde etmiştir:

Kaf ber kaf hâkimem hükmeylem
Müher elimdedir Süleyman olmuşam¹⁶
Y. Emre

Ey felek senin elinden âbâd olan görmedim
Düşüp cengine bir daha geri gelen görmedim
Nice yüz min Süleyman'lar hükmetti gaftan gafa
Tahtında ber-garar olup bina salan görmedim¹⁷
Çıldırılı Şenlik

¹⁴Âşık Kâmilî, Hayatı ve Şiirleri, Haz. Eflatun Cem Güney-Çetin Eflatun Güney, İst.,1958, s.57.

¹⁵Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri, Haz. Eflatun Cem Güney-Çetin Eflatun Güney, İst.,1960, s.80.

¹⁶Yunus Emre Divanı, Haz. a.g.ş., s.80.

¹⁷Çıldırılı Âşık Senlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikayeleri, Haz. Ensar Aslan, Ank.,1975, s.123.

Gâhî demde hışma gelip âdetâ devran gibi
Kaf'tan kaf'a hükmedersin mühr-i Süleyman gibi
 Sûkasta varmayalım fi'limiz yaman gibi
 Olmayız dünya harisi âhiri yalan gibi¹⁸
 Derdimend

8- Süleyman - İnsü melek dîv ü peri:

İnsanlar, cinler, devler, periler ve vahşi hayvanlar Süleyman Peygambere boyun eğmişlerdi. O, ins ü cinnin padişahıdır. Deryada balıklar, gökte kuşlar onun emri ile hareket ederler, Süleyman Peygamber, şairlerde bu özellikleri ile de karşımıza çıkmaktadır:

Ger ins ü melek dîv ü peri sana kul olsun
 Sen senliği terk eyle Süleyman eteğin tut¹⁹
 Eşrefoğlu Rûmî

Uçan kuşlar uçunur seni yil görse tutur
 Divler hükmüne girür Belkîs Süleyman mısın²⁰
 Yunus Emre

Mutasavvıf şairlere göre asıl dev, insanın nefsidir. Gerçek Süleyman'lık nefis devine boyun eğdirmektir:

Sana direm iy dede sanma divi dünyede
Nefsi divin zapk iden dinde Süleyman olur²¹
 Eflaki Dede

¹⁸Kangallı Kadın Halk Sairi Derdimend. Uzm. Doğan Kaya'nın basılmamış eseri.

¹⁹Eşrefoğlu Rûmî Divanı. Haz. Hey'et, İst., tarihsiz, s.251.

²⁰Yunus Emre Divanı. Haz. a.g.s., s. 144.

²¹F. Nâfiz Uzluk. "XIV. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Eflaki Dede'nin 600. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Ahmet Eflâkî Dede", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ank. 1962. s. 295.

9- Süleyman - Kuş dili:

Hız. Süleyman'ın, kuşların dilini bilmesi, onlarla konuşması bilhassa tekke edebiyatına mensup şairler tarafından ele alınıp işlenmiştir. Mutasavvıf şairlere göre Süleyman Peygamberin kuş dilini bilmesi fazla mühim bir şey değildir. Süleyman'dan içerü "Küllü dillerde söyleyen" nice Süleyman'lar vardır:

Süleyman kuş dilin bilür didiler
Süleyman var Süleyman'dan içerü²²
 Yunus Emre

Yunus bu kuş dilidür bunu Süleyman bilür
 Gerçek âşık bu yolda ne kılasın sezerem²³
 Yunus Emre

Kendilerini zamanın Süleyman'ı olarak gösteren mutasavvıf şairler, buna delil olarak kuş dilini bilmelerini öne sürmektedirler:

Ben Süleyman-ı zamânım kuş dilin
 Söylerem âlemde destan olmuşam²⁴
 Eşrefoğlu Rûmî

Bülbül olsam gül dalında şakırım
 Öz bağında biten gül neme yetmez
Süleyman'ım kuş dilinden okurum
 Bana talim olan dil neme yetmez²⁵
 P. Sultan Abdal

10- Süleyman - Şah-ı mürgân (kuşların şahı):

Rivayete göre Süleyman Peygamber, tahtına oturduğu zaman önde vezirler, âlimler ve derecelerine göre insanlar, arkada başlarında şahları olmak üzere cinler, hayvanlar saf saf dizilip el pençe divan dururlardı. Aşağıdaki dört-

²²Yunus Emre Divanı, Haz. a.g.ş., s. 223.

²³A.g.e., Haz. a.g.ş.b. s. 93.

²⁴Eşrefoğlu Rûmî Divanı, Haz. Hey'et, s. 140

²⁵Pir Sultan Abdallar, Haz. a.g.s., s. 185.

lükte bu müthiş manzaraya telmih vardır:

Bir karar olunmaz cihan câhında
İstirahat ara Hak dergâhında
Sultan Süleyman'ın tahtıgâhında
Şah-ı mürgân ile devranda idim²⁶

Erzurumlu Emrah

11- Süleyman - Leylek:

Süleyman -Leylek münasebetine dayanan bu motif, halk şiirinde görülmekte olup, tesbit ettiğimiz Divan şiiri örneklerinde yoktur. Sonbahar mevsimi sıcak ülkelere göç eden göçmen kuşlardan leyleklerin, Arabistan'a gittiğine inanılır. Bu sebeple leyleklere, halk arasında hacı leylekler denilir ve onlara iyi gözle bakılır. Bu halk inancısı şiirlere de yansımış, Karacaoğlan'ın müteakip dörtlüğünde leyleklerin Kaf dağına gittiği ve Süleyman Peygamberi ziyaret ettiği zikredilmiştir:

Kûh-ı Kaf dağına varana kadar
Orada yavruya kurbanlar adar
Sultan Süleyman'ı ziyaret eder
Orda gözyaşını döker leylekler²⁷

Karacaoğlan

Ordan geçin Bahr-i atlas adası
Her (geçen) gün ağlar âşık yanar potası
Karıncı diyarı maymun beldesi
Süleyman'ı anın Hacıleylekler²⁸

Geycekli Âşık Hasan

²⁶ Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri, Haz. a.g.ş., s. 68.

²⁷ Karacaoğlan. Naz. Sadettin Nüzhet Ergun, İst., 1963, s. 314.

²⁸ Geycekli Âşık Hasan'ın Bütün Şiirleri ve Hayatı, Haz. Âşık Hasan, İst., 1977, s. 24; On bir'li hece vezniyle yazılan bu dörtlüğün ikinci mısraı on üç hecedir. Mısra da geçen kelimesi çıkarılırsa mâna bozulmadan vezin hatası düzelir.

12- Süleyman - Gurbet:

Gerek Divan, gerek Halk şiirinde en fazla işlenen temalardan biri gurbettir. Türk edebiyatında gariplik ve gurbetle ilgili çok güzel ve lirik şiirler yazılmıştır. Tesbit edebildiğimiz bir örnekte, Süleyman' Peygamberin yüzüğünü çalarak onun tahtına geçen cinin yerini gurbet almıştır:

Hey ağalar efkârım var, gamım var
 Âşık derdi, ma'suk derdi, yâr derdi
Gurbet Süleyman'ı tahttan indirir
 Mekan derdi, vatan derdi, yar derdi²⁹
 Âşık Zülâlî

13- Süleyman - Karınca - Çekirge:

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan Süleyman Peygamberle karınca arasında geçen daha önce naklettiğimiz kıssa, yeni hususiyetlerin ilâvesiyle Halk ve Tekke şiirinde de işlenmiştir. Bu hususla ilgili motifler şöyledir:

a) Sevgili - Süleyman, Âşık - Karınca:

Divan şiirinde olduğu gibi Halk şiirinde de sevgili Süleyman Peygambere, âşık karıncaya benzetilir. Edebiyatımızda Süleyman (a.s.), güç ve kuvvetin, karınca aczin sembolüdür. Sevgilinin ve âşığın değişmez vasıfları olan güç ve acz sıfatları, şiirlerde, sevgili ve âşık arasındaki tezadı dile getirmek için kullanılır:

Sen bir Süleyman'sın ben bir karınca
 Bayram eder dostlar dostu varınca
 Selavat getirdim yüzün görünce
 Küfrü terkeyledim imana geldim³⁰
 Ali İzzet Özkan

²⁹ Fuad Köprülü, Türk Sazşairleri (XIX. Asır Sazşairleri). Ank., 1964. s. 627.

³⁰ Ali İzzet Özkan, Haz. İlhan Başgöz, Ank., 1979. s. 115.

b) Karınca - Hükmetme:

Karınca ile Süleyman Peygamber arasında geçen mükâleme ve karıncanın nasihat etmesi, Halk şairleri tarafından karıncanın, her şeyi buyruğu altına alan Süleyman (a. s.)'a hükmetmesi şeklinde değerlendirilmiştir:

Ehl-i aşk olanda namûs âr olmaz
 Aşkın deryasında had kenâr olmaz
 Feleğin gerdişi ber-karar olmaz
 Vakt olur hükmeder Süleyman'a mûr³¹
 Dertli

c) Karınca - Çekirge budu:

Karıncanın, Süleyman Peygambere çekirge budu hediye etmesi, Seyrânî'da tesbit ettiğimiz aşağıdaki beyitte görülmektedir. Ayrıca Karınca kadar kıymeti olmamak deyiimi de birinci mısırada manzum olarak zikredilmiştir:

Karınca denlû kadrin var ise dîvâne Seyrânî
 Süleyman'a çekirge budu mûrden armagan ister³²
 Everekli Seyrânî

ç) Karınca - Kara yer:

Karıncaların, yuvalarını toprağın altına yapmaları, şaire mezarı tedai ettirmektedir. Müteakip beyitte karınca Süleyman Peygambere benzetilmiş; durduğu yerin, yani yuvasının toprak olduğu zikredilmiştir. Kara yer kelime grubu, hem karıncanın toprak altında yaptığı yuvasına, hem de mecazen mezara delâlet etmektedir. Kara yer, kara toprak halk dilinde gerçek manasının yanı sıra mecazî olarak mezar anlamında da kullanılır. Ayrıca birinci mısra Süleyman'dır karınca yuvasında atasözünü tedai ettirmektedir:

³¹ Şâir Dertli, Haz. Şemsettin Kutlu, İst., 1979, c. II, s. 233.

³² Everekli Seyrânî, Haz. Haşim Nezihi Okay, İst., 1963, s. 226.

Nice nice Süleyman'dir karınca
Gelip geçti kara yerdir durağı³³

Âşık Virânî

d) Karınca - Cevap verme:

İslâmiyetin tesiriyle eski cemiyetimizde, herkese hakkının eksiksiz olarak verileceği mahşer günü, en âciz varlıkların bile dünyada kendilerine haksızlık eden en kuvvetli varlıklardan haklarını alacağı bir adâlet günü olarak tasavvur edilmiş; bu husus, şairlerde, güçsüzlüğün timsâli karınca ile kuvvet ve kudretin sembolü Süleyman Peygamber arasındaki tezatla dile getirilmiştir. Yunus Emre'nin aşağıdaki beytinde kıyamet günü, bir karıncanın hakkı ile ilgili soruya binlerce Süleyman'ın cevap vermeyeceği ifade edilmektedir:

İsrâfil sûrını ura tağlar depeler sürile
Bir karınca cevâbını bin Süleyman viremeye³⁴

Yunus Emre

Bu husus, Kanunî Sultan Süleyman'ın sorusu ve meşhur Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin ona verdiği fetvânın konusu olmuştur. Rivayete göre Kanunî Sultan Süleyman sarayının bahçesinde karıncaların sardığı kuru bir ağacı kesmek ister. Ebussuud Efendi'ye yazıp gönderdiği şu beyitle fetvâ sorar:

Ağacımı bürümüştür karınca
Günahı var mıdır anı kesince

Ebussuud Efendi, bu soruya yine aynı mahiyette Süleyman Peygamber - Karınca kıssasını da tedai ettiren müteakip beyitle cevap verir:

Yarın Hakk'ın divânına varınca
Süleyman'dan hakkın alır karınca³⁵

³³ Âşık Virânî Divanı, Haz. M.Hâlid Bayrı, İst., 1957, s.71.

³⁴ Yunus Emre Divanı, Haz., a.g.ş., s. 171

³⁵ Amil Çelebioğlu, Kanunî Devri Türk Edebiyatı (Henüz basılmadı).

14- Süleyman - Mühür, hâtem, yüzük:

Halk rivayetlerine göre Süleyman Peygamberin, üzerinde ism-i a'zam yazılı bir yüzüğü vardı. Bu yüzük dolayısıyla insanlar, cinler, kuşlar ve vahşi hayvanlar onun emrine tabi olmuşlardı. Süleyman Peygamberin yüzüğündeki hususiyetler, Divan şiirindeki kadar olmamak şartıyla Halk ve Tekke şiirinde de pek çok motife konu olmuştur.

a) Mühr - Süleyman:

Süleyman Peygambere, benzeri görülmemiş saltanatını yüzüğü sağlamaktaydı. Hükümdarlığının sırrı yüzüğünde idi. Sahr adlı cin, bir gün yüzüğü çalarak onun yerine tahta geçmiş, Süleyman Peygamber, muvakkat bir zaman için saltanatını kaybetmişti. Yüzüğü çalan cinin Süleyman Peygamberin tahtına geçerek hükümdarlık etmesi Mühür kimde ise Süleyman odur atasözünün kaynağıdır. Bu atasözü, hemen hemen aynı kelime kadrosuyla şiire aksetmiştir:

Madenine göre altun gümüşler
Ağacına göre elvan yemişler
Mühür kimde ise ana demişler
Âlemde Seyrânî Süleyman deyü³⁶
Everekli Seyrânî

b) Mühür -Kurt, kuş:

Kurt, kuş dilimizde vahşî ve yabanî hayvanlardan kinâye olarak kullanılan bir tâbirdir. Kurdu kuşun, vahşî hayvanların Süleyman Peygambere boyun eğmelerinin sebebi, onun yüzüğüdür. Aşağıdaki dörtlükte bu husus dile getirilmiştir:

Sefil Sadık söyler kendi kendine
Esme rüzgâr esme yarin pendine
Kurdu kuşu bendeylemiş kendine
Mühür Süleyman'a ne güzel uymuş³⁷
Sadık Karadağ

³⁶Everekli Seyrânî, Haz. a.g.ş., s. 173.

³⁷Mehmet Yardımcı, Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları, Ank., 1983, s. 70.

c) Hâtem - Dudak:

Halk şiiri, XVII. asırdan itibaren yavaş yavaş Divan şiirinin tesiri altında kalmış, bu tesir sonucu Divan şiirinden pek çok teşbih, istiare ve buna bağlı olarak bazı kelime ve terkipler, Halk şairleri tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Divan şiirinde sevgilinin dudaklarının teşbih yoluyla hâtem-i Süleyman'a benzetilmesi hemen hemen aynı kelime kadrosuyla Halk şiirinde de kullanılmıştır:

Matlaından doğar yarın sehergâh
 Cemaline mihr-i dırahşân pesdir
Hâtem-i la'lini hıfz ede Allah
 Şevket-i hüsnüne Süleyman pesdir³⁸
 Gevherî

İns ü cin ü dîv peri hep musahhar kılmağa
Hâtem-i la'lin yeter mühr-i Süleyman olmasın³⁹
 Dertli

ç) Mühür - Kaş:

Sevgilinin dudakları gibi kaşları da mühr-i Süleyman'a benzetilmiştir. Mühürle kaş arasında renk ve kısmen şekil bakımından ilgi kurulabilir. Mühür, basıldığı zaman kâğıt üzerinde siyah bir iz bırakır. Kaş da renk itibariyle siyahtır. Mühürler, genellikle yuvarlak ve elips şeklinde olur. Elips ve yuvarlak olma özelliği kaşlarda da vardır. Edebî kültürümüzde yüz mushafa, üzerindeki kıllar harflere benzetilir. Yüz sayfasında ayva tüyleri yazı, kaşlar mühür olarak düşünülebilir. Mühürle kaş arasında hükmetme açısından münasebet kurmak da mümkündür. Süleyman Peygamber, mührü ile insanlar, cinler ve hayvanları emri altına almıştı. Sevgili de kaşları ile âşıklarına hükmetmektedir. Aşağıdaki dörtlükte bu hususların yanı sıra, fermanla ilgili olan parmak - kalem - hüküm - mühür kelimelerinin birbiriyle alâkalı olarak kullanılması

³⁸ Gevherî Divanı, Haz. Şükrü Elçin, Ank., 1984, s. 366.

³⁹ Şâir Dertli, Haz. a.g.ş., s. 120.

dığı görülmektedir:

Ellerin topacık, parmağın kalem
 Uğrunda çektiğim dert ile elem
 Dünyayı hükmüne almış vesselâm
Mührü Süleyman'a benzer kaşların⁴⁰
 Noksânî

d) Mühr - Ak göğüs:

Her şeyi buyruğu altına alan mühr-i Süleyman'ın hük-
 mü sevgiliye geçmez. Aşağıdaki dörtlükte uzun bir yaylaya
 benzetilen sevgilinin ak göğsü, teşhis edilerek mühr-i Sü-
 leyman'a yol vermeyen, onun emrine boyun eğmeyen bir var-
 lık olarak düşünülmüştür:

Lebinden nûş etdim beni söyletir
 Ne çâre sevdiğim kader böyledir
Ak göğsün üzeri uzun yayladır
Mühr-i Süleyman'a dahi yol vermez⁴¹
 Ruhsatî

e) Mühür - Güzellik:

Sevgilinin kaş, dudak v.b. güzellik unsurlarının yanı-
 sıra, mücerred olarak güzellik mefhumu da mühr-i Süleyman'a
 benzetilir. Mühr-i Süleyman'la güzellik arasında tesir etme,
 sihir bakımından ilgi vardır. Süleyman Peygamber, mührü sa-
 yesinde görünen ve görünmeyen pek çok varlığı emri altına
 almıştır. Güzellik de bilhassa sevgilinin sihirli güzellik-
 liği âşıkları büyüler:

Yüzünde yeşil ben âşikâr olmuş
 Çekilmiş kaşları, Zülfikâr olmuş

⁴⁰ Âşık Meslekî, Hayatı ve Şiirleri, Haz. Eflatun Cem Güney
 - Çetin Eflatun Güney, İst., 1953, s. 96.

⁴¹ Ruhsatî, Hayatı ve Şiirleri, Haz. E. Cem Güney - Çetin
 Eflatun Güney, İst., 1953, s. 207.

Gözlerin âleme hükümdar olmuş
Mühr-i Süleyman'dan güzelsin güzel⁴²
 Âşık Sıtkı Pervâne

f) Yüzük - Kuzu (çocuk):

Süleyman Peygamberin yüzüğü ile ilgili unsurlar, ninnilere kadar girmiştir. Müteakip ninnide mecazen çocuk anlamında kullanılan kuzu yüzüğe benzetilmiştir:

Arkama çektim ozısı
 Vardım teziği teziği
 Benim kuzularım
 Sultan Süleyman yüzüğü⁴³

g) Hâtem - lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ zülfikâr:

Süleyman Peygamberin yüzüğünde kazılı olduğu rivayet edilen ism-i a'zam, Virânî'nin müteakip şiirinde yerini lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ zülfikâr (Ali'den başka genç, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur.) cümlesine bırakmıştır:

‘Gün gibi çünkü kelâmı rûşen oldu âleme
 Feth u nusret oldu ol dem ins ü cinn ü âdeme
 Hem Süleyman-ı Nebî yazmıştı mühr-i hâteme
 Hem bu ismi ile İsâ düştü batn-ı Meryeme
 Bu cevâb-ı sâfiye zinhâr zinhâr lâ deme
Lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ zülfikâr⁴⁴
 Virânî

ğ) Hâtem - Elif:

Türkçemizde elifi görse mertek sanır, eliften ye'ye kadar v.b. tabirler içerisinde yaşayan elif harfi, sevgi-
 linin güzellik unsurları ile alakalı olarak şiirimizde

⁴²Âşık Sıtkı Pervâne, Haz. a.g.ş., s. 47.

⁴³Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s. 243

⁴⁴Âşık Virânî Divanı, Haz. a.g.ş., s. 210.

çok işlenmiştir. Allah lafza-i celâli ve Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi olan Fâtiha elifle başlar. Yine ebced hesabında elifin sayı değeri birdir. Bu sebeple elif, Allahı temsil eder.⁴⁵ Elif harfinin, Türk-İslâm geleneğinde kazandığı bu anlam, P. Sultan Abdal'ın aşağıdaki dörtlüğünde sanatkârane bir şekilde ifade edilmiştir:

Süleyman'a hâtem Mûsâ'ya asâ
Yakub'a Yusuf'tur Meryem'e İsâ
Musâ ile Tur'dur hem Tûr-ı Sinâ
Bin bir kelâm içre yeksandır elif⁴⁶
Pir Sultan Abdal

15- Süleyman - Taht - Yel:

a) Taht - Yel:

Süleyman Peygamberin tahtı yel tarafından taşınırdı. Divan şiirinde olduğu gibi Halk ve Tekke şiirinde de bu motif çok kullanılmıştır:

İnsile bu cinn ü perî divler benüm hükmümedür
Tahtum benüm yil götürür mühr-i Süleyman dutaram⁴⁷
Yunus Emre

b) Taht - Aşk:

Bizim tesbitlerimize göre Tekke şiirinde tesadüf ettiğimiz bir motiftir. Aşk teşbih-i beligle tahta, o tahta çıkan da Süleyman Peygambere benzetilir:

Bir nicemüz Hakk'ı aldı bir nicemüz Hak'tan toldı
Bir nice Süleyman oldu ışk tahtına binenümüz⁴⁸
Yunus Emre

⁴⁵Buhususta daha fazla bilgi ve örnekler için bkz. Âmil Çelebioğlu, "Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Hususiyetler", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S. XXIV-XXV, s. 45-64.

⁴⁶Pir Sultan Abdallar, Haz. a.g.ş., s. 475.

⁴⁷Yunus Emre Divanı, Haz. a.g.ş., s. 96.

⁴⁸Yunus Emre Divanı, Haz. a.g.ş., s. 63.

Gerçi çoktur hüsn-i hurşîdine şimdi mübtelâ
 Bana benzer yok şehâ hicrinle bir kemter gedâ
 Gevherî vasl-ı hayaline şâhım dâima
Taht-ı askında Süleyman olmamak mümkünmidir⁴⁹
 Gevherî

c) Taht - Mâr (yılan):

Daha önce teferruatlı olarak anlattığımız⁵⁰ rivayete göre, Sahr adlı bir cin, Süleyman Peygamberin yüzüğünü çalarak onun yerine tahta geçmiştir. Bu cin, Bayburtlu Zihnî'nin aşağıdaki dörtlüğünde mâr olarak geçmektedir. Mâr yılan demektir:

Lâleyi sünbülü gülü hâr almış
 Zevk u şevk ehlini âh u zâr almış
Süleyman tahtını sanki mâr almış
 Gama tebdil olmuş ülfetin çağı⁵¹
 Bayburdlu Zihnî

ç) Taht - Erismek:

Yel tarafından taşınan Süleyman Peygamberin tahtı onun yüce saltanatının sembolüdür. Halk şiirinde taht-ı Süleyman'a çıkmak, tahta erismek kelime ve terkipleri ile erişilmesi güç bir saltanat ve zenginlik ifade edilmektedir:

Nice Süleyman'lar tahta iristi
 Tahta irişmedi bahta irişti
 Emrah'ın bir fena vakta irişti
 Dahi koklamayız biz menevşeyi⁵²
 Erzurumlu Emrah

⁴⁹Gevherî Divanı, Haz. a.g.ş., s. 603.

⁵⁰Bkz. Süleyman - Dîv, ifrit, ehri men motifi, s. 106.

⁵¹Fuad Köprülü, Türk Saz Şairleri (XIX. Asır Sazşairleri), Ank., 1964, s. 551.

⁵²Fuad Köprülü, Türk Sazşairleri (XIX. Asır Sazşairleri, Erzurumlu Emrah - Âşık Dertli), Ank., 1965, s. 740.

d) Taht-ı Süleyman - Güvenmemek:

Zaman, en sert cisimleri bile un gibi öğüten, canlı, cansız her şeyi yok eden bir mahluktur. Zamanın çarkları arasında ezilen dünya, biraz gurbet, biraz elem, sıkıntı, biraz da yoksulluk ve mahrumiyettir. Zamanın Belkıs'ları bile ondan kâm alamamışlardır. Bu sebeple dünyada hiç bir şeye, hatta zenginliğin ve saltanatın sembolü taht-ı Süleyman'a bile güvenmemelidir:

Çok gezdi gurbette Emrah bir zaman
Şimdi dilde oldu pîr-i nâtüvan
Gör kim kâm almadı Belkıs-ı devran
Gayrı taht-ı Süleyman'a güvenme⁵³

Erzurumlu Emrah

e) Tahtgâh - Pâsbânlık (kapıcılık):

Süleyman Peygamberin tahtı ne denli yüce olursa olsun ne kadar dünya saltanatının, şanın, şöhretin sembolü haline gelirse gelsin, âşık, yine de sevgilisinin saadet evinin kapıcılığını Süleyman Peygamberin tahtının bulunduğu yere, Süleyman Peygamberin tahtına değişmez:

Bilirsin Dertli'nin nâ-tüvanlığın
Derd-i aşkın ile perişanlığın
Saadet-hânenin pâsbânlığın
Taht-gâh-ı Süleyman'a değişmem⁵

Dertli

16- Süleyman - Yele binmek:

Süleyman Peygamberin tahtının yel tarafından taşınması, müteakip beyitte taht söylenmeden, masal unsurunu da bünyesinde taşıyan yile binmek kelime grubuyla ifade olunmuştur. Ayrıca Kaf dağı ve devler masalla ilgilidir. Devlerin Kaf dağında yaşadığına inanılır:

⁵³ Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri, Haz. a.g.ş., s. 43.

⁵⁴ Şâir Dertli, Haz. a.g.ş., c. II, s. 272.

Kaf'tan Kaf'a hükm eyleyen divleri hükmüne koyan
Yile binüp seyran kılan bu mülke Süleyman benem⁵⁵

Yunus Emre

17- Süleyman - Yanak:

Karınca - Süleyman Peygamber münasebetiyle ilgili olarak müteakip beyitte ayva tüyleri karıncaya, yanak da Süleyman Peygambere benzetilmiştir. Hücum etmiş kelime grubu, karıncaların, tatlı bir yiyeceğe üşüşmelerini, her an oraya buraya gidip gelmelerini, onların hareketlerini tedai ettirmektedir:

İzârında ayân olmuş yine hatt-ı siyeh-fâmı
Süleyman'a hücum etmiş gibi seyr eylesiz mûrı⁵⁶
 Sezâyi-i Gülşenî

18- Süleyman - Sevgili:

Divan şiirindeki kadar olmamakla beraber Halk şiirinde de sevgili Süleyman Peygambere benzetilmiştir. Sevgili ile Süleyman (a.s.) arasındaki ilgi, her ikisinin de eşi ve benzeri bulunmaması, dillere destan olacak kadar şöhrate ve şana sahip olmalarıdır. Sevgili zamanın Süleyman'ı, kaşları ve dudakları ise mühr-i Süleyman'dır. Bunun için onun hükmü, Hz. Süleyman'ın hükmüne benzer:

Mahbûb-ı zamansın yoktur akrânın
 Şimdilik cihanın Süleyman'ısın
 Dillerde ihsanın şöhrat ü şanın
 Bu devr-i zamanın kahramanı⁵⁷
 Hengâmî

⁵⁵Yunus Emre Divanı, Has. a.g.ş., s. 108.

⁵⁶Sezâyi-i Gülşenî, Divan, Haz. Şahver Çelikoğlu, İst., 1985, s. 200.

⁵⁷Hengâmî, Haz. Saadettin Nüzhet, İst., 1933, s. 21.

Göremez girsem eğer mûr-ı zaifin gözüne
 Ey Süleyman-ı zaman böyle hayal oldu tenim⁵⁸
 Âşık Şem'î

19- Süleyman - Ali:

Bektaşî şairleri, Ali (r.a.)'ı Süleyman Peygambere
 benzetirler:

Süleyman'lar içinde
Ali bir Süleyman'dır
 Süleyman'lar bildiler
 Süleyman'a benzemez⁵⁹
 Kul Nesimî

20- Süleyman - Zenbil:

Hız. Süleyman, son derece kanaatkâr bir kimse olup eşi
 ve benzeri görülmemiş bir saltanat ve zenginliğe sahip ol-
 masına rağmen elinin emeği ile geçinin, zenbil örerak ha-
 yatını kazanırdı.⁶⁰ Onun bu özelliği Yunus Emre'nin şu
 mısraında görülmektedir:

Süleyman zenbil ördi kendü emegin yirdi
 Anunıla buldılar anlar berhudarlığı⁶¹
 Yunus Emre

21- Süleyman - Asa - Kurt:

Kur'ân-ı Kerim'de Hız. Süleyman'ın, esasına dayanmış
 bir vaziyette ayakta öldüğü anlatılır. Emrinde çalışan
 cinler ve başka hiç bir kimse öldüğünün farkında değildir.
 Asayı içten içe bir ağaç kurdu kemirir. Nihayet asa kırır-

⁵⁸Âşık Sem'î, Hayatı ve Şiirleri, Haz. Fevzi Halıcı, Ank.,
 1982, s. 46.

⁵⁹Kul Nesimî, Haz. Cahit Öztelli, Ank., 1969, s. 40.

⁶⁰J. Welker, "Süleyman bin Dâvud", İslâm Ansiklopedisi,
 İst., 1969, c. II, s. 174; Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,
 İst., 1314, c. I, s. 488.

⁶¹Yunus Emre Divanı, Haz. a.g.ş., s. 199.

ılır ve Süleyman Peygamberin na'sı yere yıkılır.⁶² Aşağıdaki dörtlükte bu kıssaya telmih vardır:

Şu insaoğlunu daim dert yedi
Lokman gibi yara saran olmamış
Süleyman'ın asasını kurt yedi
Tüm cihanda hüküm süren olmamış⁶³
Âşık Mehmet Batur

22- Süleyman - Fani dünya:

Zevkleri de elemeleri de geçici olan bu dünya, fani ve yalan dünyadır. İnsin, cinnin, vahşî hayvanların, cümle mahlûkatın sultanı Süleyman Peygambere bile kalmamıştır. Süleyman (a.s.) ile dünya arasında bu açıdan ilgi kurularak şiirimizde işlenmiştir. Saltanatları, uzaktan yakından Süleyman Peygambere benzeyen pek çok padişahın macerası, Halk şairlerinin dilinde Geçti Süleyman'lar ifadesi ile dile getirilir. Böylece dünyanın geçiciliği Süleyman - fani dünya ilişkisinden faydalanılarak trajik bir şekilde anlatılmaktadır:

Hüma kuşu yere düştü ölmedi,
Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı,
Dedim yâre gidem, nasip olmadı,
Ağlama gözlerim, Mevlâ kerimdir.⁶⁴

P. Sultan Abdal

Uymak olmaz şu cihanda faniye,
Kazanç odur bugünkü gün hay niye,
Geçen Süleyman'lar nic'oldu haniye,
Mezar taşı ile iftihar olmaz⁶⁵

Sümmânî

⁶²Kur'ân-ı Kerîm, Sebe' Sûresi XXXIV/14.

⁶³Âşık Mehmet Batur, Haz. Kâmil Nazik, İst., 1983, s. 20.

⁶⁴Mehmet Özbek, Folklor ve Türkülerimiz, İst., 1981, s.256.

⁶⁵Âşık Sümmânî, Hayatı ve Şiirleri, Haz. Haşim Nezihi

Okay, İst., 1975, s. 135.

Eller meni nezerinden salmayıb,
 Huşum cemdir, ağılım heç azalmayıb,
Fani dünya Süleyman'a galmayıb,
 Oyan bu gafletten, yatma hayıfsan.⁶⁶
 Âşık Elesker

Ey gönül uyan gafletten sobbete bah deme bah
 Her seherde âsumana çekilen karvana bah
 Deryada mah gökte murgu onun emrinde iken
 Kalmadı bu dünya bâki hani Süleyman'a bah⁶⁷
 Âşık Nuru

B - Halk Hikâyelerinde Süleyman Peygamberle
 İlgili Motifler:

Bu bahiste Tahir ile Zühre'nin yanında, Binbir Gündüz Masallarından çıkarılarak müstakil hikâyeye halinde anlatılan Seyfülmülûk'den⁶⁸ Muhayyelât-ı Aziz Efendi'ye kadar muhtelif bölümler içerisinde işlenebilecek hikâyeleri, Halk hikâyeleri başlığı altında mütalaa edeceğiz.

Araştırmalarımız esnasında, Süleyman ile Belkıs veya başka adla müstakil olarak Süleyman Peygamberle Sebe Melikesi Belkıs'ın maceralarını anlatan, yazma ve basma veya derlenmiş bir Halk hikâyesi tesbit edemedik. Belkıs'la alâkalı hikâyeler (Halk arasında Balkız da denilmektedir.) kısmen de olsa sözlü gelenekte yaşamaktadır. Süleyman Peygamberle ilgili hususiyetler ise Halk hikâyelerinde bazan çerçeve vaka, bazan bir motif, bazan da bir telmih olarak görülmektedir.

Muhayyelât-ı Aziz Efendi'de Süleyman Peygamberle ilgili unsurlar, mühr-i Süleyman'la alâkalı olarak Birinci Hayal kısmındaki Şehzade Asil Hikâyesi'nde geçmektedir.

⁶⁶ Âşık Elesker, Haz. Haver Aslan, İst., 1984, s. 76.

⁶⁷ Çıldırılı Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri, Haz. a.g.ş., s. 77.

⁶⁸ Mustafa Nihat Özön, Türkçede Roman, Bas. haz. Alpay Kabacalı, İst., 1985, s. 75.

Asil, karşılaştığı zorlukları bu sihirli yüzük sayesinde bertaraf eder. Seyfülmülûk Hikâyesi'nde benzer fonksiyonlar icra etmekte ise de Asil'in maceralı hayatının akışında bu sihirli yüzük, daha önemli yer tutmaktadır. Seyfülmülûk Hikâyesi'nden farklı olarak Şehzade Asil Hikâyesi'nde mühr-i Süleyman'la damgalanan kâğıt, hastalıklara iyi gelir. Ayrıca bu yüzükle Asil ve karısı Şivezad'ın hayatı arasında yakın bir alâka vardır. Ömürlerinin son demlerinde hastalanan Asil ve Şivezad, Asil'in parmağındaki sihirli yüzük çıktıktan sonra ruhlarını teslim ederler. Tahir ile Zühre'de ise mühr-i Süleyman sihirli kemere dönüşmüştür.

Halk hikâyelerinde Süleyman Peygamberle ilgili tesbit edebildiğimiz motifler ve işleniş şekilleri şöyledir:

1- Süleyman - Hüküm:

Bazı Halk hikâyelerinin, güzel bir kız övülürken kullanılan klişe tasvirlerinde, Süleyman Peygamber hükmü ile zikredilmektedir: "Âfet-i cihan, hükm-i Süleyman, bir karış gerdan, Zelhâ-yı sâni, Yusuf-ı zaman, alı al kırmızısı kırmızı, her bir kırmızısı değer yüzbin kırmızı (altın), yanağına bir fiske vursan bal palûzesi gibi, kırk gün kırk gece tim tır titrer."⁶⁹

2- Süleyman - Divan kurmak:

Divan ve Halk şiirinde işlenen bu motif, Seyfülmülûk Hikâyesi'nde de görülmektedir: Mısır Meliki Asım bin Safvan, veziri Numan'ı Süleyman Peygambere elçi gönderir. Vezir Numan huzura çıktığı vakit Süleyman Peygamber divan kurmuş, büyük bir tahtın üzerinde oturmakta; etrafında vezirler, âlimler, hocalar halkalar halinde dizilmiş; kuşlar kanatlarıyla onu gölgelemekte; vahşi hayvanlar, canavarlar, ejderler karşısında el pençe divan durmaktadır. Vezir

⁶⁹Pertev Nailî Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ank., 1946, s. 42.

Numan, gördüğü heybetli manzara karşısında çok şaşırır.⁷⁰

3- Süleyman - Merhem:

Dâsitân-ı Hâtem-i Tâî'de bir genç sevgilisine: "Ey derdimin dermanı ve ey sinemin merhem Süleyman'ı!"⁷¹ diye hitab eder. Bu ifadede geçen Süleyman büyük ihtimalle Süleyman Peygamberdir ve merheme benzetilmiştir.

4- Mühür - İfrit - Serçe:

Seyfülmülûk Hikâyesi'nde, Mısır Meliki Asım bin Safvan'a oğlu için hediye olarak Süleyman Peygamberin gönderdiği yüzük, Şehzade Seyfülmülûk'un elinde mühr-i Süleyman'ın fonksiyonunu icra eder..Hikâyede, Mühür - İfrit - Serçe ile ilgili motifin geçtiği olay örgüsü şöyledir:

Seyfülmülûk, resmini görüp âşık olduğu peri padişahı Şehbal'in kızı Bediülcemal'i bulmak için tacını, tahtını bırakıp yola çıkar. Binddiği gemi batınca bir tahta parçasına tutunarak ıssız bir adaya çıkar. Adada tek başına gezerken terkedilmiş bir sarayın taht odasında güzel bir kız görür. Bu, bir ifrit tarafından kaçırılıp buraya kapatılan Serendip padişahının kızı Devlet Hatun'dur. İfrit, haftada bir saraya gelerek arzularını tatmin etmektedir. İfritin sırrına vâkıf olan Devlet Hatun, onun nasıl öldürülebileceğini Seyfülmülûk'e öğretir. Devlet Hatun'un ifadesine göre, ruhu ele geçmeden İfrit'in öldürülebilmesine imkân yoktur. Onun ruhu ise bir serçe kuşunda, serçe kuşu yedi zarf içinde, yedi zarf yedi sandık içinde, yedi sandık bir tabut içinde, tabut da denizin orta yerindedir. Yalnız tabutu denizden çıkarabilmek için mühr-i Süleyman gerekmektedir. Seyfülmülûk, Devlet Hatun'la deniz kenarına gelerek, parmağındaki Süleyman Peygam-

⁷⁰Seyfülmülûk Hikâyesi, Haz. N.B., İst., 1981, s. 10-11.

⁷¹Dâsitân-ı Hâtem-i Tâî, Haz. Faruk Keneş, GÜ. GEF. Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Bitirme tezi, Ank., 1983-84, s. 36.

berin hediye ettiği yüzüğü denize çevirip, "Ey tabut gel!" der. Denizin ortasından bir tabut çıkarak sahile doğru gelir. Seyfûlmülûk, tabutu, sandıkları, zarfları açarak İfritin ruhunun girdiği serçe kuşunu sımsıkı yakalar. O an İfrit gelerek yalvarır. Bu yalvarışlara aldırmış etmeyen Seyfûlmülûk serçeyi öldürür. Bunun üzerine İfrit, büyük bir gürültüyle yere yıkılarak ölür.⁷²

5- Mühür - Kilit - Levha, Asil - Sivezad - Çinlerin padişahı:

Muhayyelât-ı Aziz Efendi'nin Birinci Hayal kısmında-ki Şehzade Asil'in Hikâyesi'nde Süleyman Peygamberle ilgili hususiyetler görülmektedir. Yine mühürle alâkalı olan bu hususiyetler şöyledir:

Basra'da hüküm süren Şah Kamercan'ın oğlu Şehzade Asil, vezir Elkam'ın düzenleri ile, anneden dedesi Çin Padişahının ülkesine uzun bir seyahate çıkmağa mecbur edilir. Yola çıkmadan önce hazineyi gezmesine ve istediği kıymetli eşyalardan almasına izin verilir. Şehzade Asil, hazineyi gezerken özel bir dolapta, üzerine, "Doğrusu bu sandıkçada olan şey, dünyada bulunmaz tuhaf bir şeydir. Nice hazineler ona karşılık olamaz."⁷³ yazılmış, çelikten bir sandık görür. Sandığı açtığı anda içinde fazla kıymeti olmayan, bakır bir yüzük çıkar. Yüzüğü alarak parmağına takan Asil, onun mühr-i Süleyman olduğunun farkında değildir.

Şehzade Asil, lalası Sait ile bir gemiye binerek yola koyulur. On gün sonra gemi, dev dalgalar arasında batar. Bir ambar kapağına tutunarak canını kurtaran Asil, ıssız bir adaya çıkar. Adada gezerken kapısında Çin çeliğinden yapılmış, yüz okkalık büyük bir kilit asılı sarayla karşılaşır. Asil elini uzatınca parmağındaki mühr-i

⁷²Seyfûlmülûk Hikâyesi, Haz. a.g.ş., s. 38-42.

⁷³Muhayyelât-ı Aziz Efendi, Haz. Ahmet Kabaklı, İst., 1973, s. 29.

Süleyman sayesinde kilit paramparça olur, kapı kendiliğinden açılır. Fakat Asil, bu olağanüstü olayın mühr-i Süleyman vasıtasıyla gerçekleştiğini farkedemez. Sarayı gezmeğe başlayan Şehzade, odalardan birinde mücevher yatak üzerinde dünya güzeli bir kızın uyumakta olduğunu görür. Uyandırmak için seslenir, fakat kız duymaz. O an gözü duvardaki bir levhaya ilişir. Merak edip eline alınca yine mühr-i Süleyman sâyesinde levha paramparça dağılır. Levhanın parçalanması ile kızın uyanması bir olur. Asil hâlâ yüzüğündeki gücün farkında değildir.

Kız, Asil'e başından geçenleri anlatır: Adı Şivezad ve babası Serendip Padişahı Abdüssamed'dir. Üç sene önce sarayın bahçesinde cariyeleri ile birlikte gezerken cinlerin padişahı, kendisini görüp âşık olmuş, kaçırıp buraya hapsetmiştir. Evlenme teklifini reddeden Şivezad'ı tılsımla uyutmuştur. Cinlerin padişahı, ayda bir kere gelerek duvardaki levha ile kızı uyandırıp evlenmeğe zorlar. Kabul etmeyince levhayı tekrar duvara asmak suretiyle onu uyutup gider.

Macerasını anlatan Şivezad, cinlerin padişahının her an gelebileceğini, kendilerini bu durumda görünce her ikisini de öldüreceğini Şehzade Asil'e söyler. O anda büyük bir gürültüyle cinlerin padişahı gelir. Kız ve Asil ne yapacaklarını şaşırırlar. Bu arada Asil'i gören cinlerin padişahı, tir tir titremeğe başlar ve kendisini affetmesi için Asil'e yalvarır. İşte o zaman Asil, kendisindeki kudretin parmağındaki yüzükten geldiğini, onun da mühr-i Süleyman olduğunu anlamıştır. Cinleri, ifritleri, devleri emri altına alan Şehzade Asil, cinlerin padişahını affederek onu, yeniden cinlerin, perilerin üzerine padişah tayin eder.⁷⁴

6- Mühr - Şifa:

Muhayyelât-ı Aziz Efendi'de, Süleyman Peygamber gibi cinlere ve insanlara hükmeden Asil Şah, Fîrûz Şahın karısı

⁷⁴Muhayyelât-ı Aziz Efendi, Haz. a.g.ş., s. 29-35.

Zühre'yi, yakalandığı ruhi hastalıktan mühr-i Süleyman sayesinde kurtarır. Mühr-i Süleyman'la damgaladığı bir kâğıdı Firûz Şaha vererek, bu kâğıdı Zühre'nin vücuduna dokundurmasını, o zaman hastalığın geçeceğini bildirir. Asil Şahın dediği yapılmış ve Zühre'nin hastalığı anında geçmiştir.⁷⁵

7- Mühr - Ölümsüzlük:

Gerek nazım, gerek nesir olsun, mühr-i Süleyman'la ilgili tesbit ettiğimiz motiflerden farklı olarak Asil Şah Hikâyesi'nde, mührün, sahibine ölümsüzlük temin etme gibi bir fonksiyonu da vardır. Mutlu bir hayat ve uzun bir saltanattan sonra Asil Şah, eşi Şivezad'la birlikte hastalanıp yatarlar. Pencereden bir kuş girerek gagasıyla sihirli yüzüğü Asil'in parmağından çıkarıp götürür. O an karı ve koca ruhlarını teslim ederler.⁷⁶

8- Mühür - Sihirli kemer:

Tahir ile Zühre Hikâyesi'nin Türkmen varyantındaki bir epizotta mühr-i Süleyman'la alâkalı sihirli kemer motifi görülmektedir. Adil Şahın küçük kızı Mahim Can'la evlenen Tahir, Zühre'yi unutamaz. Zühre'yi görmek için, geri dönmek üzere yola çıkan Tahir'in beline, Mahim Can sihirli bir kemer takar. Süleyman Peygamber zamanından kalan ve Belkıs'ın cinler padişahına yaptırdığı bu kemeri, beline takan kimse ebediyyen genç kalır.⁷⁷ Hemen hemen Süleyman Peygamberle ilgili her hikâyede yer alan sihirli yüzük motifi, bu hikâyede, hem fonksiyon hem de mahiyet bakımından değişerek sihirli kemere dönüşmüştür.

⁷⁵Muhayyelât-ı Aziz Efendi, Haz. a.g.ş., s. 107.

⁷⁶A.g.e., Haz. a.g.ş., s. 108.

⁷⁷Tahir ile Zühre, Haz. Fikret Türkmen, Ank., 1983, s. 60, 187.

C - Atasözlerinde Süleyman Peygamberle İlgili Motifler:

Atasözlerinde Süleyman Peygamberle ilgili unsurlar görülmektedir. Ancak bunlar, bizim tesbitlerimize göre fazla değildir. Gerek yazılı kaynaklarda, gerek sözlü gelenekte Süleyman Peygamberle ilgili kıssalar fazla olmakla beraber, bu zenginlik atasözlerine yansımamıştır diyebiliriz. Yalnız Mühür kimde ise Süleyman Odur atasözü aydınlardan çeşitli halk kesimlerine kadar geniş bir camiada yaygın bir şöhret kazanmıştır. Süleyman Peygamberle ilgili atasözleri şunlardır:

Mühür kimde ise Süleyman odur.⁷⁸

Dünya Sultan Süleyman'a kalmamış.⁷⁹

Saltanat Süleyman'a da kalmamış.⁸⁰

Süleyman'dır karınca yuvasında.⁸¹

Süleyman'a sormuşlar, tatlılardan tatlı nedir, er avrat demiş; acılardan acı nedir, yine er avrat demiş.⁸²

⁷⁸ E. Kemal Eyüboğlu, Siiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, İst., 1973, c. I, s. 184.

⁷⁹ A.g.e., c. I, s. 79.

⁸⁰ A.g.e., c. I, s. 203.

⁸¹ A.g.e., c. I, s. 216.

⁸² A.g.e., c. I, s. 216.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSIYETİ VE ESERLERİ

1 - HAYATI

Halvetiyye tarikatı içerisinde Şemsiyye kolunun kurucusu olan Şemseddin Sivâsî'nin tam adı Ebü's-Senâ Şemseddin bin Ebi'l Berekât Muhammed b. Ârif Hasan ez-Zîlî es-Sivâsî'dir. Künyeleri Ebü's-senâ, lakabları Şemseddin, isimleri Ahmed, mahlasları Şemsî ve şöhretleri Kara Şems'dir.¹ Biraz esmer olduğu için Kara Şems veya Kara Şemseddin diye şöhret kazanmıştır. Bir müellif olarak hayatının en verimli çağlarını geçirdiği Sivas'ta Şems-i Aziz adıyla anılmaktadır.² Günümüze yakın kaynaklarda ise kısaca Şemseddin Sivâsî ismiyle zikredilmektedir.

Babası, Muhammed Ebü'l-Berekât, derviş tabiatlı bir kişi olup Amasya'lı Şeyh Hacı Hızır'ın müritlerindedir.³ Şemseddin Ahmed'den başka Muharrem, İbrahim ve İsmail adında üç oğlu daha vardır. Bunlardan Muharrem ve İbrahim, hem Şemseddin Sivâsî'den büyük, hem de âlim kişiler olmaları dolayısıyla onun yetişmesinde büyük emekleri geçmiştir.

¹ Muhammed Nazmî, Hediyetü'l-İhvân, Millet Ktp., Emîrî, Şer'iyye bl., nr. 1128, yk. 32^a.

² Vehbi Cem Aşkun, Sivas Sairleri, Sivas, 1948, s. 11.

³ Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin, Hülâsâtü'l-Hediyeye, Millet Ktp., Emîrî, Şer'iyye bl. nr. 1082, yk. 11^a.

Sivas Şâirleri isimli eserde, Şemseddin Sivâsî'nin günümüzde hâlâ Sivas'ta yaşayan torunlarına dayanılarak verilen bilgiye göre, babası Muhammed Ebü'l-Berekât, yirmisekiz sofusuyla Horasan taraflarından Zile'ye hicret etmiş, Hz. Hüseyin'in soyundan bir kişidir.⁴

Şemseddin Sivâsî, Tokad'ın Zile kasabasında doğmuştur. Doğum yerinde birleşen kaynaklar doğum tarihinde ayrılmaktadır. Güvenilir kaynaklara göre daha çok kabul edilen doğum yılı 926/1520'dir.⁵

Yedi yaşında iken babası tarafından Amasya'lı Şeyh Hacı Hızır'ın yanına götürülen Şemseddin Sivâsî şeyhin duasına mazhar olur. Daha sonra Tokad'a büyük kardeşleri Muharrem ve İbrahim Efendilerin yanına gönderilerek orada devrin büyük âlimlerinden Arâkıyeci-zâde Mevlânâ Şemseddin Efendiden ders almağa başlar. Kısa zamanda naklî ve aklî ilimlerde büyük başarılar kazanır. Bilâhere İstanbul'a giderek tahsilini tamamlayıp Sahn medreselerinden birine müderris olur.

Şemseddin Sivâsî'nin İstanbul'daki müderrislik hayatı kısa sürmüştür. Bir gün Kazaskeri ziyarete gittiğinde mevki ve makam isteyenlerin küçülmelerini, buna mukabil çeşitli hakaretlerle aşağılanmalarını görüp tiksiniş ve bu tür davranışlara tahammül edemeyerek görevinden istifa etmiştir.⁶ Hac farîzasını yerine getirmek gayesiyle Hicaz'a gitmiş, hac dönüşü Zile'ye yerleşerek ders okutmaya ve halka va'z etmeye başlamıştır. Şöhreti yavaş yavaş çevreye yayılmaya başlayan Şemseddin Sivâsî, Cumapazarı köyüne giderek babasının şeyhi Amasya'lı Hacı Hızır'ın

⁴ V. Cem Aşkun, a.g.e., s. 11.

⁵ Doğum tarihi olarak Hoca-zâde Hilmi, Ziyâret-i Evliyâ' da (İst., 1325) h. 928, V. C. Aşkun, Sivas Şâirleri'nde h. 924 yılını zikretmektedirler.

⁶ M. S. Sadeddin, a.g.e., yk. 12^a.

halifelerinden Muslihuddin Efendiye bağlandı.Şeyhinin vefatı üzerine önce Tokat'a,sonra Zile'ye dönerek öğrenci yetiştirmeye devam etti.Bir müddet sonra Tokat'a gelen halvetî büyüklerinden Şeyh Mecdüddin Şirvânî'ye biat ederek onun halifesi oldu.Şemseddin Sivâsî,altı ay kadar şeyhinin yanında kaldıktan sonra icâzet alarak Zile'ye dönmüş, öğrenci yetiştirme ve irşad faaliyetlerine devam etmiştir.

Bu esnada Sivas Valisi Hasan Paşa (?-974/1566) tarafından 972/1564'de yaptırılan ve bugün Meydan Camii diye anılan camiye vaiz olmak üzere davet edilen Şemseddin Sivâsî,ailesi ve talebeleri ile birlikte Sivas'a göçmüştür.⁷ Kendisi için yaptırılan dergâha yerleşerek orada zâhirî ve bâtinî ilimleri öğretmek suretiyle pek çok talebe yetiştirmiştir.

Şemseddin Sivâsî'nin Egri Seferine ve Haçova meydan muharebesine katılıp katılmadığı hususu ihtilaflıdır.Sultan III.Mehmed (974/1566-1012/1603) in bizzat başında bulunduğu Osmanlı ordusu 11 Ekim 1596'da Egri kalesini fetihmiş,hemen akabinde 27 Ekim 1596'da yapılan Haçova meydan savaşını kazanmıştı.Şemseddin Sivâsî hakkında yazılan menâkıp kitaplarının hemen hemen hepsi onun,savaştan önce padişaha zaferi müjdelediğini,bunun üzerine sultanın arzusu ile savaşa katıldığını,bir ara Haçova meydan savaşında ordunun bozulma ihtimali baş gösterince,duası ve üstün gayretleri sonucunda savaşın kazanıldığını kaydederler.⁸ Zaferden sonra Şemseddin Sivâsî,Sultan III.Mehmed'e devlet yönetimi ile ilgili nasihatlar eder ve öğüdüne şöyle devam eder:"Bu dahi ma'lûmunuz olsun ki ceddin Sultan Mehmed Hân-ı Sâni İbn-i Sultan Murad İslambol'a gazâ etdikde Şeyh Akşemseddin'in refâkatı ve duâ-yı hayr-ı berekât-ı ile feth müyesser olmuş.Kezâlik cenâb-ı pâdişâhımın ism-i şerîfi Sultan Mehmed İbn-i Sultan Murad ve bu duâcınızın

⁷M.S.Sadeddin,a.g.e.,yk.13^a,Hoca-zâde Hilmi,a.g.e.,s.91.

⁸Muhammed Nazmi,a.g.e.,yk.58^a-61^b,M.S.Sadeddin,a.g.e.,yk.20^a-21^b.

dahi nâmi Kara Şems olmakla berekât-ı hayr-ı duâmız ile feth gele."⁹

Bazı tarih kitaplarında ise Haçova meydan savaşına katılan ve zaferin kazanılmasında büyük rolü olan kişinin Hoca Sadeddin Efendi (?-1008/1599) olduğu kayıtlıdır.¹⁰ Sözü edilen kişi, Peçevî Tarihi'nde isim verilmeden Hoca Efendi diye zikrolunmaktadır.¹¹ Yalnız Peçevî'nin, yukarıda Hülâsâtü'l-Hediyye'de anlatılan ve Şemseddin Sivâsî'nin Sultan III. Mehmed'e nasihatını ihtiva eden rivayeti, İstanbul'da cami-i cedid vaizlerinden Abdülmecid Sivâsî (?-1049/1639) den naklen eserine alması, daha önce isim vermeden Hoca Efendi diye zikrettiği şahsın Şemseddin Sivâsî olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.¹² Ayrıca Sultan III. Mehmed'in, Şemseddin Sivâsî'nin yigeni Abdülmecid Sivâsî'yi İstanbul'a davetini ihtiva eden bir fermanında onun, Egri seferine katıldığı bildirilmektedir.¹³

Şemseddin Sivâsî, zaferden sonra İstanbul'da biraz istirahat eder ve bilâhère tekrar Sivas'a döner. Kısa bir müddet sonra 1006/1597'de orada vefat eder ve na'sı Meydan Camiinin hazîresine defnedilir. Bazı kaynaklarda vefat tarihi olarak değişik rakamlar verilmekle beraber,¹⁴ bunların yanlış olması ihtimali fazladır. Çünkü Şemseddin Sivâsî ile alâkalı güvenilir kaynaklar 1006/1597 tarihini zikretmekte,¹⁵ ayrıca vefatına düşürülen üç tarih beytinin

⁹M. S. Sadeddin, a.g.e., yk. 21^b.

¹⁰Nâimâ Tarihi, İst. 1281, c. 1, s. 163, İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ank., 1983, c. 111/1, s. 78.

¹¹Peçevî Tarihi, İst., 1283, c. 11, s. 200.

¹²A.g.e., c. 11, s. 290.

¹³Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, İst., 1311, c. 111, s. 400, İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., c. 111/1, s. 349.

¹⁴Sicill-i Osmânî'de h. 1004 (c. 111, s. 165), Kâmusu'l-Âlâm'da h. 1009 (c. 17, s. 2799) tarihleri verilmektedir.

¹⁵Hediyyetü'l-İhvan, yk. 63^a, Hülâsâtü'l-Hediyye, yk. 22^a, Ziyâret-i Evliyâ, s. 91, Osmanlı Müellifleri, c. 1, s. 95.

üçü de 1006 yılını vermektedir. Vefatına düşürülen tarihler Hediyyetü'l-İhvan'da kaydedilmiştir ki şöyledi:

İki mısırâ^c ile Hâtif vefâtına didi târîh
 Ki her bir mısırâ^cı şeh-beyt-i şîr-i şâ^cirân oldu
 Mekân u cāyı oldu cilve-gâh-ı kurb-ı lâhûtî (1006)
 Dolandı hayf Şems-i ma^cnâ dîdeden nihân oldu (1006)

Kadriyâ târîh-i fevtini didüm
 Nüh-felek Şemsî tolandı nûr ile (1006)

İy Hüsâmi fevtine târîh di
 Rûh-ı pāk-i Şemsî'ye Firdevs cā (1006)

Günümüzde, Sivas ve çevresinde önemli bir ziyaret yeri olarak kabul gören Şemseddin Sivâsî'nin türbesi vefatından üç yıl sonra yaptırılmış olup Meydan Camiinin kuzeyinde bulunmaktadır. Türbenin kapısı doğu tarafına bakmakta ve kapının üzerindeki kitabede sülüs hatla aşağıdaki kıt'a bulunmaktadır:

Şehr-i Sivâs içre cānâ işbudur
 Şeyh Şemsü'd-din Kutb'un meşhedî
 Didi Fevrî künbedî târîhîni
 Nûrla olsun muşaffâ merkadi (1009)

Yukarıdaki kıtanın son mısraı ebced hesabıyla 1009/1600 yılını vermektedir. Bu künbedin yapılış tarihidir.

II - EDEBÎ ŞAHSİYETİ

XVI.yüzyılın ikinci yarısında yetişen Şemseddin Sivâsî,küçük yaştan itibaren düzenli bir tahsil görerek Arapça ve Farsça'yı o dillerde telif eserler verecek derecede iyi öğrenmiş,devrin edebî-dinî kültürünü hakkıyla almış,manzum ve mensur kırka yakın eser vermiş velûd bir müelliftir.Edebiyatımızda en fazla eser veren şahsiyetlerden biridir.Zile'de doğan,hayatının büyük bir kısmını Sivas'ta geçiren ve eserlerinin pek çoğunu orada kaleme alan Şemseddin Sivâsî,belki de devrin sanat ve edebiyat merkezi olan İstanbul'dan uzak oluşu sebebiyle tezkirecilerin gözünden kaçmış,hiçbir tezkireci onu eserine almamıştır.Bu ihmâl günümüze kadar devam etmiş ve Şemseddin Sivâsî,edebiyatımızda hak ettiği yeri alamamıştır.

Şemseddin Sivâsî'yi,Divan edebiyatından ziyade Tekke edebiyatına mensub şairler arasında değerlendirmek daha doğru olur.O,Halvetî tarikatı içerisinde Şemsîye kolunu kurmuş,şöhreti İstanbul'a kadar yayılmış bir mutasavvıftır.Tasavvuf,onun eserlerinde bir süs,mücerred duyguları ifade etmeye yarayan bir araç değil,âdeta o eserlerin varlık sebebidir.O,eserlerini daha çok tasavvufî fikirlerini ifade etmek ve yaymak amacıyla kaleme almıştır.Bu sebeple edebî eserlerinde bile didaktik taraf ağır basmaktadır.Onun gayesi,edebî eserler vasıtasıyla fikirlerini yaymak,geniş halk kitlelerini irşad etmektir.

Şemsî mahlasını kullanan Şemseddin Sivâsî'nin şiirleri,sade Türkçe ile yazılmış olup açık,yapmacıksız bir ifadeye sahiptir.Onun şiirlerinde iç içe girmiş mazmunlar,girift ifadeler,Arapça ve Farsça zincirleme tamlamalar,âdeta bilmeceyi andırır mahiyette edebî sanatlar yoktur.Bu şiirlerde didaktik taraf ağır basmakla beraber,içten içe kendisini hissettiren tasavvufî bir lirizm göze çarpar.Saf şiir açısından değerlendirildiğinde,devrin Fuzûlî,Bâkî gibi birinci sınıf şairlerinin yanında,Şemsed-

din Sivâsî ikinci derecede bir şair sayılabilir.

Bir sanatkâr olarak Şemseddin Sivâsî'nin dikkate değer tarafı mesnevîciligidir. Bu husus, günümüze kadar tezkirecilerin ve edebiyat araştırmacılarının gözünden kaçmıştır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla on beş manzum eserinden dokuz tanesi muhtelif kütüphanelerde mevcut olup bunlardan yedisi mesnevî türündendir. Süleymâniyye, İbret-nümâ, Mevlid, Gülşen-âbâd, Hest-Bihîst, Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Esvâk, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam isimli mesnevîleri nazarı dikkate alınınca onun hamse sahibi bir şair olduğu görülür. Hatta bu yedi mesnevîye Divanı'nı ve bizzat kendisinin haber verdiği, fakat bu güne kadar ele geçmeyen İrşâdü'l-Avam, Menâsik-i Hac isimli eserlerini de katarsak, onu iki hamse sahibi olarak kabul etmek gerekir. Bu yönü araştırmacıların dikkatlerinden kaçınca, Şemseddin Sivâsî, muhtelif eserlerde birbirinin tekrarı hükümlerle ikinci sınıf bir şair olarak telakki edilmiş ve bugüne kadar edebiyat tarihimizde hak ettiği yeri almamıştır.

Netice olarak, manzum ve mensur kırka yakın eser veren, başta Türkçe olmak üzere Arapça ve Farsça'ya rahatlıkla kullanabilen Şemseddin Sivâsî, XVI. yüzyıl Tekke Edebiyatının mühim şahsiyetlerinden biridir. Onu, edebiyatımızda kalıcı yapan mesnevîleridir. Zaten sayıları mahdut olan, Ali Şir Nevâî (845/1441-907/1501), Hamdullah Hamdî (853/1449-909-1503), Taşlıcalı Yahyâ (?-990/1582), Nev'î-zâde Atâî (991/1583-1045/1635) gibi hamse sahibi şairlerin yanında Şemseddin Sivâsî de mesnevî edebiyatımızın vazgeçilmez şahsiyetlerinden biridir.

III - ESERLERİ

A - Manzum Eserleri:1 - Divân-ı Semsî :

Divan-ı Ârifâne, Divân-ı İlâhiyât isimleri ile de anılan bu eser, bir divandan ziyade divançe mahiyetindedir. Dört yazma nüshaya dayanılarak yayınlanmıştır.¹⁷ Bu matbu divanda murabba şeklinde bir tevhid, gazel tarzında beş na't, doksan dokuz gazel, dört murabba, iki muhammes, bir kıtâa ve sekiz müfred bulunmaktadır. Gazellerin bazıları ilâhî tarzındadır.

Divandaki şiirlerin hemen hemen hepsi dinî-tasavvufî mahiyettedir.

2 - Süleymâniyye (Süleymân-nâme) :

Süleyman Peygamberi konu alan 1595 beyitlik bu eser, tezimizin asıl mevzuu olup geniş olarak ayrıca ele alınacaktır.

3 - İbret-nümâ¹⁸ :

Aruz yezninin Hezec bahrinden mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla 983/1575 tarihinde Sivas'ta nazmolunmuş, takriben 3000 küsur beyit civarında bir mesnevîdir.

İbret-nümâ, İran'lı meşhur mutasavvıf şair Feridüddin Attar'ın İlâhî-nâme isimli mesnevîsinin serbest tercümesi mahiyetindedir. Eser, peygamber kıssaları, evliya menkabeleleri ve İslâm Tarihinden seçilmiş 100 hikâye ve bu hikâyelerden sonra ibret başlığı altında kıssadan hisse mahiyetinde nasihatları ihtiva eden bölümlerden oluşmaktadır. Muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshası vardır.

¹⁶Vaktimizin sınırlı olması hasebiyle bu bölümü özet olarak vermeye çalıştık. Daha geniş bilgi için şu esere bakılabilir, Hasan Aksoy, Şemseddin Sivâsî Hayatı Eserleri ve Mevlid'i, İst., 1980, (Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi).

¹⁷Recep Toparlı, Şemseddin Sivâsî Divanı, Sivas, 1984.

¹⁸Sül.Ktp., Pertev Paşa bl., nr.498.

4 - Mevlid :

Aruzun Remel bahrinden fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla 988/1580'de nazmolunmuş 1217 beyitlik bir mesnevîdir.¹⁹

H.z.Muhammed'in doğumundan vefatına kadar hayatının önemli safhalarını, sîretini, fazîletlerini, mûcizelerini konu alır. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i kadar olmamakla beraber, bir hayli meşhur olmuş, Orta ve Doğu Anadolu'da tıpkı onun gibi özel günlerde okunmuştur. Muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunduğu gibi, aynı zamanda 1286, 1300, 1307, 1331'de İstanbul'da, 1949'da Sivas'da basılmıştır.

5 - Gülşen-âbâd²⁰:

Şemseddin Sivasî'nin en dikkate değer eserlerinden biri olup 570 beyit civarında küçük bir mesnevîdir. Aruzun Hezec bahrinden mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla kaleme alınmıştır.

Münâcât ve bilâhere H.z.Muhammed'i, ailesini ve ashabını metheden giriş kısmından sonra kâinatın yaratılışı, vahdet-i vücud ve daha başka tasavvufî meseleler çiçekler arasındaki münazara ile açıklanmaya çalışılır. Şemseddin Sivasî'nin didaktik ifadeden kurtularak şair hüviyetini ortaya koyduğu mühim bir eseridir. Muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshası vardır.

6 - Hest-Bihışt²¹:

Aruz'un Hafif bahrinden feilâtün mefâîlün feilün kalıbıyla 992/1584'de Sivas'ta keleme alınmış, takriben 2300 beyitlik bir mesnevîdir.

Eser, klasik tertibe uygun olarak tevhid, münâcât ve na't ile başlamakta, Hülefâ-i Râşidîn'e ve ashâba, devrin

¹⁹Hasan Aksoy, a.g.e., s.26.

²⁰Sül.Ktp., Fatih bl., nr.2863/5

²¹Sül.Ktp., Mihrişah Sultan bl., nr.282.

padişahı III. Murad'a, vezir Osman Paşa'ya medhiyyeden sonra asıl konuya geçilmektedir. Konu dört makam ve her makam ikişer ravzaya ayrılarak ele alınmıştır. Birinci makam adil devlet başkanlarına, ikinci makam ilmi ile âmil âlimlere, üçüncü makam cömert zenginlere, dördüncü makam ise fakirlere ayrılmıştır. Ayrıca yer yer mevzu ile alakalı hikâyelere de yer verilmektedir. Heşt-Bihîşt'in pek çok yazma nüshası vardır.

7 - Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Esvâk²²:

Hezec bahrinden mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla 996/1588 yılında Sivas'da nazmolunmuş takriben 4800 beyit civarında hacimli bir mesnevîdir.

Eser, tevhid, na't, ashaba medhiyye ve müteâkiben mukaddime bölümü ile başlamakta, bilâhere konuya geçilip bablarda güzel ahlâk, fasıllarda kötü ahlâk olmak üzere on bab ve on fasıl içerisinde, tasavvuf yoluna yeni atılanlara ahlâkî öğütler vermektedir. Hâtimetü'l-Kitâb'la son bulur. Yazma nüshaları fazla değildir.

8 - Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam :

Şemseddin Sivasî'nin en hacimli manzum eseridir. Takriben 6000 küsur beyit civarında olup Hezec bahrinden mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla 1001/1593 yılında kaleme alınmış bir mesnevîdir.

Hayatı boyunca Hanefî mezhebine bağlı kalan ve eserleri ile onun müdafasını yapan Şemseddin Sivasî, bu mezhebin kurucusu İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin hayatını ve menkabelerini ele almıştır. İmâm-ı A'zam'ın menkabelerinin yanı sıra kaza ve kader konusu, kıyamet ve âhîret hayatı v.b. gibi hususlar da işlenmektedir. Eser matbu olup 1298 de İstanbul'da basılmıştır.

9 - Tercüme-i Kasîde-i Bür'e²³:

İmam Busûrî(?-694/1295)nin, odak noktasında Hz. Mu-

²²Sül.Ktp., Halet Ef.bl.nr.17.

²³Sül.Ktp., Pertev Paşa bl., 299/6.

hammed ve Kur'an olduğu halde sahâbeleri, İslâmî hakikatleri konu alan meşhur Kasîde-i Bür'e'sinin manzum tercümesidir. Aruzun Hezec bahrinden mefûlü mefâîlün mefûlü mefâîlün kalıbıyla 986/1578 de nazmolunmuş 160 beyitlik küçük bir eserdir.

10 - İrsâdü'l-Avâm :

Şemseddin Sivâsî, bu isimli bir eser yazdığını bizzat kendisi haber vermektedir.²⁴ Fakat eser bugüne kadar bulunamamıştır.²⁵

11 - Menâsik-i Hac :

Haccın umdelerini konu alan Menâsikü'l-Hac isimli bir eser yazdığını yine Şemseddin Sivâsî haber vermektedir.²⁶

Şemseddin Sivâsî'nin, yukarıda ele alınan manzum eserlerine ilâveten Osmanlı Müellifleri'nde müteakip eserler de manzum eserleri olarak sayılmaktadır. Araştırmalarımız esnasında kütüphanelerde tesbit edemedik. Tercüme-i İlâhî-nâme-i Seyh Attar,²⁷ Tercüme-i Pend-nâme-i Seyh Attar, Mir'atü'l-Eşvâk.²⁸

Abdülbâki Gölpınarlı Hediyetü'l-Ârifîn'den nakille Tercüme-i Mantıku't-Tayr isimli eseri de Şemseddin Sivâsî-

²⁴ Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, İst., 1298, s.163.

²⁵ Hasan Aksoy tarafından 1980'de hazırlanan Şemseddin Sivâsî Hayatı Eserleri ve Mevlid'i isimli basılmamış öğretim üyeliği tezinde bu eser, mensur eserler arasında değerlendirilmektedir (bkz. s.44.). Bursalı M.Tahir (O.M., c.1, s.95) ve A.Gölpınarlı (Şemsiye Mad., İ.A., c.XI, s.423) bu eseri manzum olarak zikretmektedir.

²⁶ Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, s.163.

²⁷ B.M.Tahir, O.Müellifleri, c.1, s.95.

Bu ayrı bir eser değil de Şemseddin Sivâsî'nin İbret-nümâ adıyla F.Attar'dan tercüme ettiği eser olabilir.

²⁸ Bu, ayrı bir eser olmayıp Mir'atü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk'ın başka bir adı olması muhtemeldir.

nin manzum eserleri arasında saymaktadır.²⁹

B - Mensur Eserleri :

a) Türkçe Eserleri :

1 - Menâkıb-ı Cehâr-yâr-ı Güzîn :

989/1581'de tamamlanan bu eser, on iki bab içerisinde başta dört halifenin olmak üzere aşere-i mübeşşerenin ehl-i beytin, sahâbelerin menkabelerini anlatan hacimli bir eserdir. Şemseddin Sivâsî'nin en çok sevilen ve okunan eserlerinden biridir. Eserin müteaddit defalar basılması da bunu gösterir. (İstanbul'da 1258, 1264, 1278, 1290, 1309, 1312, 1325)

2 - Menâzilü'l-Ârifîn :³⁰

İmâm-ı Gazâlî (öl. 1111) nin bazı risalelerinden geniş ölçüde fayralanılarak kaleme alınan bu eser, 993/1585 de tamamlanmış olup dört bölüm halinde nefis, Allah, dünya ve âhîret konularını ele almaktadır. Otuz iki varaklık bu eserde yer yer konularla ilgili rübâîler de vardır.

3 - Umdetü'l-Edîb fi't-Ta'allüm ve't-Te'dîb³¹:

Farsça edat ve harflerin görevlerini açıklayan gramerle alâkalı küçük bir eserdir. Kavâid-i Fârisiyye adıyla da anılmaktadır.

4 - Emr-i İlâhî ve Hücet-i İlâhî³²:

Emr-i bi'l-ma'ruf konusunu tasavvufî açıdan ele alınan iki bölümden müteşekkil küçük bir eserdir.

5 - Es-Safâyih fi-Tercemeti'l-Levâyih³³:

²⁹A. Gölpinarlı, "Şemsiye", İA., c. XI, s. 423.

³⁰Sivas Ziyâ Bey İhtisas Ktp., nr. 290/2.

³¹Sül. Ktp., Aşir Ef. bl., nr. 417/1.

³²Sül. Ktp., Dügümlü Baba bl., nr. 225.

³³Sül. Ktp., Mihrişah Sultan bl., nr. 270/2.

985/1577'de telif edilen bu eser, Molla Cami(?-898/1492)'nin tevhid ve vahdet-i vücud'la alâkalı Farsça mensur eserinin tercümesidir.

6 - Serh-i Gazeliyyât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis³⁴:

Sultan III. Murad(953/1546-1003/1595) ın bazı gazellerinin mensur şerhidir.

7 - Nakdü'l-Hâtır³⁵:

Kehf sûresinin tefsiri olup 1003/1595'de Sivas'ta tamamlanmıştır. Ashâb-ı Kehf, Hz. Musâ ve Hızır, Zülkarneney'in kıssalarını ele alıp ağırlığı Hz. Musâ ve Hızır (a.s.) ın kıssalarına vermek suretiyle tasavvufî açıdan tefsir etmiştir. Eserde mevzu ile alâkalı mesnevî, beyit ve rübâîler de bulunmaktadır. Muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshası vardır.

8 - Dâiretü'l-Usûl :

İlm-i Usûl'e dair bir eserdir. Şemseddin Sivâsî, bu isimle bir eser telif ettiğini bizzat kendisi söylemektedir.³⁶ Bursalı Mehmed Tahir de bu eseri onun mensur eserleri arasında saymaktadır.³⁷ Fakat çalışmalarımız esnasında yazma nüshasını tesbit edemedik.

Şemseddin Sivâsî'nin yukarıda incelediğimiz mensur eserlerinê ilaveten Osmanlı Müellifleri'nde müteakip eserler de zikredilmektedir:³⁸ Cilâu Uyûni'l-Arâisi'l - Muhaddara, İlcâmü'n-Nüfûs, Letâifü'l-Âyât ve Nukûsu'l-Beyyinât, Hücet-i İlâhiyye, Kıssa-ı Musâ ve Hızır,³⁹ Serh-i Kelimât-ı Kümeyl bin Ziyâd, Meclis.

Abdûlbâki Gölpınarlı, yukarıda ele aldığımız eserler-

³⁴Sül.Ktp., Amca-zade Hüseyin bl.282/2.

³⁵Sül.Ktp.Hemidiye bl.,nr.711.

³⁶Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam,s.163.

³⁷B.M.Tahir,O.Müellifleri,c.1,s.95.

³⁸A.g.e.,c.1,s.95.

⁴⁰A.Gölpınarlı,"Şemsiye",İA,c.XI,s.423.

den başka iki mensur eser daha kaydeder:⁴⁰ Dürerü'l-Akâid, Risâlatü't-Te'vîl.

b - Arapça Eserleri :

1 - Hallü Maâkidi'l-Kavâid⁴¹:

967/1560'da kaleme alınmış, İbni Hişam(?-762/1351)'ın Arapça nahiv (sentaks) kaidelerine dair Kavâidü'l-İ'râb isimli eserinin şerhidir. Bu, Şemseddin Sivâsî'nin yirmi beş yaşlarında iken Zile'de talebelerinin isteği üzerine kaleme aldığı ilk eseridir.

2 - Zübdetü'l-Esrâr fî-Şerhi Muhtasari'l-Menâr⁴²:

974/1310'da telif edilmiş bir eserdir. Nesefî(?-710/1310)'nin usûl-i fıkha dair Menâru'l-Envâr isimli eserinin Halebî(?-807/1405) tarafından Muhtasaru'l-Menâr adıyla yapılan muhtasarına yazılmış bir şerhtir.

³⁹ Bu, ayrı bir eser olmayıp Nakdü'l-Hâtır olabilir. Hz. Musâ ve Hızır (a.s.)'ın kıssasını işleyen Nakdü'l-Hâtır'ın Kıssa-ı Musâ ve Hızır adıyla da anılması ihtimal dahilindedir.

⁴¹ Sül.Ktp., Es'ad Ef.bl., nr.3071.

⁴² Sül.Ktp., Şehit Ali Paşa bl., nr.631.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN SÜLEYMÂNİYYE

ADLI MESNEVÎSİ

I-SÜLEYMÂNİYYE'NİN MÜELLİFİ

Süleymâniyye'nin tesbit edebildiğimiz altı yazma nüshasından Ankara, Marburg, Paris ve Berlin nüshaları Şemsî (Ş. Sivâsî'nin mahlası); Manisa ve İstanbul nüshaları ise Hamdî adına kayıtlıdır. Marburg, Paris ve Berlin nüshalarını elde edemediğimiz için, eserin müellifini tesbit etmede onlardan faydalanamıyoruz. Yalnız M. Götz'ün katalogunda verilen bilgilere göre, Marburg nüshasının müellifi Şemseddin Sivâsî'dir.¹ Franz Babinger ise Şemseddin Sivâsî adına kayıtlı iki Süleymâniyye nüshasını zikretmiştir.² Görebildiğimiz üç yazma nüshada, müellifin mahlasının geçtiği beyitlerde Ankara nüshasında Şemsî, Manisa ve İstanbul nüshalarında ise beş beyitte Hamdî, bir beyitte ise Şemsî geçmektedir. A. Sırrı Levend, yalnız İstanbul nüshasına dayanarak eserin Hamdî'ye ait olduğunu kabul etmiştir.³ Eser, Hamdî'nin değil, Şemsî'nindir. Müteakiben ortaya koyduğumuz deliller, bu kanaatimizi hiç bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde desteklemektedir.

Şemseddin Sivâsî, Süleymâniyye isimli manzum bir e-

¹M. Götz, a.g.k., c.II, s.378.

²Franz Babinger, a.g.e., s.106.

³A. Sırrı Levend, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Ank. , 1984, c.1, s.126.

ser yazdığını bizzat kendisi söylemektedir. Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam'da o güne kadar yirmi eser telif ettiğini söyleyip onların isimlerini sayar. Bunlar arasında Süleymâniyye de vardır ve müellifin ifadesine göre onun ilk manzum eseridir:

Süleymâniyye'dür üçünci manzûm
En evvel nazmum oldur ola ma'cûm⁴

Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye isimli Türkçe manzum bir eseri olduğuna başka kaynaklar da haber vermektedir.⁵

Süleymâniyye'nin sebeb-i telif bölümünde müellif, eserini büyük kardeşi ve üstadı Muharrem'in tavsiye ettiğini ifade eder:

Karındaşum var id'adı Muharrem
Hudâ itsün anı dâreynde hurrem

Hem üstâzum idi hem ulu kardaş
Gamumda gam-güsârum yolda yoldaş

Varup bir gün anuñ halvet katına
Hırîdâr olmuş idüm şohbetine

Didi iy nûr-ı çeşmüm nola gelseñ
Bu fânî evde sen de bir iş itsenñ

Süleymân-ı Nebî'nüñ kışşasını
Getürüp nazma diseñ hışşasını
(200-204. b.)

Şemseddin Sivâsî, yetişmesinde büyük emeği geçmiş,

⁴Menakıb-ı İmam-ı A'zam, s. 163.

⁵Katip Çelebi, Keşfü'z-Zünun, Haz. Şerâfettin Yalçınkaya-Kilisli Rifat Bilge, c.II, İst. 1943, s.1001; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, c.I, s.95.

dinî konularda pek çok eseri bulunan Muharrem isimli âlim ve mutasavvıf bir ağabeyi olduğunu bizzat kendisi ve diğer kaynaklar söylemektedir.⁶ Şemseddin Sivâsî, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam isimli eserinin sebab-i telif bölümünde üstad olarak kabul ettiği Muharrem isminde büyük bir kardeşi olduğunu, eserini onun tavsiyesi ile yazdığını belirtir. Bu bölüm ifade bakımından Süleymâniyye'nin yukarıya aldığımız beyitleri ile hemen hemen aynı mahiyettedir:

Ḥakîr için birâder var mükerrrem
Ki üstâdum durur nâmı Muḥarrem

Uludur her cihetden bizden ol şân
Odur 'ilm ü 'amelde fâhr-i akrân

.....

Oturmuşduk ikimiz der-cebine
Ḥitâb idüp buyurdu bu ḥazîne

İmâm-ı A'zam ki oldur bû Ḥanîfe
Hem oldur muktedâ dîn-i Ḥanîfe

.....

Gel imdi çâr-ı yâre bu İmâm'ı
Beşinci eyle yaz bundan kelâmı

Beyân eyle ḥışâlından o şâhuñ
'Ayân eyle kelâmından o mâhuñ⁷

Hatimetü'l-kitab bölümünde Süleymâniyye'nin Zile' de 964/1556 yılında telif edildiği belirtilmektedir:

Zile şehrinde dinildi bu kitâb
Ḥamdü l'illâh ki olupdur müstetâb

.....

⁶Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, s.35.

⁷Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, s.35.

Çün tokuz yüz altmış u dörde kadem
Başdı hicret tārīhi iy zü'l-kerem
(1578. ,1588. b.)

Şemseddin Sivâsî, 964/1556 tarihinde Zile'dedir. İstanbul'daki Sahn medresesi müderrisliğinden istifa edip hacca giden şair, hac dönüşü takriben 946/1539-1540 yılında Zile'ye döner. Sivas valisi Hasan Paşa'nın 972/1564 yılında yaptırdığı camiye vaiz olarak davet edilmesi üzerine o tarihte Sivas'a hicret etmiştir. Bu durumda takriben 946/1539-40- 972/1564 yılları arası Zile'de yaşamıştır. Süleymâniyye'nin yazıldığı 964/1556 yılında Şemseddin Sivâsî Zile'dedir.

Süleymâniyye'nin Şemsî adına kayıtlı dört yazma nüshasından başka Beyân-ı Taht-ı Süleymân ve Hıssa-ı Diğer zi-Evvel-i Bihter başlıklı bölümleri, Sül., Ktp., Mihrişah Sultan bl. nr. 270'de kayıtlı Şemseddin Sivâsî'nin eserlerinden bazı parçaları ihtiva eden bir mecmuada bulunmaktadır. Beyân-ı Taht-ı Süleymân bölümü aynı başlıkla; Hıssa-ı Diğer zi-Evvel-i Bihter bölümü ise Min Risâleti Süleymâniyyei Şemsü'â-dîni Sivâsî başlığı ile 24^b-25^a varakları arasında bulunmaktadır.

Süleymâniyye'nin altı ayrı beytinde müellifin mahlası geçmektedir. Metni tesbit etmede esas aldığımız nüshalardan Ankara nüshasında Şemsî; Manisa ve İstanbul nüshalarında ise beş yerde Hamdî mahlası geçmesine rağmen, eserin sonunda yer alan K. Sultan Süleyman için yazılmış kasideinin makta beytinde Şemsî mahlası geçmektedir:

Hıfz-ı dîn gammındadır çün rûz u şeb ol pâdişâh
Anuñ içün iş bu Şemsî dâ'îdür hem şânîdür

(1569. b.)

Süleymâniyye'nin dil ve ifade bakımından Şemseddin Sivâsî'ye ait olduğu açıktır. Onun Mevlid ve İbret-nümâ isimli eserlerinin bazı bölümleri ile Süleymâniyye'nin

muhtelif beyitleri arasında fikir ve ifade bakımından âşikâr benzerlikler vardır.

Süleymâniyye'nin Der-Tevhîd-i Ef'âl bölümü, Mevlid'in Fî-Tevhîdi'l-Ef'âl bölümü ile başlıklarındaki benzerlikten öte (başlıklar aynı olup biri Farsça diğeri Arapça'dır.) mahiyet itibariyle hemen hemen aynıdır. Müteakip beyitler bu hususa teyid etmektedir:

Süleymâniyye'den

Bu hikmetlerde hayrân cümle dānā
Kimin efkar ider kimin tūvānā

Kimisin bir pula muhtāc ider ol
Gıdāsın az virüben aç ider ol
(41-42. b.)

Kimi fark eylemez ʿarż u semāyı
Kimi añlar sūreyyādan serāyı

Kimin tersā ider kimini müʿmin
Kimisi reyb ider kimisi mūkin

Kimin şālih ider eyler ʿibādāt
Kimin t̄ālih ider işler fesādāt

Firişteyken kimin zındīk ider ol
Kimin put-hāneden şiddīk ider ol
(48-51. b.)

Mevlid'den

Kimini büt-hāneden şiddīk ider
Kimini ʿarşdan sürüp zındīk ider

Kimisin irşādı-y-la ifzāla kor
Kimisin ifsādı-y-la izlāla kor

Taʿatından kimisin pür-nūr ider
Kimisin fıskı-y-la mağrūr ider

Enbiyāya kimisin ser-dār ider
 ʿArşına daʿvet idüp sır-dār ider

Redd olunmışken kimin maqbûl ider
 Kimisini tâ-ebed maḥzûl ider

Kimine niʿmet virüp ḥandān ider
 Kimisini derd ile giryān ider⁸

Süleymâniyye'nin Kanunî Sultan Süleyman için; Mevlid'in Sultan III. Murad için dua mahiyetindeki beyitleri, ifade bakımından her iki eserin de aynı şairin kaleminden çıktığını göstermektedir:

Süleymâniyye'den

Sāye-i ʿadlinde rāzī cümle ḥalk
 Nice olmasun ki zātı zıll-ı Ḥaḳ
 (1514. b.)

Ya İlāhī ḥānımız ḥān ibni ḥān
 Devleti-y-le ṭura ṭurduḳça cihān
 (1539. b.)

Zīra kim mirʿāt-ı şehde bir ḡubār
 Sārīdür eyler ḳulübı tār-mār
 (1542. b.)

Şol budaklarını yā Ḥayy-ı ʿalīm
 Keyd-i dehrīden ebed eyle selīm
 (1570. b.)

Mevlid'den

Ḳıl ʿināyet tā ki ol ḥān ibni ḥān
 Devleti-y-le ṭura ṭurduḳça cinān

⁸Şemseddin Sivâsî ve Mevlid'i, Haz. Hasan Aksoy, İst. 1980, s., (Basılmamış Öğretim Üyeliği tezi.).

.....

Hem budakların Hudâ'sı saklasun
Bâğına bād-ı muhâlif esmesün

İrmesün kalb-i şerîfine ğubâr
Sârîdür eyler kulûbı tār ü mār

Sâyesinde hoş geçe halk-ı cihân
İstecib minna'd-du^câ yâ Müste^cân⁹

Süleymâniyye ile Şemseddin Sivâsî'nin İbret-nümâ isimli eserinin son kısımlarında, eserin, yazıldığı şehrin halkına dua eden beyitler vardır. Bu beyitler, mahiyet itibariyle benzer olup aynı müellifin duyuş tarzını, zevkini ve vefakârlığını dile getirmektedir:

Süleymâniyye'den

Zile şehrinde dinildi bu kitâb
Hamdü l'illâh ki olupdur müste^câb

Çün kitabum hatmine olmuşdı cā
Vâcib oldur ehline idem du^câ

(1578-1579.b.)

Ehl-i 'ilminüñ ziyâd it 'ilmini
Zühd ü takvâ birle artur hilmîni

Ehl-i fakrına kanâ^cat kıl naşîb
Gösteri-vir anlara rāh-ı Habîb

Ağniyâsın ka³im eyle şükr ile
Feth-ı bāb it kâbil eyle zikr ile

Şol hevâ ehli olanlarına hem
Lutfuñ ile cezbüñi eyle be-hem

(1584-1587.b.)

İbret-nümâ'dan

⁹Şemseddin Sivâsî ve Mevlid'i, Haz. a.g.s., s.220-221.

Kitābum hatmine çün şehri Sivās
Maḥal oldu gerekdür eyleyem pās

Du^calar eyleyem der-gāha ya^cnī
Tazarru^c eyleyem ol şāha ya^cnī

.....
Ulūm ehline virgil ilm-i nāfi^c
Daḥı hem ayn-ı dāmi^c kalb-i ḥāşi^c

.....
Daḥı fakr ehline şabr u kanā^cat
Ġinā ehline bezl ile seḥāvet

İlāhī biglerine vir şalāhı
Dem-i āhırda bulsunlar felāhı

Daḥı fısk ehline iy Rabb-i tevvāb
Hidāyet vir açılsun tevbeden bāb¹⁰

Yukarıda Şemseddin Sivâsî'nin lehine serdettiğimiz delillere karşılık, Hamdî lehine hemen hemen hiç bir delil bulamadık. Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda XVI. a-sırda Zile civarında yaşamış ve Süleymâniyye isimli eser telif etmiş bir şahıs yoktur.

Netice olarak diyebiliriz ki Süleymâniyye, Şemseddin Sivâsî'nin eseridir. Hamdî mahlası, belki onun, gençliğinde geçici bir müddet kullanıp sonra terkettiği bir mahlastır. Fakat bu zayıf bir ihtimaldir. Çünkü Şemseddin Sivâsî ile ilgili kaynaklarda, az bir müddet te olsa Hamdî mahlasını kullandığına dair bilgi yoktur. O zaman şöyle bir ihtimal ortaya çıkmaktadır: Hamdî mahlasını kullanan bir şair, Süleymâniyye'deki Şemsî mahlası geçen yerleri Hamdî yaparak eseri kendine maletmek istemiştir. Bu ihtimal kuvvetlidir. Çünkü Hamdî mahlası geçen Manisa

¹⁰Şemseddin Sivâsî, İbret-nümâ, Sül., ktp., H. Hüsnü Paşa bl., nr. 1038, yk.153⁰¹-154^b.

ve İstanbul nüshalarında bile beş yerde Hamdî mahlası, bir yerde ise Şemsî mahlası geçmektedir. Mahlasları değiştiren şahıs beş tanesini değiştirdiği halde birini unutmuştur.

II - ŞEKİL HUSUSİYETLERİ

A - Tertib Hususiyetleri :

Süleymâniyye, klasik tertib hususiyetlerine uygun olarak nazmolunmuştur. Eser, içerisinde zikrin fazileti, Esmâü'l-Hüsnâ'dan bazı isimler ve özelliklerini konu alan ve münâcaat mahiyetinde beyitlerin bulunduğu kırk beyitlik tevhid bölümü(1-40. b.) ile başlar. Müteakiben Der-Tevhîd-i Ef'âl başlığı altında kâinattaki tezatları dile getiren on bir beyitlik bir bölüm (41-51. b.) ve yirmi beş beyitlik münâcaat vardır.(52-76. b.). Daha sonra elli beş(77-131. b.) ve otuz (132-161. b.) beyitlik birincisi mesnevî ikincisi kaside şeklinde iki nat gelmektedir. Birinci kasidede onar beyit kadar tertîb-i enbiyâ (90-99. b.) ve beyân-ı öZR (111-120. b.) mahiyetinde iki kısım yer almaktadır. İkinci kasideyi ikişer beyit halinde ashabın ve sırasıyla dört halifenin medhi (162-171. b.) takib eder. Elli beş beyitlik sebeb-i telif bölümünden (172-226. b.) sonra eserin asıl konusu olan Hz. Süleyman'ın hikâyesine geçilir.

Bu ana hikâye içerisinde yer yer Hıssa ez-Kıssa, İbret başlıkları altında mevzuya uygun olarak dinî ve tâlimî mahiyette nasihatı muhtevî beyitler; Hikâye-i Münâsib başlığı altında üzüm bağına giren tilki ve çakalın hikâyesi (506-559. b.) yer alır. Eser boyunca hikâyenin akışı içerisinde konuyla ilgili âyet ve hadisler beyitlerin arasına yerleştirilmiştir. Ana hikâye içerisinde Kanunî Sultan Süleyman için, mesnevî nazım şekli ile kaleme alınmış, on yedi beyitlik dua (480-596. b.) bulunmaktadır.

Eser, yirmi yedi beyitlik mesnevî tarzında Kanunî Sultan Süleyman medhiyesi (1503-1529.b.) , otuz iki beyitlik dua bölümü (1530-1561.b.), sekiz beyitlik kaside şeklindeki ikinci bir Kanunî Sultan Süleyman medhiyesi

(1562-1569.b.) nden sonra sekiz beyitlik dua beyitlerini (1570-1577.b.) müteakip içerisinde Tarih-i Kitab kısmının da bulunduğu Hâtimetü'l-Kitâb bölümü (1578-1595.b.) ile son bulur.

B - Nazım Sekli ve Türleri :

Süleymâniyye, esas olarak mesnevî nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Yalnız yirmi altı beyitlik bir na't ve sekiz beyitlik Kanunî Sultan Süleyman medhiyesi kaside şeklindedir.

Tür olarak tevhid, münâcat, na't-ı nebî, na't-ı Hulefâi'r-Râşidîn, medhiye türleri bulunmaktadır. Bunlardan tevhid ve münâcat türleri iç içedir.

C - Vezin :

Kaside şeklindeki nat da dahil olmak üzere Süleymâniyye'nin mesnevî kısımlarında aruz vezninin iki ayrı kalıbı kullanılmıştır. Bunlar, hezec bahrinden mefâîlün mefâîlün feûlün ve remel bahrinden fâilâtün fâilâtün fâilün'dür. Hâtimetü'l-Kitab bölümünden önceki sekiz beyitlik kaside şeklindeki Kanunî Sultan Süleyman medhiyesi yine remel bahrinden fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılmıştır.

Süleymâniyye'de yer yer görülen arapça beyitler ise Arap aruzunda kullanılan kalıplar ile kaleme alınmıştır. Bu kalıplar basit bahrinden müstefilün fâilün müstefilün fâilün, kâmil bahrinden mütefâilün mütefâilün mütefâilün, tavil bahrinden faûlün mefâîlün faûlün mefâîlün'dür. Böylece Süleymâniyye'de altı ayrı aruz kalıbı kullanılmaktadır.

Süleymâniyye'de vezne hakimiyetin tam olarak sağlandığı söylenemez. [°]Āšī <°āši (121.b.), ašlā <ašla (247. b.), ḥāšā <ḥāša (564. b.), [°]ālī <°āli (822. b.) v.b. kelimelerde zihafklar, [°]Aceb mi itse itnese tekebbür (292. b.) mısraında mi, me, se hecelerinde görüldüğü gibi, Türkçenin zevki-

ne uygun düşmeyen imâleler vardır. Yalnız müellif hattı nüshanın bulunmaması, bir nüshada görülen vezin hatalarının çoğu zaman diğer nüsha ile giderilmesi, ayrıca mesnevî nazım türünün sanat endişesinden ziyade, tâlimî ve tahkiyevî özelliği göz önüne alınırsa, bu vezin hataları kısmen mazur görülebilir.

Ç - Kafiye :

Süleymâniyye'de zengin bir kafiye lügati vardır. Müellif, Arapça ve Farsça'ya hakimiyeti dolayısıyla bilhassa tevhid, nat v.b. dinî muhtevalı türlerde yukarıda zikredilen dillerden alınma yani kelimeler kullanmış; kaside şeklinde yazdığı natta zikrâ-sekrâ-^catşâ-a^cşâ-ahrâ-ihâ-ibhâ- v.b. gibi nâdir kullanılan kelimeleri kafiye yapmıştır.

Eski kafiye anlayışına göre makbul sayılan aynı cinsten Arapça kelimelerin Arapça, Farsça kelimelerin Farsça kelimelerle kafiyeli kullanılmasına dikkat edilmiştir: i^crâz-emrâz (11. b.), efkar-ekber (109. b.), leng-teng (182. b.), zür-mür (230. b.). Aynı hususiyet Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerde de görülmektedir: dilüm-bilüm (825. b.), uymaz-döymez (114. b.), samradı-gümredi (881. b.)

Zaman zaman beklenmedik, ilk bakışta aralarında ilgi bulunmayan kelimeler birbiriyle kafiyelenmiştir. Bunlar orijinal kafiyelerdir: Temâşâcı-acı (742. b.), resûl-foğül (763. b.), cüz³ice-gice (942. b.), çepel-el (1038. b.), kürsîsin-birisin (1145. b.)

Eski Anadolu Türkçesinde kısa bir müddet iki şeklinde yaşayıp sonra ilk hecedeki i nin düşmesi sonucu ki şekline giren Türkçe şüphe ve tereddüt edatı ki nin eski metinlerde nâdir görülen iki şekli ile sayı sıfatı iki kelimesi bir örnekte kafiyeli olarak kullanılmıştır¹¹:

¹¹Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Sabahaddin Küçük "Türkçede Şüphe Bildiren Ki Edatı Üzerine", Türk Dili c. LIII, S.426, Ank., 1987, s. 367-372.

Dir aña ʿAnfīr Süleymān kim iki
Yir yüzinde pādişāh var mı iki
(693. b.)

Fazla olmamakla beraber yer yer çift kâfiyeler de (zü'l-kafiyeteyn) vardır: Kışsa ister-hışsa göster (235. b.), kâni^c olam-mâni^c kılam (514. b.), ifrīt adı-kibrīt idi (1298. b.)

Divan edebiyatı estetiği içerisinde en makbul kafiye olarak kabul edilen mukayyed kafiye (zengin k.) dikkat çekecek kadar fazladır: Nevḥa-devḥa (94.b.), nem ola-şebnem ola (627. b.), karīb-ğarīb (1155. b.), tamām-ihtimām (1197. b.). Bunun yanı sıra mücerred kafiyeler de (yarım k.) fazladır: ʿAr-dūr (454. b.), terennüm-tebessüm (625. b.) herkes-ḥas (1152. b.)

Süleymâniyye cinas bakımından son derece zengindir. Bu zenginlik yalnız adı geçen esere has olmayıp devrin bir hususiyetidir. Cinas, Türk şiirinin gerek anonim (türkü, mani), gerek şairi belli şubelerinde (âşık, divan) ilk devrelerden itibaren çok sevilmiş ve kullanılmıştır. Şemseddin Sîvâsî de bu kaynaktan kana kana içmiştir. Süleymâniyye'de her çeşit cinas örnekleri tesbit etmek mümkündür. bazı cinas örnekleri şunlardır: Mürekkeb cinas: işit-di-iş itdi (302. b.), kemer-kem er (456. b.), yıl durur-yıldurur (569. b.), dü gün-dügün (893. b.), cümleten-cümleten (1116. b.); tam cinas: beyt [şiir] -beyt [ev] (225. b.) yile [yel] -yile [koşmak] (281. b.), ḥarîf [meslektaş] -ḥarîf [sonbahar] (729. b.); nâkıs cinas: melike-meleke (702. b.) sivâr-süvâr (1046. b.), merîd-mürîd (1522. b.).

Tanzimat Edebiyatında gündeme gelen, kulak için kafiye, göz için kafiye tartışmasında, klâsik şiirimizde, ses farklı da olsa imlâ bakımından aynı olan kelimelerin kafiye olarak kullanılmasından hareketle, Divan şiirinin kafiye anlayışı tenkid edilmişti. Süleymâniyye'de tesbit ettiğimiz, imlâ farklı da olsa ses benzerliğine dayanılarak yapılan kafiyeler, yapılan tenkidlerin haksız olduğu-

nu göstermektedir.: $\text{ھاٲا} \text{خا}$ -ücrete اٲرته (451. b.), cümleden جمله دن -cümleten بجمله (817. b.), rıfık ile رفق ايله - misk ile مسك ايله (1151. b.), nida ندا -ide ايد (1291. b.)

Şiirde ahenk ve konu bütünlüğünü sağlayan rediflerin de çok fazla kullanıldığı görülmektedir.: icad eyleyen ol- bünyad eyleyen ol (10. b.), şiddik ider- zindik ider (51.b.), yalvaracak senden özge-varacak senden özge (127. b.)

Yer yer sâyigân kafiye denilen ve eski kafiye anlayışına göre makbul sayılmayan redif kafiyeler de kullanılmıştır: Bigleri- hâdimleri (449. b.), gelmemüz-ilimüz (689.b.) kışırına-lübbine (760. b.), adilün-zâlimün (926.b.).

III- İMLÂ, DİL VE İFADE HUSUSİYETLERİ

A- İmlâ Hususiyetleri:

Bu kısımda daha ziyade metnin kurulmasına esas aldığımız A nüshasının imlâ hususiyetleri üzerinde durmaya çalışacağız. Hem metnimize esas olması, hem de Süleymâniyye'-nin yazıldığı döneme en yakın tarihte istinsah edilmesi dolayısıyla A nüshasının imlâ hususiyetlerini göstermeyi uygun bulduk.

Eser, XVI. yüzyılda telif edilmekle beraber Eski Anadolu Türkçesi imlâ hususiyetleri bir hayli fazladır. Süleymâniyye' nin tesbit edebildiğimiz imlâ hususiyetleri ve misalleri şunlardır:

Bazı kelimelerde akuzatif eki i:ی ve görülen geçmiş zaman eki di دی'nin i:ی'si yazılmamıştır: بار:bâri (373.b), مظلوم mazlûmı (474.b.), قلب kalbi (1400.b.), گورد :gördi (415.b), گردلر :girdiler (1190.b.), Sonu he (ه) ile biten bazı kelimelerde akuzatif eki hemze ile (ه) gösterilip yardımcı y (ی) sesi yazılmamıştır: نمله :nemleyi (434. b.), قیصه :kıssayı(505. b.) نیچه :niçeyi(1032. b.).

Bir kelimedede datif eki yazılmamış, birinde ise metin harekesiz olduğu halde datif eki üstün ile (ـ) gösterilmiştir: دور :dürre(469. b.), خروج hurûca(521.b.).

İzafet terkiplerindeki terkiib i lerinin imlâsında birlik yoktur. Bazan hemze (ه) ile bazan y (ی) ile bazan da hareke ile gösterilmektedir: جئه بی جان :cüsse-i bî-cân

(598. b.), مایه دولت :māye-i devlet (696. b.); نصرتی حق nuşrat-ı Haq (1511. b.); نفس بی کس :nefs-i bî-kes (779. b.), وزد تر :verd-i ter (1025. b.). Terkiib i'leri ba-

zan vezin zarüreti ile düşürülmektedir: **قبه بالا**: kûbbe-bālā (259. b.), **صاحب نبوت**: şāhib-nübüvvet (287. b.).

Atıf vavı, bazan vav (و) ile bazan ötre (ئ) ile gösterilmiştir. **بالا و پست**: haşb ü hāl (340. b.), **بالتا و پست**: bālā vü pest (600. b.); **تخت ایوان**: taht ü eyvān (316. b.)

اوت ارپه: ot u arpa (633. b.). Atıf vavı için bazan da ne vav, ne hareke kullanılmıştır.: **مسك عبر**: misk ü canber (1021. b.), **خالک رماد**: hāk ü remād (1543. b.).

Arapça ve Farsça kelimelerin imlâsında daha ziyade asıllarına uyulmaya dikkat edilmiş, bazan aruzun ve konuşma dilinin tesiriyle, Türkçenin hançeresine uygun olarak teleffuzlarına göre yazılmıştır. Bu sebeple bazı Arapça ve Farsça kelimelerin imlâsında ikilik görülmektedir: **بلقیس**: Belqīs (1275. b.), **بلقس**: Belqıs (1276. b.); **پیشکش**: pīşkeş (1019. b.), **پیشکش**: pişkeş (1015. b.); **تیز**: tiz (1208. b.), **تیز**: tiz (1452. b.) **سماد**: simād (251. b.), **سماط**: simāt (252. b.).

Bazı Türkçe kelimelerin imlâsında da ikilik bulunmaktadır: **قورقو**: kórqu (1138. b.), **قورخو**: kórhu (1203. b.); **اوقی**: oqı (655. b.), **اوقو**: oqu (1064. b.); **کوپری**: köpri (1446. b.), **کوپرو**: köprü (1450. b.).

İmlâ, Türkçe kelimelerde yer yer aruza bağlı olup imâle gereken yerlerde e vokali uzun olarak gösterilmiştir: **نیجا**: niçe (277. b.), **چکدرمادی**: çekdirmedi (327. b.), **گالیسر**: geliser (399. b.).

Metin harekesiz olmakla beraber yanlış okunma ihtimali bulunan bazı kelimeler harekelenmiştir: **سورویورک**: sürüyürek (797. b.), **غرف**: guref (1120. b.), **گمرز**: gümreler (1180. b.).

p sessizi bazı kelimelerde b ile tesbit olunmuştur: **قوبوب**: kópup (başlık), **حب**: hep (921. b.).

Nadiren de olsa müstensih hatası olarak bazı kelimeler yanlış yazılmıştır: **صاحب**: şāhib yerine **حاب**: hā-

hib (400. b.), كعذار : yerine زى : zeyy (1034. b.), گل-فیزار yerine گل-فیزار : گل-فیزار (809. b.). Bu yanlışlık bazan da nokta (پ،ش،د،ن) ların yanlış yere konulması, fazladan yazılması veya unutulmasından kaynaklanmaktadır: سويلنسه :söylense yerine سويلنسه (425. b.), صغيق :sığmaq yerine صغيق (557. b.), احوال : ahvāl yerine احوال : ahvāl (1214. b.), شاباش : şābāş yerine شاباش (253. b.), اتمر : itmez yerine اتمر (1565. b.).

B- Dil ve İfade Hususiyetleri :

Süleymāniyye, tasannu'dan uzak, oldukça sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır.

‘Avāmuñ tab‘ı çünki kıssa ister
Beyān eyle havāssa hıssa göster
(235. b.)

diyen müellifin gayesi sadece hikāye anlatmak değil, kısadan hisse yoluyla insanlara ibret dersleri vermektir. Bu sebeple devrine göre külfetsiz sayılabilecek, anlaşılabilir bir dille yazmayı tercih etmiştir. Müteakip beyitlerde bu hususiyet açıkça görülmektedir

Virdiler t̄olı āna şeşdi ayak
Esb-i ‘aklı gitdi vü kaldı yayak

Kesdi başını o demde aqđı dem
Buña gam Belkīs'a oldı dem kadem

Kaşrınuñ burcına aşdılar başı
Zāhir oldı çün bitürdiler işi

Çın sabāh oldı çü ‘asker yir yirin
Turdılar midān-ı kaşra yir yirin

Tā görüp şāhı mübārek diyeler
Her biri yolınca hil‘at geyeler

Çün güneş toğdı ziyā toldı cihān
 Āşikāre oldı olmışlar nihān

Gördiler başı aşılmış burcına
 Bildiler tokınmamış el dürcine
 (906-912. b.)

Süleymâniyye'de Eski Anadolu Türkçesinin bazı özellikleri görülmektedir. Gelecek zaman eki -ısar/-iser; emir ikinci teklik şahıs eki -gıl/-gil; bildirme birinci teklik şahıs eki -van/-ven, zarf fiil ekleri -ıcak/-icek, -uban/-üben, -madın/-medin' in kullanılması bu özelliklerden bazılarıdır.

Eserde bugün arkaik duruma gelmiş pek çok Eski Türkçe kelime vardır: Giñ, issi, beñdeş, iñen, delim, kırnağ, biti, oñat, öñdin, samra-, gümre-, düriş-, kığır- v.s.

XV. yüzyılda Necâti Bey ile başlayan şiirde atasözü söyleme geleneği, Süleymâniyye'de ayrı bir hususiyet arzedecek kadar mütenevvî ve sanatkarâne olmamakla birlikte, dikkati çekecek bir şekilde devam etmektedir. Atasözleri, pes meşeldür..., bu meşeldür ki..., fi'l-meşel gibi ifâdelerle veya doğrudan doğruya zikredilmektedir:

Bu meşeldür ki bilürler āşikār
 Kimseye olmaz bu dünyā pāyidār
 (1445. b.)

Māl-i dünyā mār durur şanma ʿasel
 Şoñ peşimān aşşı itmez fi'l-meşel
 (551. b.)

Bî-edebden didiler öğren edeb
 Bak şegālün hāline çekme taʿab
 (554. b.)

Bilür dür kadrāni çün cevheriler
 Cev üstür har olanlar dürri neyler
 (214. b.)

Süleymâniyye sade, akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Sanat endişesinden ziyade ders vermek amacı ön

planda tutulduğu için, esere, konuşma dili ve sohbet havası hakimdir. Bu da hitabî ifadeyi beraberinde getirmektedir. Müellif, belki bir tarikat şeyhi olmanın verdiği alışkanlıkla sanki okuyucu ile yüz yüze imişçesine ona hitab etmekte, çeşitli konularda öğütler vermektedir:

‘Ākıl isen̄ anla işbu kışşadan
Liki mahrūm olmayı-gör hışşadan

Tābi‘ī beyninde herkes rā‘īdür
Kavl-i Ahmed işbu söze dā‘īdür

Ra‘yesinden her kişi mes‘ul olur
Ol dem içre niçe şehler kul olur

Her kişi hālince ‘adl itmek gerek
‘Ākıla ‘ibret yiter mūr-ı zīrek
(497-500. b.)

‘Ārif oldur ki anı fikr eyleye
Girmedin çıkmasını zikr eyleye

Sonuñı şanmayup iş itse kişi
Tiz helāke irişür anuñ işi
(503-504. b.)

Şair, bazan hitabın yönünü kendi nefesine çevirmekte, teşbih, tecrid ve iltifat sanatlarının iç içe girip güzel örnekler oluşturduğu bu bölümler klişeleşmiş Gel berü iy... hitabı ile başlamaktadır:

Gel berü iy mūr-ı bī-dil olma dūn
Himmet eyle tā olasın zū-fünūn

Hāne-i kalbūni halvet eyle tiz
Da‘vet it ma‘nī Süleymān'ını hīz
(404-405. b.)

Gel berü iy hüdhüd-i ‘aql-ı zekī
Aç gönül evrākını andan okı

Perr-i himmet açup āgāz eylegil
 Gir Sebā-yı şevka pervāz eylegil
 (655-656. b.)

Gel berü iy mürğ-ı cān ol nükte-dān
 Zāhirin çün kışsanuñ kılduñ beyān

Gir ma^cārif kişverine kıl sefer
 Hoş getür andan metā^c-ı mu^cteber
 (1415-1416. b.)

Şiirde konu bütünlüğünü sağlamak gibi mühim bir mesele-
 de önemli bir rol oynayan anjanbman, Süleymāniyye'nin üs-
 lup özellikleri arasında dikkati çekecek bir hususiyet
 arz etmektedir:

^cAcebdür hāl-i dünyā kimi yirde
 Çeker zahmet kimün tahtı seyirde
 (296. b.)

Baña bu ^cizzet yiter kim dinile
 Şohbet itmişdür Süleymān mūr ile
 (604. b.)

Mana, bazan bir beyitte tamamlanmayıp ikinci beyte
 taşmaktadır:

Bunlaruñ pes kalbi tıoldı havf ile
 Didi serheng bunlara hoş rıfk ile

Zümre-i cindür bular havf itmeñüz
 Süy-ı şāha tiz yürüñ eglenmeñüz
 (1207-1208. b.)

Çün nizā^c oldu ara yirde hemān
 Her taraftan ehl-i tedbīr bī-ziyān

Cem^c oluban hüsn-i tedbīr itdiler
 Sulh için tedbīrlerin bir itdiler
 (856-857. b.)

Tasvir bölümlerinde, hem Divan edebiyatının sanatlı

üslubu kendini hissettirmekte; hem de tasvire zemin hazırlayan hayâl ve his dünyasının büyüüne kapılarak konudan ayrılma zaafına düşülmemektedir. Müteakip beyitler bu açıdan başarılı sayılabilecek özellikte olup sanatlı ifade, hikâyenin akışına zarar vermeden şiirin dokusuna yerleştirilmiştir:

Hoş oturmuş idi Belkīs ʿarşına
Şüreti ʿaks itmiş idi ferşine

Şense cā olmuş idi burc-ı hamel
Rifʿatinden degmemişdi aña el

Hoş tavāşîler getürdiler anı
İvdüğinden kılca kalmadı canı

Bir nice derden içerü girdiler
Pes harım-î ʿarşa ol dem irdiler

Bakdı ʿarşa gördi toğmış āfitāb
Bāb-ı mekrinden yazar hüsni kitāb

Çünkü gördi hüsni oldı harāb
Didi Belkīs eyleñüz bezm-i şarāb

Meclis ehli cümlesi duhter idi
Her birisi berk-i gülden ter idi

Sākī oldı cümlesinden bir güzel
Zer kadeh tutardı anda sīm el

(896-903. b.)

Uzun olmaları hasebiyle hemen hemen her mesnevîde görülebilen, ifadede bir kusurdan ziyade bir zaaf olarak değerlendirilebilecek hususlar Süleymâniyye'de de vardır. Vezin zarureti ile genetif eklerinin ve terkib i'lerinin düştüğü görülmektedir: nāzım revânın [nāzımın revânın] (218. b.), kûbbe-bālā (259. b.), şāhib-nübüvvet (287. b.), hüdhüd-naḥîf (698. b.). Bazı beyitlerde ise aynı mana,

hemen hemen aynı kelime kadrosu ile tekrar karşımıza çıkmaktadır:

Kaşdı bu ki mā-ḥazar ihzār ide
 ʿÖzr ile az nesnesin iksār ide
 (616. b.)

Sürʿat eyleñ mā-ḥazar ihzār idün
 Her birün bir vech ile iʿzār idün
 (618. b.)

Süleymâniyye'de, umumiyetle açık, anlaşılır bir dil kullanılmasına karşılık, yer yer Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle örülmüş beyitler de görülür. Dinî muhteva olması hasebiyle bilhassa tevhid, münâcat, nat v.b. gibi türlerde bu hususiyet açıkça müşahede edilmektedir.

Müellifin, Arapça ve Farsçaya telif eserler verecek kadar hakim olması, lafzen iktibas aldığı âyet ve hadislerin dışında; onu zaman zaman Türkçe beyitlerin yanı sıra, Arapça, Farsça ve Türkçe mülemma mahiyetinde beyitler yazmaya sevketmiştir:

Dört direk üzre yapılmış bir binā

قَدْرُهُ سَبْعِينَ زُرْعًا فِي الرِّهْوَى

(718. b.)

Ẓann-ı şāha virdiler bunlar ḥalel
 Pes meşeldür buña

مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ

(1351. b.)

Daḥı anda yazdı ol nūr-ı dūcā

وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى

(952. b.)

Rāh-ı Hāk'da ekseri ni^cme'r-refik
Hoş dimişler

الرَّفِيقُ نَدْوَةُ الظَّرِيقِ

(1581. b.)

Bölüm aralarında Türkçe başlıkların yanı sıra Arapça ve Farsça başlıklar da göze çarmaktadır.

Divan şiirinde fazla yaygın olmayan "ez,der,mā,bā" gibi Farsça ve Arapça önekler bir hayli fazladır: Ez-ma^c-būd-ı bātıl, ez-sāfī-zücāc; der-miyān, der-dehān; mā-^cadā, bā-emr-i İlāh v.s. İnsana gayr-i mūnis gelen ba^cd-ez-ān, zīr ü zever (zir ü zeber manasına), rābi^cincisi gibi alışılmamış kullanışlar; devrinde bile hoş karşılanmayan ve kusur sayılan naşr-ı delim, ehl-i söz v.b. gibi Arapça ve Türkçe kelimelerle yapılan izâfet terkipleri ve az u çok, ot u arpa, sağ u sol v.b. gibi Türkçe kelimelerle yapılan Farsça atıf terkipleri nadir de olsa vardır.

Zaman zaman meşhur Divan şairlerinin eserlerinde bile görülen bu cins kusurlar, eski edebiyatımızın bir nevi romanı sayabileceğimiz mesnevîlerin, hacimli ve sanat endişesinden ziyade didaktik mahiyette olmaları hasebiyle bir dereceye kadar mazur karşılanabilir.

IV - MUHTEVA HUSUSİYETLERİ

A - Süleymâniyye'nin Kaynakları :

Süleymâniyye, kanaatimize göre Farsça veya başka bir dilden tercüme olmayıp telif bir eserdir.¹² Şair, Süleyman Peygamberin hikâyesini doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'den almıştır. Hikâyenin başlaması ve safha safha gelişmesi Kur'an'daki Süleyman Peygamberle alâkalı kıssalarla uygunluk içerisindedir. Muhtevaya uygun olarak Süleyman Peygamberle alâkalı âyetler beyitler arasına yerleştirilmiştir. Hikâyenin gelişimi ile âyetler arasındaki mutabakat, müellifin, hikâyeyi Kur'an'dan aldığını göstermektedir. Şair, bu gerçeği sebep-i telif bölümünde açıkça söylemektedir:

Di bir söz k'ola aḥbār-ı ilāhī
Nice bir söylenür dilde menāhī

Şu sözi yaz ki ola naql-i tefsîr
Karışmamış ola kizb ile tağyîr

Hadîs ola ya āşār-ı şaḥābî
Çıkar ma'ni süzüp gülden gül-âbı
(188-190.b.)

¹²Yaptığımız bu çalışma sırasında Farsça yazılmış bir kaç Süleymân-nâme'nin mevcut olduğunu tesbit ettik. Bu eserler şunlardır: Yusuf bin Ali (XIV.yüzyıl), Süleymân-nâme, (Sül.Ktp., Fatih bl., nr.3932). Feyzî-i Hindî (?-1004/1595), Süleymân u Belkîs, (A.Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, s.228). Hayati-i Geylânî (?-1015/1606-1607), Belkîs u Süleymân, (Ahmed Münzevî, Fihrist-i Nüşahâ-i Hatt-ı Fârisî, c.1V, Tahran, 1933, s.2662). Zülâlî-i Hansârî (?-1015/1616), Süleymân-nâme, (A.g.k., c.1V, s.2921). Azizüddin Han Mustakim-i Ceng (?-?), Belkîs u Süleyman, (A.g.k., c.1V, s.2662.).

Tecessüs eyledim Kur'ân içinde
Hikâyet aradum Bürhân içinde
(194.b.)

Bulındı ekserî mensûr u manzûm
Yazılmış her kitâba oldu ma' lûm
Süleymân-ı Nebî'nün kıssasın yâd
İdüp itmek diledüm söze bünyâd
(196-197.b.)

Hareket noktası Kur'ân-ı Kerîm olmakla beraber müellif, Süleyman Peygamberle Sebe Melikesi Belkıs arasında geçen kıssayı, tefsir kitaplarından faydalanarak daha da genişletmiştir. Müteakip beyitte eserini, baştan sona kadar ekseri tefsir kitaplarından naklettiğini ifade etmektedir:

Yukarısından kitâbun tâ hitâm
Ekserîdür nakl-i tefsîr iy hümâm
(1496.b.)

Müellif, faydalandığı tefsirlerden iki tanesinin adını vermektedir:

Râvîler içre Mücâhid Hâzreti
Dir rivâyetde idüben hücceti
(1336.b.)

Cümlesi Keşşâf'da mervî bi-mirâ
Lîk eşher bu Âsaf bin Berhıyâ
(1315.b.)

Adı geçen müfessirlerden Mücahid (?-103/721), İbn-i Abbas (?-68/687-688) ın talebesi olup meşhur bir müfessirdir. Eseri olduğu söylenmekle birlikte mevcut olmayıp görüşleri diğer tefsirlerin içerisinde nakil halinde mevcuttur. Zemahşerî (?-587/1143) ise Kur'an-ı Kerîm'in belâ-

gat ve icaz yönünden en iyi tefsirini yapan meşhur müfessirdir. Eserinin adı El-Kessâf'tır.¹³

Süleymâniyye'de geçen tilki, çakal ve bahçıvan hikâyesi, çok az farkla Abdurrahman Câmî (?-898/1492) nin Bahârîstan isimli eserinde geçmektedir.¹⁴ Hikâyenin kahramanlarından çakalın yerini, Bahârîstan'da kurt almaktadır. Müellif, bu hikâyeyi büyük bir ihtimalle oradan almış, biraz tasarrufla değiştirerek şahsî damgasını vurmuştur.

Süleymâniyye'nin kaynakları arasında ilk bakışta Tevrat ta düşünülebilir. Çünkü Tevrat'ta geçen, Kırallık Süleyman'ın 300 karısı ve 700 cariyesi olduğuna dair bilgiler,¹⁵ aynı rakamlarla Süleymâniyye'de de zikredilmektedir (257-258.b.). Eserini, baştan sona kadar umumiyetle tefsirlerden faydalanarak yazdığını söyleyen müellifin, Süleyman Peygamberin karıları ve cariyesi ile alakalı mübalâğalı bilgileri Tevrat'tan alması uzak ihtimaldir. O bilgileri, tefsir kitaplarından almış olabilir. Çünkü aynı bilgiler, Tevrat'tan İslâmî kaynaklara geçmiş, pek çok tefsir kitabında zikredilmiştir.

B - Süleymâniyye'de Geçen Âyet ve Hadisler :

Süleymâniyye, âyet ve hadisler bakımından zengin bir eserdir. Bu zenginlik, hem müellifin büyük bir âlim ve muhtasavvıf olması, hem de eserin Kur'ân-ı Kerîm'deki bir kısım konu almasından kaynaklanmaktadır.

1 - Âyetler :

Eserde âyetler, bazan hikâyenin akışına uygun olarak beyitlerin arasına olduğu gibi alınmış, bazan beyitlerin içerisinde iktibas yoluyla zikredilmiştir. Bazan da âyet-

¹³İsmâil Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, Ank., 1985, s.265, 291.

¹⁴Abdurrahman Câmî, Bahârîstan, Çev.M. Nuri Gencosman, Ank., 1963, s.169.

¹⁵Kitab-ı Mukaddes, 1. Kırallar, XI/3, s.350.

lere telmihan işaret edilmiştir

Sebe sûresinin 12.âyeti, İbrahim sûresinin 42.âyeti, Naml sûresinin 17-21,24,27,32-42,44.âyetleri beyitlerin arasına aynen alınmıştır.¹⁶

İktibas yoluyla alınan âyetler ve geçtikleri beyitler şunlardır:

Buña şâhiddür kelâm-ı zü'l-^{ca}ta

لَيْسَ لِلإِنسَانِ إِلا مَا سَعَى

(647.b.)

İkinci mısra ,Necm sûresinin 39.âyetinden iktibas edilmiştir.Âyetin tamamında baş tarafta وَأَنْ lafzı vardır.

Meâli şöyledir:"Hakikaten insan için kendi çalıştı-ğından başkası yoktur."

Umar işbi faķirũn sen Ğanĩ'den
Ola hoş-dem şadā-yı اِرْجِى'den

(66.b.)

İkinci mısradaki اِرْجِى kelimesi Fecr sûresinin 28.âyetinden alınmıştır.Âyetin tamamı şöyledir:

اِرْجِى اِلَى رَبِّكَ رَا ضِيَةً مَرْضِيَةً

Meâli:"Dön Rabbine, sen O'ndan râzı, O senden râzı olarak."

Berātuña nişāndur قُمْ فَأَنْذِرْ

Abāñũñ ħādrini söyler فَطَهِّرْ

(83.b.)

¹⁶Âyet mealleri metin kısmının dipnotlarında verilmiştir.

Beyitteki **قُمْ فَأَنْذِرْ** ve **فَطَهِّرْ** lafızları Müddessir sûresinin 2.ve 4.âyetlerinden iktibas edilmiştir.İlk dört âyet şöyledir:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۖ قُمْ فَأَنْذِرْ ۚ وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ ۝ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝

Meâli:"Ey bürünüp sarınan (Habîbim),kalk,artık (kâfirleri azâb ile) korkut.Rabbini büyük tanı,elbiseni (bundan sonra da) temizle(mekde devam et)."

الْمُشْرَحِ çü şerhi oldu şadruñ
وَرَفَعْنَا dan bilenler bildi kadrüñ
(89.b.)

Beyitteki **الْمُشْرَحِ** İnşirâh sûresinin 1.âyetinden, **وَرَفَعْنَا** da 4.âyetinden alınmıştır.Âyetlerin tamamı şöyledir:

الْمُشْرَحِ لَكَ صَدْرَكَ

Meâli:"(Habîbim) göğsünü senin (fâiden) için (açıp da) genişletmedik mi?(Genişletdik)."

4.âyet:

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ

Meâli:"Senin nâmını da yükselttik."

يَتِيضُونَ **أَوَادِنِي** e **قَابَ قَوْسَيْنِ**
Bilâ-harfin saña çok oldu ibhâ
(154.b.)

Beytin birinci mısraında Necm sûresinin 9.âyetinden iktibas yapılmıştır.Âyet şöyledir:

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ

Meâli: "(Bu suretle o, peygamberlere) iki yay kadar, yahut daha da yakın oldu da."

Yukarıda gösterilen iktibaslardan başka 165.beyitte Tevbe Sûresi 40.âyet, 308.beyitte Naml Sûresi 35.âyet, 603.beyitte Mü'min Sûresi 32.âyet, 905.beyitte Kaf Sûresi 30.âyet, 952.beyitte Tâhâ Sûresi 47.âyet, 974.beyitte Âl-i İmran Sûresi 159.âyet, 1263.beyitte Naml Sûresi 36.âyetten iktibas vardır.

2 - Hadisler :

Âyetlerde olduğu gibi, hadisler de ya aynen veya iktibas yoluyla alınmıştır. Yer yer telmihan hadislere işaret eden beyitler de vardır.

İktibas edilerek alınan hadisler :

498.beyitten sonra müteakip hadis-i şerif iktibas edilmiştir:

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

Mânası: "Hepiniz çobansınız ve elinizin altındakilerden mesulsünüz."¹⁷

920.beyitten sonra gelen hadis şöyledir:

وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ الثَّانِي مِنَ الرَّحْمَنِ

Mânası: "Teenni (düşünerek hareket etmek) Allah'tan ve acelecilik Şeytan'dandır." Bu hadis, ^{الْأَنَّ} ^{الثَّانِي} kelimesi yerine, yine aynı manaya gelen ^{الْآنَ} kelimesi ile Tirmizî'de geçmektedir.¹⁸

937.beyitten sonra müteakip hadis-i şerif vardır:

النَّاسُ عَلَى دِينِ مَلَأُوهُمُ

¹⁷ Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Çev. Ahmed Nâim, Ank., 1976, c.111, s.40.

¹⁸ Sünen-i Tirmizî Tercümesi, Çev. O. Zeki Mollamehmedoğlu, İst, tarihsiz, c.111, s.411.

Manası: "İnsanlar meliklerinin dini üzeredirler."¹⁹

Senünçündür zamānı **بِ مَعَ اللَّهِ**
Saña uyan olur hāṣān-ı dergāh
(81.b.)

Beyitte geçen **بِ مَعَ اللَّهِ** lafzı hadis âlimleri tarafından Hz.Muhammed (a.s.)a âdiyeti şüpheli görülen müteakip rivayettendir:

بِ مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْعَى فِيهِ مَلَكٌ مُقْرَبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ

Manası: "Benim Allah ile öyle bir anım olur ki, o ana ne bir mukarreb melek ne de mürsel bir nebî nail olur."²⁰

Zira kim hilkatde bunlar egridür
خَالِفُوهُنَّ yi diñle yiridür
(982.b.)

Beyitte geçen **خَالِفُوهُنَّ** zayıf hadis kabul edilen şu rivayetten iktibasdır:

شَاوِرُوهُنَّ - يَعْنِي النِّسَاءَ - وَخَالِفُوهُنَّ

Manası: "Onlarla -yani kadınlarla- müşavere edin ve (söylediklerine) muhalefet edin."²¹

Beşer çün gerçi kim āb oldı Ādem
Ebü'l-ervāh okınurduñ sen ol dem
(85.b.)

Beyitte zayıf olarak kabul edilen müteakip hadise telmih vardır:

¹⁹El-Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ', Halep, tarihsiz, c.11, s.431.

²⁰El-Aclûnî, a.g.e., c.11, s.131.

²¹El-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Da-
ifeti ve'l-Mevdû'a, Beyrut, 1398-1399, c1, s.429.

كُنْتُ نَبِيًّا وَادْمُرْتُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ

Manası: "Âdem su ile toprak arasında bir halde iken (yani daha yaratılmamışken) ben nebî idim."²²

Saňa çün t̄ac-ı levlāk oldı esfer
Didi ʿİsā vü Mūsā Allāhü ekber
(103.b.)

Beyitte müteakip hadise telmih vardır:

لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْآفَلَكَ

Manası: "Şâyet sen olmasaydın kâinâtı asla yaratmazdım."²³

C - Süleymâniyye'deki Bazı Temsilî Hususiyetler :

Küçük yaştan itibaren Arapça'yı, Farsça'yı öğrenen, dinî ilimleri hakkıyla tahsil eden ve otuzdan fazla eser sahibi olan müellif, aynı zamanda Halvetiyye takikatı içerisinde ayrı bir şube tesis etmiş meşhur bir mutasavvıftır. Bu sebeplerdir ki tasavvufî bir neşve, müellifin bütün eserlerinde görülen ortak bir hususiyettir. Şair yer yer, o engin mana denizinden devşirdiği söz incilerini eserlerine serpiştirmiştir.

Süleymâniyye'de "Hıssa-ı Dîger zi-Evvel-i Bihter" ve "Kıssadan Hıssa Tarîkiyle Hazret-i Süleymân'un Zikr Olan Kıssasının Enfüse Tatbîktür" başlıkları altında, Kur'ân-ı Kerîmdeki Süleyman Peygamberin kıssasında geçen şahıslar, yerler

²²El-Elbânî, a.g.e., c.1, s.316, El-Aclûnî, a.g.e., c.11, s.191.

²³El-Aclûnî, a.g.e., c.11, s.431.

nesnelere ve mefhumlar temsili olarak tasavvufî açıdan yorumlanmıştır. Bu bölümler, Hz. Süleyman'ın kıssası ile alakalı âyet-i kerîmelerin tasavvufî tefsiri sayılabilir.

Gel berü iy mürğ-ı cān ol nükte-dān
Zāhirin çün kışşanuñ kılduñ beyān
(1414.b.)

Enfüse āfākı tatbik eylegil
Tākatuñ yitdükçe tahkik eylegil

Taşra bakma kışşayı nefsünde bul
Şehrüni seyr it uzak olmaya yol
(1417-1418.b.)

diyen şair, bakışlarını ve dikkatlerini mutasavvıfların büyük kâinat dedikleri insana çevirir.

İnsan ruhu Hz. Süleyman'ı, beden onun tahtını, nefes o tahtı havada gezdiren yeli temsil eder. Vücut binası hava, yel üzerine kurulmuştur; bu sebeple ebedî değildir. Bir gün gelecek Süleyman, beden tahtından inecektir. Hz. Süleyman'ın her şeye hükümler olmasını temin eden yüzüğü, müellife göre imandır. Şeytan, her an o yüzüğü çalmaya çalışmakta, insanın imanını elinden almak için her yolu denemektedir.

Bu temsiller dünyasında hüdhüd aklı, Yemen cisim ülkesini, Belkıs da nefsi remzeder. Aklın (hüdhüd) vazifesi, nefsin (Belkıs) kötü niyetlerini ve işlerini rûha (Süleyman) haber vermektir. Rûhun vazifesi ise akıl aracılığı ile nefse bir mektup göndererek onu doğru yola davet etmektir ki bu mektup tevhid mektubudur. Nefs, tevhid mektubunu aldığı halde iyilik ve güzellikle yola gelmezse, zikir darbeleri ile onu tehdit etmek gerekir. Bu tehditler karşısında o, güzel ve hoş görünmek için hediyeler gönderecektir. Rûh, onları almayı reddetmelidir. Nefsin arşında (Belkısın tahtı) zikirle değişiklikler yapılmalıdır. O zaman nefis, Rabbinin gerçekten anlar ve müslüman olduğunu ilan eder. Doğru yolu bulmuş nefis ile rûhun izdivacından mana çocukları doğacaktır.

Ç - Diğer Muhteva Hususiyetleri :

Tamamı 1595 beyit olan Süleymâniyye, birinci mısraı Arapça, ikinci mısraı Farsça mülemma bir beyitle başlar. Zikrin fazileti ve mahiyeti, her işe Allah'ın adıyla başlanması gerektiğini, onun adı anılmadan yapılan işlerin yanlış olacağını belirten beyitlerden sonra Esmâü'l-Hüs-nâ'dan bazıları özellikleri ile beraber sayılarak tevhid bölümüne geçilir. On beş beyit kadar devam eden tevhid bölümünü altı beyitlik münâcaat takip eder.

Der-Tevhîd-i Ef'âl başlığı altında zengin-fakir, aç-tok, âlim-câhil, müslüman-hristiyan, melek-seytan v.b.gibi kâinattaki tezatları çeşitli yönlerden ele alıp zıtlıklardan, daha doğrusu ikilikten kurtuluşun ancak Allah'a sığınmakla mümkün olabileceğini ifade eden on beş beyitlik bir bölümü müteakiben yirmi beş beyitlik münâcat vardır.

Daha sonra elli beş beyitlik nat gelir. Bu natla iç içe onar beyitlik tertîb-i enbiyâ ve beyân-ı öZR mahiyetinde iki bölüm yer alır. Beyân-ı öZR bölümünde şairle ilgili ilk bilgilerle karşılaşmaktayız. Şair, âlim, sâlih, zaman zaman halkı irşad için vaz eden ve talebe yetiştiren bir kişidir:

Ne 'ilmüm var ne zühdüm var ne takva
Cihân pür-nûr ve-lîkin çeşmüm a^cmâ

Sözüm takvâ işüm fetvâya uymaz
Taşum şâlih derûnum kimse döymez

Eger var ise zâhir vâz u tadrîs
Kamusın eylemişem dâm u telbîs

Adum ümmet velî sünnet de gâfil
Şanurlar 'âlimem ma^cnîde câhil

(113-116.b.)

Birinci natı, otuz bir beyitlik kaside şeklinde i-

kinici bir nat ve ikişer beyitlik dört halifenin medhiyyesi takib eder.Müteakiben sebep-i telif bölümüne geçilir.

Şair,sebeb-i telif bölümünde eserin yazılış sebeplerini şöyle açıklamaktadır: Bir seher gaflet içerisinde u-
yurken can kulağına bir nidâ gelir.O lâhutî sesin coşkunu-
luğu ile insanın,dünyada bir misafir bulunduğunu,bununla
birlikte bazı insanların iyi ve güzel amellerle âhîret i-
çin hazırlık yaptığı halde,bazılarının yeme,içme ve eğlen-
me sevdasında olduğunu düşünür.Kendi hayatına bakar,tane-
siz saman çöpü gibi görür.Bu hayâli,müteakip beyitte Di-
van şiirinin estetiği içerisinde harman mazmunu ile dile
getirir.Hevâ kelimesindeki tevriye de ifadeyi zenginleş-
tirmektedir:

Vücûdum yoqladum bir bî-nevāyam
 °Amel yoğ habbesüz kâh-ı hevāyam
 (179.b.)

Şair,günahının çok,yükünün ağır olduğunu teessüfle düşünürken,ölüm gelmeden önce Kur'ân'daki kıssalardan bi-
rini konu alan bir eser yazması ilham edilir.Bunun üzeri-
ne şâir,Kur'ân-ı Kerîm'de hikâye aramaya başlar.Süleyman
Peygamberin kıssasını yazmak ister,fakat âcizliğini düşü-
nerek böyle bir hikâyeyi yazamayacağı zannına kapılır.Üs-
tadı ve büyük kardeşi Muharrem'in yanına gider.Onun tav-
siyesi ile Süleyman Peygamberin kıssasını yazmaya karar
verir.Sözden anlayan kişilerin,eserinin ayıplarını gizle-
melerini,maksadının dua ile hatırlanmak olduğunu söyler.

Bilahere eserin asıl mevzuu olan Süleyman Peygambe-
rin kıssasına geçilir.Şair,burada Süleyman Peygamberin
kıssasını kaleme almasını şöyle açıklar:

Süleymân- Nebî'nün kıssasın yād
 İdüp meclis diyārın eyle ābād
 °Avāmuñ ṭab°ı çünki kıssa ister
 Beyān eyle havāssa hıssa göster
 (234-235.b.)

Şair, Süleyman Peygamberin hayatını naklederken bazı mucizevî hallerin okuyucuya mübalağalı gelebileceğini düşünerek:

Sakın şanma bu sözi lâf-ı şâ'ir
Kelâmında buyurdı Rabb-i Kâdir
(285.b.)

der ve akabinde bir âyetle naklettiği mucizeleri destekler. Yukarıdaki beyit, onun şair ve şiir hakkındaki düşüncelerinin bazı ipuçlarını ele vermektedir. Aldanma ki şâ'ir sözi elbette yalandur diyen çağdaşı Fuzûlî gibi, Şemseddin Sivâsî de şiiri Lâf-ı şâir diye niteleyerek onun, boş söz ve yalanlarla dolu olabileceğini ima ettirir. Bu aynı zamanda onun, yalnız sanat endişesi taşıyan şiirden ziyade, nasihat ve öğüt yanı ağır basan didaktik şiire yönelişinin sebeplerinden biri sayılabilir.

Eserde, mevzu ile doğrudan doğruya alâkalı olmayan tâlî hikâyeler ve Kıssadan Hıssa, İbret başlıkları altında nasihatı muhtevî bölümler yer almaktadır. Bu, eserin, ders vermek gayesi ile kaleme alındığını gösterir.

Ana hikâye içerisinde Duâ-yı Pâdisah-ı İslam başlığı altında devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman hakkında dua ve medhiye mahiyetinde on yedi beyitlik bölüm bulunmaktadır. Eserin sonunda Kanunî için, mesnevî şeklinde ikinci bir medhiye vardır. Şair, zamanın Süleyman'ı olarak nitelendiği Kanunî'nin ismindeki harflerin lafızları ile bazı kelimeler arasında ilişki kurar. İsmi dolayısıyla Süleyman Peygamberi de tedâi ettiren bu bölüm şöyledir:

Evvelâ nâm-ı şerîfnde hışâl
Şöyledür ki cümle yazmağdur muhâl

İsminüñ şeş harfi şeş emre delîl
Hükmine baş egmeyen olsun zelîl

Sin selâmet emrine oldu nişân
Lâm livâü'n-naşra şahid bî-gümân

Çün delâlet eyleyüpdür yümne yâ
Mâ-^cadâyı nefy içündür lafz-ı mâ

Nuşrat-ı Hâk'dan nişândur lafz-ı nün
Nola ğâlib olsa hizb-i mü'minün
(1510-1511.b.)

Kasidede Kanunî'nin ömrünü gaza ile geçirdiği, yeryüzünde Hakk'ın gölgesi olduğu, halka son derece adaletli davrandığı, zengin olsun, fakir olsun herkesin ona dua ettiği belirtilir. Müteakiben devrin siyasî hadiselerinden izler taşıyan beyitlerle devam eder:

Nice şâh iyvân-ı hâkin itdi būs
Cizye-dâr oldu Fireng ü Engürūs

Çün müyesser serdür a^cdâ-yı zebün
Hem müsahhardur ol Tahmās-ı dūn

Geh şehüm dir ğâhi şıkk olur ile
Bir harāmîdür kaçır girmez ele

Saklamakda kelle-i bî-devleti
Şulhdan özge añlamadı ni^cmeti

Râfizî olmuş iken dīv ü merîd
Zîr-i teshîrinde oldılar mürîd

(1519-1523.b.)

Bilâhere otuz iki beyitlik dua bölümü, yine Kanunî için kaside şeklinde sekiz beyitlik üçüncü bir medhiyye yer alır.

Eser on sekiz beyitlik Hâtimetü'l-Kitâb'la son bulur. Şair, bu bölümde eserini Zile'de hicrî 964'de cemaziye'l-evvel ayının son cumasında (25 cemaziye'l-evvel 964/26 Mart 1556) tamamladığını, adını Süleymâniyye koyduğunu bildirir. Eser Hz. Muhammed (a.s.)'ın rûhuna selam yollayan aşağıdaki beyitle son bulur:

Muştafâ'nun rûhına bizden selâm
Yiller esdügince gezdükçe ğamâm
(1595.b.)

D- Konunun Özeti

Süleyman Peygamber, insanlara, cinlere, devlere, vahşi hayvanlara, kuşlara hükmü geçen bir padişah, aynı zamanda bir peygamberdir. Cinlerin dokuduğu büyük bir kumaş üzerine tahtını yerleştirir, maiyyeti ile birlikte biner, rüzgar da onları istediği yere götürürdü.

Bir gün tahtı ile gökyüzünde gezerken bir çiftçi, hasretle bakıp, "Dünya şaşılacak tuhaf işlerle dolu; kimi yerde zahmet çekerken kimisi tahtı ile gökyüzünde geziyor" der. Yel, çiftçinin bu sözünü Süleyman Peygamberin kulağına getirir. Süleyman Peygamber tahtıyla çiftçinin yanına inerek niçin mülküne imrendiğini sorar. Çiftçi, çok meşakkat çektiğini, bu sebeple mülküne imrendiğini söyler. Süleyman Peygamber Hüda katında bir tesbihin bu tahttan daha makbul olduğunu söyleyerek çiftçiyi teskin eder.

Yemen'e sefere çıkan Süleyman Peygamber, yolda Medine'ye uğrar. Halkı bir yere toplayarak onlara Hz. Muhammed'i müjdeleyip vasıflarını saydıktan sonra, bu şehrin ona hicret yeri olacağını söyler. Tekrar yola koyulan Süleyman Peygamber daha sonra Mekke'ye uğrar. Haccını ifâ ettikten sonra şehrin ileri gelenlerini toplayıp, âhir zamanda gelecek peygamberin bu şehirden çıkacağını, getireceği dinin şarka ve garba yayılacağını, kendisinden bin yıl sonra dünyaya teşrif edeceğini bildirir.

Mekke'den ayrılan Süleyman Peygamber, maiyyeti ile beraber karınca vadisine uğrar. Karıncaların Tahiyeye isimli bir beyleri vardır. Süleyman Peygamberin tahtı ile havadan geldiğini gören karınca beyi, diğer karıncalara Süleyman Peygamberin ve askerlerinin bilmeden onları çiğneyebileceğini, bu sebeple yuvalarına girmelerini söyler. Rüzgar, bu sözü Süleyman Peygamberin kulağına getirir. O da tebessüm eder ve bu nimetten dolayı Allah'a şükreder. Süleyman Peygam-

ber, karınca beyini davet edip bir peygamber olduğu için kimseye zulmetmesinin mümkün olmadığını, hal böyle iken karıncaları niçin sakındırdığını sorar. Karınca beyi, askerlerin zînetini görüp de kalpleri onlara meyletmesin; böylece Hakk'ın zikrinden uzaklaşmasınlar diye onları sakındırdığını ifade eder.

Süleyman Peygamber karınca beyinden kendisine nasihat etmesini ister. Karınca beyi şöyle nasihatte bulunur: "Ey Süleyman! Hak sana yelleri müsahhar kıldı. Tahtını nereye istersen götürür: Bu dünyanın yel olduğuna işarettir. Peşinden koşanın elinde yel kalır." Süleyman Peygamberin daha fazla nasihat istemesi üzerine, karınca beyi devamla : "Hak sana bir hâtem verdi, onunla âlemi zabt edersin. Bu da dünyanın iki pare taşta değmeyeceğine işarettir." der.

Süleyman Peygamber karınca beyine, "Senin mi askerinin çok, benim mi?" diye sorar. Karınca beyi, kendi askerinin daha fazla olduğunu söyler. Süleyman Peygamberin gözleriyle görmek istemesi üzerine, karınca beyi emreder, karıncalardan bir cinsi çıkar, dağlar ve taşlar karıncalarla dolar. Karınca beyi, daha bunun gibi yetmiş ayrı cins askeri olduğunu ilâve eder. Bilahere, Süleyman Peygambere çekirge bunu hediye eder. Bütün asker ondan yeyip doyduğu halde yine de yarısından fazlası artar.

Süleyman Peygamber, maiyyeti ile karınca vadisinden ayrılıp Sana'ya yönelir. Yolda namaz kılmak için konaklar ve abdest almak için su ister. Orduda su bulma görevi Hüdühüde verilmiştir. O, yerin altındaki suyun miktarını ve derinliğini bilir, devlere haber verir, onlar da toprağı kazarak suyu çıkarırlardı. Su bulması için Hüdühü çağırın Süleyman Peygamber, yerinde olmadığını öğrenince kızar, eğer geçerli bir mazeretle gelmezse, onu cezalandıracağını söyler. Hüdühü bulmak üzere tavşancıl görevlendirilir.

Hüdühü ise ordudan ayrılıp bir müddet uçtuktan sonra

Belkıs'ın Müdhüdüne tesadüf etmiş, onunla birlikte Belkıs'ın başkenti, sarayı ve tahtı hakkında bilgi topladıktan sonra geri dönerken tavşancıl onu görmüş, Süleyman Peygamber'in emrini bildirmişti.

Hüdhüd, tavşancıyla birlikte geri döner. Onları gören diğer kuşlar, türlü cezalarla Müdhüdü korkuturlar. Huzura giren Müdhüde Süleyman Peygamber, nerede olduğunu, niçin hizmette bulunmadığını sorarak, eğer geçerli bir mazereti yoksa kendisini cezalandıracağını bildirir. Hüdhüd, senin bilmediğin bir habere vakıf oldum deyip Seba Melikesi Belkıs'ı, başkentini, sarayını, tahtını ve daha başka pek çok hususiyetlerini anlatır.

Hüdhüdün anlattıklarına göre, Belkıs'ın babası Yemen hükümdârı Şerhıl'dır. Şerhıl, Reyhane isimli gayet güzel bir peri kızı ile evlenmiş, bu evlilikten de Belkıs doğmuştur. Şerhıl'ın ölümü üzerine oğlu olmadığı için Belkıs şah olur. Fakat bir kısım halk, kadındır diye başka bir kişiyi şah seçerler. Tahta geçen şahıs, bir müddet sonra halka zulmetmeye başlar. Herkes bu durumdan şikayetçidir. Vaziyeti Belkıs'a arzederler. Belkıs, kendisi ile evlenmek isteyen şahın bu arzusunu kabul edip zifaf gecesi hile ile onu öldürür ve tek başına tahta geçer. Belkıs, hak dinden uzak olup güneşe tapmaktadır. Halk da ona uyarak güneşe tapmaya başlar.

Süleyman Peygamber, Belkıs'ın macerasını anlatan Müdhüdü, bir mektupla ona elçi gönderir. Mektubu verdikten sonra bekleyip ne yapacaklarını öğrenmesini de ister. Hüdhüd, Yemen'e gidip sarayın penceresinden girerek içeriye gözatar, Belkıs yatağında uyumaktadır. Mektubu Belkıs'ın göğsüne bırakıp bir yere gizlenerek, beklemeğe koyulur. Bir müddet sonra Belkıs uyanıp mektubu okur. Hemen beylerini toplayıp istişare eder. Süleyman Peygamber'in bir mektup gönderdiğini, müslüman olmalarını istediğini, aksi halde savaş açmak arzusunda olduğunu söyledikten sonra, beylerinin fikrini sorar. Onlar da , Padişah sensin, ne emredersen uyarız derler.

Belkıs, Süleyman Peygamber'in padişah mı, nebî mi olduğunu denemek ister. Münzir namında akıllı, bilgili, son derece güzel konuşan bir adamı vardır. Onun başkanlığında bir heyetle Süleyman Peygambere, içerisinde o güne kadar kimsenin delemmediği bir inci ve deliği çok eğri-büğü olduğu için iplik takılması mümkün olmayan bir boncuğun bulunduğu bir kutu, dört altın kerpiç, nadide mücevherler ve miskler, kız elbisesi giymiş oğlanlar ve oğlan elbisesi giymiş kızlar ve daha pek çok kıymetli hediyeler gönderir. Ayrıca bir mektup yazarak hokkanın içindekileri bilmesini, inciyi delmesini, boncuğa iplik takmasını, kızları ve oğlanları birbirinden ayırdetmesini ister. Şayet bunları yapabilirse nebî olduğuna inanacaktır.

Bütün bunları, bir yere saklanarak öğrenen Hüdhüd, derhal Süleyman Peygambere giderek durumu bildirir. Belkıs'ın elçilerinin çeşitli hediyelerle geleceğini öğrenen Süleyman Peygamber, devlere döşemesi altın ve gümüş kerpiçten çardakları cevherlerle bezenmiş, ortası geniş bir meydana açılan, etrafı surlarla çevrili büyük bir hisar yapmalarını, meydana açılan yola cevherler dökmelerini, yolun iki kenarına görülmemiş vahşi hayvanlar getirip bağlamalarını emreder. Emri eksiksiz yerine getirilir. Yine Süleyman Peygamberin emriyle rüzgar, havayı misk ü anber kokularıyla doldurur.

Meydanın ortasına kurulan tahta Hz. Süleyman, etrafındaki kürsülere diğer nebîler ve âlimler otururlar. Onların arkasında sırasıyla insanlar, cinler, devler ve vahşi hayvanlar saf saf dizilirler. Her biri kendi dilince Allah'ı zikretmeğe koyulur. Ortalık müdhiş bir sada ile inlemektedir.

Bu hazırlıklardan sonra elçiler içeri alınır. Daha ilk adımda garip ve harikulâde işlerle karşılaşırırlar. Yollar cevherlerle dolu olduğu halde, ne insan ne cin kimse el sürmemektedir. Bunu gören Münzir, hediye olarak getirdikleri

cevherleri, yoldan topladıklarını zannederler düşüncesiyle atar. Süleyman Peygambere yaklaşırken havayı öylesine güzel bir koku kaplar ki, kendi misklerinin kokusu tamamen uçuş gider. Bunun üzerine miskleri de atarlar. Döşemelerin altın ve gümüş kerpiçten olduğunu farkedene Münzir, hediye olarak getirdikleri dört altın kerpiçin sığacağı kadar boş yer bırakıldığını görür. Süleyman Peygamberin, hediye olarak dört altın kerpiç getirdiklerini bildiğini, bu sebeple döşemede dert kerpiç yerini boş bıraktıklarını sezer ve hırsızlıkla suçlanmamak için altın kerpiçleri de atar. Yolun iki tarafındaki vahşi hayvanlar, saf saf dizilmiş devler ve cinler elçileri korkutur. Rehber, korkmamalarını, emniyette olduklarını hatırlatır.

Bilahare huzura giren elçileri Süleyman Peygamber güller yüzle karşılar. Münzir, Belkıs'ın mektubunu sunar. Süleyman Peygamber mektubu okur, müteakiben hokkayı sorar. Münzir hokkayı ona uzatır. Hz. Süleyman hokkanın içindekileri Cebrail'in bildirmesi ile öğrenir ve bir delinmemiş inci, bir eğri delikli boncuk bulunduğunu elçilere söyler. Daha sonra adamlarına dönerek incinin delinmesini emreder. İnsanlardan, devlerden ve cinlerden kimse bu işi yapamaz. Yalnız bir yer kurdu, ağzına bir kıl alıp inciden bir noktayı yiyerek deler. Süleyman Peygamberin duası ile Allah, onun rızkını ağaçtan verir. Ağaç kurdu denilen hayvan budur. Eğri boncuğa ise ak kurt, ağzına bir iplik alarak boncuğun eğri deliğinden geçmek suretiyle ipliği takar. Hz. Süleyman'ın duası üzerine onun rızkı da meyvelerden verilir. Meyve kurdu denilen hayvan budur.

Temyiz etmesi için oğlan suretinde kızlar, kız suretinde oğlanlar gösterildiği zaman Süleyman Peygamber, onlara bir leğende ellerini, yüzlerini yıkamalarını emreder. O devirde kızların ibrikten suyu alıp bir elinden diğerine dökükten sonra yüzlerini yıkamaları; oğlanların ise ibrikten suyu aldıkları elleriyle yüzlerini yıkamaları âdet imiş. Süleyman Peygamber bu âdetten istidlâl etmek suretiyle oğlanları ve kızları ayırdedip elçilere bildirir.

Münzir, geri kalan hediyeleri takdim ettiği zaman Süleyman Peygamber hepsini reddederek kabul etmez. Münzir'e dönerek Allah'ın kendisine sayısız nimetler verdiğini, Belkıs'ın İslâmiyeti kabul etmesini, yoksa ordusuyla Seba'ya gelerek şehrini viran, ehlini esir edeceğini Belkıs'a bildirmesini ister.

Münzir, ülkesine dönerek gördüklerini ve Süleyman Peygamberin dediklerini Belkıs'a anlatır. Belkıs, Süleyman (a.s) 'ın bir peygamber olduğuna kanaat getirerek bir mektup yazar ve maiyyetiyle onu ziyarete geleceğini bildirir. Hazırlıkları tamamlayıp yola çıkarlar.

Süleyman Peygamber, bir gün kürsi üzerinde otururken ufukta bir toz bulutu görür. Kalabalık bir gurubun geldiğini ve onların Belkıs ve maiyyeti olduğunu anlar. Çevresindekilere Yemen'den Belkıs'ın arşını kimin getirebileceğini sorar. İfrit adında bir cin, kürsiden inip saraya gitmeden arşı getirebileceğini söyler. Süleyman Peygamber daha kısa bir sürede bu işin yapılmasını istediğinde, Vezir Âsaf bin Berhıyâ, ism-i azam duasıyla bir göz yumup açma müddetinde arşı getiriverir. Süleyman Peygamber bu harikulâde hadiseyi, Allah'ın kendisine verdiği bir nimet olarak kabul edip şükreder.

Cinler, Süleyman Peygamberin Belkıs'la evlenmesinden endişe ederler. Çünkü Belkıs'ın annesi peridir. Onun, cinlerin sırrını ifşâ edeceğini, ondan olacak çocukların da cinleri sonsuza kadar emirleri altında tutup çalıştıracaklarını düşünürler. Bu sebeple yalanlar uydurarak Süleyman Peygambere, Belkıs'ın aklının eksik, bacaklarının kıllı ve ayaklarının eşek ayağı gibi olduğunu söylerler.

Süleyman Peygamber, huzuruna giren Belkıs'a daha önce bazı kısımları değiştirilmiş tahtını göstererek, "Bu senin arşın mı?" diye sorar. Belkıs biraz tereddüden sonra kendi arşını tanıır. Arşının Yemen'den ancak bir mucize ile gele-

bileceğini bildiği için, "Sen hak nebîsin inandım!" diyerek Hz. Süleyman'ın peygamberliğini tasdik eder.

Daha sonra Süleyman Peygamber Belkıs'a kendisi için inşa edilen altı su üzeri sırça döşemeli saraya girmesini söyler. Sarayın tabanını su zanneden Belkıs, eteğini hafifçe sıyrır. Cinlerin söylentileri hilâfına ayakları son derece güzeldir. Yalnız bacaklarında biraz kıl vardır. Süleyman Peygamberin, "Tabanı sırçadır, su zannetme!" diye ikaz etmesi üzerine Belkıs yürüyüp onun yanına oturur.

Belkıs, Süleyman Peygambere birkaç soru sorar. "Yerden çıkmamış, gökten inmemiş su nedir?" diye ilk sualini tevcih eder. Süleyman (a.s), "ter suyudur" diye cevaplar. Belkıs ikinci olarak, "Rabbinin rengi nedir?" diye sorar. Bu sözü işiten Süleyman Peygamber kendini kürsüden yere atıp secdeye kapanır. Uzun müddet bu halde kalır. Halk dağılır. Cebrael (a.s) gelerek Süleyman Peygambere halkı toplamasını, Belkıs'a suallerini tekrarlatmasını, Allah'ın böyle emrettiğini bildirir. Süleyman Peygamberin emri üzerine insanlar, cinler hepsi hazır olur. Belkıs'dan sorularını tekrarlamasını ister. O da yerden çıkmamış, gökten inmemiş sudan sorduğunu, sualine doğru cevap aldığını, başka bir şey söylemediğini söyler. Süleyman Peygamber, Belkıs'ın suallerinin neler olduğunu halka sorar. Onlar da ilk sorudan başkasını hatırlamazlar. Allah, Belkıs'ın ikinci sorusunu herkese unutturmuştur. Bu yüzden cevaba gerek kalmaz. Bunun üzerine Belkıs islâmiyeti kabul eder.

Süleyman Peygamber Belkıs'la evlenir. Bacağındaki kılalar, cinlerin yaptıkları nevre ile giderilir. Uzun müddet birlikte yaşadıktan sonra Süleyman Peygamber, Belkıs'ı mülküne gönderir. Ayda bir kere tahtına binip Sebâ'ya gider ve orada Belkıs'la üç gün kalır. Bu evlilikten bir oğulları olur. Başka bir rivâyete göre Süleyman Peygamber, Belkıs'ı nikahına almamış, onu Tubba' kavminden Hemedan Şahı ile evlendirmiştir.

On üç yaşında tahta geçen ve kırk yıl saltanat süren Süleyman Peygamber, Beyt-i Makdis'te ibadet ederken bir melek yanına yaklaşp bir buçuk saatlik ömrü kaldığını bildirir. Süleyman Peygamber Allah'a yalvarıp ölümünü cinlerden gizlemesi için dua eder. Zira cinler, biz her zaman gaybı biliriz diye iddia ederlerdi. Bu vesile ile insanlar, cinlerin gaybı bilmediğini öğrenmiş olacaklardı.

Süleyman Peygamber mihraba girer; üzerine penceresiz, kapısız, sırçadan bir çadır yapılması cinlere emreder. Asasına dayanıp kıyama durur ve o halde vefat eder. Devler ve cinler hadisenin farkına varmadan çalışmaya devam ederler. Her gün yoklamalarına rağmen onu namaz kılıyor zannederler. Bir kurt asayı azar azar yemeğe başlamıştır. Bir yılda asanın bir tarafından diğer tarafına geçer. Asanın yenik yerden kırılması üzerine Süleyman Peygamber'in na'sı yere yıkılır. Bunu farkedene bir şeytan, hemen diğer cinlere haber verir. Hepsi sevinerek kaçarlar. Çoğu Kaf dağına gider.

Halk, Süleyman Peygamberin vefatına çok üzülür. Na'sını çadırdan çıkarıp defnederler.

V - NÜSHA TAVSİFLERİ VE METNİN KURULUŞU

A - Nüsha Tavsifleri :1- Ankara nüshası (A.)

Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp., nr. 581/1.

Müellifi : Şemseddin İbn-i Ebi'l-Berekât.

Telif tarihi: 25 Cemâziye'l-evvel, 964/26 Mart, 1556.

Müstensih : Derviş Yakub.

İstinsah tarihi: 11 veya 18 Muharrem 1055 / 9 veya
16 Mart 1645.

Yk. 47, ölç. 215x150, 155x103 mm., st. 15, yz. nesih, serlevha müzehheb, başlıklar, âyetler ve cedveller kırmızı, kt. âbâdî, c. kahverengi meşin, şemseli, zencirekli, mıklapli.

Başı:

ایامزجل عن ذکری تعالی
کرا شاید کہ کوید ذکری مولی

Sonu: Muştafâ'nun rûhına bizden selâm
Yiller esdükce gezdükce gamâm

1^b de "Vakf-ı Dergâh-ı Hazret-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî " ve " Vakf-ı Dergâh-ı Hazret-i Pîr Yâdigâr-ı Muhammed Aleyhi's-selâm" yazılı iki kayıd, 2^a 'da " Vakf-ı Dergâh-ı Pîr " yazılı bir kayıd bulunmaktadır.

2- Manisa nüshası (M.) :

Manisa İl Halk Ktp., nr. 3650/2

Müellifi : Hamdî

Telif tarihi : 25 Cemâziye'l-evvel, 964/ 26 Mart, 1556

Müstensih : ?

İstinsah tarihi : 1163/1749-50.

Yk. 42, ölç. 241X126, 137X70 mm., st. 19, yz. nesih, serlevhâ müzehheb, başlıklar, ayetler, hadisler ve cedvel-ler kırmızı, kt. az âharlı, krem renginde, c. kahverengi deri, şemseli, mıklaplı.

Başı :

أَيَّامَنْ جَلَّ عَنْ ذِكْرِى تَعَالَى
كِرَا شَائِدْ كِه كُوَيْدُ ذِكْرِى مَوْلَى

Sonu : Muşafâ'nuñ rûhına olsun selâm
Yıllar esdügince gezdükce gamâm

3 - Süleymaniye nüshası (S.) :

İstanbul Sül. Ktp., Pertev Paşa bl., nr. 483.

Müellifi : Hamdî

Telif tarihi : 25 Cemâziye'l-evvel, 964/26 Mart, 1555

Müstensih : Ahmed bin Halil El-hâc Ahmed

İstinsah tarihi: 25 Cemaziyelevvel 1203/ 22 Şubat 1789.

Yk. 60, ölç. 210x135, 112x85 mm., st. 13, yz. harekeli nesih, serlevhâ ve cedveller müzehheb, başlıklar, âyetler ve hadisler kırmızı, kt. az âharlı, krem renginde, c. kahverengi deri, altın yaldızlı, salbek şemseli, zencirekli, mıklaplı.

Başı:

أَيَّامَنْ جَلَّ عَنْ ذِكْرِى تَعَالَى
كِرَا شَائِدْ كِه كُوَيْدُ ذِكْرِى مَوْلَى

Sonu : Muştafā'nuñ rūhına olsun selām
Yiller esdügince gezdükce gamām

Baş tarafında Mehmed bin Necib ifâdeli mühür var. 1^{b'} de " Vakf-ı Kütüphâne-i Hân-gâh-ı Selimiyye " yazılı bir mühür var.

Süleymâniyye'nin diğere nüshaları şu kütüphanelerde bulunmaktadı: Marburg Devlet ktp., nr. 1878;¹ Paris Millî Ktp., Schefer Koleksiyonu, nr. 1144;² Berlin Prusya Devlet Ktp., nr. or. 8° 1817.³

Araştırmalarımız esnasında, Süleymâniyye'nin müellif hattı nüshasını tesbit edemedik. Metni kurarken, yukarıda nüsha tavsiflerini verdiğimiz A., M., S., nüshalarından A.' nüshasını esas alıp her üç nüshayı karşılaştırmak suretiyle orjinal esere en yakın metni tesbit etmeye çalıştık. Metni kurmak için A. nüshasını esas nüsha olarak tercih edişimizin sebepleri şunlardır:

a) A. nüshası, Süleymâniyye'nin müellifi Şemseddin Sivâ-sî'nin torunu Derviş Yakub tarafından istinsah edilmiştir. Müellifin torunu olması hasebiyle, Derviş Yakub'un, müellif hattı nüshayı görmesi, hatta kendi nüshasını o nüshadan istinsah etmesi ihtimal dahilindedir.

b) A. nüshası 1055/1645, . M. nüshası 1163/1749-1750, S. nüshası 1203/1788-1789 tarihinde istinsah edilmiştir. A. nüshası, en eski tarihli nüsha olduğu için müellifin devrine en yakın nüshadır.

c) A. nüshası, ikinci olarak gözden geçirilmiştir. 1337. beyitte birinci mısra " Ol du^cā kim anı Āsaf ibni Berhıyā" şeklinde yazılmış fakat vezin bakımından fazla olan anı kelimesinin üzeri çizilmiştir. Bu metnin ikinci olarak gözden geçirildiğinin delilidir.

¹Mandferd Götz, Orientalische Handschriften In Deutschland, Türkische Handschriften, Wiesbaden, 1968, c.II, s.378.

²Franz Babinger, Die Gezchichtsschreiber Der Osmanen Und Ihre Werke, Leipzig, 1927, s. 106.

³Franz Babinger, a.g.e., s. 106.

ç) En çok dikkat edilmesi gereken Kur'an-ı Kerîm âyetlerinde bile M. ve S. nüshalarında yanlışlıklar vardır.

240. beyitten sonra yer alan, Neml suresinin 17. ayetinde وَالظَّيْرِ kelimesi sehven unutulmuştur. 940. beyitten sonra gelen, Neml suresinin 24. ayeti yine M. ve S. nüshalarında takdim tehirli yazılmıştır.

d) M. ve S. nüshalarında, beyitlerde kelime ekseklikleri: (298. b., 722. b.), vezin kusurları (284. b., 1270. b.) fazladır. Bu türden yanlışlar A. nüshasında nadiren görülmektedir.

B - Metni Tesbit Ederken Tutulan Yol :

1- Metni kurarken sadece nüsha karşılaştırması ile yetinilmeyip metin tamiri yapılmıştır.

Esas nüshada görülen mana ve vezin kusurları giderilip tamir edilmiştir.

2- Arap harfli eski alfabede bulunup da bugünkü alfabede mevcut olmayan harfler için şu işaretler kullanılmıştır:

أ	:	o
ز	:	s
ح	:	h
ج	:	h
د	:	z
س	:	s
ذ	:	d, z
ط	:	t
ظ	:	z
ع	:	c
غ	:	g
ك	:	k
ن	:	n

3- Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun vokaller, " ā, ī, î, ū " şeklinde gösterilmiştir.

4- Metinde geçen Arapça ve Farsça ibareler asli harfleri ile yazılmıştır.

5- Farsça terkiplerde izafet i'si önceki kelimeye çizgi (-) ile bağlanmıştır. Arapça terkiplerde ise harfi tarif apostrof ile gösterilmiş, terkihi meydana getiren kelimeler arasına da çizgi (-) konmuştur.

6- Birleşik isim ve sıfatların arasına çizgi konulmuştur.

7- Arapça ve Farsça kelimelerde, eklerle kelimeler yine çizgi (-) ile ayrılmıştır.

8- Arapça ve Farsça kelimelerde, Türkçeleştigiine kanaat getirdiklerimizin dışında asıllarındaki telaffuz esas alınmıştır.

9- Türkçe kelimelerde telaffuz, günümüz telaffuzuna uydurulmamış, eserin devrine göre tesbit edilmeğe çalışılmıştır. Eklerde konsonant benzeşmesi ve vokallerin, yuvarlaklaştırılması tatbik edilmemiştir.

10- Esas aldığımız A. nüshasında Farsça zîrâ kelimesinin imlasında vezin zarureti ile ikilik görülmektedir. Bu kelime, metni kurarken vezne göre tesbit edilmiştir. (zîrâ, zirâ, zîra).

11- Yine A. nüshasında, imlasında ikilik görülen Türkçe kelimelerden köprü, köpri; korğu, korhu; oku-, okı; dilki, dilkü v.s. kelimeler A. nüshasının imlasına göre tesbit edilmiştir.

12- Değişik manalarda kullanılan heva, hava kelimesi hava manasında kullanılmışsa havâ; aşk, arzu, heves, mezarında tevriyeli kullanılmışsa hevâ şeklinde metne alınmıştır.

13- Vezin zarureti sebebiyle ki ile yapılan birleşmelerde ve başka kelime birleşmelerinde düşen vokal a-postrof la gösterilmiştir. k'oldı, k'itmiş, hayatına'rmez v.b.

14- Nüsha farkları gösterilirken kelimeler arasına noktalı virgül (;), mısralar arasında (//) işareti kullanılmıştır.

15- Nüsha farklarında bir mısra, diğer nüshalarda tamamen farklı ise, asıl metnin mısraının ilk ve son kelimesi arasındaki kısım noktalarla gösterilmiştir.

16- Metinde müstensih hatası olarak atlanmış hece ve heceler, vezin ve anlam tamamlamak için parantez içinde metne dahil edilmiştir.

M E T I N

HĀZA KİTĀBU SÜLEYMĀNĪYYE

1 أيا من جلال عن ذكرى تعالى
1 كرا شاید که کوید ذکرى مؤال¹

A1^b

Velî zikr eylemek çün oldı vâcib
Kuşûr-ı ‘abd aña olmadı hâcib

Añalum evvelâ nâm-ı Hudâ'yı
Ki ańsuz şāh ider ańsa gedāyı

Anuñ nāmı-y-la başlanmasa kāra
Olur fikrūñ senūñ şeksüz figāra

5 Anuñ nāmı-y-la başlanmasa bir iş
‘Aceb olmaz ol iş olursa yañlış²

Zübāna per olıcağ zikr-i Raḥmān
Ma‘ārif kişverinde ide tayrān

Çü zikr-i Ḥaḫḫ ola bir mürğa dāne
Düşüp dāma irer mi ol ziyāna

Lisānın zikre me'nūs itse insān
Sözi teslīm olur pāyend-i ihvān

Derūnı her kimūñ kim zikr-i Ḥaḫ' dur
Aña her zerre bir küllī sebağdur

¹Birinci mısraı Arapça, ikinci mısraı Farsça olan bu mü-
lemma' beytin mânâsı şöyledir: "Ey benim zâtını anmaktan
âciz kaldığım Allah! Mevlâ'yı hakkıyla zikretmek kimin
haddine." // ²Bu beyit A. nüshasında yoktur.

10 Nazar kıl kevni icād eyleyen ol
Vücūd-ı insi bünyād eyleyen ol

Şu Vāhib'dür ʿaṭāsında yok iʿrāz¹
Şu ḥay'dur ki ḥayātına'rmez emrāz

Şu Vācib'dür ki aña vācib olmaz.
Şu Sultān'dur ki kimse ḥācib olmaz

Şu Bākī'dür ki bākī cümle hālik²
Su Vāris'dür ki cümleye o Mālik

M1^b

Şu Evvel'dür ki anuñ āhiri yok
Şu Gālib'dür ki anuñ kāhiri yok

15 Şu Ekber'dür degül kibri izāfī
Şu Sādık'dur degül vaʿdi hilāfī

Şu Kādī'dur ki ḥācātın fakīrūñ
Semīʿ olur münācātın ḥakīrūñ

İrer andan kifāyet her mühimme
Yiter andan ʿināyet her mülimme

Cihān pür olmuş iken varlığından
Nihān oldu katı zāhırlığından

Gözükürken kamuya olmadı fāş
Zirā döymez aña her çeşm-i ḥuffāş

M2^a

20 Kamu senden nişān sen bī-nişānsın
Bedende cān u cān içre nihānsın

¹Vāhib:Vāhid,M; iʿrāz:agrāz,S.//²13-233. beyitler A nüsha-
sında mevcut değildir.

Senüñle görürem cümle cihānı
Velī senden görimezem nişānı

Şu Zāhir'dür ki görmez kimse anı
Şu Bāṭın'dur ki gizlenmez nişānı

بَدَتْ بِإِخْتِابٍ وَاخْتَفَتْ بِمِطَاطِهِرِ
عَلَى صَبْغِ الشُّكُوبِ فِي كُلِّ بَرَزَةٍ 1

İrişmez künhine çün ^caql u idrāk²
Didiler bi'z-zarūrī ³ مَا عَرَفْنَاكَ

25 Bu mīdāna uçmaz hüdhüd-i ^caql
Anuñ kārıdur ancak Belkīs'ı nakl

Nice añlayubilsin gizlü sırdan⁴
Zirā miskīn geçimez bāl u perden

Gerek bir rūḥ Süleymān-veş şıfātı
Fidā ide yolında şāfinātı

Ki ḥā^oil olmay'aña tarfetü'l-^cayn
Şühüd ide murad itdükde bi'l-^cayn

Dīne da^cvet ide Belkīs-ı nefsi
Kömaya ḥāline işbu ḥasīsi

30 Geçüre anı ez-ma^cbūd-ı bāṭıl
Ki evvel olmuş idi aña mā^oil

Boza anuñ vücūdı ^carşın ol dem
Müselmān ola şükr ide dem-ā-dem

¹"Zuhurunun şiddetinden gizlendi. Varlığın her zerresini kendi rengiyle boyamış." // ²Künhine çün:çün künhine,S.//
³"Seni hakıyla tanıyamadık." // ⁴Gizlü: كَرَكُو, S.

Murādı ola şimdi ʿarş-ı Rahmān
Nişār ide o yolda cism ile cān

İlāhī bize reh-ber eyle tevfiķ
Ki meslek ola rūha rāh-ı taḥkīk

Bizi cezb it kemend-i cezbūñ ile
Saña lāyık kapuñda bende eyle¹

35 Senūñ tevfiķuñ olmasaydı bir kul
Varımaz idi saña bir adım yol

M2^b

Kime kim gel didūñse maḡbūl oldu
Hidāyet bağı içre bülbul oldu

Şu kim bulmadı senden būy-ı tevfiķ
Ne vech ile görür ol rūy-ı taḥkīk

Nazar itseñ gedāya şāh idersūñ
Saʿādet göklerine māh idersūñ

Düşerse ger nazardan şahş-ı ekmel
Maḡām olısar aña derk-i esfel

40 Şular ki añladı bu mā-cerāyı
Bırakdı cümle elden mā-sivāyı

DER-TEVHĪD-İ EFʿĀL

Bu ḡikmetlerde ḡayrān cümle dānā
Kimin efkar ider kimin tūvānā

Kimisin bir pula muḡtāc ider ol
Ġidāsın az virüben aç ider ol

¹Eyle:ile,S.

Kimine milk idüpdür şark u ğarbl
 Kanā^cat virmez ider darbı ğarbl¹

Kimini aç ider ol kimini s̄ir
 Kimi bulmaz cihānda yatacak yir

45 Kimisi bulmaz geye ^cabāy²
 Kimisi ^cār ider geymes dibāy

Kimün^ũ bulmaz ayāğı altı na^cl̄in
 Kiminün^ũ altun ider atı na^clin³

Kimin cāhil kimin dānā idüpdür
 Kimin ^cālī kimin ednā idüptür

Kimi fark eylemez ^carż u semāy
 Kimi añlar süreyyādan serāy

Kimin tersā ider kimini mü^omin
 Kimisi rey^b ider kimisi mükⁿ

50 Kimin şālih ider eyler ^cibādāt
 Kimin t̄alih ider işler fesādāt

Firişteyken kimin zindīk ider ol
 Kimin put-ĥāneden şiddīk ider ol

Ĥalāş it beni bend-i mā-sivādan
 Hevāñ^ũ vir geçür b̄in-i hevādan

¹Darbı ğarbl: darb u ğarbl, S.// ²Bulmaz geye: bulmaz ki geye bir, M, (M. nüshasında ikinci mısra vezin bakımından fazladır). // ³Kiminün^ũ: kimün^ũ, S; atı na^clin: atı vü na^clin, S.//

Ezelde senden oldı āşinālık
Girü senden umaram rüşinālık

Şu dem ki mürğ-i cān işbu kafesden¹
Boşana geçüben cümle hevesden

M3^a

55 Anuñ egninden alma hil^catını
Çü müslim idi bozma hilkatını²

Egerçi lāyık isem buna şāhā³
Yaraşmaz luṭfuña ḥāşā ilāhā

Çü sen baḥşiş idüp-sin alma anı
Azīz itmiş iken ḥor itme cānı

O dem luṭfuñ karīn eyle ilāhī
Çü sensin cālemüñ puşt u penāhı

Ne var kessem ümīdüm cümlesinden
Yiter çünki havāyic cümle senden

60 O dem telbīs-i şeytandan emīn it
Baña imānı Kur^oān'ı karīn it

Delīl it cānuma nūr-ı hidāyet
Kulağuz eyle hem senden cīnāyet

Dilüme eyle tevḥīdüñ revāne
Murād olmaya senden özge cāna

Revānum soñ nefesde ḥoş-dem eyle
Bu cānum luṭfuñ ile ḥurrem eyle

¹Mürğ-ı cān işbu: işbu mürğ-ı cān, S.// ²Çü:ki, S.// ³Egerçi:
eger ki, S.

Şu dem ki bu cevābum ola muhtel¹
Gözümün nūrı gidüp ola mübtel

65 İrüp sekrün yili ʿaqlum tağıda
Kuvā-yı cism ola ol dem remīde

Umar işbu fakīrūn sen Ğanī'den
Ola hoş-dem şadā-yı ²ازجی den

Şu dem kim ine tahtından Süleymān
Nefes yili de tutmaz ola fermān

Bu milkün şahlığından ola maʿzūl
Ola mīlk-i dīger emrine meşgūl

İmānum köynügi gey rahmetündür³
Ezelden hem nüvişt-i kudretündür⁴

70 Anı şeytān eline virme yā Rab
Revānum rahmetünden ırma yā Rab

İrişdür luṭfuñı irgür necāta
Cemīʿ-ı müʿminīni müʿmināta

Şu dem ki ola Hamdī ğark-ı ʿişyān⁵
Demidür ki irişe bād-ı ğufrān

Ḳoma hayretde bu fūlk-i vücūdı
Halāş eyle yitişdür luṭf-ı cūdı

¹Cevābum: havāssum, S.// ²ازجی lafzı Fecr sûresinin, "Dön Rabbine, sen Ondan râzı, O senden râzı olarak." meâlindeki 28. âyetinden iktibastır.// ³Rahmetündür: rahmetünden, S.// ⁴Ḳudretündür: kudretünden, S.// ⁵A. nüshasında bulunmayan M. ve S. nüshalarında kayıtlı bu beyitlerde şâirin mahlası Hamdî geçmektedir. Eser, aslında Hamdî'ye değil Şemsî'ye âit olduğu için bu mahlasın Şemsî olması lazımdır. Bkz. Süleymaniyye'nin Müellifi, s .159.

Hidāyet eylegil anuñ dümenin¹
 Ğināyet eylegil hem rismānın

M3^b

75 Şefā^cat sırrını aña şirā^c it
 Yitişdür bād-ı cezbi bī-nizā^c it

Ulaşdur sāhile irgür necāta
 Karīn eyle resūl-i kā^oināta

DER-NA^c T-I RİSĀLET-PENĀH MUHAMMED MÜŞ
 TAFĀ SALL'ALLĀHU ^cALEYHİ VE SELLEM

أَيَّامَ مِنْ يُرْتَجَى مِنْهُ الشِّفَاعَةُ
 2 لَدَ الْأَهْوَالِ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ
 زِبْهَرِ عِشْقٍ تُوْبُوذُ أَرْضِ الْأَفْلَاقِ
 3 خُذَادِ رَحَقٍ تُو كُفْتَسَتْ لَوْلَاكَ

Elā iy melce^o-i maqbūl ü Ğāsi
 Olur kāmīl saña uysaydı kaşı⁴

80 Cihān zulmetle tölmişken ser-ā-ser
 Toğup şemsi dīnūñ itdi münevver

¹"Anuñ" kelimesi M. nüshasında mevcut değildir.// ²M. nüshasında ^{رُتَجَى} yanlışıllıkla ^{رُتَجَى} ; ^{أَهْوَالِ} kelimesi de ^{أَهْوَالِ} şeklinde yazılmıştır. Mânâsı:"Ey kıyamet gününün korkunç manzarası karşısında kendisinden şefaatt beklenen peygamber!" // ³"Yer ve gök senin aşkından dolayı vücut buldu. Allah (c.c.) senin hakkında 'levlâk' demiştir."// ⁴"Saña" kelimesi M. nüshasında yoktur.

Senüñçündür zamānı ¹ لِي مَعَ اللَّهِ
Saña uyan olur nāssān-ı der-gāh

Saña oldukça eltāf-ı ilānī
Dir idüñ ² أَرِنَا الْأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ

Berātuña nişāndur ³ قُمْ فَأَنْذِرْ ⁴
Abāñuñ kadrini söyler ⁴ فَطَهِّرْ

Egerçi āb u gildendür vücūduñ
Ve-līkin ma'dinidür cümle cūduñ

85 Beşer çün gerçi kim āb oldı Ādem
Ebü'l-ervāh okunurduñ sen ol dem

Fezā-yı 'arşa gerduñ kuhl-ı merğüb
Aceb midür ki zātuñ Hakk'a maḥbüb

Egerçi saña meskendür bu eonā
Haḳīkatde maḳāmuñdur ⁵ أَوْ أَدْنَى

Egerçi nāmuñ olmışdur yetimī
Velī maḳbūl olur dürrüñ yetimi

⁶ أَلَمْ نَشْرَحْ çü şerhi oldı şadruñ
⁷ وَرَفَعْنَا dan bilenler bildi kadrün

¹ لِي مَعَ اللَّهِ ibaresi, "Benim Allah ile öyle bir anım olur ki ne bir mukarreb melek ne de mürsel bir nebi nail olur." mana-sındaki hadisten alınmıştır. ² "Bize varlıkları olduğu gibi göster." Şahsen hadis olarak hatırladığımız bu ibareye bak-tığımız hadis ile ilgili eserlerde tesadüf edemedik. // ³ "Kalk artık (kâfirleri azâb ile) korkut! " Müddessir s. 2. âyet. // ⁴ "Elbiseni temizle! " Müddessir s. 4. âyet. // ⁵ أَوْ أَدْنَى Necm suresinin "Araları iki yay aralığı kadar belki de daha yakın" oldu. "meâlindeki 9.âyetinden iktibastır. // ⁶ أَلَمْ نَشْرَحْ İnşirah suresinin "Ey Muhammed! Senin gönlünü açmadık mı?" meâlindeki 1.âyetinden iktibastır. // ⁷ وَرَفَعْنَا İnşirah suresinin "Senin nâminı da yükselttik." meâlindeki 4. âyetinden iktibastır.

90 Senüñ pes-bānuñ oldı İdrīs ü Ğİsā
Bile ƙadrüñi her gebr ü tersā¹

M4^a

Kelāmuñdan kelīm olmışdı Mūsā²
Demüñle ƙıldı ihyā dem-i Ğİsā

Kitābuñdan iderdi dersi İdrīs
Fidā ƙıldı yoluñda cānı Cercīs³

Senüñle buldı İbrāhīm çü hullet
Ne var olursa zātuñ kevne Ğillet

Senüñ şevƙuñdan irdi Nüh'a nevħa
Senüñledür müzeyyen bāğ u devħa

95 Cemālūñden olupdur hüsn-i Yūsuf
Şu kim görmez yüzüñ itsün te^oessüf

Senüñ ünsüñle Yūnus buldı dermān
Senüñçün indi İsmā^cil'e ƙurban

Çü buldı Dāvud elħānuñla elħān
İşidenler anuñçün virdiler cān

Senüñ sultānlığındandır Süleymān
Tutar hükmin senüñle ins ile cān

Cemī^c-ı enbiyānuñ her kemāli
Bulınur sende hep hāl ü mişāli⁴

100 Cemī^cuñ mu^ccizāti sende mevcūd
Anuñçün nām-ı zātuñ oldı Mahmūd

Bu cümle kâ^oināta zerre zerre
Senüñle irişür her şey^oe behre⁴

¹Ƙadrüñi her: her ƙadrüñi, S.// ²Olmuşdı: olmuşdur, S.// ³Cercis: Cersīs, S.// ⁴Mişāli: me^oāli, S.// ⁵Senüñle: senüñçün, S.

Çü cūduñdur senüñ şeb-nem mişāli
Alur her bī-nevā andan nevāli¹

Saña çün tāc-ı levlāk oldı efser
Didi °İsā vü Mūsā Allāhü ekber

Saña ümmetlige çün itdi ragbet
Hayātı-y-la anuñçün buldı rif^cat

105 · Tururlar zümre-i mürsel mü^peddeb
Senüñ katuñda hem çün tıfl-ı mekteb

Senüñ şānuñ celīdür cümlesinden
Anuñçündür umarlar cümle senden

Semā a^cyānı ger ehl-i zemīndür
Kamusı hırmenünde hūşe-çīndür

Risālet tahtınuñ sultānı sensin
Dü-^cālem cism olupdur cānı sensin

Umar senden kamu aḡnā vü efkar
Şehāvetde çü sensin şāh-ı ekber

M4^b

110 · Şehāvetde olur mı bundan a^czam
Ki dirşüñ ümmetī ol günde bī-gam

Ḥabībī ümmetüñden bir za^cīfem²
Ḥakīr ü hor u muhtāc u nahīfem

Hevā yolında ser-gerdān u hayrān
Marīzam kıl tabībüm baña dermān

¹Bi:bir,S.// ²Ḥabībī:Ḥabībā,S.

Ne ʿilmüm var ne zühdüm var ne takvā
Cihān pür-nūr ve-līkin çeşmüm aʿmā

Sözüm takvā işüm fetvāya uymaz
Taşum şālih derünüm kimse döymez

115 Eger var ise zāhir vāʿz u tederīs
Kamusın eylemişem dām u telbīs

Adum ümmet velī sünnetde gāfil
Sanurlar ʿālimem maʿnide cāhil

Elüm tut yā şefīʿum gilde kaldum
Baña taʿlīm-i hāl it dilde kaldum

Nazar kıl kalb-i tārüm rüşinā kıl
Ne var bigāne isem āşinā kıl

Egerçi saña lāyık haşletüm yok
Bu fānī evde bir hoş hizmetüm yok

120 Bi-ḥamdi'llāh hele sensin penāhum
Günāhumdur tapuında ʿözü-hāhum

Yine sen gösteri-vir saña rāhı
Ki sensin ʿāşīye luṭf-ı ilāhī

Varıldukda huzūr-ı Ḥakk'a ol dem
Siyeh-rū (vü) tehī-dest ü gözi nem¹

Silüp gözi yaşın itseñ şefāʿat
Ne var olduğ ise ehl-i şināʿat

¹Rū: rüyı, M.

Bu Hamdî olduğı dem zār u haste
Hacālet riştesi-y-le pāyı beste

125 Perişān hāline anuñ nigāh it
Şefā^cat kıt^casın aña külāh it

Beni korsuñ o gün tuğyān içinde
Ebed kalısaram hicrān içinde

Kimüm var yalvaracak senden özge¹
Kesüm yokdur varacak senden özge

Sen eşfaksın atamdan itme nevmīd
Hem erfaksın anamdan sensin ümmīd

M5^a

Şefā^cat hūnını cümleye ^cāmm it
Kamu nākışları anda tamām it

130 Ayakda kaldum iy şāhum elüm tut
Yüküm ağırdu iy māhum bilüm tut

Benüm sen olmayıcağ dest-gīrüm
Cehennem der(e)kesidür anda yirüm²

KAŞİDETÜN Fİ-MEDEHİ'N-NEBİYYİ ŞALLA'LLĀU
^cALEYHİ VE SELLEM

Elā iy nūr-ı ^cālem şāh-ı esrā
Lisāna fer sözüdür kalbe zikra

Yoluñda her ki kurbān itse cānın
Vişālünle bulur ol ^cīd- adhā

Şular ki olmadı bīmār-ı ^cışkuñ
Şifā bulmaz yürürler şöyle merzā

¹"Var" kelimesi S. nüshasında yoktur.// ²Vezin zarureti ile düşürülen "e" sesini parantez içerisinde biz ilave ettik.

135 Senüñ ʿıŝkuñ meyinden itmeyen nüş¹
Ayılmadı hevâdan kaldı sekrâ

Şu kim yanmadı ŝevkuñ âteşinden
Vücûdı kaldı anuñ seng-i sermâ

Ṭolıdur gerçi ʿâlem nūr-ı feyžuñ
Naşib olmaz ve-likîn çeşmüm aʿmâ²

Senüñ fermānuña kim lâ didiyse
Yok oldu varlığı çün şâh-ı Kisrâ

ʿUlû iden tapuñda şâhib-efser
Olup bî-ser be-ğâyet oldu ednâ

140 Hâkîrû'l-hâl olup ednâ olanlar
Saña uydu vü buldı kâdr-i aʿlâ

Kazâsı kişinüñ hiç münbit olmaz³
Saña uymasalar şugrâ vü kübrâ

Senüñ fazluñı şâhâ kimse bilmez
Seni bilen girü ol Rabb ü Mevlâ

Çü rahmet gönderildüñ ʿâlemîne
Münevver oldu nice kalb-i aḳşâ

Helâk itdürdi kavmin Hâzret-i Nüh
Hidâyet buldı senden kavm-i aʿdâ

145 Yed-i Mūsâ ne var oldıysa rahşân
Yedünden kandı niçe nefis-i ʿatşâ

¹Meyinden: miyânından, N. // ²Olmaz:almaz, S. // ³Kazâsıolmaz: Kazâyası kişinün müntic olmaz, S.

Ne var mār olsa Mūsā'nun 'aşaşı
Muṭī' oldı saña çok kavm-i a'sā

Demünle mürde diller oldı zinde
Ne var ihyā iderse cismi 'īsā

Süleymān'a haşem oldıysa dīvler
Hademdür saña kerrübīn-i a'lā

Ne var yiller götürse taht-gāhuñ
Saña refref virildi leyl-i esrā

150 Göñül gözine ḥāk-i tūtiyādur
Şu yirün k'oldı saña ṭīb-i meşvā¹

Ulu'l-ārā izüne sürmege yüz
İdindiler kamu maḫşūd-ı mermā

Çü ṭıflidün ṭufeylün idi 'ālem
Dehānuñdan akardı 'ilm-i aḫrā

Yarum dem içre ger Akşā'ya irdün²
Velī ol seyrüne olmadı akşā

Yitişdün³ اَوَاذِنِي عَقَابَ قَوْسَيْنِ
Bilā-ḥarfin saña çok oldı ibhā⁴

155 Senün vaşfuñda cümle oldılar lāl
Çi ger medḫ eyledi ūlā vü uḫrā

Ne söz söyler senün şānuñda Ḥamdī
Kamudan olmış idi çünki ednā

¹Şu:su,M.// ²"Ger" kelimesi S. nüshasında mevcut değildir.//

³Necm suresi 9. âyetten iktibasdır.// ⁴Çok:çün,S.

Budur maksūd velī medh eylemekden
İrişe şānına tā kadr-i ibhā

مَا اِنْ مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَاتِي
وَلَكِنْ مَدَحْتُ مَقَاتِي بِمُحَمَّدٍ¹

Ne haddüm var seni medh eyleyem ben
Senüñ şānuñda yā söz söyleyem ben

160 Bu güstāh-āne vaz^cum eyle ma^czūr
Zirā luḡfuñ idüpdür beni maḡrūr

Çü meddāhuñ ola Allāhu Deyyān
Ne vech ile seni medh ide insān

DER-NA^cT-I HULEFĀ^o'i'R-RĀŞİDİN RIDVĀ-
NU'LLĀHİ ^cALĒYHİM ECMA^cİK²

Olar ki olmuş idi āl-i aşhāb
Selām olsun olara şeyḡ eger şāb

Olupdı her birisi dīn için sed³
Olaruñ faẓlına yok hadd ile ^cad

DER-NA^cT-I EEŪ BEKR-İ ŞİDDİK RADI-
YA'LLĀHU ^cANE

M6^a

Huşūşā kim birisi yār-ı ġārdur
Anuñ faẓlı hezār-ender-hezārdur

¹"Sözlerimle Muhammed(a.s.)i medh edemedim.Lakin sözlerimi Muhammed(a.s.) ile medh ettim."// ²Bu başlık S. nüshasında 163. beyitten sonra yazılmıştır.// ³Olupdı:olupdur,S.

165 Çü şânında gelüpdür s̄ân-i isneyn
Ululuğına şāhid oldu kevneyn

DER-NA^cT-I ^cÖMERİ'L-FĀRUK RADI-
YA'LLĀHU ^cANH

Birisi dağı ol şāhib-^cadāle
^cÖmer'dür hıfz-ı dīn için havāle

Didi vaşfında ol sultān-ı efdal
Ben olmasam ^cÖmer olaydı mürsel

DER-NA^cT-I ^cOSMĀN-I ZĪ'N-NÜREYN RADI-
YA'LLĀHU ^cAN¹

Birisi dağı ol bābü'l-ḥayādur
Şadefdür kendüsi anda ḥayādur

Resūlü'llāh anuñ ḥaqqında tezvīc
İki nūreyni itdi aña tezvīc²

DER-NA^cT-I ḤAYDERİ'L-KERRĀR RADI-
YA'LLĀHU ^cANH

170 Birisi dağı ol şīr-i Ḥudā'dur
^cAdū laḥmi aña gūyā ğıdādur

Gelüpdür ³ هل آتی şânında anuñ
Dinildi ⁴ لافتی vaşfında anuñ

¹Bu başlık S. nüshasında yoktur.// ²İki: idüp, S.// ³ هل آتی
İnsan suresinin 1. âyetinden iktibasdır. Rivayete göre İn-
san suresinin 8. âyeti Hz. Ali hakkında nazil olmuştur. Me-
âli şöyledir: "Onlar içleri çektiği halde, yiyeceği yoksulla
öksüze ve esire yedirirler."// ⁴ لافتی "Ali'den başka genç
zülfikardan başka kılınc yoktur." manasındaki mevzu hadisten
iktibasdır.

SEBEBÜ TE'LİFİ HAZİHİ'L-KİŞSATI BELKİS¹

Yaturdum bir seher gâfletde nâgâh
Yürekden zâhir oldu derd ile âh

Göñülde hâşıl oldu bir harâret
Mezâk-ı cîşuma irdi merâret

Şımâh-ı câna irdi bir nidâ hoş
İşütdüm ol nidâyı eyledüm cüş

175 Te'emmül eyledüm bu nefsi- i hâsir
Bu dünyâ merhalinde bir müsâfir

Bu menzilde kamu câlem dirilmiş
Şadâyı er-rahîle muntazırmış

Kimisin rihlet esbâbın müheyyâ
İdüp almak içinde zâd-ı takvâ

M6^b

Kiminüñ yimek ü içmek havâsı
İrişmiş semcine göçmek şadâsı

Vücüdüm yokladum bir bî-nevâyam
cAmel yok habbesüz kâh-ı hevâyam

180 Tefekkür eyledüm pes hasb-i hâlüm
Ütüzmüşem kımâra re's-i mâlüm

Velî yük bağlamışam ez-ma'âşî
Didüm yâ Rab ki sen eyle halâsı

Çü bildüm yüküm ağır merkebüm leng
Güneh bisyâr u gâyet mehrebüm teng

¹Sebebü Te'lîfi Hâzihi'l-Kışsati Belkîs: Sebeb-i Te'lîf-i
İn-Evrâk, S.

Te^oessüf eyledüm ol dem ki fikret¹
Başumdan aşdı ol dem baħr-i ħayret

Bu ħayretdeyken ilhām irdi cāna
Didi yatma bu ġafletden uyan a

185 Lisanuñda var iken söze kudret
Düriş bir kār içinde eyle ġayret

Şu ġün gelmezden öñdin ki zübānuñ
Olur ebkem geġer devr-i zamānuñ

Añılmaz resm ü nāmuñ ir eger ġiġ
Cihān içinde ya^cnī var mıduñ ħiġ

Di bir söz k'ola aħbār-ı ilāhī
Niġe bir söylenür dilde menāhī

Şu sözi yaz ki ola naql-i tefsīr
Karışmamış ola kizb ile taġyīr

190 Ĥadīs ola yā āġār-ı şahābī
Çıkar ma^cnī süzüp ġülden ġül-ābı

Sebeb ola du^cāya tā kıyāmet
İre andan saña şāyed sa^cādet

Diline ħoş geles bir ehl-i ħālūñ
Du^cāsı birle ħüb ola me^oālūñ

Anuñla zinde ola resm ü nāmuñ
Du^cā ola okınuġça kelāmuñ

Tecessüs eyledüm Ĥur^oān içinde
Ĥikāyet aradum Bürhān içinde

¹Te^oessüf fikret: Te^oessüf ol dem ġarġ-ı fikret, M.

195 Ki tā nazm eyleyem yitdükçe tākāt
Virürse ol ilāh'um istiṭā'at

Bulındı ekserī mensūr u manzūm
Yazılmış her kitāba oldı ma' lūm¹

M7^a

Süleymān-ı Nebī'nün kıssasın yād
İdüp itmek diledüm söze bünyād

Çi ger kalbüm iderdi iztırābı
Velī 'aczuñ terāhīle cevābı

Bu egnāda yürürken bir 'aceb hāl
Olup ol hāli bildüm baña hoş nāl²

200 Karındaşum var id'adı Muḥarrem
Hudā itsün anı dāreynde hurrem

Hem üstāzum idi hem ulu kardaş
Ġamumda Ġam-güsārum yolda yoldaş

Varup bir gün anuñ ḥalvet katına
Hırīdār olmış idüm şoḫbetine

Didi iy nūr-ı çeşmüm nola gelseñ
Bu fānī evde sen de bir iş itseñ

Süleymān-ı Nebī'nün kıssasını
Getürüp nazma diseñ hıssasını

205 Daḫı hüdhüdle mūruñ mā-cerāsın
Diseñ tefsīr içinden mā-verāsın

Didüm yokdur buña bende liyākāt
Nebī aḫvālin añağa bidā'at³

¹Her kitāba oldı:oldı her kitāba,S.// ²hāli:hāle,M ; nāl:
hāl,M.// ³Nebī aḫvālin:peygamber ḫālin,S.

Didi kudret vire ol Rabb-i ma^cbūd
Kerem kıl bu yolda bezl-i mecnūd

Didüm sem^can ve t̄ā^ca dīde nūrı
Vilāyet eyledüñ sīnem sūrūrı

Niçe gündür bunuñ hemmindeyem ben
Hudā bilür bunuñ ğammındayam ben

210 Çü bā^cis oldı itdüm söze inşā
Tekeffül eyledüm Allāhü in-şā

Hudā'nuñ ^cavnine itdüm tevekkül
Habībi feyzine dağı tevessül

Ve-lākin ehl-i söz katında ma^czūr
Olup ^cayb umar-ven ola mestūr

Kerīme lāyık olan pes keremdür
Şu kim nā-dān ola andan ne ğamdur

Bilür dūr ğadrini çün cevherīler¹
Cev üstür ğar olanlar dūrri neyler

215 Şalāha ğaml ider şālih olanlar
Fesādın cüst ider t̄alih olanlar

M7^b

Hasūda çünki sedd olmaz meseldür
^cAdūya semm ü ağbāba ^caseldür

Budur mağşūdumuz ehl-i şafādan
Bizi yād ideler şālih du^cādan

Hudāyā şunlaruñ şād eyle cānın
Ki yād ide olar nāzım revānın²

¹Dür ğadrini çün: çün dūr ğadrini, S.// ²Nāzım revānın:
nazm-ı revānın, S.

Olardan bize geldükçe hedāya
Biñ artuk eyle anlara Hudāyā

220 Kerīmā anlar için eyle şefkat
Diyeler vālideynine de rahmet

Şular ki olmuş idi bize üstād
İlāhā anların kabrin kıl ābād

Hayāt üzre olanlarını dā'im
Rızā-yı hazretünde eyle kā'im

İlāhī her kim okur bu kitābı
Gider harfi sağışınca günāhı

Dağı her kim iderse buña rağbet
Kemālünden sen eyle aña rahmet

225 Dağı bundan yazarsa her ki bir beyt
Cinānuñda naşib it aña biñ beyt

Ğaraž budur du'ādan fātiha-y-la
Sevābı Hamdī miskīne dinile

MAṬLA' -I KİSSA-İ HAẒRET-İ SÜLEYMĀN 'ALĀ-NE-
BİYYİNĀ VE 'ALEYHİ ŞALAVĀTÜ'R-RAHMĀN

Terennüm eyle iy mūr-ı za'ifī
Tefāsīr içre al kavlı-münifī

Olup bu vādi-i ğayretde çāpük¹
Süleymān'a sözün kand eyle nāzük

Bu 'akluñ hüdhüdini eyle bī-kayd
Ma'ānī Belkīs'ını eylesün sayd

¹Ğayretde: hayretde, S.

230 Sühan gölünde yokdur sende çün zūr
Terennüm eyle a^czārı-y-la çün mūr¹

Ki ^cözr ile olur helva cev-i nān
Dağı makbūl olur nerd-i kerīmān

Cerāduñ riclini algıl dehāna
Süleymān-^çtab^c olan itmez bahāne²

Ma^cānī iline şal mürğ-ı ^caklı³
Getürsin meclis içre nuql-ı nakli⁴

A2^a

Süleymān-ı Nebī'nün kışşasın yād
İdüp meclis diyārın eyle ābād

235 ^cAvāmuñ ^çtab^cı çünki kışşa ister
Beyān eyle havāşşa hışşa göster

Değişmez kışra lübbi ehl-i ^cirfān
Nider sengi var iken dürr ü mercān

ĀGĀZ-I KĪTĀB-I MÜSTETĀB⁵

Meger günlerde bir gün Şeh Süleymān
Tamām itdi Binā-yı Kūds'i iy cān

Bu dem itdi o server hacca ^cazmi⁶
Sefer esbābın itmām itdi cezmi

¹"Çün" kelimesi S. nüshasında yoktur.// ²İtmez bahāne: at-
maz yabāna, S. "İtmez bahāne" S. nüshasında nüsha farkı ola-
rak derkenardır.// ³İline: S. nüshasında انيله şeklinde
yanlış yazılmıştır.// ⁴Meclis içre nuql-ı : meclis-i nuql
içre, S. ; nakli: ^caklı, M.// ⁵Bu başlık M, S. nüshalarında
mevcud değildir.// ⁶Dem: kez, M, S.

Diledi bir yire cem^c ola leşker¹
Biline evvel āhir ola defter

240 Nebīnūñ^c askerinūñ^c üçdi cinsi
Biri tayr u biri cin biri insi²

3 وَحِشْرَ لَيْلِيْنَ جُنُودَهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهَمَّ يُوزَعُونَ

Var idi her birinūñ kār-ı hāşşı
İdüp olmazlar idi şāha^c āşī⁴

Bu leşker üzre serheng idi cinler⁵
Yilerdi hizmetinde şāhuñ anlar

BEYĀN-I TAHT-I SÜLEYMĀN^c ALĀ-NEBĪYYĪNĀ
VE^c-ALEYHĪ'S-SELĀM⁶

Var idi ol nebīnūñ taht-gāhı
Sefer itse anuñl'iderdi gāhī

Aña Hāk virmiş idi çok^c acāyib
Ve-lākin cümlesinden bu garāyib

245 Yapılmışdı havāda ulu mīdān
Tururdu halk u asker anda yiksān

¹Leşker: asker, M, S. // ²Biri insi: İkişi tayr u cinn ü biri insi, M, S. // ³" Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil olan ordusu toplandı. Hepsi toplu olarak gidiyorlardı." Neml s. 17. âyet. // ⁴İdüp olmazlar idi: iderdi olmaz idi, M, S. // ⁵Leşker: asker, M, S. // ⁶Bu başlık M, S.'de mevcut değildir.

Tamām yüz fersah idi ¹arż u tūl¹
Budur Keşşaf'da söz şanmañ fużūl²

Var idi her birinüñ bir mekānı
Tecāvüz itmez idi aslā anı³

Yapılmışdı bu mīdān üzre bir şehir
Bināsı mermer ü yāķūt-ı aħmer⁴

A2^b

Hem anda bir ulu maṭbah yapılmış
İçi envā^c-ı ni^cmet birle ṭolmuş

250 Kazanlar var idi anda mu^cazṣam
Bişerdi anda onar deve bī-hem⁵

Çekilürdi simādı şubḥ eger şām⁶
Yir idi ins ü ṭayrı ḥāşş eger ^cām

Konurdi her simāṭa dürlü ni^cmet
Yiyüp iderler idi Ḥaķķ'a minnet

Düzilmiş anda hem bir şehir-i a^cṣam⁷
Görenler dir idi şābāş u ekrem⁸

¹Arż u tūl¹: tūl¹arżı, S.// ²"Söz" kelimesi S. nüshasında yazılmamıştır.// ³İtmez idi: itmezdi ki, S.// ⁴Bināsı aħmer: Kimi mermer kimi yāķūt-ı aħmer, M, S.// ⁵Bī-hem: her dem, M, S.// ⁶Arapça simat kelimesindeki "t" sesi Türkçenin hançeresine uyarak iki vokal arasında "d" sesine dönüşmüştür.// ⁷Şehir-i a^cṣam: İ. ve M. nüshalarında şehir-i aħsen yazılmasına rağmen kâfiye bakımından uygun düştüğü için S. nüshasını tercih ettik.// ⁸Şābāş u ekrem: İ. ve M. nüshalarında şābāş u aħsen şeklinde yazılmasına rağmen kâfiye bakımından uygun düştüğü için S. nüshasını tercih ettik. Şābāş kelimesi İ. nüshasında yanlış olarak سبابش şeklinde yazılmıştır.

İçinden görünürdi taşra yanı¹
Görinmezdi içi hoş şun^c-ı bānī

255 Güneş birle berāberdi şafāda
Kamerle tev^oemen idi ziyāda

Düzilmiş anda bir hāne münevver
Kamu etrāfı olmuşdı müsevver

Nebīnūñ var idi hatunı üç yüz
O şehr içre olurdı gece gündüz²

Yedi yüz var idi dağı cevārī
Cemāl-i hūb ile cümle havārī³

Muşanna^c anda bir aq kubbe-bālā
Dikilmiş bir ^calem üstine hamrā⁴

260 Gice olsa ziyā virür tamāmı
Ziyā bulur anuñla hāşş u ^cāmı⁵

Yoğ idi kimsenūñ şem^ca ihtiyācı⁶
Hemān gündüz olurdı leyl-i dācı

O şehriñ iştabil olmuşdı altı
O yirde bağlanurdı cümle atı⁷

Şu vaktın kim konaydı taht u eyvān⁸
Binüp atlara eylerlerdi seyrān

¹Görinürdi: gözikürdi, M, S. // ²O şehr içre olurdı: o evlerde olurdı, M, S. // ³Cemāl havārī: Diyeydūñ her birisidir havārī, M., Diyeydūñ her birisi hūri idi, S. // ⁴Üstine: hem rengi, M, S. // ⁵Ziyā bulur anuñla: anuñla şu^clelenür, M, S. ; hāşş u ^cāmı: hāşşı ^cāmı, M. // ⁶Vezin bir hece fazladır. // ⁷O yirde: orada, M, S. // ⁸Şu vaktın kim: şu vaktan ki, M.

O şehriñ bir yanında hālī mīdān
O mīdān şahnı içre cāy-ı dīvān

265 Yapılmış şöyle kim göz görmemişdür
Bu izzetlere kimse ırmemişdür

A3^a

Bisāṭı var idi anuñ mülevven
Gümiş altun-ı sırma-y-la müzeyyen

Tokumuş idi anı ʿAbkarī cin
Yazupdur anda her naḫṣuñ eyüsin

Döşerlerdi anı dīvāna her gāh
ʿAcebler yaradur ol Kādir Allāh

İki fersahdı anuñ ṭūl u ʿarżı
Ruhām ile döşenmiş idi arżı

270 Kurılır minber anuñ ortasına¹
Düzerlerdi kerāsī çevresine²

Otururdu o minberde Süleymān³
Kerāsīde nebīler vü nedīmān

Süleymān'ın zamānında didiler
Var idi ḫāzret ile çok nebīler⁴

Gümiş kürsīlere ʿālim olanlar
Otururdu Zebūr'ı hem bilenler

Bularuñ çevresinde sāyir insān
Olaruñ yöresinde dīv ile cān

¹ Bu beyit S.'de yoktur. Kurılır:konardı; ortasına:ortasın-
da,M.// ²Çevresine: çevresinde,M.// ³Otururdu o minberde:
o minberde otururdu,M.,o minberde oturmuşdı,S.// ⁴ḫāzret
ile: bilesince,M,S.

275 Olurdu sāye-bān anlara kuşlar
 'Aceb midür peyemberden bu işler¹

Bu tertib çün tamām olurdu iy cān
 Zebūr okurdu anda bir hoş elhān²

Şafā hāşıl olurdu lezzetinden
 Niçeler mest olurdu selvetinden

Var idi biñ köşesi taht-ı şāhuñ
 'Aceb važ^cı var idi taht-gāhuñ

Kaçan kim dilerse taht ile seyri
 İder her rükn için on dīve emri

280 Yiter a^cdād-ı dīv on biñ tamāma
 İrer tahtı şehūñ evc-ı gamāma³

Kaçan itse o server emri yile
 Gelürdi bī-tahallūf yile yile

A3^b

Getürüp seyr ider şahrā vü deşti
 Gider leşkerle şan deryāda keştī⁴

Seherden tā zevāle seyr iderdi
 Bilā-naqşın bir aylık yol giderdi

Kıyās eyle buña nişf-ı ahīri
 İderdi hem bir aylık anda seyri⁵

285 Sakın şanma bu sözi lāf-ı şā^cir
 Kelāmında buyurdu Rabb-i Kādir

¹Peyemberden bu: nebīden böyle,M.// ²Zebūr okurdu anda:Ze-
 būr'ı okur idi,M,S.// ³İrer gamāma: İrer taht-ı şehūñ
 ucu gamāma,M,S.// ⁴Leşkerle: askerle,M,S.// ⁵Bir aylık an-
 da:anda bir aylık,S.

1 وَلَيْسَ مِنَ الرِّيحِ غَدُوهَا شَهْرٌ وَرَوَّاحِهَا شَهْرٌ

Binerdi halk-ı asker hâşş u ʿāmı
Götürüp seyr iderdi her makāmı

Çi ger virmiş idi Hâk bunca kudret²
Gurūr itmezdi ol şāhib-nübüvvet

Gedālarla muşāhib idi ol şāh
Olaruñ hālını yoklardı her gāh

Gice gündüz olurdı bi'l-mesākīn³
Yaraşur dirdi miskīn bā-mesākīn⁴

290 İderdi hūna anlarla tenāvül
Olaruñla iderdi hoş tekāvül⁵

Geçerdi bi'l-mesākīn şubḥ u şāmı⁶
Olurdı anlara inʿām-ı ʿāmı

ʿAceb mi itse itmese tekebbür
Muşāhib idi mūra bī-tefaḥḥur

Rivāyetdür ki bir gün şeh giderken
Binüben tahtına hoş seyr iderken

Görüben anı bir çiftci irakdan⁷
Taḥassür eyleyüp didi yürekden⁸

¹"Gündüz estiğinde bir aylık mesafeye gidip akşam da bir aylık mesafeden gelen rüzgârı Süleyman'ın buyruğu altına verdik." Sebe s. 12. âyetin ilk kısmı.// ²Çi ger virmiş idi:ki virmişdi ana,M.// ³Gice gündüz olurdı:şeb ü rüz olur idi,M.// ⁴Bā:yā,M,S. ; mesākīn:miskīn,S.// ⁵Olaruñla iderdi:iderdi anlaruñla,M,S.// ⁶Geçerdi:olurdı,M,S.// ⁷Çif tci:dihkân,M,S.// ⁸Eyleyüp:idüben,M,S.

295 °Aceb kudret viripdür Rabb-i ma^c būd
Ki bu milke yitişdi āl-i Dāvūd

°Acebdür hāl-i dünyā kimi yirde¹
Çeker zahmet kimün² tahtı seyirde

Çü dihkân işbu sözi itdi inşād
Getürdi sem^cine şāhun o dem bād

A4^a

Aña Hāk virmiş idi çok hışāl²
Bulaydı anuñ ile her kemāli³

Ne söz söylense idi şān-ı şehde
Anı yıl irgürürdi hem o demde⁴

300 Dağı söz her ne dilce kim olurdu
İşitdükde murādın şeh bilürdi

Nebīden vāqif^f olsa emr-i hārık
Anı taşdıķ içündür halk-ı Hālık

Kelāmın çünki dihkānuñ işitdi⁵
Cevāb için aña bir hoş iş itdi

Buyurdu bāda tahtı yire indi⁶
O dihkāna yakın arada konda

Piyāde vardı dihkānuñ katına
Selām idüp ku^cūd itdi yanına⁷

¹Kimi:kim bu,M.// ²Hāk: S.'de mevcut değildir.// ³Bulaydı: bulupdı,M,S. ; her:çok,S.// ⁴Anı yıl:yıl anı,M,S. ; hem:şāha,M,S.// ⁵Kelāmın:cevābın,A. Mana bakımından uygun düştüğü için diger nüshaları tercih ettik.// ⁶İndi: A. nüshasında yanlışlıkla idi şeklinde yazılmıştır.// ⁷Yanına:katına, M,S.

305 Didi ki ben kimem iy p̄ir-i dihk̄ān¹
Didi ol p̄ir aña sensin Süleymān²

Didi milküme meyl itdün ola mı
Didi nice'tmeyem görgil °anāmı³

Didi iy p̄ir reşk itme bu milke
Düşer girdāba giren işbu fülke

Yitişmez benden özge işbu milke
Dimiş-ven ben ki ⁴ رَبِّ هَبْ لِي مَلِكًا

Hudā katında bir tesbīh-i makbūl
Şu tahtdan yig durur ki soñı ma°zūl⁵

310 Çū dihk̄ān añladı ki soñı ölmek
Didi iy şeh ⁶ أَرَاكَ اللَّهُ هَمَّاكَ

Beni sen eyledün iy şeh çü dil-şād⁷
Seni Hakk eylesün kaygudan azād

HİSSA EZ-KİSSA⁸

Bu meclisde okundu çünkü kıssa
°Aceb irdi mi bundan saña hissā

A4^b

¹Didi ki ben kimem: didi bildün mi beni, M., didi beni bildün mi, S.// ²Didi Süleymān: Didi bildüm ki sensin şeh Süleymān, M., Didi bildüm ki sensin şeh-i sultān, S.// ³Nice: niçün, S.// ⁴ رَبِّ هَبْ لِي مَلِكًا Sād suresinin "Süleyman, 'Rabbim! Beni bağışla, bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver, sen şüphesiz, daima bağışta bulunansın' dedi." meâlindeki 35. âyetinden iktibastır.// ⁵Yig durur: yigdür, A. Vezin bakımından doğru olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.// ⁶"Allah sıkıntını gidersin."// ⁷Benidil-şād: Beni sen iy şeh eyledün cūd-ı irşād, S.// ⁸Hıssa ez-Kıssa: Hıssatü'l-Havāssı mine'l-Kıssa, M, S.

Zevāhirden durur sem^cuñ fütūhı
Velī lübbīdür anuñ hazz-ı rūhı

Kulak çün hazzın aldı zāhirinden
Taleb kıl hazz-ı rūhı bāṭınından

315 Derūnuñda eger yog ise eşkām
İrişür kalbüne Haq'dan bu ilhām

Senūñ ola tūtalum taht u eyvān¹
Götüre yiller anı ide seyrān

Ne rağbet çün bināsı ola ber-bād
Olur mı hīç binā bād üzre ābād²

Havā üzre kurulmuşdur bināsı³
Anuñçündür müşāheddür fenāsı

Şu yiller ki götürür idi tahtuñ
Şavurur toprağūñ çün döne bahtuñ

320 Yile tayanmağıl eyle yarağūñ
Söyündürür bu yıl bir gün çerāğūñ

Kimi kim güldürür bir iki gün bu
Niçe yıl çekdüriser añā kayğū

Ne deñlü şād u hurrem olsa ādem
İçürür añā āhir dehr mātem⁴

Kime kim geydürürse dir^c-ı āhen⁵
Kefen bizden ider añā pirāhen

¹Senūñ ola tūtalum: tūtalum senūñ ola, M., S. // ²Bād: M.'de mevcut değildir. // ³Kurulmuşdur: kuruldı çün, M., S. // ⁴Dehr mātem: zehr-i mātem, M., S. // ⁵Dir^c-ı : diriğ, S.

Kime gösterd'ise ruḥ naṭ^c-ı dünyā¹
Anı māt eyleyüben kıldı rüsvā²

325 Kime yidürdi ise bir ki dāne
Düşürdi dāma āḥir kıydı cāna

Kimün kim ḥānesin itmişdi ābād
Ḥarāb itdi vü anı kıldı ber-bād³

Kime işmām idüpdür gül-bahārı
Ki çekdürmedi aña zahm-ı ḥārı

Kime içürd'ise cām-ı ḥayātı⁴
Aña sonra şunar semm-i memātı⁵

A5^a

Kimün kim tākın itdi ḥüb u rüşen
Aña kabır oldı āḥir nār u külḥan⁶

330 Kime kim virdi manşıb itdi bezli
Aña mansübe itdi ahz u °azli

Kime virdi ise bir müştēhāyı
Aña çekdürdi sonra şad-belāyı

İgen aldanma ḥ^vāce esb-i tāza
Olur merkeb sāna bir gün cenāze

Deger mi ğammı bunun şādīsine
Koyar envā^c-ı ğamla şād sine

Niçeyi aldemiş bir pīre-zendür
Şoñı her şādīnün lā-büd ḥazendür

¹Gösterd'ise ruḥ: ruḥ gösterürse, M., S. ; naṭ^c-ı : kaṭ^c-ı, S.// ²Anı: soñı, A. Mana bakımından daha doğru olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.// ³Kıldı: itdi, S.// ⁴İçürd'ise: şundi ise, M., S.// ⁵Şonra şunar: içürdi soñ, M., S.// ⁶Nār: tār, M., S.

335 لَا تَحْسَبَنَّ سُورًا دَائِمًا أَبَدًا
 1 مِنْ سَرِّهِ زَمَنْ سَادَتْهُ أَرْمَانُ

Şakın iy Şemsî olma buña mağrūr²
 Buña mesrūr olandur soñra meşbūr

Anuñçün mü³ mine zindān olupdur
 Egerçi cāhilīn ferhān olupdur

HIŞŞA-I DİĞER Zİ-EVVEL- İ BIHTER³

Bu sözlerden eger alduñsa ^cibret
 Kadem baş gel içerü eyle gayret⁴

Saña bir söz diyelüm bundan ince
 Kulak tut kim tıyasın anı nice

340 Saña temşil idelüm hasb ü hālün⁵
 Bilesin sen de ne-y-dügin kemālün

Vücūduñ oldı bu tahtuñ misāli
 Hemān gezmek degül anuñ kemāli

A5^b

¹"Sevincin ebediyyen devam edeceğini sanma! Zaman az güldürür, çok ağlatır." M. ve S. nüshalarında bu beytin yerine müteakip beyit yazılmıştır: - لا تَقْتَبِطُ فِيهَا بِفَرْحَةٍ سَاعَةً
 تَعُودُ بِأَحْزَانٍ عَلَيْكَ طَوِيلَةً
 Manası: "Bir anlık sevince gıpta etme! Çünkü o sana çok üzüntüler getirir."// ²Şemsî: Hamdî, M., S.// ³Hişşa-ı Diğer zi-Evvel-i Bihter: Temşil-i Taht-ı Hazret-i Süleymān bi-Vücūd-ı İnsān, M., S.// ⁴Gayret: ^cibret, A. Kafiye ve mana bakımından uygun düştüğü için diğer nüshaları tercih ettik.// ⁵Saña: dahı, M., S.

Bu rûhuñdur o taht üzre Süleymān
Virilmişdür eline mühr-i ĩmān

Nefesdür götüren taht-ı vücūdı
Ĝurūrı ref^c idüp eyle sücūdı

Sakın ol mührüñi almaya şeytān
Ĝidicek mühr olursın ehl-i ħusrān

345 Anuñladur şeref bulduğı insān
Ĝidicek olur in^cāmı-y-la yiksān¹

Elünde olduğunca mühr-i raşşān
Muṭi^c olur saña nefis ile şeytān

Ve-lākin ger hıyeldür inkıyādı
Diyelüm dā³imā² الله هادي

Vücūduñ çünkü bād üzre esāsı
Karār itmek muḫāl oldı bināsı

Bunuñ ta^cmīrine ħarc itme ^cömri
Saña lā-būd şarf it aña emri

350 Hevā-y-ıla niçe bir geze tahtuñ³
Şenur mısın ki dā³im ola bahtuñ

Hevādan geç kadem baş arz-ı Hū'ya
Gözüñ aç kim gelüpsin cüst ü cūya

¹Bu beyitten sonra M. ve S. nüshalarında müteakip beyit mevcuttur:

İdinmez kimse anı ehl-i ħirfet
Meger ki şayd-ı māhī ola şan^cat

²"Allah hidayete eriştirendir." // ³Geze:kerre,M.

Demidür zikr eyle Ha^hk^k'ı her dem¹
Çü demdür geldi bir dem gitdi bir dem²

Demünle zād-ı rāh alsañ demidür
Gözükən kişinün ancak demidür

Bu demden gey sa^hın fevt itme bir dem
Geçür hizmetde eyle çeşmi pür-nem³

355 Bu taht üzre idi-gör hoş ticāret
Ki tā çekmeyesin andan hasāret

İli gör şol metā^cı k'ola mergüb
Varılca^k olmayasın anda mer^cüb

AG^a

Beden tahtında s̄ābit şanma şāhı
Kimi gördün^ñ tolinmaz ^cömr-i māhı

Gelür bir dem iner tahtdan Süleymān⁴
Gider şenlik kalur bir kuru eyvān

Yıkılur düzeni gider metā^cı
Kalur saña hemān kuru şudā^cı

360 Külāh eylerse mihri saña gerdün
Virür āhir bu taşdan zehr-i efzün⁵

Eger zerden düzerseñ bunda hāne
Yıkup hāk idiser devr-i zamāne

Çü ^cārif añladı yokdur sebātı
Anuñçün itmediler iltifātı

¹Demidürher dem: Demünle zikr-i Ha^hk^k'ı eyle her dem,
M., Demünle zikr-i Ha^hk^k'ı eyle dā³im,S.// ²Bir dem:dā³im,S.
³Pür-nem:pür-dem,M.,S.// ⁴Dem:gün,M.,S.// ⁵Āhir:saña,S.

HAZRET-İ SÜLEYMÂN'UN ŞALL'ALLÂHU 'ALÂ
NEBİYYİNÂ VE 'ALEYH KÜDS-İ ŞERÎF'DEN
YEMEN KÂSDINA SEFERE ŞÜRÛ¹

Çünkü Kuds'den göçdi ol taht-ı revân
Taybe oldu anlara menzil hemân

Da'vet itdi şeh Medîne kavmini
Didi mebzûl oldu luţfum hırmeni

365 Çünkü bu vech ile olmuşdı nidâ
Bir yire cem' oldu hep bây u gedâ

İtdi anlara o dem in'âm-ı 'âm
Başladı luţf ile söylerdi kelâm

Didi ki bu şehre kimler geliser
İşbu buk'a dâr-ı hicret olısar

Ya'nî Mekke'den kopa bir hoş hışâl²
Eyleye anuñ ile kavmi cidâl

Bilmeyeler kadrini ol serverün
Tuymayalar şânını ol reh-berün

370 Zîra güneş göze olsaydı yakîn
Görimez anı bile tâ ne-y-dügin

كَالشمسِ تَظْهَرُ الْعَيْنُ مِنْ بَعْدِ
صَغِيرًا وَلِكُلِّ الظَّرْفِ مِنْ أُمَّم³

A6^b

¹Hz. Süleymân'ın.....Şurû¹: رجعنا إلى القصة "Kısaca
saya dönelim.", M., S.// ²368-488. beyitler M.ve S.'de yoktur.
³"Hz. Muhammed uzaktan küçük görünen bir güneş gibidir.Yak-
laştıkça ışığı göz kamaştırır."

Ba'zısı añlaya anuñ şānını
Anuñ için terk ide evtānını

Çünki rencide ide kavm-i şirār
Hicret ide itmeye anda karar

İşbu şehri gele pür-nūr eyleye
Ehl-i küfri buradan dūr eyleye

Bahtlu ol kimse kim anı göre
Görmez ise bāri imān getüre

375 Anuñ adıdur Muhammed Muştafā
Anuñ ile bulısar ʿālem şafā

Olısdur hātem-i peygamberān
Kitʿa-ı naʿli anuñ tāk-ı serān

Taybe halkı çün bunu gūş eyledi
Göñli her zevk ehlinün cūş eyledi

Her biri dir idi dilden iy Hudā
Nola irsem ol zamāna ben gedā

Cān ile Enşār olaydık biz aña
Mālimüz işār ideydük biz aña

380 Çün bulara şeh tamām itdi kelām
Pes vedāʿ ile selām itdi imām

MEDİNE-I MÜNEVVERE'DEN RIHLET İDÜP MEK-
KE'YE NÜZÜL BUYURDUKLARIDUR

Tahta binüp itdiler ʿazm ol zamān
Mekke'nüñ kurbına irdiler hemān

Çün görindi anlara Beytü'l-Ḥarām
Kondı tahtı virdiler gine selām

Ṭurdu anda ḥaccın itmām eyledi
Mekke ehline çok ikrām eyledi

Rāviler ṭurdukça didi ol hümām
Nahr ider biş biñ deveyi bi't-tamām

385 Hem daḥı biş biñ baḫar ḫurbān ider
Hem yigirmi biñ ḫoyun bī-cān ider

A7^a

Şanmañuz bunı Süleymān'dur ba^cid
Sāhibü'ş-şarḫeyn idi çün ol sa^cid

Mekke ḫalkı laḥm u şahma oldu sīr
Pes Tihāme içre ḫalmadı faḫīr

Ol diyaruñ hergiz acı ḫalmadı
Niçe yıllar ihtiyācı ḫalmadı

Ba^cd-ez-ān cem^c eyledi eṣrāfını
Bunlara didi Resūl evşāfını

390 Didi bundan ḫopısdurdur bir nebī
Līk anı añlayumaz her ḡabī

Ol ḫabā^oil zübdesinden olısar
Ḥāşimī-le hem Ḫureyş'den geliser

Ḥaḫḫ añna virmiş durur ḫalk-ı ^cezīm
Hem bulısar Ḥaḫ'dan o naşr-ı delim

Şarka ḡarba iriser ḫükmi anuñ
Derdlere olur devā ḫilmi anuñ

Tābi^c olanlar aña ^cizzet bula
Kim ki münkir olısar zillet bula

395 Pişvā-yı enbiyādur ol Emīn
Anuñ ile nesh olısar cümle dīn

Geliser āhir zamānda ol imām
Anuñ ile bulısar ^cālem nizām

Hoş sa^cādetlü kişidür ol kişi
Kim aña uyup oña anuñ işi

Anuñ evşāfına çün yokdur hisāb
Diyelüm ¹ وَاللَّهُ أَغْلَىٰ بِالضَّوَابِّ

Mekke ehli didiler ki yā resūl
Nice yıldan geliser şāhib-uşūl

400 Didi biñ yıldan gelür şāhib-^cālem
Nūra ^cālem gark olup gider zulem

İşbu sözi çün olar kıld'istimā
Geldi şevka her biri kıldı semā

A7^b

Ḳavm-i Mekke didiler kıllup recā
Kāşki benden gelse ol nūr-ı ducā

Luṭf-ı Ḥaḳ'dur her kime hem-ser ola
Bī-ser iken ^cāleme ser-ver ola

ḤAZRET-İ SÜLEYMÂN'UN MEKKE'DEN KOPUP
VĀDİYÜ'N-NEMLE NÜZŪL BUYURDUKLARIDUR

Gel berü iy mūr-ı bī-dil olma dūn
Himmet eyle tā olasın zū-fünūn

¹"Doğrusunu en iyi Allah bilir."

- 405 Hāne-i k̄albūñi ḥalvet eyle t̄iz
Da'vet it me'ñi Süleymān'ını ḥiz
- Ger süḥan nazmında yokdur sende zūr
L̄ik zārı eyle sen de hem-çü mūr
- Söz cerādı riclini al der-dehān
Özr idüp her 'ārife eyle fiḡān
- Tā Süleymān-ı kelām ide kabūl
Dīv-i aṣl olan ne ḡamm itse foḡūl
- Rihlet itdi Mekke'den taht-ı revān
Pes Yemen kaṣdını itdiler hemān
- 410 Gider iken bir yire irdi mūrūr
Dirler idi ol araya vād-i mūr
- Ḳaryesiydi ol dere Ḳarıncañ
Ḳurda beñzer cüssesi her birinūñ
- Ba'zılar dimiş daḡı büyükdi ol
L̄iki meṣhūr ṣimdiki gibidür ol
- İçlerinde var idi bir bigleri
Rāy u tedbīr içre ḡāyet yigleri
- Nāmı Tāḡıyye idi ol nemlenūñ
Mālikeydi emrine ol cümlenūñ
- 415 Ba'zılar dimiş adı Harmā idi
Bir ayaḡı yoḡ idi 'arcā idi
- Ya'ñi aḡsaḡ idi ol mūr-ı za'if
Gördi kim gelür Süleymān-ı ṣerīf

Tahtını yiller havā üzre sürür
Kanda kim ʿazm itseler anda irür

Añladı ki ol araya konalar
Vādī-i neml içre yaʿnī ineler

Ḳavmini tahzīr idüp kıldı nidā
Hoş faşāhatla sözi itdi edā

420 Didi kim geldi Süleymān-ı Nebī
Sakınuñ girüñ ine olmañ ğabī

ʿAskeri çok kendüsi şāh-ı kebīr
Turmasun yolında mūrān-ı haķīr

Bilmeyüben çignemeyeler sizi
Haddüñüz añlañ yürüñ tutuñ sözi

حَتَّىٰ إِذَا تَوَاعَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ

1 ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطَبَنَّكُمْ سُلَيْمٌ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

Bu sözi kim anda söylerdi o mūr
Şeh anı cümle işitdi bī-kuşūr

Haķķ añā virmiş idi çok haşleti
Anuñ ile bulmuş idi rifʿati

425 Her ne söz söylense haķķına anuñ
Semʿine ilkā iderdi yil şehüñ

¹"Sonunda karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir karınca: 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin. Süleyman'ın ordusu farkına varmadan sizi ezmesin'dedi.'" Neml s.18. â.

Dahı her ne dilce söylense kelām
Añlar idi cümlesini bi't-tamām

Vahş u tayrı cinn ü hayvān-ı sibā^c
Sözlerini añlar idi bī-nizā^c

Çün ırakdan añladı mūruñ sözün
Dıhk ile itdi tebessüm ol güzīn

Didi iy kādīr tuvānā pādişāh
Cümle halka luṭf iden bī-iştibāh

430 Baña tevfiḳ eyle şükrüñ eyleyem
Kim baña vü aşluma virdüñ ni^cām

AS^b

Dahı tevfiḳ it baña iy zü'l-^catā
İşleyem çok çok ^cemeller bī-riyā

Şol ^camel kim kıluram ben iy Hudā
Rāzī olmazsañ olur cümle hebā

Rahmetüñle dahı şālih kullarūñ
Zümresinden eyle yā Rab anlarūñ

فَتَبَّتْ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ
أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ
أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ¹

¹"Süleyman, onun sözüne hafifçe güldü ve : 'Rabbim! Bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde, hoşnut olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına koy' dedi." Neml s. 19. âyet.

Rāviler nakl eylemişler ki resül
Da'vet itdi nemleyi ol pür-uşül

435 Geldi nemle hoş sña virdi selām
Bā-edeb kıldı hużūrında kıyām

Didi mūra ben degül miyem resül
Kavmüni taḫzīr idüp olduñ fodül

Şimdiye dek kime kılmışam sitem
Kim saña yā kavmüne zulm eyleyem

CEVĀB-I MÜR

Ol zamān açdı zebān ol şāh-ı mūr
Eyleyüp şāha senālar bī-fütūr

Ba'cdehū didi i şeh itme cıtāb
İkidür buña cevābum bā-şevāb

440 Evveli budur ki iy şāh-ı cihān
Hak nebīsin sen bilürem bī-gümān

Kime zulm eyleye kavm-i mürselün
Anuñ için dimişem ¹ لَا يَسْعُرُونَ

Ya'cni bilmedin sizi kesr ideler
Bilseler hod anı kanda ideler

Bu işe ikinci cözrüm bu idi A9^a
Hazm-ı nefis degüldi hazm-ı kalb idi

Ya'cni bu idi murādum ki bular
cAskerüñün zīnetin görmeyeler

¹ لَا يَسْعُرُونَ 251. sayfada meâlini verdiğimiz, Neml suresinin
18. âyetinden iktibastır.

445 Korkaram ki kalbleri meksür ola
Anuñ ile zikr-i Hâk'dan dūr ola

İsterem her dem şalâhın bunlarıñ
Dilerem Hâk'dan felâhın bunlarıñ

TAFSİL-I °ÖZR-İ NEMLE

Çün bular oldı re°âyâ ben imâm
Cümle benden sorılur yevmü'l-kıyâm

Hizmetümdür bunları ben şaklamak
Dâ°imâ ahvâlini hoş yoklamak

Gerçi olmuşam bularuñ bigleri
Liki ma°nide benim hâdimleri

450 Hâk beni râ°î komış bunlar koyun
Kurd elinden almasam olur zebün

Ger çobân koyuna ırgürse ha°â
Müstahıkk olmaz o râ°î ücrete

Lâyıkam bu yolda ger giysem °abâ
Tâ ki rüz-ı haşr işidem merhabâ

İsterem ki yâ nebî yevmü'l-cezâ
Haşr ide °âdiller ile ol Hudâ

Mü°mine bundan işid °âr olmaya
Zâlim ile haşr ola dūr olmaya

455 Gerçi kim mürâm za°îfem haste-dil
Liki ğayr(et)le oluram hem-çü pîl

NİSSA EZ-KİSSA

A9^b

Mür-ı dānā çün bu sözi söyledi
Çün naşāyih remzin ifşā eyledi

Diñle mürüñ sözini merd-ānedür
Arife her bir sözi dür-dānedür

Zerreden akıl odur ki pend ala
Söyleyen sözi kim olursa ola

460 Gör ki nice adl idüpdür mür iken
Şimdiki bigler olupdur dil-şiken

Şüreti insān vü ma^cnī gürg misāl
Anlamaz iş nolısar yevmü's-su³āl

İşbu dünyādan hemīn zāhir bilür
Yir yüzinde kendüyi kāhir bilür

Söyle mest itmiş buları devleti
Ekserī bir mürca çekmez gayreti

Hükm ile tīmār idinmiş bir ili
Mūra şaymaz niçe merd-i kāmili

465 Zu^cm ider kendüye tīmār olur
Anlamaz zulm ile zehr-i mār olur

Mültefit olmaz re^cāya hāline
Liki mā³ıldür bularuñ māline

Gelenüñ kurd olsa çobānı i şāh
Ol sürinüñ varlığı olur tebāh

Diñle sözüm iy zamāne bigleri
Dirilenler cümle halkuñ yigleri¹

Gel bu dürre kalbüñi eyle şadef
Āh-ı mazlūma sakın olma hedef

470 Tīr-i mazlūm āhıdur olma nişān
Ġāfil olma tokınısar bī-gümān

Ḥaqq'ı ġāfil şanma zūlmünden senüñ
Hikmeti var işbu hilminde anuñ

Ġurre olmaz mehle cākıl şakınur
Çünkü Kur'ān içre teşhīs oқınur

A10^a

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهُ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ
إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْإِبْصَارُ²

Çünkü mehli var Ḥaqq'un ihmāli yok
Bulısar zūlmini zālim az u çok

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى صَلَّى وَسَلَّمَ: إِنَّ يُرْمَلُ الظَّالِمُ وَلَا لَهُ صَدَقَ
رَسُولُ اللَّهِ³

¹Dirilenler diye okuduğumuz kelime metinde دریلندر şeklinde yazılmıştır.// ²"Sakın Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma; gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne kadar onları ertelemektedir." İbrahim s. 42. â.// ³"Zalimin serbest bırakılması onun lehine değildir."Hadisi şerif.

Ḳāmet-i mazlūmı zūlm itmiş kemān
Gözleri yaşı kiriş olmuş hemān

475 Ol kemāna āhını tīr eylemiş
Halka-i çeşmini zih-gīr eylemiş

Şöyle kim hāzır olupdur toptolu
Şanma ki eylemeye iy bahtlu

Atısar bir gün anı dest-i kazā
Aña zālimler nişān olmak sezā

Kefr ile olur vilāyetde nizām
Bir köy içre zūlm ile olmaz kıyām

Bu durur maksūdum iy halk-āferīn
Bizi ol zālimlere kılma karīn

DU[°]Ā-YI PĀDİŞĀH-I İSLĀM EBEDEHÜ'LLĀHU
İLĀ-YEVMI'L KİYĀM

480 Nice [°]ādil dahı vardur der-cihān
Sāye-i Hakk olan anlardur hemān

Anlar olmasaydı ber rüy-ı zemīn
Yıkılurdu cümleten dünyā vü dīn

Olmasa mazlūm içinde zıll-ı hān
Mūm ider mazlūmı zūlm-i zālimān

A[°]nī zıll-ı Şāh Süleymān-ı zamān
Kim odur mazlūm için kehfü'l-emān

Nitekim mazlūma [°]avn ider ol hān
Hak mu[°]īni olsun anuñ her zamān

485 Şuretā şeh lîki hulk-ı enbiyā
Her kaçan görse gedāyı dir bi-yā

Luţf-ı halk ile müzeyyen hoş-hışāl A10^b
Zîr-i destinde olan āsūde-hāl

Himmeti bu kim ra'ıyyet kayırur
Zîra kim Rabb'isi öyle buyırur

Sāyesinde hoş geçer bāy u gedā
Kendüye lâzım budur kıılur edā

Şöyle kuşanmış kılıcın der-cihād¹
Gazv ile meşhūr olupdur fi'l-ıbād²

490 Dürre-i  mmer elinde her zamān³
Yiyiser andan velī yoldan şapan

Pes anuñcün vācib olmışdur du ā⁴
Cümle halka ger ğanī vü ger gedā

Bu durur virdüm ki iy Rabb-i Kerīm
İrnesün  adillere mekr-i le im

Dīn ü dünyāsını ma mūr eylegil
Hem  adūsın dağı ma hūr eylegil

Kim olaruñ sāyesinde her zamān
Dīn ü dünyāmız olupdur bī-ziyān⁵

¹Şöyle: kim, M., S. ; Der: ider, M. // ²Gazv.....fi'l-ıbād: Şū-
retā mīr ü velī dervīş-nihād, M., S. // ³Dürre-i  mmer: zer-
re-i  mre, A. Mana bakımından uygun düştüğü için diğer
nüshaları tercih ettik. // ⁴Anuñcün: bulara, M., S. // ⁵Bī-zi-
yān: bī-remān, M. Yine M. nüshasında kām-rān derkenar ola-
rak yazılmıştır.

495 Kuvvet ü kudretlerin eyle füzün¹
 ʿAdilīnün ʿömrini eyle uzun²

Hizb-i Hak'dur gālib eyle bātıla
 Bātılı itme muʿadil ʿādile

HISSA EZ-KISSA³

ʿAkıl iseñ añla işbu kıssadan
 Liki mahrüm olmayı-gör hissadan

Tābiʿi beyninde herkes rāʿidür
 Kavlı-i Ahmed işbu söze dāʿidür⁴

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى وَسَلَّمَ: كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ
 5 صَدَقَ

Raʿyesinden her kişi mesʿul olur
 Ol dem içre niçe şehler kul olur⁶

500 Her kişi hālince ʿadl itmek gerek⁷
 ʿAkıla ʿibret yiter mūr-ı zīrek

Çünkü ʿadl eyleye hayvān-ı şağīr
 İtmese insān olur andan haķīr

All^a

¹Kuvvet ü kudretlerin: kuvvet-i nuşratların, M., S. // ²ʿAdilīnün: her birinün, M., S. // ³Hıssa ez-Kıssa: Naşīhat, M., S. // ⁴Ahmed: şādık, M., S. // ⁵"Herkes çobandır, eli altındakilerden mesuldür." Hadisi şerif. // ⁶Ol dem içre: sorulacak, M., S. // ⁷Hālince: kadrince, M., S.

Hak huzûrında cevâbı şimdiden
Virmesün fikr it gelür tîz irteden

Ârif oldur ki anı fikr eyleye
Girmedin çıkmasını zikr eyleye

قَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ قَدِّمِ الْخُرُوجَ قَبْلَ الْوُلُوجِ¹

Sonuñı şanmayup iş itse kişi
Tîz helâke irişür anuñ işi

505 Çün meşel ba^cde'l-ke^clâm eyler ^cıyân
Söyle bir hoş kıssayı itsün beyân²

HIKÂYET-I MÜNÂSİB HÂL Ü MAKÂL³

Bir zamân içinde rübâh u şegâl
İttifâk itdi ol iki bed-fi^câl

Kim girüp bâğ içre yiyeler üzüm
Hıssa var bundan oñat dinle sözüm⁴

Seyr idüp bir şu delügi buldılar⁵
Tardı zahmet ile andan girdiler⁶

Bâg-bândan bâğı hâlî şandılar
Başladılar şalkuma diş şundılar

¹ قَالَ عَلِيٌّ lafzı A.nüşhasında yokdur. "Girmeden çıkış yerini hazırlayın!" Hz. Ali.// ²Kıssayı:hıssayı,S.// ³Hâl ü Makal : M.,S. nüshalarında yokdur.// ⁴Var:vir,S.// ⁵Seyr idüp:gezerken,M.,S.// ⁶Tardı.....girdiler: Sürterek tar idi bundan girdiler,M.,S.

510 İştihā vāfī ʿineb vāfir idi
Saʿy idüben her biri andan yidi

Yiyerek dilki delügi fikr ider¹
Tar idi dir çıkmasını zikr ider²

Didi çok yirsem üzünden bī-gümān
Az nefʿiden çok çekisir-ven ziyān³

Dağı yirsem delüğe şıgmaz şikem
Boğaz ucından ne lāzım ğam çekem

Aşlı budur kim hemān kāniʿ olam
Havfımı bu şehvete māniʿ kılam

515 Çün şegāl meşgūl olupdı lezzete
Gör ki niçe ugrayıardur lete

All^b

Mültefit olmaz delük ahvāline
Saʿyi turmadın boğaz amāline

Dīde-i ʿaqlını şehvet bürimiş
Maḥrecin añlamamış çün kör imiş⁴

Bīm-i cāna ğālib olmuş şehveti
Baḥnı toldurmağa küllī himmeti⁵

¹Fikr:zikr,M.,S.// ²Zikr:fikr,M.,S.// ³Az ziyān: Çekiser-ven az nefʿiden çok ziyān,M.,S.// ⁴Kör imiş:görmemiş,A. Kafiye bakımından doğru olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.// ⁵Küllī : Her üç nüshada da جالی şeklinde yazılmasına rağmen metnimizin başka beyitlerinde küllī (1375. b.) olarak geçtiği ve mana bakımından doğru olduğu için küllī aldık.

İ^cTİRĀZ-I RŪBĀH BĀ-ŞĒGĀL¹

Pes şegāle didi rūbāh-ı zīrek
Yidüginini kişi hazm itmek gerek

520 Çıkacağıñ sukbeyi fikr eylegil
Ger şığarsañ yok sözüm turma yigil

Dāne içün düşme dāma kıl ferāg
Şimdiden girü hurūca kıl yarağ

Vaktıdur kim gidelüm bāg-vān tıyar²
Ger delüğe sığmasañ postı şoyar³

CEVĀB-I ŞĒGĀL BĀ-RŪBĀH⁴

Döndi rūbāha şegāl virdi cevāb
Pür-ḥaṭā idi velī şandı şevāb⁵

Didi şimdi fırsat el virdi bize
Gel yiyelüm bizi bunda kim size

525 ^cĀkıl olan fırsatı fevt eylemez
Şimdi korkuyı yarın küt eylemez

Fırsatı fevt eyleme gavgāyı ko
Olmış üzümdeñ yi ḥām sevdāyı ko

¹Bu başlık M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ²Vaktıdur kim gidelüm:gidelüm şimden girü,M.,S.// ³Ger delüğe sığmasañ:delüğe sığmayıcak,M.,S.// ⁴Bu başlık M. ve S. nüshalarında yokdur.// ⁵Şevāb:şavāb,M.,S.

CEVĀB-I RŪBĀH-I ĀGĀH¹

Aldanursın gerçi cüz²i lezzete²
Anlayasın tūş olıcak miñnete

Boğaz ucından kimesne kuyuya
Düşmegi lāyık görüp kanda diye³

A12^a

İşbu resme añna çok pend eyledi
Sem^cine lākin t̄ama^c bend eyledi

530 Dilki söyler muttaşıl yirdi şegāl
Tuydı bāg-vān dinle imdi noldı hāl

Kodı bāg-vān çün buları suk̄beye
Vāy añna kim ayagında olmaya

Çün sebük-bār idi dilkü irdi t̄iz
Ol delükden çıkmağa eyledi h̄iz

Evvel endāz ile yimişdi aş⁴
Sür^cat ile çıkdı kurtıldı başı

Çünki ifrāt ile yimişdi şegāl
Kalmamışdı añna kaçmağa mecāl

535 Sürçerek yıkılarak geldi bu da
Yidügi çıkdı gözünden iy dede

Başını şokdı delükden içerü
Liki karnı tok idi kaldı girü

¹Bu başlık M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ²Gerçi: işbu, M., S.// ³Görüp kanda diye: görür mi kendüye, M.//
⁴Evvel endāz ile: çünkü endāzeyle, M., S.

İrübēn bāg-vān āna urdı ʿaşā
Dir idi ¹ هذا جزء من عصا

Pes ʿaşā ɗarbını yidükçe şegāl
Çegleyü dilküye ʿarz eylerdi hāl

Ṭaşradan dir āna rūbāh-ı zarīf
Şığacagūnca yiyeydūñ iy nahīf²

540 Şol ƙadar urdı ʿamūdı iy saʿīd
Şöyle kim yimezdi anı ṭabl-ı ʿīd

Her taraıdan yidügin ƙuşdurdılar
Seng-i laʿnetle anı başdurdılar

Bu ƙaƙāretle anı öldürdiler
Niçe açları āna güldürdiler

KIŞŞA-İ ŞEGĀL-İ BED-FİʿALDEN HİŞŞA-İ
MEʿĀL-İ ŞAHİBİ'L-KEMĀLDÜR³

Semʿuña irdi mi bu ʿibret-nümā⁴
Dīde-i ʿibretle bak olma ʿamā

A12^b

Ānlar iseñ hasb ü hālūñdür senūñ
Ol delük ƙabr-i meʿālūñdür senūñ

545 Ol şegāl nefsūñ durur bāg bu cihān
Çok yidürmekle sakın ƙılma muhān⁵

Bu cihān içre mehārimdür hımā
Ƙoruya girmekden eyle ihtimā

¹"Suç işleyenin cezası budur."// ²Şığacagūnca: çıkacagūnca, M., S.// ³Ƙışşa.....Kemāldür: ʿİbret, M., S.// ⁴İrdi: girdi, S.// ⁵Yidürmekle: yidürübēn, M., S.

Şer^c ipin taş nefsünün gerdânına
Tâ ziyân ırmeye anuñ cânına¹

Bağla şol yirde ki izn-i şer^c olur
Anı boş itme ki bildügin kıılır

Bağı hâli şanma vardur şâhibi
Kadr-i hâcette yiği-gör iy ebî

550 Gey sakın cem^c eyleme hill ü harâm²
Varıcağ kabre çekilmeye gırâm

Mâl-i dünyâ mâr durur şanma ^casel
Soñ peşimân aşşı itmez fi'l-mesel³

Naql ü ^caqla tâbi^c ol pend eylese⁴
Pend ile her küşeyi bend eylese⁵

İ^ctirâz itme sakın hem-çü şegâl
Uy şavâba tutmagil râh-ı dalâl

Bî-edebden didiler öğren edeb
Bağ şegâlün hâline çekme ta^cab

555 Hırş ile hor olmasun nefis-i nefis
Pes tama^c birle nefis olur hasis

Hem-çü rübâh bulmağ istersen rehâ
Cehd idüp bunda sebük-bâr ol şehâ

Yüklenürsen bunda ger vizr-i şakîl
Müşkil olur kabre şıgmağ iy cemîl

¹Anuñ: âhir, M., S. // ²Gey: ki, S. // ³İtmez: olmaz, M., S. //
⁴Pend: bend, M. // ⁵Bend: pend, M.

Hoş meseldür hoş münāsib kıssadur
 Ākıla her harfi küllī hissadur

Pes kelām-ı ğayb idi geldi dile
 Kıadrini ancak bunun Ārif bile

A13^a

HAZRET-İ SÜLEYMÂN ŞAHİB-İ ZEBÜR İKEN ĀR
 İTMEYÜP MÜR-İ BÎ-ZÜRDAN VAZ U NAŞİHAT TA-
 LEB EYLEDÜKLERİ¹

560 Mür-ı dānā şāha çün virdi cevāb
 Cümle sözi hūb u maṭbū^c u şavāb

Didi ol şeh sözini kând eylegil
 Baña bir kaç vech ile pend eylegil

Kim senün pendün ile Āmil olam
 Olmaya ki her işe ğāfil olam

Zerreden Ārif odur ki pend ala
 Şūr-ı nefsi tā ki anuñ kând ola

Didi ol mūr iy Süleymān-ı Nebī
 Hāşā kim ola peyamberler ğabī²

565 Hāk saña kıldı musahḫar yılleri
 Kaṭ^c idersin niçe aylık yolları

Taḫtuñı her dem götürür ol revān
 Kanda istersen ulaşdurur devān

Pes işāretdür ki dünyā yil ola
 Yilenün destinde ancak yil kala

¹Hazret-i Süleyman.....Eyledükleri: رَجَعْنَا إِلَى الْقِصَّةِ, M., S.//

²Pey amberler:nebilerden, M.// ³Ulaşdurur:iletür ol, M., S.

°Akıl olan kimse tayanmaz yile
Tayanursa düşdüği vaktın bile

şöyle bil ki işbu dünyā yil durur
řāhibini bir nice gün yıldurur

570 Her kimi itse Süleymān bu cihān
Mührini alur elinden bir zamān

Gönlini virmez buña °Akıl olan
Kendüyi kul eylemiş ğāfil olan

HAZRET-I şAH NAşIHAT-I MÜRDAN TAMAM
HAZZ İDÜP ZİYĀDE şALEB İTDÜKLERİDÜR¹

Diñledi şeh didi dahı kıl ziyād
Kim naşihat birle hāşıldur murād

Açdı ağzın didi iy řāhib-Zebūr
Gey sakın kalbünı gelmesin ğurūr

A13^b

Hak saña virmiş durur bir hātemi
Anuñ ile zabt idersin °ālemi

575 Pes işāretdür ki cümle bu cihān
İki dirhem şaşa degmez bī-gümān

Çünki dünyā devletinüñ soñı let
°Akıl olan aña itmez iltifet

Çün Süleymān işbu pendı diñledi
Eltaf-ı vech ile tahsīn eyledi²

¹Bu başlık M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ²El-
taf-ı : o luşlı,M.

HAZRET-İ SÜLEYMÂN'UN MÜR-I ZA'İFE
LEŞKERİNDEN SU'AL İTDÜGİDÜR¹

Diledi kim ola hâlinde habîr
Ağzın açup saçdı misk ile 'abîr

Didi kim iy şâh-ı mürân bir su'âl
Eylesem var mı cevâbına mecâl

580 Didi iy şeh her ne buyursañ sezâ²
Şeh hıttâbından şeref bulur gedâ

Didi mûra söyle hâlün bilelüm
'Askerün mi çok ola yâhüd benüm

CEVÂB-I MÜR³

Didi ol mür leşkerüm artuk durur
İşbu hâli Hâk bilür tanuk durur

İşidüp didi Süleymân-ı zamân⁴
Gözlerimle göreyin gitsün gümân

Emr kıldı leşkerine mîr-i mür⁵
Çıkdı bir cinsi ininden bî-fütür

585 Toldı şahrâ vü dereler tağ u taş⁶
Şanasın mür oldı cümle kuru yaş

¹Bu başlık M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ²Bu-
yursañ: kim dirseñ, M., S.// ³Bu başlık M. ve S. nüshaların-
da yoktur.// ⁴İşidüp: pes aña, M., S.// ⁵Leşkerine: 'askeri-
ne, M., S.// ⁶Vü dereler: vâdiler, M.

Bunu gördi vü Süleymān tanıladı
Leşkeründen dağı kaldı mı didi

Didi bir cinsi durur bu yā imām
Haq bilür ki dağı çıkmadı tamām

Buncılayın dağı yitmiş cinsi var
Ger çıkar aňlar dağı kanda şığar

A14^a

Çünkü şāha hāl-i mūr oldu cıyān
Söyledi bu sözi anda der-miyān¹

CEVĀB-I İNŞĀF²

590 Ger garīmūñ mūr ola merd-āne baq
Okuyı-gör her birinden bir sebak³

Herkese itme haqāretle nazār
Ma' nī gözle olma saqın bī-başar

Anca mūr aňladuğūñ merdān olur
Nice gürbe bildüğūñ şīrān olur⁴

Her kişi mestūr olur tahte'l-lisān
Söylese hāli bilinür ol zamān

قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ الْمَرْءُ مَخْفِيٌّ
تَحْتَ اللِّسَانِ⁵

¹Söyledi bu sözi:bu sözi söyledi,M.,S.// ²Bu başlık M.ve S. nüshalarında yoktur.// ³Okuyı-gör her birinden:her birinden okuyı-gör,M.,S.// ⁴Nice.....olur: Nice c'akıl şandüğūñ nādān olur,M.,S.// ⁵"İnsanın şahsiyeti dilinin altında gizlidir." Hz.Ali.

Çünkü bunda oldu bu sözler tamām¹
Diledi ki göçe andan ol hümām²

MÜRÜŃ HAZRET-İ SÜLEYMÂN'I ZİYÂFETİNE
DA^c VETİDÜR³

595 Bir rivâyet dahı var beyne'l-enām
Şöhreti var söyler anı hâşş u ^cām⁴

Şeh Süleymân çünki göçmek diledi⁵
Ahsen-i vech ile ol mür söyledi

Didi kim iy revnağ-ı rüy-ı zemîn
Nola teşrîf eylesen dervîş evin

Ya^cnî ben miskîne mihmân ol şehâ
Cüsse-i bî-cânıma cân ol şehâ

Gerçi kim mûram hakîram kara yüz
Lîki cümle bir şehûñ kullarıyuz

600 Hâk seni şâh itdi bizi zîr-i dest⁶
Saña bir olmak gerek bālâ vü pest

Menzil iken şemse eflāk ü bürüc
Her gedānuñ beytine eyler vülüc

Nakşa varmaz anuñ ile rif^cati⁷
Artuk olur belki her gün rağbeti

¹Çünkü bunda: çün burada, M., S. // ²Hümām: imām, M., S. // ³Bu başlık M. ve S. nüshalarında yoktur. // ⁴Şöhreti var: şöyle meşhür, M., S. // ⁵Bu beytin yerine M. ve S. nüshalarında müteakip beyit vardır: Budur ol ki mür-ı ^cākıl söyledi/Şeh Süleymân çünki göçmek diledi. // ⁶Hâk seni şâh: seni sultān, S. // ⁷Varmaz: virmez, M.

Ben gedānuñ hātırını eyle şād
Hāk seni şād eylesün yevme't-tenād

A14^b

Baña bu izzet yiter kim dinile
Şohbet itmişdür Sübymān mūr ile

605 Da^cvetin bu vech ile itdi tamām¹
İmtihān itdi anı ol dem imām

Didi luṭf ile aña iy mūr-i mūr²
Leşkerüm çokdur olursın bī-ḥużūr

İns ü cinn ü vaḥş ü hem ḥayl ü ḥaşem
Bunlara lāzım durur vāfī ni^cam

Añladı ki işbu sözdür imtiḥān
Gör ne dir luṭf ile nemle ol zamān

Didi aña iy Süleymān-ı Nebī
Bu ğamı şunlar yisün k'ola ğabī

610 Gerçi kim konukladuğum şāhdur
Ĝam yimem zīrā viren Allāh'dur

Neye kādır ola mūr-ı bī-mecāl³
Līki ʿavnü'llāh'a itdüm ittikāl

Bilürem cümleye oldur rızq-ı dād
Şunu kim yazdı ezelde bī-midād

Rızq için ğam yir mi hīç ʿākıl olan
Derdine düşmiş yiler ğāfil olan

¹Da^cvetin bu vech ile:çünkü nemle da^cvetin,M.,S.// ²Luṭf ile:şāh ol dem,M.,S.// ³Ola:olsa,A. Mana bakımından uygun olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.

DA^cVET-İ MŪRA İCĀBET-İ ŞĀHDUR¹

Diñledi şeh anda çü mŭruñ sözün²
Pes icābet suyına tŭtdı yüzün

615 Hoş konuk oldu Süleymān-ı zamān
Gitdi ini içre ol nemle revān

Kaşdı bu ki mā-ḥazar ihzār ide
Özr ile az nesnesin iksār ide

Kavmine didi ki müjd'olsun size
Haḫ konuk virdi Süleymān'ı bize

Sŭr^cat eyleñ mā-ḥazar ihzār idŭñ
Her birŭñ bir vech ile iczār idŭñ

Gŭş idŭp bu sözi ḥandān oldılar³
Sa^cy ile her biri çendān oldılar⁴

620 Koptı ol dem içlerinde bir nefir⁵
Def^c-ı ihzār eylediler çok şa^cir

A15^a

Yıgdılar mīdān içinde bī-şümār
Mŭr-ı bī-dilden bu işi kim umar

Bu cevi dir ḫandan alduñ anda ḥān
Didi budur faẓla-i esb-i şehān

Kendüsi daḫı cerāduñ riclini
Ağzına almış görŭñ neyler anı

¹Bu başlık M.,S.'de yoktur.// ²Diñledi şeh anda çü:diñle-
çün şeh o dem,M.,diñledi ol dem çün şāh,S.// ³Bu sözi:her
biri,M.,S.// ⁴Sa^cy Oldılar: Himmetŭñ ḥablini dendān
aldılar,M.,S.// ⁵Koptı ol dem içlerinde:anlarŭñ içinde
koptı,M.,S.

Çün getürdi haclet ile ol butı
 İzzet ile şāhuñ öninde qodı

İ^cTIZĀR-I MŪR¹

625 Hoş feşāhatla terennüm eyledi
 Şöyle kim ol şeh tebessüm eyledi

Özr idüben didi iy şāh-ı kebīr
 Sen Süleymān u benem mūr-ı haķır²

Ben kim olam saña lāyık nem ola
 Saña nisbet nice yem şebnem ola

Pes karınca ne ola aşı nola
 Liki maksūdı budur āşin'ola

Çün şehā mühdī olan karıncadur
 Herkesüñ ihdāsı miqdārıncadur

630 تَرَمَّتْ بِفَصِيحِ الْقَوْلِ وَمَا اعْتَذَرَتْ
 إِنَّ الْهَدَايَا عَلَى مِقْدَارِ مُهْدِيهَا³

Pes bu minvāl üzre çok didi kelām
 Hüsn-i vech ile kabül itdi imām

¹Bu başlık M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ²Süleymān u : Süleymān'sın,M.// ³Bu beyit M. ve S. nüshalarında yoktur. Manası:"Fasih bir ifadeyle terennüm etti. Bu konuda özür dilemedi. Çünkü hediye'nin miktarı hediye'yi verene göredir."

Emr kıldı aldılar bundan kamu
Toydı asker halkı bunla iy amū¹

Şenasın kim kimse bundan almamış²
Ot u arpa hep turur eksilmemiş³

Zıra ol mūr anda itmişdi du^cā
Anū için Hakk āna virdi nemā

635 Pes dimişdi anda iy Rabb-i Celīl⁴
Sen beni itme Süleymān'a hacīl⁵

Çün murād-baḥş pādişāhdur ol Hudā⁶
Ol du^cāsın nemlenün kıldı revā⁷

A15^b

TA^cMİM-I AHVĀL⁸

Kim ki ol der-gāha kıldı ilticā⁹
Rūzı rūşen olısar leyli dūcā

Her kimūn kim kārı olsaydı asīr
Āna arz ile olur gāyet yesīr

Liki arz itmekde herkes bir degül
Kalb-i sāfide biter reyḥān u gül¹⁰

¹Bunla: Metinde bununla şeklinde yazıldığı halde vezin bakımından fazla olduğu için bunla şeklinde almayı tercih ettik.// ²Almamış:almadı,S.// ³Eksilmemiş:eksilmedi,S.// ⁴Dimişdi anda:dimiş idi ki,M.,S. ; Celīl:cemīl, M.,S.// ⁵İtme Süleymān'a:Süleymān'a itme,S.// ⁶Hudā: M. nüshasında yoktur.// ⁷Revā:kaḥbūl,M.// ⁸Bu başlık M.,S. nüshalarında mevcut değildir.// ⁹Kıldı:itdi,S.// ¹⁰Reyḥān u gül:reyḥān-ı gül,A. Reyḥān kelimesinin son harfi A.'da kesre ile harekelenerek izafet terkibi yapılmış. Mana bakımından uygun düştüğü için diğer nüshaları tercih edip atıf terkibi aldık.

640 Sūz ile atılsadı tīr-i du^cā
İrişür añā nişān olsa Sūhā

Ḳavl-i ^cacmā olıcaḳ böyle mūcāb
Ola mı insūñ du^cāsına hicāb

HİSSA EZ-KİSSA¹

Yine bu işden bize çok hıssa var
^cĀrif iseñ gel olı-gör hıssa-dār

Gör ki ḳadrince ḳarınca himmetin
Sa^cy idüp ilerü iltür ḡayretin

ḡayret ile olduḡiçün ol devān
Añā mihmān oldı ol şāh-ı cihān

645 Her kişi sa^cyince bulur devleti
Sa^cy idi-gör tā bulasın ^cizzeti

^cĀdet itse kişi nefsine kesel
Yimez ol kes rūh-ı nahlıden ^casel

Buñā şāhiddür kelām-ı zū'l-^caṭā

² كَيْسٌ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

Rāh-ı Ḥaḳ'da sā^ci ol itme zūhūl
Cebre meyl itme saḳın hem-çü cehūl

Didiler ol nemleye şad-āferin
Sa^cy ile oldı Süleymān'a ḳarın

¹Hıssa ez-Kıssa: El-Hıssa mine'l-Kıssa, M., S. // ²"İnsan için çalıştığından başkası yoktur." Necm s. 39. âyet.

650 Hem dahı gör ki o şāh-ı memleket¹
Rif^cat-ı şān ile itdi meskenet

Ni^cmetine ğark iken her mūr u mār
Nemleye oldı konuk itdi karar

Şāh iken mūruñ sözün redd itmedi
Gitme didi konuk oldı gitmedi

Al6^a

Nezd-i Hāk'da olmak istersen ulu
Mūr ile mūr ol sakın itme^c ulū

Kibr ü kubruñ çünki birdür şūreti
Kibri terk it tā bulasın devleti

HAZRET-I SÜLEYMĀN ŞAN^cĀ'YA KONDUKDA HÜDHÜD
BULINMAYUP^c UKĀBI ARDINCA İRSĀLİDÜR²

655 Gel berü iy hüdhüd-i^c akl u zekī
Aç gönül evrākını andan okı

Perr-i himmet açup āġāz eylegil
Gir Sebā-yı şevka pervāz eylegil

Ma^crifet tācın urun ol kıssa-hān
Vir bize Belkīs-ı ma^cnīden nişān

İşide anı Süleymān-ı zamān³
Rište-i İslām'a nazm ide hemān⁴

¹O: A. nüshasında mevcut değildir. Vezin bakımından gerekli olduğu için metne dahil ettik.// ²Hzret-i Süley-
mān İrsālidür: آغاز کردن بقصه همد فلانك چشيد با حضرت
سليمان سعادت سيد ,M.,S.// ³İşide zamān: Tā ki
rūhuñ şāhı anı işide, M.,S.// ⁴Nazm ide hemān: anı nazm i-
de, M.,S.

Çün konukluğun tamām itdi o mūr
Diledi ol şāh ide andan ^cubūr¹

660 Yil götürdi tahtını oldı revān
İrdiler Şan^cā'ya anda ol zamān

Gördiler bir hoş makām-ı müstevī
Bitmiş anda hem nebāt-ı hıdrevī

Diledi anda konup kıla namāz
Hem ğidā idüp ide şükr ü niyāz

Pes henüz olmuş idi vaqt-i zevāl
Ol araya kondı ol şāhib-cemāl

Çün vüdü için nebī şu diledi
Anuñ için yokladılar hüdhüdi

665 Hüdhüdi komış idiler şu üstine
Ya^cnī şu bulaydı kanda istene

Zīra bir yirde bulunmasaydı şu
Hendese-y-le anı hoş bilürdi o

Yirüñ altında bilürdi bī-nizā^c
Dir idi hem anlara kadr ü zirā^{c2}

Al6^b

Qazar idi dīvler anda bir kuyu
Çıkarurlar ^caskere yiter suyu

Yir aña olmazdı hā³il görmeden
Nitekim sizler görürsüz sırçadan

¹Diledi ol şāh ide:Şeh Süleymān diledi,M.,S.// ²zirā^c:
nizā^c,S.

670 Ba^czılar demiş ki ol şāh-ı cihān
Üstine kuşlar olurdu sāye-bān

Çün Süleymān üzre düşdi āfitāb
Kuşları yokladı bir birden hisāb¹

Gördi kim hüdhüd görünmez cāyı boş
İstedi şeyhu't-ṭuyūrdan anı hoş

Kerges-i şeyhu't-ṭuyūrı okıdı
Görimezem hüdhüdi noldı didi

Baña noldı ki görimezem anı
Yoksa ğaybet m'eyledi benden teni²

675 Didi elbetde ^cazāb idem katı
Yā boğazlayam anı yine eti

Yā baña şey^c-i ^cacīb ile gele³
Kim anuñ bu cürmine hüccet ola⁴

وَفَقَدَ الطَّيْرُ فَتَالَ مَا لِي لَا أَرَى الْهُدَى هَذَا مَكَانَ
مِنَ الْغَائِبِينَ لَا عَذَابَ لَهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْلَادًا بَجَنَهُ
أَوْلِيَاءِي بِي سُلْطَانٍ مُّبِينٍ⁵

¹Kuşları.....hisāb: Yokladı kuşları bir bir der-hisāb,M., S.// ²Ğaybet m'eyledi:ğayb eyledi,M.// ³Baña:yaña,M.,S.// ⁴Bu cürmine:cürmine bu,S.// ⁵"Süleyman, kuşları araştırarak: 'Hüdhüdü niçin göremiyorum, yoksa kayıplarda mı? Bana açık bir delil getirmelidir; yoksa onu ya şiddetli bir azaba uğrattırım yahud keserim' dedi." Neml s. 20-21. âyetler.

Didi kerges yā nebī ben bilmezem
Dahı kanda oldugın añlamazam

Liki ʿukḳāba soruñ şāyed ola
Hüdhüdün kanda idügin ol bile

Okıdılar pes ʿukābı geldi ol
Didi anı ben getürem yā resül

680 Gitdi tavşancıl havānuñ yüzine
Gel berü bu defʿa hüdhüd sözine¹

Gördi hüdhüd ki konar şāh-ı cihān
Diledi seyr ide süy-ı āsümān

Bir zamān itdi şuʿūd-ı ber-havā
Bağdı yir yüzine gördi bir fezā

A17^a

Kim anuñ gibi çemen görmiş degül
Ande çok bitmiş idi reyḥān u gül

Hoş gülistān u aḳardı selsebīl²
Degme bülbül aña bulmazdı sebīl

685 Belḳīs'un bostānı idi ol fezā
Aña meyl eyledi hüdhüd ez-ḳazā

Yumdı perrini vü süzildi hemīn
İndi ol bostāna kondı ber-zemīn

Gördi bir hüdhüd turur ʿAnfīr adı
Bu varan hüdhüd adı Yaʿfūr idi

¹Gel berü:gelelüm,M.,S.// ²Gülistān u aḳardı:gülistān aḳar idi,M.,S.

Pes Yemen ^cAnfīr'i Şam Ya^cfūr'ına
Didi kandan geldünüz me^omur ne

Didi şimdi Mekke'dendür gelmemüz
Kişver-i Şām'dur ve-lâkin ilimüz

690 Şah Süleymân kondı Şan^cā'ya bugün¹
Gümle şāh anuñ katında ser-nigün

Ben anuñ hādimlerinden biriyem
Aña nisbet kaṭre olmaz niçe yem²

Yir yüzinde ins ü cin sultānıdur
Vaḥş ü ṭayra hükm iden fermānıdur

Dir aña ^cAnfīr Süleymân kim iki
Yir yüzinde pādişāh var mı iki

Didi kim Ya^cfūr Süleymân-ı Nebī
Kim nebī Dāvud durur añun ebi

695 Hem nebī durur o hem şāh-ı cihān³
Tahtını yiller götürür her zamān

Mecma^ca'l-bahreyndür ol şāhib-kırān⁴
Māye-i devlet olur aña kırān

Ḳavl-i Allāh birle ol hākim durur
Pes aña ṭāgī olanlar kim durur

¹Şan^cā'ya: şahrāya, S.// ²Niçe: yidi, S.// ³O hem: hem ol, M., hem o, S.// ⁴Bahreyndür: bahreyn durur, A. Vezin bakımından diğer nüshaları tercih ettik.

Ol Süleymān ola ben hüdnüd-naḥīf
Nicesi vaşf idem anı ben za'īf¹

A17^b

Döndi añna didi iy mürğ-i zarīf
Kim durur şāhuñ senüñ olgıl 'arīf

700 Didi 'Anfīr bu şehirden bir kuşam
Sāye-i Belkīs ile ḥāli ḥoşam

Didi Belkīs kim durur bildür baña²
Didi diyem bir bir evşāfın saña³

Didi Belkīs'dur bu yirde melike
Pādişāhlıkda bulupdur meleke

Cümleten arz-ı Yemen zabtındadır
Ancılayın pādişāhdı kındadır⁴

On iki biñ bigleri vardur tamām
Her biri yüz biñe kādır ve's-selām

705 Gerçi kim şūretde 'avretdür o şeh
Liki şehirler içre olmışdur çü meh⁵

Ger güneş toğaydı ez-ufk-ı semā
Māh u encüm olısarlar bī-ziyā

Saltanatda şöyle bulmuşdur kemāl
Pes kamu şehirler katında bir hilāl⁶

¹İdem:ide,M.,S.; ben:her,M.,S.// ²Didi baña : Kim durur Belkīs didi Ya'fūr añna,M.,S.// ³Didi saña : Anuñ evşāfını aydı-vir baña,M.,S.// ⁴Ancılayın:buncılayın,M.,S.// ⁵Şehirler:şehrler,S.// ⁶Şehirler:şehrler,S.

Berr ü baħr içinde bunuñ ʿadli var
Kim diye dünyāda anuñ ʿadli var¹

Gel saña göstereyin köşkin anuñ²
Hem daħı gör nicedür milkin anuñ

710 Bir muraşsa^c kaçrı vardır gey ulu
Her şebın anda yatur ol baħtlu

Didi Ya^cfür gideli eglenmişem
Hem bu cāya bī-icāzet gelmişem³

Şāyed ola yoklaya şāh-ı cihān
Bulmayalar nefsüme ire ziyān

Pes icāzet vir ki ideyin rücū^c
Varayın ol şāh önine bā-huzū^c

AlB^a

Didi ʿAnfīr aña kim iy hoş-siyer
Pādişāha ilti-gör bir hoş haber

715 Bu haberler belki şāha hoş gele⁴
Hem senüñ te^oħīrüne bir ʿözr ola⁵

Bu sözi taħsīn idüp Ya^cfür o dem
Seyr-i Belkīs için urdılar kadem

ŞİFAT-I ʿARŞ-I BELKİS⁶

Gördi anda bir ʿaceb kaçr-ı ʿazīm⁷
Olmamış anuñ gibi misli ʿadīm

¹Anuñ:bunuñ, A. Kafiye bakımından doğru olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.// ²Gel:ger,S.// ³Cāya:yire,M.,S.// ⁴Şāha:aña,M.,S.// ⁵Te^oħīrüne:eglenmeñe,M.,S.// ⁶Şıfat-ı ʿArş-ı Belkīs: Ez-in-Cānib Şıfat-ı ʿArş-ı Belkīs,M. Bu başlık A.'da yoktur.// ⁷Gördi anda bir ʿaceb:seyr idüben gördi bir,M.,S.

Dört direk üzre yapılmış bir binā

قَدْرُهُ سَبْعِينَ زُرْعًا فِي الْهَوَىٰ ¹

Bir direk ya^ckūt-ı ahmerden idi

Birisi ya^ckūt-ı ahḡardan idi

720 Birisi daḡı zümürüdden anuñ
Rabi^cincisi idi dürden anuñ

Anuñ evşāfında k̄āşırdı zebān

Anuñcün kaşr-ı kaşr itdük hemān

Belkīs'ı vü kaşrını seyr eyledi

Žabt idüp ahvālini gör neyledi

Didi ^cAnfīr'e o dem iy mürġ-i hoş

Gel benümle bile idelüm hurūs

Tā bilesin ki Süleymān-ı zamān

Yir yüzinde olmuş ol şāh-ı cihān

725 Aḡdılar perrini bunlar ber-vifāk
Gördiler ^cuḡḡābı gelür ittifāk

Ferr-i perrinden şadā tolmış cihān

Rişinüñ her birisi eyler fiġān

Añladı hüdhüd ki kaşd ider o dem

Yalvarup ^cuḡḡāba pes virdi kaşem²

Didi iy şāhu't-ḡuyūr kıyma baña

Şol Hudā ḡaḡkı ki fer virdi saña

A18^b

¹"Onun boyu havada yetmiş zira idi."// ²Pes virdi:virdi pes,S.

Çün Hudâ nâmin işitdi ol harîf
Ditredi her rîşi şan berk-i harîf

730 Didi iy mürğ-i za'îf 'aqluñ kanı¹
Kendü destüñle helâk itdüñ seni²

Çok va'îd itdi Süleymân-ı zamân
Başuña tar olırsardur giñ cihân³

Döndi 'ukķâb ile uçdılar revân
Vakt-i 'aşr olmış idi hem ol zamân⁴

İrdiler pes arz-ı Şan'â'ya o dem⁵
Hüdhüdi almış idi efkâr-ı gam

Cümle kuşlar karşıladı bunları⁶
'Unf ile söylerdi anuñ her biri⁷

735 Kimisi dir ki keser başuñ senüñ⁸
Akırsardur dîdeden yaşuñ senüñ

Kimisi dir ki yolup 'uryân ider
Âteş-i tâbân ile biryân ider

Bırağur şol issi günde güneşe
Vay aña kim bu 'azaba şataşa

Kimisi dir ki yolar rîşüñ senüñ
Beyt-i mür içre biter işüñ senüñ

¹Mürğ-i za'îf:hüdhüd-i zîrek,M.,S.// ²Destüñle:elüñle,M.,S.// ³Giñ:gey,S.// ⁴Hem: M. nüshasında mevcut değildir.// ⁵Pes: M. nüshasında yoktur.// ⁶Cümle kuşlar karşıladı: karşıladı cümle kuşlar,M.,S.// ⁷'Unf ile söylerdi anuñ: söyledi bir vech ile söz,M.,söyledi bir söz vech ile,S.// ⁸Kimisi:kimi,A. Vezin bakımından diger nüshaları tercih ettik.

Kimisi dir ki hilāf-ı cins ile
Emr idiser nice müddet habs ile

740 Ğamma üzre hüdhüdün ğamm urdılar¹
Derdine vakt-i devā semm urdılar²

İBRET-I MÜRĠĠAN³

Çünkü dāma düşe bir mürĠ-ı zīrek
Pes temāşādur ile ancak gerek

Cem^c olup cümle temāşācı olur
İllere seyr ü baña acı olur⁴

Kimisi güler kimi yol gösterür
Kimisi sağ u kimi sol gösterür

A19^a

Kimisi levn ü kimi takrī^c ider
Kimi ardınca kimi taşrīh ider

745 Kimisi hoş oldu dir kimi güler
Kimse bulunmaz gözi yaşın siler

Kimse bulunmaz aña ol dem şadık
Bahır-i ğurbetde kalur şöyle ğarık

Dağı bulunmaz imiş nān u nemek
Gerçi çokdur āşinā vakti yemek

Āşinā oldur k'ola şābit-ķadem
Dest-Ġiri oladur şāzī vü ğam

¹Urdılar: atdılar, M., S. // ²Urdılar: atdılar, M., S. // ³Bu başlık A. nüshasında yoktur, S. nüshasında ise İbret şeklinde dir. // ⁴Baña: buña, M., S.

Birisi dimez giriftār oldu ol
Sen ḥalāş eyle anı iy luṭfı bol

750 Böyledür ḥāli zamāne ḥalkınuñ
Yolını şaşurma yā Rab kimsenüñ

‘Alem içre olmaya bundan elīm
Güle a‘dā düşe girdāba ḥalīm

رجعنا إلى القصة¹

Bunları gūş itdi hüdhüd nā-tüvān
Her ‘azābı fikr kıldı bir zamān

Terk-i ser itmek didi āsān ola²
Pes nihāyet bu ki ten bī-cān ola

Nem kolaydur bu daḡı ‘uryān olam
Āteş-i tābān ile biryān olam

755 Cümlesine rāzī oldum ben zebūn
Liki nā-cinse rızā virmez derūn

Nezd-i ‘ākıl ḡayrısı āsān olur
Şoḡbet-i nā-cins ‘azāb-ı cān olur

Dir idi dilden ki iy ḥalk-āferīn
Sen beni nā-cins ile kılma ḡarīn

Bunda özge olmaya dūzaḡ terin
Kim kişi nā-cins ile ola ḡarīn

¹"Kıssaya dönelim." Bu başlık A. nüshasında yokdur. Hikayenin akışına uygun olduğu için metne aldık.// ²Ser:sīr,A. Mana yönünden doğru olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.

HIŞŞA EZ-KIŞŞA¹A19^b

Gel sağna bu kışşalardan hışşa var²
 Ārif olanlar olurlar hışşa-dār

760 Kışşanuñ aldanma zāhir kışırına³
 Kışırını kesr it iresin lübbine

Tā sağna hāşıl ola zevk-ı derūn
 Aldanur kışırına her nādān-ı dūn⁴

Mağzini al tu^cma-i rūh it iy cān
 Kışırını alsun ^calaf itsün hasān

Bil ki aşluñdur senūñ nūr-ı resūl
 Ric^cat eyle aşluña olma foğul

Aşluña meyl eyle dā^oim iy cūvān
 Aşlına vāşıl ola tā kim bu cān

765 Bil senūñ cinsūñ degül şeytān u gūl
 Rūhuñı niçün idersin aña kul

Bülbül-i rūhuñ yiri gül-zār iken⁵
 Nice mesken ola her gülsüz diken

Aşl çünkü bülbül-i rūhuñ nefīs⁶
 Yaraşur mı pes aña zāğ-ı hasīs

Bāğ-ı kudsīden gelüpdür dünyeye
 Zāğ ile konmak düşer mi cīfeye⁷

¹Hışşa ez-Kışşa: Ez-in-Cānib Hışşa ez-Kışşa, M.// ²Gel: ger, S.// ³Zāhir: ancak, M., S.// ⁴Kışırına her: her kışırına, S.// ⁵Rūhuñ: rūhī, M., S.// ⁶Bülbül-i rūhuñ nefīs: bülbülün rūh-ı nefīs, S.// ⁷Konmak: düşmek, S.

°Älem-i ašlīden itmişsin zühül¹
Nefsüne hoş geldi dünyā iy cehül

770 Pür-mu°aṭṭarken dimāğun b̄y-ı o
Hoş mülevves eylemiş çirkin koḡu

Añladun mı nireden irdi h̄alel
B̄y-ı sırkin hoş gelür hem-çü cu°al

Zīra nā-cins ile olduñ hem-nefes
Pes karīn-i fi°lin işler cümle kes

Virdi hüdhüd ḡarmen-i cismīyile
Tā muşāhib olmasun nā-cins ile

Sen ki insān-ı mükerrerem olasın
Pes niçün nā-cinse hem-dem olasın

A20^a

775 Yaraşur mı mertebenñ insān ola
Zāğ ile t̄ütī saña yiksān ola

Ger ulaşduñ ise işbu ḡışşaya
Şimdiden girü geledüm kışşaya²

EL-KİŞŞA³

Döndi hüdhüd didi yārān-ı şafā
Ben vefā umdum yidüm seng-i cefā⁴

¹Aşlıden: aşıından, M. // ²Şimdiden: şimden, A. Vezin bakımından doğru olduğu için diğer nüshaları tercih ettik. // ³El-Kışşa: Ez-in-Cānib Kelām-ı Hüdhüd ü Ahvāl-i Kışşa, M. Bu başlık A. nüshasında yoktur. Hikāyenin akışına uygun olduğu için metne dahil ettik. // ⁴Yidüm: idüm, A. Mana yönünden uygun olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.

Ben ğarībe çunki itdi ŧeh va^cīd
Dahı söz didi mi tã tutam ümīd¹

Kim o söz ŧimdi baña ola menās
Hem bu nefis-i bī-kesüm bula halās

780 Didiler ki söyledi bir söz resül
Ol mürüvvet ma^cdini ŧāhib-uŧül²

Budur ol didi meger vire cevāb³
Ol cevāb ola ŧavāb-ender-ŧavāb

İŧidüp hüdhüd bunu oldı ferağ
Didi mercüdur gide benden terağ

Geldüğini tıydı çün ol āfitāb
Okıdılar hüdhüdi ol dem ŧitāb

Kürsī kōdılar o ŧāha ol zamān⁴
Pes ŧu^cūd itdi o dem ŧāhib-kırān

785 Pür-mehābet oldı meclis iy dilīr
Çün oturdılar ulular yir yir

Emr kıldı ki Süleymān nideler
Vahŧ ü tıyrı cümle ihzār ideler

Tã görüben cümlesi ^cibret ala
Her birisi ħizmetinde cüst ola

Çün siyāset birle zabt olur cihān
Lāyık oldur ki ide ŧāh-ı zamān⁵

¹Tã: kim, M., S. // ²Mürüvvet: mehābet, M., S. // ³A. nüshasında meger kelimesinden sonra "kim" kelimesi vardır. Vezin bakımından fazla olduğu için metne almadık. // ⁴O ŧāha: Süleymān' a, M., S. // ⁵Zamān: cihān, M.

Kaḅkı şehde ki siyāset olmaya¹
Ol vilāyet içre revnaḅ ḅalmaya

790 Uḅrınuñ mālın ala çünki emīr
Fi'line tahrīk idüp olur zaḅīr

A20^b

Māl ile çün mücrim olan ḅurtıla²
Ėayrıya cürm itmege cür'et gele

Ol sebebden tola 'ālem şerr ü şūr
Başlaya yir yir ide fitne zuḅūr

Pes 'azāb itmek gerek hüdhüd-miḅāl
Ėayrıya 'iḅyāna ḅalmaya mecāl

Çün getürdiler ḅuzūra hüdhüdi³
Çok tahıyyāt ü senālar oḅıdı⁴

795 Liki ḅavfından gidüpdi zehresi
Hep temāşācı olupdı çevresi

Baş idüp yire cenāḅ-ı züllini⁵
Meskenetle hem sürürdi zeylini⁶

Sürüyürek ḅanadın vard'ilerü
Şāḅ-ı 'ālem didi daḅı gel berü⁷

Çün ḅarīb oldu şu miḅdār yanına
Hüdhüdün yapışdı ol şeh başına

¹Kaḅkı şehde:pādişehde,M.,S.// ²Mücrim:cürmi,M.,S.// ³Çün getürdiler ḅuzūra:meclise getürdiler çün,M.,S.// ⁴Çok:çün, A. Mana bakımından uygun olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.// ⁵Baş idüp:döşedi,M.,S.// ⁶Meskenetle: A.'da imla hatası olarak *دیکیمو* şeklinde yazılmışdır.// ⁷Şāḅ-ı 'ālem:Şeh Süleymān,M.,S.

Çekdi kendüden yāna didi aña
Kanda idün çok ʿazāb idem saña

800 Didi hüdhüd yā nebī raḥm eylegil
İşbu kuş cānına az zaḥm eylegil

Şol günü yād it geliser iy nebī¹
Turacaksın sen daḥı hüdhüd gibi²

Gümle şey³e anda bir sultān olur
Şāh ile ol gün gedā yiksān olur

Ḥaḳ ḥuzūrında vukūfuñ yād idüp
Nola geçseñ ben kuluñ āzād idüp

Şimdi ḳādırsın ne itseñ ben ḡarīb
Līki ʿilm-i Ḥaḳ bize bizden ḡarīb

805 Çün işitdi Şeh Süleymān bu sözi³
Āh idüben yaş ile tıldı gözi

A21^a

Ditrenek tıtdı hemān sāʿat anı
Sürʿat ile tīz koyı-virdi anı

Bir zamān tırdı teʿemmül eyledi
Döndi rıfḳ ile aña hoş söyledi

Didi saña noldı kim tiz gelmedün
Vaktı birle ḥizmetde bulunmadün

¹Yād it: añ kim, M., S. // ²Hüdhüd: benüm, M., S. // ³Çün işit-
di Şeh Süleymān: Şol zamānki şāh işitdi, M., S.

HÜDHÜDÜN HAKİKAT-I HÂLİ VE CEVÂB
VİRDÜGİDÜR¹

Gitdi havfı didi hüdhüd-tâc-dâr²
Hoş feşâhatla aña iy gül-izâr

810 Bir 'aceb nesne ihâta eyledi³
Şâha dimeklik için gör neyledi⁴

Bir haberdür ki dahı sen bilmedün
Tâ ile'l-ân aña vâkıf olmadun⁵

Ol sebebden kâşır oldum hizmete
Dilerem kim diyem anı hazrete

Dir Süleymân aña iy mürğ-i zarîf
Gördüğün bildür nedür olğıl 'arîf⁶

ŞEHR-İ SEBÂ'YI VE HAVÂSIN MEDHDUR⁷

Didi hüdhüd aña iy kalb-i şabâ⁸
Varmışam bir şehre kim adı Sebâ

815 Bir ulu şehri ü binâsı gey 'acîb
Nicesi vaşf idem anı ben nahîf⁹

Her faşılde i'tidâl üzre havâ
Kaml ü bürgüs u ba'üz olmaz şehâ¹⁰

¹Bu başlık M. ve S. nüshalarında yoktur.// ²Gitdi havfı: havfı gitdi, M., S.// ³Eyledi: eyledüm, M., S.// ⁴Şâha: saña, M., S.; gör neyledi: hıfz eyledüm, M., S.// ⁵Tâ ile'l-ân: şimdiye dek, M., S.// ⁶Bildür nedür: nedür bildür, S.// ⁷Bu başlık M. ve S. nüshalarında yoktur.// ⁸Şabâ: şafâ, M., S.// ⁹Nahîf: garîb, M., S.// ¹⁰Şehâ: aña, S.

Şaşradan gelseydi işbu cümleden
Şehre girdükde ölürler cümleten¹

Cümle bostān içre var şāk u kemer
Şanki tūbā anda her şāh-ı semer

A21^b

Şöyle kim vaşf itse vaşşāf-ı cihān²
Biñde birin diyemezler bī-gümān³

BELKĪS'UN ĀKL-I KIYĀSETİN VAŞF IDÜP ŞĀHA
HEM-SER OLMAGA LIYĀKATIN TAĀRĪFDÜR⁴

820 Ol vilāyet pādişāhı bir hatun
Niçe merdi bakışı alur şatun

Kendünün bir Ārşı var gāyet Āzīm
Yitmiş arşun boyı var misli Ādīm

Birbiri içinde yidi kaşrı var
Ālī sūrı-y-la havālī haşrı var

Pes sekizinci idi Ārşı anuñ⁵
Sīm ile zerden idi ferşi anuñ

La^c1 ü yākūt idi cümle seng ü hışt
Kim görürse dir aña heşt-bihışt⁶

825 Şöyle kim vaşfında Ācizdür dilüm
Biñde birisi degüldür bu bilüm⁷

¹Girdükde: giricek, M., S. // ²Cihān: zamān, S. // ³Diyemezler: vaşf idemez, S., vaşf idinmez, M. // ⁴Bu başlık M. ve S. nüshalarında yoktur. // ⁵İdi Ārşı: Ārşı idi, S. // ⁶Kim görürse dir aña: dir idi anı gören, M., S. // ⁷Bilüm: didüm, S.

Hem dağı esbāb-ı şāhī her ne var
Cümlesi anda bulunur bī-şümār

Re'yy ü tedbīr içre yokdur beñdeşi
Küfv bulunmamış aña hiç bir kişi

Bir güherdür şāfī vü nā-süftedür
Rişte-i şāha yaraşur öyle dür

Nāmı Belkīs şüreti gāyet laţīf
Aklı kāmīl cümle evzā'ı zarīf¹

BELKİS'UN MĀDERİ CİNNİ OLDUGUNUN AŞLIN
BEYĀN İDER²

830 Hem dağı aşlın şorarsañ iy nebī
Māderi cinnī imiş insī ebī

Hem atasının adı Şerhīl idi
Kuvvet-i cismīde şanki fīl idi

A22^a

Gey ulu şāh idi çün ol nām-dār
Diledi ki aladı bir gül-izār³

Şāh-ı 'āfākuñ kızın begenmedi
Kendünün marzıyyesi bulunmadı

Ol zamānuñ hāli bu idi hemīn
Cinn ile insān görürdi birbirin

835 Birbiri-y-le söyleşürlerdi murād⁴
Hoş olurdu her tarafından ittiḥād

¹Evzā'ı : evşāfı,S.// ²Bu başlık M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ³Aladı : ala hoş,M.// ⁴Murād : ber-murād,M.

Söz budur tefsîr içinde tutma rey¹
Çünkü 'âlem fitne oldu oldu ğayb

Buldılar bir cinnî gey hasnâ idi
Nâmı Reyhâne velî ra'nâ idi

Diyessin kim cin degüldi cân idi²
Niçelere belki ol cânân idi

Pes naşîb oldu aña 'akd-i nikâh³
Hill ile cem^c oldu olmadı sıfâh

840 Bir gice tokındı tîri bâ-hedef
Kaṭra-i nîsâna cā oldu şadef⁴

Çün vücûda geldi Belkîs ba'd-ez-ân
Şanki zühre ṭâli^c oldu ol zamân

Bu idi çünkü o meh buldı kemâl
Gün-be-gün efzûn idi hüsn-i cemâl

Sâl çâr-deh irdi hüsni ayına
Oldı zevk ehline hüsni âyîne

Niçe şehler aña gönderdi resûl
Dilediler olmadı biri kabûl⁵

845 Kimseye virmez rızâ açmaz dehân⁶
Açmadı ol kufli miftâh-ı şehân⁷

¹İçinde: S. nüshasında mevcut değildir.// ²Diyessin kim: söyle şan ki, M., S.// ³Aña: itdiler, M., S.// ⁴Câ: yir, M., S.// ⁵Olmadı biri: biri olmadı, M., S.// ⁶Açmaz dehân: ağız açmadı, M., S.// ⁷Açmadı şehân: Kimsenün miftâhı ol kufli açmadı, M., S.

Umaram ki ol ola mişbâh-ı şâh
Aça anuñ kuflını miftâh-ı şâh¹

BELKİS'UN BABASI ŞERÂHİL RIHLET İDÜP
BELKİS YIRINE ŞÂH OLDUĞIDUR²

Çün budur kâ'ide-i leyl ü nehâr
Geh hazân olur cibânda geh bahâr

Toğdı çünki tolinur her âfitâb³
Pes nedür dünyâ için bunca şitâb⁴

Yâ niçün mağrûr ola şâhib-kemâl⁵
Çün kemâli dürür esbâb-ı zevâl⁶

850 Tekye-gâh olsa saña zerrîn serîr
Merķadüñ olısar âhir ķurı yir

Çün Şerâhil pâdişehdi çok zamân
İrdi bir gün 'ömri bâğına hazân

Çünki bu dünyâ degül dâr-ı maķar
Hayli 'ömri eyledi bundan sefer

Yoğ idi ferzendi Belķis oldı şâh
Kavminüñ içine düşdi iştibâh

Kimisi şeh-zâdedür itdi ķabûl
Kimisi zendür diyü itdi nükûl

¹Aça anuñ: açısardur, M., S. // ²Belķis'un Olduğıdur: Belķis'un Babası Şerâhil Dâr-ı Dünyâdan Dâr-ı Âhirete İntikâl İdüp Oğlı Kalmayup Belķis Yirine Şâh Olduğı Beyânındadır, M. M. nüshasındaki başlık son iki kelimesi "Olduğıdur" şeklinde S.'de de geçmektedir. // ³Toğdı çünki: çünki toğdı, M., S. // ⁴Pes: yâ, M., S. // ⁵Yâ: pes, M., S. // ⁶Çün kemâli dürür: çün olur ma'nide, M., S.

855 Pes kabûl itmeyen itdi ihtiyâr¹
Bir kişiyi pâdişeh iy bahtiyâr

Çün nizâ^c oldu ara yirde hemân
Her tarafından ehl-i tedbîr bî-ziyân

Cem^c oluban hüsn-i tedbîr itdiler
Şulh için tedbîrlerin bir itdiler

Pes müsâvî buldılar ol kişveri
Hıssasına hâkim oldu her biri

Geçdi bunun üzre nice sâl ü mâh
Zulme meyl itmege başladı o şâh

860 Çünkü bed-aşlıydı oldu kârı bed
Bed aşıldan yig dimişler mâr-ı bed

Zulmi taşı semm ile tolmış tamâm²
Söyle kim içmişdi andan hâşş u ^câm

A23^a

Tâ şu hadde kim re^câyâ ehline
El uzadurdu cinâyet kaşdına

Zen ki ^câdil olsa yigdür bî-gümân
Merd-i zâlimden ki itdürür figân

Hâşşa kim ol zâlim ola ecnebî
Ecnebiyye şeh dimez illâ ğabî

865 Şâh odur ki ola anda nesl-i hâs
Saltanat emri götürmez is ü pas

¹Kabûl itmeyen: hilâf idenler, M., S. ; itmeyen: A. nüshasında sehven "itmeyeyin" şeklinde yazılmıştır. // ²Taşı semm ile: taşına ağı, M., S.

Her işi ehline sevķ ider Ĥudā
Şeh mi olısar yā ferzend-i gedā

Şeh demek ile şeh olmaz tekke-şīn¹
Şāh odur ki işleye şehler işin

Halk-ı 'ālem çünki rencīd'oldılar
Cem^c olup Belķīs'a şekvā kıldılar

Didi Belķīs her ne kim itse olur
Şāhuñuzdur çünki elden ne gelür

870 Bu sözi gerçi dimişdi şūrete
Liki yanmışdı derūnı ġayrete

Erde kim olmasa ġayret hem-çü zen
Ra^cyesi lā-büd olur şāhib-ħazen

BELĶİS'UN ĤİLE İLE OL ZĀLİM ĤĀKİMİ
ELE GETÜRÜP ĶATL İTDÜĢİDÜR²

Zür ile çün fitne elvirmez işe
Ĥile kārıdur düşen ancak başa³

Yazdı tiz bir nāme gönderdi añā
Kendüsini anda 'arz itdi añā

Didi cem^c it leşkerüm eşrāfını
Ĥuṭbe idüp iste anlardan beni

875 Rāzī oldum ben saña varsam gerek
İşbu kārı itme te^hhīr iy zīrek

¹Şeh demek ile şeh olmaz:demek ile şeh mi olur,M.,S. ;
tekke-şīn : tekke-nişīn olması lazım, muhtemelen vezin
zarureti ile "ni" düşmüştür.// ²Bu başlık M.,S.'de yoktur.

³Ancak: anda,M.,S.

Senden özge nefsiime yokdur sezā
Anuñ için ben saña virdüm rızā

A23^b

Çün okıdı nāmeyi ol nām-ver
Görimez hazzından ol zîr ü zever

Kāşıda hıl^cat geyürdi bî-kerān
Oldı gönünden güyā kev ehrimān

Yazdı bu dağı aña bir nāme hoş
Ne dimişdür anı dağı eyle güş

880 Gil gibi biraz ezildi şamradı¹
Kendü kendüye sevindi gümredi²

Didi maķşūdum idi çokdan bu kār
Gelmeğe dirdüm baña ol gül-izār

Çünkü cā³iz ola gelmeklik baña
Yüzüm üzre sürini-varam aña

Ben buña degmezdim ihsān itdiler
İşbu müşkil ^cukde-y-āsān itdiler³

Bilmedi ki uğrayısar müşkile
Anlamaz miskīn ki başa ne gele

OL ZĀLİMŪÑ BELĶĪS'I DİLEDÜĞİDÜR⁴

885 Hutbe esbābın müheyyā eyledi
Belķīs'un kavminden anı diledi

¹Biraz ezildi:ezildi biraz,M.,S.// ²Kendü kendüye sevindi:inde yatmış ayı gibi,M.,S.// ³Uķde-y-āsān:^cukdeyi āsān,A. İmlada gösterilmekle beraber akuzatif ekini vezin zarureti ile düşürüp yardımcı "y" sesini muhafaza ettik.//

⁴Bu başlık M.,S.'de yokdur.

Didiler emir anuñ biz bilmezüz¹
İşbu işde biz añna söz kılmazuz

Didi kendü nāme gönderdi baña
Lāzım olmışdur añnasuz siz añna

Añdılar pes didi kim virdüm rızā
Zira anı kendüme buldum sezā

Ƙavm-i Belķīs birbirine didi hep
Rāst düğündür gelmez ise soñı çep²

890 Kimse bu sırra degüldür ehl-i rāz
Cümlesinden ider idi ihtirāz

İki başdan bir yire geldi vekīl
Pes nikāh olındı bā-vech-i cemīl³

A24^a

Çok nişār itdiler anda sīm ü zer
Hoş ğınāya irdi nice der-be-der⁴

Muhtaşarca pes düğün oldı dü gün
Kimse bilmez olısar cāna düğün⁵

BA^c DE'S-SÜR GÜYEGÜ OLDUĞIDUR⁶

^cAskeri-y-le geldi Belķīs şehrine
Virdiler niçe yük altun mehrine

895 Mā-ħaşal çün ħālī itdiler sarāy
Didiler dāmāda gel şāhum der-āy⁷

¹Didiler emir:didiler ki emr,M.,S.// ²Rāst:hoş,M.,S.//
³Olındı bā:oldı ber,M.,S.// ⁴Hoş:pes,M.,S.// ⁵Kimse bil-
mez olısar:bilmediler ki olur,M.,S.// ⁶Bu başlık M. ve S.
nüshalarında yokdur.// ⁷Şāhum:imdi,M.,S.

Hoş oturmuş idi Belkīs 'arşına
Şüreti 'aks itmiş idi ferşine

Şemse cā olmuş idi burc-ı hāmel
Rif'atinden degmemişdi āna el

Hoş tavāşīler getürdiler anı¹
İvdüğinden kılca kalmadı cānı

Bir nice derden içerü girdiler
Pes harīm-i 'arşa ol dem irdiler

900 Bakdı 'arşa gördi toğmış āfitāb²
Bāb-ı mekrinden yazar hüsni kitāb³

ŞARĀB İLE MEST Ü HARĀB İDÜP EMRİN
TAMĀM İTDÜKLERİDÜR⁴

Çünkü gördi hüsni oldı harāb⁵
Didi Belkīs eyleñüz bezm-i şarāb⁶

Meclis ehli cümlesi duhter idi
Her birisi berk-i gülden ter idi⁷

Sākī oldı cümlesinden bir güzel
Zer kadeh tutardı anda sīm el

Pes yürütdiler ayāğı bir zamān
Hālet-i hamr oldı bunlarda 'ıyān⁸

A24^b

¹Hoş:çün,M.,S.// ²Gördi toğmış:toğmış gördi,S.// ³Bāb-ı mekrinden:mekr bābında,M.,meger bābından,S.// ⁴Bu başlık M. ve S. nüshalarında yoktur.// ⁵Gördi hüsni:hüsni görüben,M.,S.// ⁶Eyleñüz:getürün,M.,S.// ⁷Her birisi berk-i gülden:berk-i gülden her birisi,M.,belki gülden her birisi,S.// ⁸Hālet....'ıyān:Germiyet zāhir olup gitdi gümān,M,S.

905 Güyegüye oldu çün vakt-i medîd
Remz ile dir sâkıye ¹ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

Virdiler tolı aña şeşdi ayak
Esb-i 'aklı gitdi vü kaldı yayak

Kesdi başını o demde akdı dem
Buña gam Belkîs'a oldu dem kadem

Kaşrınıñ burcına aşdılar başı
Zâhir oldu çün bitürdiler işi

Çın şabâh oldu çü 'asker yir yirin²
Turdılar mîdân-ı kaşra yir yirin

910 Tâ görüp şâhı mübârek diyeler
Her biri yolınca hil'at geyeler

Çün güneş toğdı ziyâ toldı cinân
Âşikâre oldu olmaşlar nihân

Gördiler başı aşılmış burcına
Bildiler tokınmamış el dürcine

Anladılar ki bu kârı mekr imiş
Gerçi hatundur velî pür-fikr imiş

Kimse vâkıf olmamışdı bu işe
Cümle 'âlem tıydu çün irdi başa

915 Bu iki leşker kopardılar şadâ
Didiler ki saña şâh olmak revâ³

¹ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ Kaf suresinin "O gün cehenneme: 'Doldun mu?' deriz, o: 'Daha var mı?' der." meâlindeki 30. âyetinden iktibasdır.// ²Çın şabâh:hîn-i şabâh,M.// ³Revâ:sezâ,S.

Bî-ta'ab çün düşmene kılduñ ğazā
Heft-kişver şahlığı sãna sezā¹

İBRET

Āl ile gör nice itdi şīri mūş
Her emirde bil gerekdür fikr ü hūş²

Güc ile çünki tütılmamış göcen
Re'y ile şayd it ne incin ne gücen

A25^a

Zür ile itmez işin insān olan
Unf ile işler işin nādān olan

920 Çün te'ennīdür her işde ez-İlāh
Fikr ile it olmayum dirseñ tebāh

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الثَّانِي مِنَ الرَّحْمَنِ
وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ³

Çünkü Belķīs düşmene buldı zafer
Cümle āfāka yayıldı hep haber

Halk-ı 'ālem çünki olmışdı bīzār
Okıdılar cānına la'ni hezār

Pes şitā-yı zulm idi leyl ü nehār
Şems-i 'adlī toğuban oldu bahār

¹Heft-kişver:yidi iklīm,M.,S.// ²Bil:pes,M.,S.// ³"Yavaş hareket etme Rahman'dan, acele hareket ise şeytandandır." Hadisi şerif.

Yoğ idi bir kimse hayf oldu diye
Zālime kim ola kim bunu diye

925 °Ādilūñ bir müyü düşse cümle nās
Vācib oldur ki ideler aña yas

Belki müyü düşmeden bir °ādilūñ
Başı düşmek yig durur biñ zālīmūñ

°Ādil için dā°idür bāy u gedā¹
Zālime inşāfını virsün Hudā²

BELKİS'UN ĀFİTĀB-PEREST OLDUĞUNUN
SEBEBİN BEYĀN İDER³

Emn ile tıldı kamu arz-ı Yemen
Belkīs için oldu hep bāğ u çemen

°Adl iderdi gerçi Belkīs milkine⁴
Liki zulm iderdi kendü nefsine

930 Zīra kim şemse tapardı ol şanem
Bilmemişdi dīn ü ĩmān u şiyem⁵

Bu idi aña sebep ki ibtidā
Da°vet itdi biglerin kıldı nidā⁶

Didi ecdāduma kim idi İlāh⁷
Görinür mi gözlere yoksa penāh

A25^b

¹Bāy u : cümle, S.// ²Zālime inşāfını virsün:vire zālīm-
lere inşāfı, M., S.// ³Belkīs'ın İder: Ez-in-Cānib
el-Kıssa, M., El-Kıssa, S.// ⁴Belkīs:kendü, M., S.// ⁵Dīn
ü ĩmān:dīn-i ĩslām, M., S.// ⁶Da°vet itdi biglerin:bigle-
rini kıgırup, M., S.

Söyleñüz ma'bud-ı ceddüm bileyüm
Bende olup ben de secde kılayum

Didiler kim yiri gögi halk iden
Ni'metine kullarını ğark iden

935 Fikr idüp didi görünmez ol baña
Nicesi secde kıluram ben aña

Lik şemsdür 'ālem içre pür-ziyā
Cümleyle andan irer neşv ü nemā

Pes baña lāyık ki bu ma'bud ola
Ben_{ne} dіндеysem size maqşūd ola

1 النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ

İşbunuñla cümle şemse tapdılar
Āşikāre rāh-ı Hāk'dan şapdılar

Gördi şeytān bunu taḥsīn eyledi
Bunlara fi'lini tezyīn eyledi

940 Bāṭılı Hāk şūretinde añladı
Nūrı deycüre vesīle eyledi

2 وَجَدْتَهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَاهُمْ فَصَدَّ عَنْ السَّبِيلِ فَيَسْتَدُونَ

1"İnsanlar melik(ler)inin dini üzeredirler." Hadisi şerif.
2"Onun ve kavminin Allah'ı bırakıp güneşe secde eder olduk-
larını gördüm. Şeytan onların yaptıklarını güzel göstermiş
ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru
yolu bulamazlar." Neml s. 24. āyet.

Yok durur bir kimse kim telkîn ide¹
Dîn-i Islâm ne-y-dügin tebyîn ide²

Ger işâret olsa aña cüz³ice
Küfr ile yatmaz idi ol bir gice

‘IBRET³

Ger şekâvet kişiye hem-râh ola
Toğrı yolu görmeyüp güm-râh ola

Râh-ı rüşenken Hudâ'ya âfitâb
Nağş aña nağkâşdan oldı pes hicâb⁴

945 Şuña kim Hâk virmeye nûr-ı yakîn
Nûr-ı şems ile görür mi rûy-ı dîn

A26^a

Âyet-i imân iken şems-i duhâ
Zulmet-i küfre sebep olur zekâ

Dâ³-i şakvet olsa dilde iy ‘azîz
Vâcibi mümkinden itmez ol temyîz

Emr-i Hâk rüşen ne lâzım söylemek
Mümteni^cdür mümkinine vâcib dimek

¹Yok durur:yokdur,A. Vezin bakımından diger nüshaları tercih ettik.// ²Tebyîn:ta‘yîn,M.,S.//³‘İbret:‘İbret İl-lâ Allâh,A. Mana yönünden diger nüshaları tercih ettik.
⁴Oldı pes hicâb:olur hicâb,S.,oldı pes: M. nüshasında yokdur.

HÜDHÜD MĀ-CERĀYI İTDÜKDE NĀME İLE
BELKĪS'A GÖNDERDÜGİDÜR¹

Çünkü hüdhüd sözi takrîr eyledi²
Gördüğünü cümle tahrîr eyledi³

950 Didi ol dem aña ol şâh-ı cihân
Görelüm gerçek misin yâhüd yalan

4

فَالسَّنْظُ أَصْدَقُ أَمْ كُنْتُمْ مِنَ الْكَاذِبِينَ

Yazdı şâh bir nâme ki gâyet kerîm⁵

İbtidâ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Dağı anda yazdı ol nūr-ı dücâ

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ اتَّبَعَ الْهُدَى⁶

Şalışen didi ki iy şâh-ı Sebâ⁷
Kibr ü küfr üzre kalup olma hebâ

Gel müselmân ol ki sâlim olasın
Olmaz iseñ hâl ma'lûm nolasın

955 Hatm birle çünki hatm oldu kitâb
Ba'dehû şâh hüdhüde kıldı hitâb

¹HüdhüdGönderdügidür: Ez-in-Cânib el-Kıssa,M.,El-Kıssa,S.; İtdükde: Mana bakımından "eyütükde" olması daha doğrudur.// ²Takrîr:tahrîr,M.,S.// ³Tahrîr:takrîr,M.,S.// ⁴"Süleyman şöyle söyledi:'Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.'" Neml s. 27. â.//

⁵Şâh bir nâme ki:tîz bir nâmeyi key,M.,tîz nâmeyi bir,S.//

⁶"Selam, doğru yola gidene olsun."Tâ hâ s. 47.â.// ⁷Didi: yazdı,M.,S.

Didi iy hüdhüd gel imdi perrün aç
Mühmil olma işbu işde ferrün aç¹

Bu kitābum yüri ilkā it aña
Hāzır ol gör ki ne dir anda baña²

³ اذْهَبْ بِكِابِي هَذَا فَاقْلِقْهَا إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ

Aldı minķārına hüdhüd nāmeyi
Urdılar tāc u geyindi cāmeyi

A26^b

Açdı perrini hemān oldı revān
Taht-ı Belķis'a irişdi ol zamān⁴

960 Vardı ol dem kaçrınuñ kaçusına⁵
Diledi girmek anuñ kaçusına⁶

Cümle ebvābın görür muğlak kaçı
Bu imiş yatduķda anuñ ādeti⁷

Girmek için buldı bir hoş revzeni
Gördi yatur zahrı üzre ol zeni⁸

Nāmeyi şadrına ilkā eyledi
Çıķdı revzenden gör imdi neyledi

¹Mühmil aç: İşbu işde mühmil olma gözün aç, A. Ka-
fiye yönünden uygun düştüğü için diğer nüshaları tercih
ettik.// ²Hāzır ol:cüst idüp, M., S.// ³"Şu yazımı götür
kendilerine bırak. Sonra bir yana çekil de bak neye dö-
necekler." Neml s. 28. āyet.// ⁴Taht:milk, M., S.// ⁵Var-
dı ol dem:irdi çünkü, M., S.// ⁶Diledi girmek anuñ:diledi
kim girem, M., diledi ki giredi, S.// ⁷Bu imiş yatduķda
anuñ:yatmalu olsa bu imiş, M., S.// ⁸Yatur:hufte, M., S.

Uyanuban çünkü gördi nāmeyi¹
Geyinemez dehşetinden cāmeyi²

965 Mühr-i şehde Hâk komışdı haşleti³
Her gören anı iderdi dehşeti⁴

Ṭurdu oturdu biraz fikr eyledi
Korkusundan Rabb'isin zikr eyledi

Eline alup didi kim bu biti
Degne kişinüñ degüldür devleti⁵

İltifāt idüp kitābı okıdı⁶
Nefsine güc geldi biraz kağıdı⁷

Fikr idüp döndi okıdı mührini⁸
Süy-ı İslām'a düşürdi mihirini

970 Hâteminden bildi kim şāhib-kitāb
Gey uludur aña kim eyler hitāb⁹

Meşveret itmege pes itdi şürü^{c10}
Meşveret birle ider devlet ṭulū^{c11}

¹Çünkü gördi:gördi çünkü,M.,S.// ²Geyinemez dehşetinden:
dehşetinden geyinemez,M.,S.// ³Mühr-i şehde Hâk komışdı:
zāra Hâk mührinde komış,M.,S.// ⁴Her gören anı iderdi:kim
ki görse anı eyler,M.,S.// ⁵Devleti:haşleti,M.,S.// ⁶İl-
tifāt idüp:kārı idi çün,M.,S.// ⁷Biraz:gāyet,M.,S.//
⁸Fikr idüp döndi : döndi fikr itdi,M.,S.// ⁹Aña kim
eyler hitāb:getüremez aña tāb,M.,S.// ¹⁰Pes itdi şürü^c:
āhenk eyledi,M.,S.// ¹¹Meşveret birle : Tanışıkla
işi bir jenk eyledi,M.,S. ,bir jenk:bī-jenk,M.

BEYÂN-I FEVÂYID-İ MEŞVERET
MÜCİB-İ MESERRET¹

Meşveretle işlenen iş sağ ola
Meşveretsiz işlenen pür-dâğ ola²

Her kime kim meşveret cādet ola
Hādimi dā'im anuñ devlet ola³

A27^a

Meşveretle hāşıl olur her murād⁴
Didi شاورهٔم Rabbü'l-cibād⁵

975 Meşveretdür māye-i fetḥ u zafer
شاوروا buyurdu sürürdur ḥaber⁶

Lik itmeñ meşveret her nā-kese
Tā gülünç olmayasuz ḥār u ḥasa

Meşveret eyledüğün cākıl gerek
Her işinde tā ola cüst ü zirek

¹Bu başlık M.,S. nüshalarında yoktur.// ²İşlenen: işleyen, S.// ³Hādimi ola: Reh-nümāsı dā'imā fırsat ola, M., S.// ⁴974-975. beyitler M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ⁵شاورهٔم Al-i İmran suresinin " Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eger kaba ve katı kalbli olsaydın şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları bağışla. Mağfiret dile onlara. İş hususunda onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Gerçekden Allah, tevekkül edenleri sever." meâlindeki 159. âyetinden iktibasdır. Bu mısra vezin bakımından kusurludur.// ⁶شاوروا muhtemelen hadiscilerin mevzu kabul ettikleri müteakip hadisi şerifden iktibasdır: "شاوروهٔن یعنی النساء خالفوهٔن: Onlarla (yani kadınlarla) müşavere edin, (söylediklerine) muhalefet edin."

Meşveretcün ʿālim ü dānā ola
Olmaya ki cāhil ü ednā ola

Hem daḥı deyyin olup şālih ola¹
Olmaya ki fāsık u t̄ālih ola

980 Zira kim fāsık kişi muʿvec olur
Muʿvecün irşadı daḥı geç olur²

Meşveret itmek daḥı hem ʿavrete
Ger idersen ʿaksi gelsün şūrete

Zira kim ḥalkatde bunlar egridür
³ خَالِفُوهُنَّ yi diñle yiridür

⁴ رجعنا الى القصد

Diñle imdi daʿvet itdi biglerin⁵
Reʿy ü tedbīr içre cümle yiglerin

Kendü taht üzre oturdu kām-rān
ʿGeldi bigler her biri şīr-i jiyān⁶

985 Üç yüz on üç ehl-i reʿyi var idi
Rāy içinde her biri sehḥār idi⁷

¹Deyyin:dīnī,M.// ²Geç:güç,S.// ³ خَالِفُوهُنَّ 975. beytin dipnotunda metnini verdiğimiz hadisi şerifden iktibasdır. M. ve S. nüshalarında 981. beyitten sonra bu hadisin metni verilmiştir. // ⁴Bu başlık M.,S. nüshalarında yoktur.// ⁵Diñle imdi:işbu resme,M.,S.// ⁶Şīr-i jiyān:şīr ü jiyān,A. Mana bakımından izafet terkibi daha uygun olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.// ⁷Rāy idi: Reʿy ile her biri pür-efkār idi,M.,S.

Ger havā yüzinde olsa bir hişār
Top-ı re³y ile alurlar anı zār

Her biri geldi oturdu yir yirin
Dil-nüvāzlık birle añdı her birin

Didi Belkīs iy benüm ⁴ākıllarum
Re³y içinde her biri kāmillerüm

A27^b

Baña bir nāme irişdi gey kerīm

Evveli

990 Gel müselmān ol dimiş pes ¹sāniyā¹
Olmaz iseñ çekisersin çok belā²

Kibri terk idüp müselmān olasın
Gebr olursañ vakte hāzır olasın

Hem müselmān imiş ol şāhib-kitāb³
Pes delālet eylenüz vech-i şavāb⁴

Ben bunu kaç⁵ itmedüm bir vech ile
Tā ki sizün cümlenüz hāzır gele

Bu emirde pes nedür vech-i şavāb⁵
İttifāk ile virün bir hoş cevāb⁶

¹Pes: A. ve M. nüshalarında mevcut değildir. Vezin yönün-
den S. nüshasını tercih ettik. ; Sāniyā: evvelā, M., S. //
²Olmaz: gelmez, M., S. // ³Müselmān: Süleymān, M., S. // ⁴Eyle-
nüz: idi-gör, M., S. // ⁵Pes nedür vech-i şavāb: virünüz
bir hoş cevāb, M., S. // ⁶İttifāk cevāb : Hüsn-i
tedbīr ile gey ola şavāb, M., S.

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُؤُفُّونِ فِي أَمْرِي مَا كُنْتُمْ قَاطِعَةً أَمْرًا خِطِّي تَشْهَدُونَ
 قَالُوا نَحْنُ أَوْلُو الْقُوَّةِ وَأَوْلُو أَبَائِكَ شَكِيدِ وَالْأَمْرُ إِلَيْكَ
 1 فَاَنْظُرِي مَاذَا نَأْمُرِينَ

995 Didiler iy pādişāh-ı hūb-cemāl
 Kuvvet-i be's ile bulmuşuz kemāl

Leşkerünün keşretine yok ²aded
 Bā-şecā'at her biridür bir esed

³Askerün gönli vü arķas'ola düz
 Bire yüz olsa da döndürmeye yüz

Biz de hem keşret ola hem ittifāk
 Münhezim olur bize kim olsa ⁴āk

Ger bizüm şemşirümüz raḥşān ola
 Korkusından niceler bī-cān ola

1000 Līk fermānı kavīdür emri şāh
 Söz senüñdür ne diseñ bī-iştibāh

Sen buyur ki bende-i fermanuñuz
 Re'y-i şāhī ¹idinün kurbānyuz

¹Dedi ki "Ey ileri gelenler, vereceğim emir hakkında bana görüşünüzü söyleyin. Siz benim yanımda bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm veremem. Dediler ki: "Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız. Emir senindir, sen emretmene bak." Neml s. 32-33. âyetler. M. ve S. nüshalarında Neml suresinin 30-32. âyetleri vardır.// ²Leşkerünün: ¹askerünün, M., S.// ³Askerün: leşkerün, M., S., gönli: küllī, S.// ⁴Münhezim olur: ser-nigün ola, M., S.

Evvelā çün harbe ta^crîz itdiler
Sāniyen emrine tefvîz itdiler

فَاَلْتِ اِنْ اَلْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا
وَجَعَلُوا اَعْرَءَ اَهْلِهَا اِذْلَةً¹

A28^a

Döndi Belkîs bunlara kıldı hitâb
Didi şunu ki bilür anı şavâb

Ger gire iklîme bir yād pādişāh²
‘Akıl olanlar bilür bî-iştibāh³

1005 Ol vilâyetde zuhûr ider fesād
Dağı çok işler olur iy hoş-nihād

Niçe merdün⁴ ‘ırzı olur pāy-māl⁴
Zillete düşer nice şāhib-kemāl

Niçe ‘izzetde olan olur zelîl
‘İş ü vüs‘atde olan bulmaz kalîl

İy nice kul kullanan kul olısar
Niçe kadri zer olan pul olısar

Bırağalar ‘izzet ehlin zillete
Degşürile rāhatı hem mihnete

¹"Melike dedi ki: 'Doğrusu hükümdarlar bir şehre girdikleri zaman orasını perişan ederler? Halkından şerefli olanları aşağılık yaparlar.'" Neml suresi 34. âyetten. Bu âyetin yerinde M. ve S. nüshalarında Neml suresinin 33. âyeti vardır.// ²Ger gire iklîme bir: girse bir iklîme ger, M.,S.// ³‘Akıl olanlar bilür: ‘akıl olan anlar bunı M.,S.// ⁴Niçe merdün: niçelerün, M.,S.

1010 Niçe server yüriyen bî-ser ola
İy niçe pā olmayanlar ser ola¹

Böyledür hāl bunı bilmez cāhilün
Didi Qur^{ān} ² وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ

³ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمُرْجِئِ الْمُرْسَلُونَ

Pes hediye göndereyüm evvelā
Göreyüm ilçüm benüm neyle gele

İmtihān eyleyeyüm ol kimseyi⁴
Görelüm yatlu mıdur yāhūd eyü

Hem bilelüm şāh mıdur yāhūd nebī
Olmayam bu işde tā bülh ü gabi

1015 Gönderelüm aña piş-keş bî-kerān
Anuñ ile eyleyelüm imtiḥān⁵

Pādişāh ise alur bu piş-keşi
Biz de aña göre idelüm işi

A28^b

Piş-keşi almaz nebī olsa eger
Tābi^c olmak ister almaz sīm ü zer

Ḳavmine çün re^ḍyini kıldı ḥiṭāb
Pes didiler cümleten hāzā şavāb

¹İy niçeola: Niçe pā anladuğun hem-ser ola, M., S. //
² وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ Neml suresinin 34. âyetinden iktibas-
tır. Meâli: "Ve işte böyle davranırlar." // ³"Ben onlara
bir hediye göndereyim de elçilerin ne ile döneceklerine
bakayım." Neml suresi 35. âyet. // ⁴Eyleyeyüm: eyleyem pes,
S. // ⁵Anuñ imtiḥān: Hem cevābına olayum nigerān, M., S.

Pes tedārük itdi piş-keş emrini
Emr idüp açdı hazā'in mührini

1020 Şu tuhaflar virdi kim misli °adīm¹
Şaklamışdı anı şāhān-ı kadīm

Misk ü °anber virdi daħı nicesi²
Her ne var ise metā°un zübdesi³

Daħı virdi niçe altun kerpici
Degme şāhuñ aña yitmezdi güci

Her metā°un zübdesinden niçe yük
Tuħfe itdi kimi küçük kim büyük

°Abkārī şan°at idi şıbg-ı Yemen
Gül şanaydı göricek mürğ-i çemen

1025 Niçe yüz virdi cevārī ki eger
Görse anı kızaraydı verd-i ter⁴

Burc-ı kaşrından toğaydı ger biri
Hüsnine meh ola kızgun müşteri

Māh eger mihrinde bulsaydı kemāl
Muttasıl seyr üzre olaydı hilāl

Dāne-i hālını görseydi hümā
Dām-ı zülfine düşeydi bī-himā

¹Şu:şol,M.,S., Tuhaflar:tuhfeler,A. Vezin yönünden diger nüshaları tercih ettik. Bu beytin mısraları M. ve S. nüshalarında yer değiştirmiş; birinci mısra ikinci, ikinci mısra birinci olarak yazılmışdır.// ²Virdi daħı:daħı virdi,M.,S.// ³Her zübdesi: Niçe mil yire giderdi kokuşu,M.,S.// ⁴Görse anı:göre idi,M.,S.

Çihre-i renginini görseydi gül¹
Gözlerinden her seher dökeydi mül

1030 Niçe yüz dağı bile virdi gulām
Cebhesi nūrı-y-la rüşendi zulām²

Nisve-i Yūsuf göreydi anuñ birin³
İşk bıçāğı-y-la keseydi ellerin

Şüretā bende velī āzādeler⁴
Niçeyi kul eylemiş şeh-zādeler⁵

A29^a

Dağı virdi niçe esb-i tazīler⁶
Yüriseydi tenk olurdu yazılar

Zīni cümle zer idi hem-çü licām⁷
Cevherī taşlarla bulmuşdı nizām

1035 Cümle esbābı muraşşā^cdı kamu
Niçe şan^catla düzilmiş iy ^camū

Virdi bir tāk-ı muraşşā^c aña hem
Ālemün^c mālı aña olmaz be-hem

Virdi bir dürc ile bir dürr-i yetīm
Kimse görmemiş anı misli ^cadīm

¹Çihre-i renginini: çihre-i mey-rengini, M., S. // ²Nūrı-y-la rüşendi: şu^cli-y-le nūr idi, M., S. // ³Birin: yüzün, A. Mana ve kafiye bakımından daha uygun düştüğü için diğer nüshaları tercih ettik. // ⁴Āzādeler: şeh-zādeler, M., S. // ⁵Şeh-zādeler: āzādeler, M., S. // ⁶Virdi: düzdi, M., S. // ⁷Zīni: zeyyi, A., M., S. Tenkidli metin için esas aldığımız nüshalardan üçünde de "zeyyi" olarak alınmasına rağmen mana bakımından yanlış olduğu ve "zīn" olması gerektiği için metin tamirine giderek "zīn" aldık.

Şöyle şāfī urmamış hiç kimse el
Dest-i hakkāk ile olmamış çepel

Cinn ü insden anı kimse delmemiş¹
Delmesine kimse hiç yol bulmamış

1040 Dahı virdi bir harez meşkübi idi
Berķ-i necme ta'ni ider mergüb idi

Liki anuñ suķbesi mu'vec idi²
Rāh-ı İblīs gibi ya'ni keci idi

Bir nice gün gördiler yat u yaraķ
Virdi kol-ı karnağa at-ı yaraķ

Geydiler anda cevāriler hulel³
Vaż' u üslubu kamunuñ bī-halel

Ṭaķdılar sīm gerdene ṭavķ-ı zeheb⁴
Her gören cānına şalardı leheb⁵

1045 Ṭaķdılar kulaklarına gevherān⁶
Şanki pervin māh ile buldı kırān

Pāya halhāl vü kola urdı sivār
Her biri bir remege oldu süvār⁷

Dahı gilmānı ṭonatdı ol zamān
Virdiler her birine seyf ü kemān

¹Anı: M. nüshasında mevcut değildir. // ²Suķbesi: delügi, S. // ³1043. beytin yerinde M. ve S. nüshalarında müteakip beyit vardır: Ol cevārilere geydürdi libās / Tā ola varıcağaz menn ü sipās // ⁴Ṭaķdılar sīm gerdene: taķdı sīm gerdānına, M., S. // ⁵Her gören cānına şalardı: görenüñ cānına tē ura, M., S. // ⁶Ṭaķdılar: taķdı hem, M., S. ⁷Remege: merkebe, M.

Başda dülbend ü miyânında kemer
Yüzlerine reşk ider şems ü kamer

A29^b

Binüp ata aldılar deste oyan¹
Pes elinden görenüñ düşdi 'inān

1050 Dürr ü boncuğı kodı dürc içine
Māh u pervīn girdi şan burc içine

Cümlesin şāhāne tertīb eyledi²
Kimi cevher kimi tezhīb eyledi

Kodı şandūk-ı zer içre buları
Urdı hem ağzına kufl-ı cevheri³

RİVĀYET-İ DĪGER⁴

Bir rivāyet dahı vardur eyle gūş
Mu^cteberdür naql idelüm anı hoş

Pīş-keşini düzdi irsāl kaşdına⁵
Diñle imdi işbu işde kaşdı ne

1055 Koydı ol kızları oğlan zıyyine
Ya^cnī oğlan şaņa baķan yüzine⁶

Hem geyürd'oğlanlara kız cāmesin
Anlara ta^clīm kıldı ne-y-desin⁷

¹Aldılar deste:ele aldılar,M.,S.// ²Cümlesin:cümle,M.//
³Hem: M. nüshasında yokdur.// ⁴Diger: Uhrā,M.,S.// ⁵Piş-
keşini düzdi:pīş-keşi düzdi çü,M.,S.// ⁶Şaņa baķan:şañ
baķa,S.// ⁷Anlara ta^clīm kıldı:ta^clīm itdi anlara hem,
M.,S.

Maḥzarına ol şehūn çün varasız¹
 Hizmetinde ayak üzre tūrasız²

Ger size itseydi bir şeyden su³āl
 Her birūñüz eyleñüz ta^cbīr-i hāl³

Ya^cnī kız oğlan u oğlan kız gibi
 Söylesün ki sizi bilmeye nebī

1060 İmtihān itmek durur fikrüm anı
 Siz anı eyleñ ki ben didüm anı

Dahı çok söz söyledi zāhir nihān
 Pes murādı bu ki ide imtiḥān

Diledi kim yaza pīş-keş nüshasın⁴
^cĀdet üzre bildüre hem cümlesin

HAZRET-İ SÜLEYMĀN'A NĀME YAZDUĞIDUR⁵

A30^a

Evveline yazdı pes nām-ı Hudā
 Sāniyen didi ki ez-şāh-ı Sebā

Medḥ ile taḥsīn okudu ba^cd-ez-ān
^cÖzr ile didi ki iy şāhib-kırān

1065 Ben kim olam saña lāyık nem ola
 Saña nisbet niçe yem şeb-nem ola

¹Varasız:varasın,A. Mana yönünden uygun olduğu için di-
 ger nüshaları tercih ettik.// ²Turasız:turasın,A. Mana
 bakımından diğer nüshaları tercih ettik.// ³Tā^cbīr:
 tağyīr,M.,S.// ⁴Nüşhasın:nāmesin,S.// ⁵Bu başlık M. ve
 S. nüshalarında yoktur.

Lik 'indümde 'azîz olanları¹
Saña gönderdüm kabûl it anları

Sen Süleymân olasin ben mûr olam
Umaram ki ben dahı ma'zûr olam

Hem dimişsin ki nebîyem der-zamân
Dilerem ki anı idem imtihân

Dürc içinde ne-y-dügin eyle 'ıyân²
Ağzını açmazsuzın kılğıl beyân

1070 Nâmeyi bu vech ile kıldı tamâm
Mührini ol nâmeye kıldı hitâm

MÜNZİR-NÂM NÂM-DÂR KİMESNESİNİ İLÇİYE
BAŞ İDÜP GÖNDERDÜGİDÜR³

Bir bigi var idi gey mîr-i kelâm
Diyesin kim aña Eflâtûn ğulâm

Adı Münzir'di velî beşşâr idi
Hîle vü harb içre pür-efkâr idi

Söylese dürler dökerdi ez-dehân
Hoķka-i fikr idi adı der-miyân⁴

Sözde sihr itmek helâl idi aña
Bu makûle kim kemâl idi aña⁵

1075 Dürr-i söze şöyle virürdi nizâm
Utanurdu anı görseydi Nizâm

¹ Indümde: katumda, M., S. // ² Eyle: hem kıl, M., S. // ³ Bu başlık M. ve S. nüshalarında yoktur. // ⁴ Der-miyân: der-cihân, M., S. ⁵ Bu makûleaña: Sözin işiden kalurdu hem taña, M., S.

Şahlr öñünde aña söz söylemek
Şöyle idi fi'l-mesel helva yimek

Kıgırup anı getürdi ol zamān¹
Egñine hil'at geyürdi bī-kerān

A30^b

Didi kim iy sözde sahbānum benüm
Vārid oldı saña fermānum benüm

İlçiye ser ol bitür sen bu işi
Şāh Süleymān'a iletgil piş-keşi

1080 Hoş şıyānet kıl varınca tā aña
Luţf-ı bī-hadd ola geldükde saña

Ɔodı Münzir yire hizmet yüzini
Başladı rıfk ile söyler sözini²

Didi işün hande olsun sāl ü mäh
İşigünde bende olsun niçe şāh

Mäh-ı ömrüne irişmesün kūsūf
Tal'atun kam(e)rine irmesün hūsūf

Her ne dirseñ bende-i fermānuñam
Yoluña başın komış kurbanuñam

1085 Söz şehündür bendeye düşmez kelām
Hizmete bil bağlamışam ve's-selām

Güş idüp Belkīs çü taħsīn eyledi
Aña ba'zı nesne telkīn eyledi

Didi vardukda nazār kıl yüzine
Dikkat ile hem kulak ur sözine

¹Anı getürdi:getürdi anı,M.,S.// ²Rıfk:luţf,M.,S.

Ger yüzi tünd ü sözi faẓẓ u ğalīẓ
Ola havf itme benem andan ʿazīz¹

Pādişāhdur bilesin olmaz nebī²
Pes nebī şanur ırakdan her ğabī³

1090 Ger sözi leyyin yüzi bessām ola
İns ü cinn emrine anuñ rām ola

Bilesin kim ol nebīdür bī-mirā
Eylemez mürsel Ğudā'ya iftirā

Her ne şorsa vir cevābı bā-şavāb
Ħilm ile rıfķ ile söyle der-Ħitāb

A31^a

Rıfķ ile söylense söz memdūh olur
Luţf ile kim gelse der meftūh olur

DaĦı her yüzden buña pend eyledi
Pend ile her ğuşeyi bend eyledi

1095 Hem çıkardı ʿaskerinden çok kişi
Münzir'e koşdı buları pīş-keşi

Belķis'unñ öninde Münzir ħodı baş
Leşker-i ilçiye çünki oldu baş

HÜDHÜD BU CÜMLE AĦVĀLE VĀĦİF OLDUĦDAN
SONRA PUŞIDAN ÇIKUP ĦABER İTDÜĦİDÜR⁴

Çünki bunda oldu bu işler ʿıyān⁵
Çıkdı hüdhüd puşısından ol zamān

¹Ola:olsa,M.,S.// ²Bilesin:böylesi,M.// ³Irakdan:sözün-
den,M.,S.// ⁴Bu başlık M. ve S. nüshalarında yokdur.//

⁵Çünküʿıyān: Süy-ı şāha oldılar bunlar revān,M.,S.

Diñlemişdi şolki Belkīs söyledi¹
Açdı perrini gör imdi neyledi

Süy-ı şāha şöyle ki oldı revān
Şan hamāme ferhına gider devān

1100 İrdi şāh öninde kōdı yüz yire
Didi kim iy şāh olan baħr ü bere

Ĥaħ Te'ālā 'ömrüni kılsun mezīd
Tāli'un sa'd ola her rüz-ı cedīd

Fülk-i kevine lenger itsün sāyeñi
Māh u meh kılsun hemişe dāyeñi

Çāker olsun işigünde cümle şāh²
Ĥalka-ber-güş bendün olsun mihr ü māh

Emrüñe bāģi olan bağlu ola
Ĥükmüne taği olan tağlu ola

1105 Dā'imā düşmenlerün maħhür ola
Dostlarun her hāl ile mesrür ola

Tākatum yitdükçe itdüm Ĥizmeti
Ĥāzretüne eylerem çok minneti³

Nāmeyi Belkīs'a ilkā eyledüm
Her ne kim söylerdi anı diñledüm

Mā-cerāyı cümle takrīr eyledi⁴
Pīş-keş aħvālini tahrīr eyledi⁵

A31^b

¹A. nüshasında bulunmayan bu beyiti hikāyenin akışına uygun olduğu için metne aldık.// ²Çāker olsun işigünde:işigünde çāker olsun,M.,S.// ³Ĥāzretüne eylerem:Ĥizmetüne eylerem,M. S.// ⁴Eyledi:eyledüm,A. Mana yönünden M,S.'yi tercih ettik.
⁵Eyledi:eyledüm,A.

Cümlesin şerh itdi çünki bir birin¹
Eyledi şāh hüdhüde şad-āferīn

1110 Ma'nevī hıl'at geyürdi hem cedīd
Eylediler hem dağı tācın mezīd

Cümle mürğa anı reh-ber kıldılar
Zümre-i mürğ anı şeh-per bildiler

HAZRET-İ SÜLEYMÂN MEHÂBET İZHÂR İÇÜN DİV-
LERE TERTİB EMR İTDÜGİDÜR²

İlçinün çün şāh kudūmın añladı
Zümre-i cinne pes i'läm eyledi

Didi iy ebnā-ıy āteş tiz turuñ
Himmetünüz külhanını kızduruñ

Sīm ü zerden kerpiç eyleñ bī-şümār
Hem tokuz fersah yire eyleñ hişār

1115 Altı midān ola üsti 'arş ola
Sīm ü zer kerpiçden aña ferş ola

Didiler ³ سَمَاعًا cümleten
Sür'atinden āteş oldı cümle ten

Urdılar çün bunlar el sīm ü zere
Döşediler anı nüh fersah yire

Sīm ü zerle ferşi çün oldı tamām
Kalmadı bir yir ki ola nā-tamām

¹Cümlesin:cümleyi,M.,S. ; Çünki:hüdhüd,M.,S.// ²Bu başlık M.,S.'de yoktur.// ³"İşittik ve itaat ettik."

Cümle cem^c olupdı burda zerle zür¹
Urdılar eṭrāfına bir ʿālī sūr

1120 Cümle altun u gümüsdendi şüref
Hem cevāhirle bezenmişdi ğuref

Çünkü mīdān emride oldu tamām
Dīvlere emr itdi anda ol imām²

Berr ü baḥr içinde ḥayvān-ı ʿacīb
Gördünüzse ki ola ğāyet mehīb

Tīz getirüp anları ihzār idün³
Bulmasında saʿyünüz iksār idün

A32^a

DİVLERÜN BAHR İÇİNDE ḤAYVĀN-I ʿACĪB
İHZĀRIN İLTİZĀM İTDÜKLERİDÜR⁴

Didiler baḥr içre ḥayvān-ı ʿazīm
Görmüşüzdür yok durur andan cesīm

1125 Hem kanatludur uçar hem yügürür
Sür^cat ile hem segirdür hem yürür

Şüreti ḳablan gibi menḳūṭdur
Ekserī elvān ile men^cūtdur

Hem yelisi vardur anuñ esb-miṣāl
Ḳaçsa idi pek uçar hem-çü ḥayāl

Cān-ever hiç görmedük bundan ʿaceb
İdelüm şāḥ emri-y-le anı ṭaleb

¹Cümle cem^c olupdı burda: cem^c olupdı burda, M., cem^c olupdur burda çün, S.// ²Anda: ol dem, M., S.// ³Tīz getirüp anları: getirüben anı tīz, M., S.// ⁴Bu başlık M., S.'de yoktur.

Pes bular sür^catle bahre taldılar
Ka^cr-ı yemde bir nicesin buldılar¹

1130 Avlayurak bunları şayd itdiler
Silsile-y-le her birin kayd itdiler

Şāh huzūrına iletdiler hemān
Pes görüp kıldı ta^caccüb bir zamān²

Didi midān içre bağlañ bunları
Aç u şusuz olmasunlar her biri³

Bağladı dīvler buları sağ u sol
Virdiler her ne ki yirler az u bol

CINN Ü PERİLER EVLĀD U ENSĀB İLE İHZĀR
İDŪP MŪRETTEB TŪRDUKLARIDUR⁴

Cinlere emr eyledi hem bahtiyār
Tā gele evlād u ensāb her ne var

1135 Tiz irişdi cinniden cem^c-ı keşir⁵
Dīvler ile oldılar cem^c u gafir⁶

Dağı emr itdi ki hayvān u sibā^c
Cümle vahş u tayr ideler ittibā^c

Ya^cnī her biri geleler emr ile
İlçiye heybet şatalar remz ile

A32^b

¹Ka^cr-ı yemde:tā lücecede,M.,S.// ²Kıldı:itdi,S.// ³Aç..
... biri: Hem dağı şu ola çevre yanları,M.,S.// ⁴Bu baş-
lık M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ⁵İrişdi:
yitişdi,M.,S.// ⁶Dīvler ile:dīv ile cinn,M.,S.

Cümle me²mür taldı mīdān içine¹
Görenüñ korķu düşerdi içine

^cAskerinden inse de emr eyledi
Şāh katında tā bular şaf bağladı

1140 Cümle mīdān içre şaf şaf turdılar
Başka dīvler dağı şaf şaff oldılar

Cins-be-cins tırdı bular tertīb ile
Hem perī cem^cıyyeti dağı bile

Her birinden zāhir oldı bir nidā
Taldı mīdān içre pes şīt u şadā

Her biri bir dilce hoş tesbīh ider
Anuñ ile gönlini tervīh ider

Şöyle tertīb oldı kim olmış degül
Milk-i dünyāda ağad görmiş degül

1145 Şadr-ı mīdān içre şāhuñ kürsīsın
Dağı dört biñ kürsī kim her birisin

Şağ u şola şöyle tertīb itdiler
İlçiyi važ^c ile terhīb itdiler

Kürsī üzre çünki şeh itdi karar²
^cĀlemīn tırdı yemīn ile yesār

Ol zamān emr eyledi gör nitdiler
Yollara yir yir cevāhir döktiler

¹İçine:ilçiyeye,A. Mana bakımından daha uygun olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.// ²Şeh: A. nüshasında yoktur. Mana ve vezin yönünden gerekli olduğu için metne dahil ettik.

Dağı emr itdi ese bād-ı şabā
Misk ü °anberle 7ola tā kim havā

1150 Emr-i şāh çün vārid oldu^{ol} yile
Tā Hutēn'den geldi ol yile yile

Esmeye başladı ol dem rıf7 ile
Toldı °ālem içi bŷy-ı misk ile

Şöyle kab7 itdi meşāmın herkesün
Toymadı āna dimāğı her hasun¹

A33^a

Dağı kuşlar sāye-bān oldu tamām
Her biri bir reng ile misl-i ęamām

TERTİB TAMĀM OLDUKDA İLÇİYİ DA°VET
İTDÜKLERİDÜR²

Çünki zīnet emrde oldu dürüst
İlçiyē gönderdiler serheng-i cüst

1155 Çün bular mīdāna oldılar 7arīb
Vāki° oldu anlara emr-i ęarīb

Gördiler yolda cevāhir bī-kiyās
Kimse rağbet eylemez ez-cinn ü nās

Şol cevāhirler ki yokdı anlarun³
Tuhfesi içinde misli bunlarun

Gördi Münzir çeşmi oldu pür-güher⁴
Bildünüz mi dir nedür bundan °iber

¹Her hasun:herkesün,S.// ²Bu başlık M.,S.'de yokdur.//

³Şol cevāhirler:şöyle cevherler,M.,S.// ⁴Çeşmi:cismi,M.,S.

İlticek biz şāha tuhfe cevheri
Añlaram ki tōhmet eyler her biri

1160 Yoldaki cevherleri pes alduñuz
Düzd oluban bize tuhfe kılduñuz

Hem adumuz uğrı hem merdūd ola
Bāb-1 rağbet uğrıya mesdūd ola

Dökdiler cevherlerini hem-çü seng
İşbu işden oldılar hayrān u deng

Didiler cevher dökildiyse ne gam
Misk ü ʿanber çünki bizümle be-hem

Yüridiler şāha toğrı cümle hoş
Bir ʿaceb iş dağı oldı eyle gūş

1165 Çün bularuñ pīş-keşinüñ baʿzısı
Misk ile ʿanberdi gāyet zūbdesi

Bāb-1 mīdāna çü yakın geldiler
Büy-1 miske cümleten gark oldılar

Şordılar serhenge çün būdan eger¹
Tīb ile bu dağı virdi hoş haber

A33^b

Didi Hakk emrinde kılmışdur yili
Anuñ ile hoş idüpdür bu ili

Her kaçan ki emr ide bād-1 şabā
Misk ü ʿanber saçuban tolar havā

1170 Çünki būdan aldılar bunlar haber²
Kendülerden bilmez oldılar haber

¹Būdan eger:bundan haber,M.// ²Būdan:bundan,S.

Yokladılar misklerini hufyeten
Gördiler gitmiş kokusu cümleten

Ġālib olmuş bŷyına t̄ib-ı havā
Hŷna dönmiş san metā^c-ı bī-nevā

Hŷn idi çŷn aşlı yine oldu dem¹
Hŷsn-i tedbīr itdi Mŷnzir pes o dem²

Didi çŷn bādı bu řāhuñ misk eser
Kalmamış bizŷnkide bŷdan eşer

1175 Mŷřkil oldu buña varmak mŷřg ile
Kendŷ mŷřgŷmŷzle dŷřdŷk mŷřkile

Mŷřgerŷn bunlar yabāna atdılar
Kimseye bildŷrmeyŷben gitdiler

İLÇİNŷN SŷR-I SŷLEYMĀN'A DĀHİL
OLDUKLARIDUR³

Geldiler sŷra dinildi ⁴ ادخلوا
Gördiler pes içerŷde bir ğulŷ

Girdiler ferşine kıldılar nazār
Gördiler altun gŷmiř ferş ŷ kemer

Taş yirine olmiş anda sīm ŷ zer
Gördi Mŷnzir çeşmi oldu pŷr-gŷher

1180 Bir tarafta gŷrdi bağlu cān-ever
Hem  alef yir ŷstine hem gŷmreler

¹Ařlı yine:yine aşlı,M.,S.// ²O:bu,M.// ³Bu başlık M. ve S. nŷshalarında mevcut değildir.// ⁴"Giriniz!"

Kavmini cem^c itdi Münzir bir yire
Didi diñleñ iy gürüh-ı mashara

Bizde gey var dört ʿaded kerpiç hemîn¹ A34^a
Hoş harîrler içre tutaruz güzîn

Bunlaruñ katında bir seng ile zer
Kum yirine dökilür dürr ü güher

Düşmişüz halk içre turfa mâhiye
Her gören bizi diyiser ما هي²

1185 Vechi budur ki atavüz kerpici³
İltüben hor olmayavuz soñ uci⁴

Cümlesi bu re³ye rāzî oldılar
Kerpici def^cı yabâne şaldılar

BEYÂN-I RIVĀYET-İ DĪĞER⁵

Bir rivāyetde dimişler ki resül
Ferş-i mîdân ile emr itdükde ol

Bunlaruñ kerpiçleri şıgdukça yir
Hâli koñ diyü buyurmışdı emîr

Nice kim buyurdı öyle itdiler⁶
İlçiler çün bu araya yitdiler

1190 Girdiler mîdân hâli gördiler
Lîk bir yanını hâli gördiler⁷

¹Gey: kim, M., S. // ²Her gören bizi diyiser: kim ki görse bizi diye, M., S.; ما هي: "Bu nedir." // ³Kerpici: cevheri, S. // ⁴Hor: soñ, S.; soñ uci: hem güci, S. // ⁵Bu başlık M., S.'de yoktur. // ⁶Buyurdı: dimişdi, M., S. // ⁷Hâli: açık, S.

Didi Münzir gördünüz mi kıssayı¹
Aldunuz mı işbu işden hisseyi²

Ger bu yir hālī durur mālī degül³
Līk tōhmetden bize hālī degül

Pīş-keşi iltüp ger itseñ himmeti
Añlaram bize iderler tōhmeti

Kim diyeler bu bizüm midānımız
Fersidür siz bunu kandan aldunuz

1195 Şāhid ola añ bu raḥne tamām⁴
Olısar-vüz halka biz rüsvā-yı ʿām

Re^ḡy ile bir ḥüsn-i tedbīr idelüm
Kerpici bunda koyuban gidelüm

A34^b

Çün murād-ı Belkīs olmadı tamām
Def^ʿ-ı darrına idelüm ihtimām

Eylediler çün bu re^ḡye ittifāk
Ol gedüklere kodılar ber-vifāk

Şöyle kim geldi münāsib ol yire
Gayrıdur dimez anı her kim göre

1200 Gitdi cevher gitdi ʿanber gitdi zer
Gönli oldı bunların zīr ü zeber

Yüridiler eyleyüp bunlar nigāh
Gördiler her gūşede şun^ʿ-ı ilāh

¹Gördünüz mi: tıyduñuz mı, M.// ²Aldunuz mı işbu işden: ʿaḡ-
lı olan ala bundan, M., S.// ³Hālī: açık, S.// ⁴Raḥne: raḡta, A.
Hikāyenin akışına uygun ve mana bakımından doğru olduğu
için diğer nüshaları tercih ettik.

Gördiler çok anda hayvân-ı 'acīb¹
Gördüğü yok hiç birinün̄ gey mehib

Şandılar kendüleri ihlāk ider²
İşbu kōrhu kalbleri çāk ider³

Çünkü serheng bu işe kıldı nigāh
Didi havf itmeñ size yokdur tebāh

1205 Yüridiler gördiler bundan garīb
Kavm-i cinn anda tururlar gey mehib

Şöyleki şaf bağlamışlar bī-şümār⁴
Şağ u şol bunları itmişler hişār

Bunlaruñ pes kalbi tōldı havf ile
Didi serheng bunlara hoş rıfk ile

Zümre-i cindür bular havf itmeñüz
Süy-ı şāha tīz yürün̄ eglenmeñüz

Ferş-i altun üzre bunlar gitdiler
Milk-i şāhı hoş ta'accüb itdiler

1210 Bir tarafda şöyleki şaff-ı sibā^c
Görmesinden nefred iderdi tıbā^c

Bir tarafda dağı şaff-ı dīv turur
Heybet ile her birisi haykırur

A35^a

Bir tarafda hem vuhūş ile hevām
Şaf tutuben şöyle kılmışlar kıyām

¹Çok anda:ki bağı,M.,S.// ²Kendüleri:kendülerin,M.//

²Kalbleri:kalblerini,M.,S.// ⁴Şöyleki:şöyle,A. Vezin bakımından diğer nüshaları tercih ettik.

Bir tarafta dağı şahuñ leşkeri¹
Şeh katında şaf tutupdı her biri

Pes bu ahvâli çü bunlar gördiler²
Varmadın ol şâha mülzem oldılar

1215 Muhtelif ecnâsdan itdiler 'ubür
Şeh huzûrına irişdi çün mürûr³

Gördiler minber kurulmuş ser-firâz
Oturur anda o şâh-ı dil-nüvâz

Şağ u şol kürsiler üzre 'âlemîn
Anlara uyan olısar sâlimîn

Hoş mehâbetle oturmuş her biri
Gördi kâfir oldu 'aqlından berî

Bunları kabz itdi İslâm heybeti⁴
Kalblerine düşdi şahuñ şavleti

1220 Şevketinden söyle bî-hüş oldılar
Gitdi varlık şanasın boş oldılar⁵

İLÇİLER HAZRET-İ SÜLEYMÂN'UN HUZÛRINA İRÛP TARAFEYNDEN MÛKÂLEMEDÛR⁶

Cem' idüp 'aqlı çün oldu ihtimâm⁷
İtdiler şahuñ huzûrında kıyâm

¹Leşkeri: 'askeri, M., S. // ²Ahvâli: A. nüshasında "ha" im-
la hatası olarak "hı" ile yazılmış. // ³İrişdi: yetişdi, M.,
S. // ⁴Bunları kabz itdi: büridi bunları, M., S. // ⁵Oldılar:
kaldılar, S. // ⁶Bu başlık M. ve S. nüshasında mevcut de-
ğildir. // ⁷'Aqlı çün: çü 'aqlı, S.

Bakdı seh bunlara gäyet rıfk ile¹
Anlara itdi hitäbı luṭf ile

Gördiler luṭfını mesrūr oldılar
Meyl idüp İslām'a pür-nūr oldılar

Şundi Münzir Belkīs'un mektübını
Luṭf ile açdı okudı seh anı

1225 Çünki bildi müfredāt-ı tuḥfeyi
Dir getürdüñ piş-keş içre hoḳkayı²

Şundi şāha hoḳkayı Münzir hemān
Peyk-i Hak Cibrīl irişdi ol zamān

A35^b

Hoḳkanuñ içinde didi ne-y-dügin
İrgadupdur hoḳkayı şāh-ı güzīn³

Hoḳkanuñ içinde olan ikidür
Birisi boncuḳdur anuñ biri dür

Līk bī-suḳbedür ol dürr-i yetīm⁴
Ol ḫarez egri delüklü iy.za'im

1230 Didi Münzir şāha gerçeksın iy şāh
Līk del incüyi gitsün iştibāh

Dahı şol boncuḳki egri mesleki
Aña ip ṭaḳ gide Belkīs'un şeki⁵

Dest-i şehde ṭurdı ol dürr ü ḫarez⁶
Şordı ḳavmine bunuñ ḫālin biraz

¹Gäyet:hoş,S.// ²Getürdüñ:getürün,M.,S.// ³İrgadupdur:
ırgadup dir,M.,S.// ⁴Bī-suḳbedür:delüksüzdür,M.,S.//
⁵Aña ip ṭaḳ:rişte ṭaḳ tā,M.,S.// ⁶Dest-i şehde ṭurdı ol:
şāhuñ elinde durur,M.,S.

Ins ü cinden kimse olmadı gele
Ya^cnî dürre el urup anı dele

Cümle didiler bu ^caklı bilmezüz¹
Şunu kim bilmezüz anı kılmazuz²

1235 Döndi bu kez dīvlere kıldı nidā
Didiler biz de idemezüz edā

Līki yir kurdcuğazı bu hizmeti³
Eylemek var aña eyleñ himmeti⁴

Düdeye emr eyledi şeh geldi tiz
Ağzına bir kıl aluban itdi hiz

Yiyerek ol dürri tiz geçdi öte
Şeh didi kim lāyık olduñ ücrete

Hācetün neyse su³āl eyle baña
Tā ki hāşıl eyleyüp virem saña

1240 Didi iy şeh baña eyle bir du^cā
Rızqımı vire şecerden ol Hudā

Şeh du^cā idüp kabül oldı murād
Şol ağaç kurdı odur iy hoş-nihād

Ol harezki sukbesi mu^cvec idi
Buña dañı rişte kim taşar didi

A36^a

Geldi bir aq kurdcuğaz dir iy resül
Emr iderseñ ben aña idem duhül

¹Cümle didiler bu ^caklı:cümlesi didi bu ^cilmi,M.,S.// ²Şu-
nı kim bilmezüz:çünkü bilmezüz biz,S.// ³Yir:bir,M.,S.//
⁴Eylemek var aña eyleñ: añlaruz ide aña ایت ,M. , añlaruz
aña ide bu,S.

Aldı bir iplik ucını ağızına
Egri bügri gitdi boncuğ mağzına

1245 Bir taraftan çıkuban itdi edā¹
Şeh görüben pes aña kıldı nidā²

Sen de 'arz eyle murāduñ her ne var
Didi maksūdum durur iy şeh simār³

Ya'ni rızķımı benüm de ol ğani
Hüb yemişlerden kıla yiyem anı

Şāh du'ā idüp revā oldı o da
Şol yemişler ķurdı oldur iy dede⁴

ĞILMĀNI CEVĀRĪDEN TEMYİZ İTDÜĞİDÜR
HAZRET-İ SÜLEYMĀN'UN⁵

'Arz oldı şāha ğilmān u cevār⁶
Peyk-i Hāk Cibrīl o dem irdi sūvār

1250 Emr idüp altun legenler iy ulu
Hāzır oldı cümle su birle tolu

Didi yusunlar bular dest ü yüzi
Söyleyelüm şāniyen biz de sözi

Çün legençeden alur kızlar şuyı
Pes kadīmi budur anlaruñ huı

¹İtdi:kıldı,M.,S.;Edā:nidā,A. Mana yönünden uygun olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.// ²Kıldı:itdi,M.,didi,S.// ³Şeh: A. nüshasında mevcut değildir. Mana ve vezin bakımından gerekli olduğu için metne dahil ettik.// ⁴Şol yemişler ķurdı oldur:şol yemiş ķurdı odur şimdi,M.,S.// ⁵Bu başlık M.,S.'de yoktur.// ⁶Oldı:olındı,M.,S.

Bir elinden bir eline şuyı t̄iz
Koyuban yüz yumāğa eylerdi h̄iz

Çü legençeden alur şuyı gulām¹
Ol eli-y-le yüzini yur iy hümām

1255 Gerçi yunmasa da yunmışdı bular
L̄ik bu yüzden bunu bilmek diler

Işbu vech ile şāh istidlāl idüp
Münzir'e virdi cevābı lāl idüp²

Hoş temiz itdi buları bir birin³
Güş idüp Münzir didi şad-āferin⁴

PİŞ-KEŞÜN BAKİSİ ARZ OLINDUKDA REDD
IDÜP KABÜL İTMEDÜGİDÜR⁵

A36^b

Bākisin çekdi çü Münzir zer-külāh
Cümlesin redd itdi almadı o şāh

Dir hümā muhtāc olur mı bā-meges
Himmet ehli mālā eyler mi heves⁶

1260 Şol ki virdi baña ol Rabb-i Ğanī⁷
Virmedi dünyāda kimseye anı

Dīn ü dünyā bende bulmışdur kemāl
Şanmañ ancak baña dünyādur ke-māl⁸

¹Çü:çün,M.,S.// ²Virdi:didi,M.,S.// ³Bu beyit A. nüshasında yoktur. Hikâyenin akışına uygun olduğu için metne dahil ettik.// ⁴Münzir didi:didi Münzir,S.// ⁵Bu başlık M. ve S. nüshalarında yoktur.// ⁶Himmet.....heves:Māl ile imdād ider mi benī kes,M.,S.// ⁷Virdi baña:baña virdi,M.,S.// ⁸Baña dünyādur:bañadur dünyā,S.

Şunu kim virdi baña Rabb-i Mu'în¹
Size virdüğinden ol yigdür yakîn

Māla meyl itmez çü kavm-i müflihūn
Belki siz bu tuhfēüzle² نَفْرَحُونَ

Zāhirin añlarsız ancak dünyeden
Gāfil olmışsınız gelecek irteden

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرًا مِّمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ

بِهَدْيِكُمْ تَفْرَحُونَ³

1265 Māl ile göstermezem size rızā
Sizde olduğınca küfr-i nā-sezā

Dön girü Belkīs'a ilķā it sözi⁴
Nāra ihrāk itmesün nāzūk yüzi

Hoş müselmān oluban gelsün baña
Yoksa 'askerle varam tizcek aña⁵

Baña harb ile çü yokdur tākātı
Küfri koyup Hakk'a itsün tā'atı

Yoksa ihrāc idem ez-şehr-i Sebā
Tozını perrān ide bād-ı şabā

¹Şunu kim:çünkü,S.// ² نَفْرَحُونَ Neml s. 36. âyetten iktibas-
tır.// ³"Elçiler Süleyman'a geldiklerinde dedi ki:'Bana
mal ile mi yardım etmek istiyorsunuz? Halbuki Allah'ın
bana verdiği size verdiğiinden daha iyidir. Belki siz he-
diyenizle sevinirsiniz." Neml s. 36. â.// ⁴ilķā:i' lām,M.,
S.// ⁵'Askerle varam tizcek:'asker çeküben varam,M.,S.

1270 Şehrini vīrān ü ehlini esīr¹
Eyleyem bendem ola her bir emīr²

ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَا

أَذَلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ³

Günki Münzir bu sözi gūş eyledi
İrmek içün Belkīs'a sūr^cat itdi⁴

A37^a

Piş-keş ile ire Münzir Belkīs'a⁵
Gördügin bir bir didi her ne ise

Mā-cerāyı cümle takrīr eyledi
Şöyle kim Belkīs'ı taḥyīr eyledi⁶

Milkini vü hükmini vü rıfķını
Daḥı tahrīr itdi aña ḥulķını

1275 Sergüzeştini daḥı itdi beyān
Her vakāyi^c Belkīs'a oldı ^cıyān

Didi Belkīs ol degüldür pādişāh
Ḥaḫ nebīdür eylemez-ven iştibāh

Bildüm anı ki nebīdür bī-mirā
Sözi gerçekdür ider mi iftirā

¹Vīrān ü ehlini:vīrān idüp ehlin,M.// ²Eyleyem:oluban,M.; Bendem:zilletde,M.,S.// ³"Geri götür onlara. And olsun ki güç yetiremeyecekleri bir ordu ile gelir, onları oradan alçalmış ve küçük düşmüş olarak çıkartırım." Neml s.37.â.// ⁴Sūr^cat itdi:gūş eyledi,A. Mana yönünden diger nüshaları tercih ettik.// ⁵İre:irdi,M.,S.// ⁶Taḥyīr:tahsīr,S.

Pes nebīden gayrıda olmaz bu hāl
Dīn ile dünyāda ol bulmuş kemāl¹

Çünkü Hakk emri ile oldur nebī
Aña t̄agī olmaz illā ki ğabī²

1280 Yazdı t̄iz bir nāme didi ol zamān
Emrũne mahkūmam iy şāh-ı cihān

Askerũmle işũgũne yüz sũrem³
Her ne kim fermān olur anı ğorem

Ķāşıd ile nāmeyi gönderdi cüst
Ķavmini bir yire cem^c itdi dũrũst

Leşker ile t̄oldı şahrā vũ çemen
On iki bin idi Ķamu mīr-i Yemen

Her biri Ķādirler idi yüz biñe
On iki biñ kerre yüz biñdũr hele⁴

1285 Rihlet esbābı görildi pes hemān
Sũy-ı şāha oldılar cũmle revān

HAZRET-İ SÜLEYMĀN BELĶİS'UN ĶUDUMIN
ANLAYUP KENDÜ GELMEDİN ARŞIN İHĶĀR
İTDÜGİDÜR⁵

A37^b

Günler içre ol Süleymān-ı zamān
Ķürsī üzre otururdu kām-rān

¹Ol:olsa,A. Vezin yönünden diger nüshaları tercih ettik.//
²Ki:gey,M.,S.// ³İşũgũne:Ķizmetũne,M.,S.// ⁴Biñ kerre yüz
biñdũr hele:yüz biñ olur öñden şoña,M.,S.// ⁵Bu başlık M.
ve S. nüshalarında yoktur.

Gördi karşıdan belürdi bir ğubār
Şöyle kim tolmışdı şahrā vü kenār

Şordı aşlından ğubāruñ ol selīm
Didiler Belkīs u hem halk-ı delim¹

Leşker ile geldi teslim olmağa
Küfri koyup dīni ta'lim almağa

1290 Ara yirde görđi bir fersağ zemīn
Dir 'aceb gelmiş bize Belkīs yakın

Ba' dehū kavmine eyledi nidā
Didi vardur bir murādum kim ide²

Kim getirür 'arşını anuñ baña³
Kendü gelmedin delīl olsun aña⁴

Bizi ol hālince itdi imtiḥān⁵
Mu' cize olsun aña bizden 'ıyān⁶

Ba' zılar dimiş murādı ol şehūñ
'Arşını evvel getirmeden anuñ⁷

1295 Bildi kim geldükde müslim olısar
Müslimūñ mālını kanda alısar

Diledi gelmezsüzün anı ala
Māl-ı mağnemdür ğuzāta ḥill ola

¹Hem:bā,M. ; Hem halk-ı delim:bā-halk-ı le'īm,S.// ²Kim ide:kim ider anı edā,M.// ³Kim....baña:Belkīs'unñ 'arşın baña kim getirür,M.,S.// ⁴Kendü....aña:Kendü gelmezden öñ anı yetürür,M.,S.// ⁵Bu beyitten önce M.,S.'de mütea-kip beyit vardır: İdelüm gelmezsüzün aña reviş / Mu' cize ola aña bizden bu iş// ⁶Mu' cize....'ıyān: Biz de bunuñla idelüm iktirān,M.,S.// ⁷Evvel getirmeden:getürmeden evvel, M.,S.

¹ قَالِ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ الْأَيْكُرُ يَا بَيْتِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ

Tiz ilerü geldi bir cinn-i merid
Kuvvet ile cinniler içre ferid

Hoş kavî cinnî idi ²İfrît adı
Sür'atinden şanasın kibrît idi

Ba'zılar Kevzî idi dir aña ad³
Şeh murādında yilerdi hem-çü bād

1300 Ba'zılar dimiş adı Zekvān idi
Kūhı mūm itmek aña āsān idi

Didi iy sultān-ı ⁴ālem ger baña
Emr iderseñ hāzır idem ben saña⁴

A38^a

Şöyle kim sen meclisünden ⁵çurmadın
Ya'nî ⁶kalkuban sarāya girmedin⁶

⁷Ādeti bu idi ol şāhuñ mūdām
Ez-seher kürsīde eylerdi kıyām

Eyler idi anda pes faşl-ı ⁷każā
Tā irişince aña vaqt-i ⁷duhā⁷

¹"Süleyman: 'Ey cemaat! Bana teslim olmalarından önce, hanginiz o kiralıçenin tahtını yanıma getirebilir?' dedi." Neml s. 38. â. A.'da قَالِ lafzı, M.'de ise يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ الْأَيْكُرُ ibaresi yoktur.// ²İdi ²İfrît adı: adı ²İfrît idi, M.// ³1299 ve 1300. beyitler M., S.'de takdim tehirlî yazılmıştır.// ⁴Hāzır idem ben: getürem anı, M., S.// ⁵Meclisünden: yiründen, S.// ⁶Girmedin: gitmedin, A. Kafiye yönünden M., S.'yi tercih ettik.// ⁷İrişince aña: irişinceye dek, M., S.

1305 Pes budur ʿİfrīt murādı bil sözün
İrgüre anı duhā olmazsuzın¹

Ḥamline anuñ kavīyem bī-fütūr²
Ḥıfzına anuñ emīnem bī-kuşūr³

قَالَ عِفْرِيْتُ مِنَ الْجِنِّ أَنَا أَيْتِكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ

وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيَّ آمِينَ⁴

Diñledi şāh bu cevābı iy ahī⁵
Didi gicdūr tiz gerek bundan daḥı

Ilerü geldi şu kim ʿilm ü kitāb
Bilür idi eyledi şāha ḥiṭāb

Didi iy şāh emrüne fermān-berem
Ṭarf-ı ʿayn içinde anı getürem⁶

7 قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ

¹İrgüre: getürem, M., S. // ²Ḥamline.....fütūr: Hoş kavīyem ḥamline gılz iderem, M., S. // ³Ḥıfzına.....kuşūr: Hem emīnem cümlesin ḥıfz iderem, M., S. // ⁴"Cinlerden bir İfrīt dedi ki: 'Sen yerinden kalkmadan önce onu sana getiririm, eminim ki buna gücüm yeter.'" Neml s. 39. â. // ⁵Şāh bu: çün şeh, M., S. // ⁶Getürem: görem, A. Vezin yönünden M. ve S. nüshalarını tercih ettik. // ⁷"Nezdinde kitabdan bir ilim bulunan biri de dedi ki: 'Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm.'" Neml s. 40. âyetin ilk ibaresi. Bu âyet M., S.'de 1326. beyitten sonra yazılmıştır.

1310 Bunda çok söz söylemişler rāviler
 ʿİlm-i tārīḫ içre bahri hāviler

Baʿzılar dimiş melekdi bu kişi
 Virbidi görmeklige Haḫ bu işi¹

Baʿzılar dimiş benī ādemdi ol
 Hoş kerāmet şehrine bulmışdı yol

Didi baʿzılar Hızır'dı ol kavī
 Baʿzılar dimiş Süleymān-ı Nebī

Baʿzılar dimiş ki Cibrīl-i Emīn
 Bu işi görmege gelmişdi hemīn

1315 Cümlesi Keşşāf'da mervī bī-mirā A38^b
 Līk eşher bu Āşaf bin Berhıyā

Çok zamān ol şāha olmuşdı vezīr
 Her umūrında anuñ oldu müşīr²

Çok yaşamışdı vü ğāyet pīr idi³
 Līki kuvvetde şanasın şīr idi

Her emirde ʿāqıl-ı dānā idi
 Kalbi şāfī himmeti aʿlā idi

Hem diyānet hem firāset hem hūner
 Hem saḫāvet hem şecāʿat şīr-i ner

1320 İsm-i aʿzam ne-y-dügin bilürdi ol
 Anuñ ile çok hūner kılurdi ol

¹Bu işi: anı, S.// ²Her umūrında anuñ: ekşeri emrinde hem, M., S.// ³Bu beyit A.'da yoktur. Hikāyenin akışına uygun olduğu için metne dahil ettik.

Anuñ ile her neye kılsa du^cā
Redd olunmazdı olurdu tiz revā

İSM-İ A^cZAM'UN ĤĀŞİYYETİN BEYĀN İDER
VE İSM-İ A^cZAM NE İDÜĞİN ^cİYĀN İDER
^cALE'L-İHTİLĀFİ¹

Hem ol ismün bu durur Ĥāşıyyeti²
Bir kimesne itse Ĥāliş niyyeti

İ^ctikād-ı pāk ü cāzim kalb ile
İsm-i a^czam'la du^cā her kim kıla³

Redd olunmak yokdur ol reyb itmeye
Līk nā-meşrū^c yire ġayb itmeye⁴

1325 Bu durur iksir-i a^czam dünyede
Seng-i kalbe çal ki anı zer ide

Didi Āşaf iy Süleymān-ı zamān
Aç gözüñi ben du^cā idem hemān

Gözin açup bakdı şeh nahve'l-Yemen
Okıdı Āşaf du^cā endek zemen

Yummadın gözini Ĥāzır oldı ^carş
Pes du^cā birle turur ^carş ile fersş

İsm-i a^czam birle çün oldı du^cā
Çok melek gönderdi aña ol Hudā

1330 Tarfetü'l-^cayn içre ez-taht-ı zemīn
Şeh Ĥuzūrına yitürdiler hemīn

¹Bu başlık M.,S.'de yoktur.// ²Bu beyit M. ve S. nüshalarında yoktur.// ³Du^cā her kim:her kim du^cā,S.// ⁴Nā-meşrū^c:nā-ma^ckūl,M.,S.

Niçe aylık yol iken Me^orib'le Şām¹
Şubh-ı şādık gibi toğdı ve's-selām

A39^a

Mu^ccizedür şāha nisbet bu yakīn²
Āsaf'a nisbet kerāmetdür hemīn³

İhtilāf itmiş çü rāvīler bunu
İsm-i a^czam ki okurd'Āsaf anı

Hāzret-i Āyişe bu kavli didi
Ol du^cā 4 يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ idi

1335 Bū Hüreyre didi budur ol du^cā
K'itmiş idi Āsaf ibni Berhıyā⁵

بِإِلَهِنَا وَإِلَهٍ كُلِّ شَيْءٍ إِلَهًا وَاحِدًا لِإِلَهِ الْإِنْتِ
إِنِّي بَعْرَشِيهَا⁶

Rāvīler içre Mücāhid Hāzreti
Dir rivāyetde idüben hücçeti

Ol du^cā kim Āsaf ibni Berhıyā⁷
El açup anuñla itmişdi du^cā

8 يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

¹Me^orib'le:me^omür ile,M.// ²Yakīn:hemīn,S.// ³Hemīn:ya-
kīn,A. Kafiye yönünden diger nüshaları tercih ettik.//
⁴"Ey ezelden ebede diri ve daimi olan Allah!"// ⁵İtmiş-
di:dimişdür anı,M.,S.// ⁶"Ey bizim ve her şeyin yegane
ilahı olan Allah! Senden başka ilah yoktur. Onun tahtını
getirmemi sağla."// ⁷Kim:ki anı,M.,S.// ⁸"Ey celāl ve
ikram sahibi Allah!"

Gördi şeh 'arşı öninde müstekır
Fazl-ı Hâk-la oldu ol dem müftehir¹

Hamd idüben didi ² هَذَا فَضْلُ رَبِّ
Hâsıl oldu ben za'ife bî-ta'ab

1340 İbtilâdur ya'ni kim şükrân olam
Ni'meti yâ bilmeyüp küfrân olam

Şükr iden nefsine şäkirdür hemân
Kendüyedür çünkü nef'ı bî-gümân³

Şükr ile ider kişi mevcüdü kayd⁴
Hem bunuñla olısar maşşüdü sayd⁵

Kağı kes ki kâfir olsa ni'mete⁶
Hâk ganîdür kendü düşer ni'kmete⁷

فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي ؕ أَمْ اشْكُرُّ

8
أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرْنَا إِنَّا نَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

¹Hâk'la:Hâk' a,M.,S.// ² هَذَا فَضْلُ رَبِّ Neml s. 40. âyetten iktibasdır. Meâli bu sayfanın 8 nolu dipnotunda verilmiştir.// ³Kendüyedür çünkü nef'ı : çünkü nef'ı kendüyedür, M.,S.// ⁴Şükr ile ider kişi:didiler ki şükürdür,M.,S.// ⁵Maşşüdü:meşküdı,M.,S.// ⁶Kağı kes ki kâfir:bir kimesne münkir,M. ; Kağı kes:bir kimse,S.// ⁷Kendü düşer:düşe kendü,M.,S.// ⁸"Hz. Süleyman tahtı, yanına yerleşivermiş görünce dedi ki:'Bu Rabbimin lutfundandır. Şükür mü edeceğim, yoksa küfür mü diye beni sınamak içindir. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de küfrederse muhakkak ki Rabbim Gani'dir, Kerim'dir." Neml s. 40. âyetten.

Çünkü Belkīs şāha gelmişdi yakın¹
Zümre-i dīv itdiler telbīs hemīn

A39^b

1345 Didiler iy şāh-ı ʿālem işbu zen
ʿAklı eksükdür bilürler merd ü zen

Ḥavf iderlerdi ki anı şāh ala
Şāyed andan anuñ oğlanı ola²

Aşlı cindür sırrumuz ifşā ide³
Anuñ ile nicesi inşā ide⁴

Tā ebed teşhīr ideler neslümüz
Ḥizmetinde ola fer^c u aşlumuz

Hem daḥı didiler iy şāh-ı cihān
Sākı kılludur anu tutar nihān

1350 Pāları hem ḥar ayāğı gibidür
Şanma kim ola evşāfı hem-çü dür

Ẓann-ı şāha virdiler bunlar ḥalel
Pes meseldür buña⁵ مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ

Diledi şāh ʿaqlın ide imtiḥān⁶
ʿArşını tebdīl idüñ dir ol zamān

Bozdılar ʿarşını tenkīr itdiler
Cümle evza^cını tağyīr itdiler⁷

¹Belkīs şāha gelmişdi:şāha Belkīs olmuşdu,M.,S.// ²Andan anuñ oğlanı:ola andan oğlanı,M.,S.// ³İde:ider,M.,S.// ⁴İde:ider,M.,S.// ⁵"Başkasını dinleyen fesat bulur." ; Pes:hoş,M.,S.// ⁶İde:itmek,M.,S.// ⁷Tagyīr:ta^cyīr,A. Ma-naya ve muhtevaya uygun olduğu için diğer nüshaları ter-cih ettik.

1

قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ

Emr kıldı hem yapalar bir binā
Şırça-i şāfiden ola tahtı mā

1355

Altına ırmaqlar aķa bī-lecāc
Şöyle şāfī bulmış anda imtizāc²

Bilmeyeler şu şanalar ber-vifāk
Pes ʿubūr içün ideler keşf-i sāk

Çün vücūda geldi me³ mūr ez-ʿadem
Geldi Belkīs şāh huzūrına o dem

Böyle midür didi şāh ʿarşuñ senüñ
Buña beñzer mi daħı ferşuñ senüñ

3

فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكَ

A40^a

Ol cevābında didi budur hemān⁴
Dimedi bu yā degül itdi gümān

5

قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ

¹"Süleyman dedi ki: 'Tahtını onun tanımayacağı hale getirin. Bakalım tanıyabilecek mi, yoksa tanımayacak mı?' Neml s. 41. â.// ²Şöyle şāfī: şāfilikde, M., S. ; anda: ola, M., S.// ³"Melike geldiğinde 'Senin tahtın böyle miydi?' denildi." Neml s. 42. âyetin ilk ibaresi.// ⁴Ol cevābında: hoş cevāb idüp, M., S.// ⁵"O da, 'sanki bu, odur'dedi." Neml s. 42. âyetin ikinci ibaresi.

1360 Bildi kalbinden ki 'arşı bu durur
Şüreti tağyır ü eczâsı turur

Añladı kim mu'cizedür bî-mirâ
Didi Hakk'dur Hakk'a itmen iftirâ

Evvelâ olmuşdı bu işler beyân¹
Bu beyân üzre dahı virdi 'ıyân²

Hakk nebîsin anı taşdik eyledüm
Kudret-i Rahmân'ı tahkik eyledüm

Kalmadı kalbüm içinde şekk ü reyb
Pes getürdüm Hakk'a ben imân-ı gayb

1365 Çün cevâbı virdi icâz u şavâb
Sıhhat-ı 'aqlından aldı şeh cevâb

'Aqlını bildi vü kaldı müy-ı sâk
Didi yapıldı senünçün işbu tāk³

İşbu kaşr içre girüben kıl huzür
Kim seferden saña irmişdür fütür

Dilêdi kim gire kaşruñ şahına
Gördi kim şu aķar anuñ şadrına

Şu şanup keşf itdi sâkından bular⁴
Görmege şāh aña itmişdi nazār

¹Evvelâ:sem' ile,M.,S. ; Olmuşdı:olmuşdur,A. Vezin yönün-
den diger nüshaları tercih ettik.// ²Virdi:oldı,M.,S.//
³Yapıldı senünçün işbu:senünçün yapılmışdur bu,M.,S.//
⁴Bu beytin yerine, M. ve S. nüshalarında hemen hemen ay-
nı mahiyette olan müteakip beyit vardır: Hem gezer anuñ
içinde mähiler / Şu şanup keşf itdi sâkından bular.

1370 Sāk u pā aḥsendi gördi bir nazār
Līk pūr-mū idi ol ʿālī güher

Şarf idüp andan nazār çağırdı şāh
Şırçadur şu şanma itme iştibāh

¹ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا

Bildi çün geçdi oturdı luṭf ile
İtdi ol dem şāha bir kaç mesʿele²

A40^b

Didi evvel āna iy şāh-ı şavāb
Baña şol şudan gerek şāfī cevāb

Kim o şu arz u semāvī olmaya³
Şāh didi kim ola anı bilmeye⁴

1375 Şorduğūñ şudur senūñ māʿ-ı ʿarāk
Pes ʿarāk içre işidüp oldu ğark

Çün suʿāline ʿarāk oldu cevāb
Didi iy şeh sözlerūñ küllī şavāb

Līk vardur bir suʿālüm anı da⁵
İdeyin virgil cevābın ānīde⁶

¹"Ona'köşke gir' dendi. Salonu görünce onu derin bir su sandı. Ve iki ayağını açdı." Neml suresinin 44. âyetinin birinci ibaresi. M. ve S. nüshalarında aynı âyetin ikinci ibaresi de yazılmışdır ve meâli şöyledir:"Süleyman da 'Doğrusu bu camdan yapılmış mücella bir salondur.' dedi."//

²Ol:o,A. Vezin yönünden M.,S.'yi tercih ettik.// ³Arz u semāvī:arz-ı semāvī,A.,M.,S. Mana ve muhtevaya uygun olduğu için arz u semāvī aldık.// ⁴Anı:bunu,M.,S.// ⁵Anı de:anda,M.// ⁶Ānīde:anda,M.

Şeh didi neyse su³ālũñ id baña
 ʿAvn-i Hakk ile cevāb idem saña¹

Didi bildür Rabb'ũñün rengi neden
 Şeh işidüp kendin atdı kürsiden²

1380 Secde idüp Hakk'ı takdīs eyledi
 Şol su³ālden k'anı Belkīs eyledi

Secde içre kaldı ol şeh çok zamān³
 Cem^c-ı ʿasker tağılup gitdi hemān⁴

Secdeden başını kaldurdu hemīn
 Geldi ol dem aña Cibrīl-i Emīn

Didi iy şāh Hakk selām itdi saña⁵
 Didi meclis eylesün sorsun aña

Her nedür şorduğı takrīr eylesün⁶
 Hem murādın anda tahrīr eylesün⁷

1385 Da^cvet itdi meclise Belkīs'ı şāh⁸
 Hāzır oldı yine hep cinn.ü sipāh⁹

Şah didi kim neydi şorduğũ su³āl
 Söyle kim pes saña diyem hasb-i hāl¹⁰

Didi şu şordum saña virdũñ cevāb
 Her ne kim virdũñ şavāb-ender-şavāb¹¹

¹İdem:virem,S.// ²Kendin atdı:atdı kendin,M.,S.// ³Kaldı
 ol şeh:o şeh kaldı,S.// ⁴Cem^c-ı : halk-ı,M.,S.// ⁵İtdi:
 ider,M.,S.// ⁶Her nedür şorduğı:şorduğı nesneyi,M.,S.//
⁷Murādın anda:murādı neydi,M.,S.// ⁸Meclise Belkīs'ı
 şāh:Belkīs'ı şāh meclise,M.,S.// ⁹Yine hep cinn ü sipāh:
 ins ü cin her ne ise,M.,S.// ¹⁰Pes: S.'de yokdur.// ¹¹Vir-
 dũñ şavāb-ender-şavāb:şorduñsa oldı pür-şavāb,M.,S.

Didi şāh dahı neden şordun̄ baña
Didi Belkīs ğayrı şormadum saña

Şordı şeh bu iki leşker kavmine¹
Gelmedi hiç birisinin̄ yādına

A41^a

1390 Didiler işitmedük ğayrı su³āl
Pes unutturdu kamuya Zü'l-Celāl

Çünkü nisyān ile oldu ihticāc²
Kalmadı anda cevāba ihtiyāc

Bunca āyāt olmuş idi çün beyān
Eyledi İslām'ını ol dem 'ıyān

Didi iy Kādir tüvānā pādişāh
Kālbümi pas eylemiş jeng-i günāh³

Nefsüme zulm eylemişem yā İlāh
Ġayrı yolında bu 'ömr oldu tebāh

1395 Dir İlāhī ğark-ı 'ışyān olmuşam
Müstahıkk-ı luṭf u ğufrān olmuşam

Şemse tapdum bilmedüm rüz-ı ulūf
Āfitāb-ı rühuma irmiş kūsūf⁴

Şimdi bildüm yok şerikün̄ yā İlāh
Var diyenler olısar āhir tebāh

Mü³mine oldum seni taşdıķ idüp
Gitdi reybüm zātını taḫkık idüp

¹Kavmine: halkına, M., S. // ²Ihticāc: ihtiyāc, M., S. // ³Jeng-i: reng-i, A. , çirkin, S. Mana bakımından uygun olduğu için M. nüshasını tercih ettik. // ⁴Āfitāb-ı: añlamadum, M., S.

Hem inandum ki Süleymān'dur nebī
Pādişāh şanur ırakdan her ğabī

1

قَالَ رَبِّيَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْأَلُكَ مَعَ سُلَيْمَانَ رَبِّ الْعَالَمِينَ

1400 Çünkü İslām'ını taḥsīn eyledi
Nūr-ı İmān kalbi tezyīn eyledi

Ba^czılar demiş ki anı aldı şāh²
Hoş nikāh olındı bā-emr-i İlāh

HAZRET-İ SÜLEYMÂN BELKİS'I ALDUKDA
MÜY-İ SAKINDAN İBÂ İDÜP DEF^cINE
MÜBÂŞERET İTDÜGİDÜR³

Müy-ı sākından çü İbā eyledi
Nevreyi dīvler pes inşā eyledi

Nevre ile kalmadı sākında mū
Fıdda-ı beyzāya döndi sāk-ı ō

A41^b

Sābıka yoğ idi cārüb-ı sarāy
Anuñ ile rüşen oldu şimdi rāy

1405 Aldı çün şeh sevdi bā-ḥubb-i şedīd
Turdı yanında şehūñ sāl-i medīd⁴

¹"Melike: 'Rabbim şüphesiz ben kendime zulmetmişim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.' dedi." Neml s. 44. âyetin son ibaresi.// ²Anı aldı : aldı anı,S.// ³Bu başlık M. ve S. nüshalarında mevcut değildir.// ⁴Sāl-i : rüz-ı,M.,S.

Soñra gönderdi şāh anı milkine¹
Çok şeref buldı vü irdi burcına²

Gönderüp dīvler ile sāhib-fünūn³
Pes Yemen'de yaptılar nice huşūn

Ayda bir kerre binerdi tahtına
Varur idi anda Belkīs katına

Arz-ı Şam'dan biner idi şubh-dem
Ol gün irürdi Sebā'ya pür-himem⁴

1410 Üç gün olurdu anuñla⁵ 'ādetā⁵
Toğdı bir oğlı ki hūbdı şūretā⁶

Ba'zılar dir Belkīs'ı şāh almadı
Liki anı gayre inkāh eyledi⁷

Hemedān Şāhı idi ol nām-dār
Aldı anı itdi anuñla karar

Kavm-i zi-Tubba^cdı anuñ nisbeti
Şāh ile bulmışdı naşr u kuvveti

Söz öküş lākin kılındı ihtişār
İşbu kadar üzre idildi iktişār

¹Soñra gönderdi şāh anı:Belkīs'ı gönderdi soñra,M. , Belkīs'ı soñra gönderdi,S.//²Vü irdi:yöneldi,M.,S.// ³ile: aña,M.,S.// ⁴Ol gün pür-himem : Pes Yemen olurdu aña bir kadem,M.,S.// ⁵Gün : S. nüshasında mevcut değildir. ; 'Ādetā:'ādeti,M.,S.// ⁶Ki hūbdı:hūb idi,A. Vezin bakımından kusursuz olduğu için M. ve S. nüshasını tercih ettik. ; şūretā:şūreti,M.,S.// ⁷Inkāh : nikāh,M.

KIŞSADAN HİSSA TARİKİ-Y-LE HAZRET-I
SÜLEYMÂN'UN ZIKR OLAN KIŞSASIN EN-
FÜSE TATBİK DÜR¹

1415 Gel berü iy mürğ-i cān ol nükte-dān
Zāhirin çün kişsanuñ kılduñ beyān

Gir ma^carif kişverine kıl sefer
Hoş getür andan metā^c-ı mu^cteber

Ehl-i ^cirfāna ulaşdur rāyegān
Gerçi zahmetle bulupdur h^vācegān

A42^a

Enfüse āfākı tatbik eylegil
Tākatuñ yitdükçe tahkik eylegil

Taşra bakma kişsayı nefsünde bul²
Şehrüni seyr it uzak olmaya yol³

1420 Rūh-ı insāndur Süleymān'a mişāl⁴
Hüdhüde beñzer bu ^caqluñ bā-kemāl

Nefs dağı Belkīs'a beñzer fi'l-mesel
Gayrıyı ma^cbūd idinmiş pür-halel

^cAkla vācibdür ki pes āgāh ola⁵
Nefs-i Belkīs'uñ fesādātın bile

Şāh-ı rūha pes anı i^clām ide⁶
Hüsnini vü kubhanı ifhām ide

¹Zikr olan: M. ve S. nüshasında yoktur. ; Enfüse:nefse, M. ; Tatbikdür:tatbik eylemekdür,M.,S.// ²Bakma:gitme,M., S.// ³Şehrüni.....yol: Ta irüşe sana hissa az u bol,M., S.// ⁴İnsāndur Süleymān'a:insānī durur şāha,M.,S.// ⁵^cAkla:^cākıla,M.// ⁶Pes:hem,M.,S.

Aç gözün iy vâkıf-ı ahvâl-i nefis
Añladuñ çünkü nedür âmâl-i nefis

1425 Nāme-i tevḥīdi yaz iy ‘ālī-şān
Hüdhüd-i ‘aḳluñ eline vir revān

Şal anı Belkīs-ı nefsuñ iline
Kıl ḥazer aldanma mekr ü āline

Çünkü nefis emmāredür ḡayre ṭapar
Emre uymaz niçe bir yoldan şapar¹

Da‘vet it anı Hudā'nuñ emrine
Mevt irişmedin bu fānī ‘ömrine²

Niçe bir emmāredür me‘mūr ola
Lāyık-ı rahmet olup maḡfūr ola

1430 Koma anı müstakill olmaya şāh
Yemen-i cismüñi itmeye tebāh³

Tav‘ ile imāna gelmezse o bed
Darbe-i zikr ile tehdīd it eşed

Saṭvet-i zikr ile bī-hūş ola tā⁴
Mihri tevḥīd ile medhūş ola tā⁵

A42^b

Başlaya tesvīlini ithāf ide
Şüret-i Ḥaḳ'da olup inşāf ide

¹Yoldan:Ḥaḳ'dan,M.,S.// ²Mevt:naḳş,M.,S.// ³Yemen-i cismüñi itmeye:tā ki itmeye beden milkin,M.,S.// ⁴Saṭvet-i zikr tā: Saṭve-i zikr anı maḡlūb ide tā,M.,S.// ⁵Mühr-i tevḥīd tā: İhtiyārın daḡı meşlūb ide tā,M.,S.

Redd it anuñ tuhfe-i tesvīlini¹
 ʿAzm ile kaṭʿ eylegil tesvīgını²

وَجُدَّ سَيْفَ الْعَظْمِ سَوْفَ فَإِنْ
 تَجِدُ تَجِدُ نَفْسًا فَالْنَفْسُ أَنْ جُدَّتْ جُدَّتْ³

1435 Tā ki ihlāş ile ol müʾmin ola
 Şekk ü reybi gidüben mükın ola

Boz vücūdı ʿarşın anuñ zikr ile
 Tā ki bile kendüyi ol fikr ile

Nefs o dem añlar haqıkat Rabb'ini
 Bile ʿacz ile⁴ كَمَا هِيَ nefsini

ʿArş-ı Raḥmān'a ide ol dem heves
 Girmeye semʿına anuñ özge ses⁵

Çünki tevḥīd ile ola muṭmaʾin
 Gide rūḥı-y-la aradan ān ü ĩn

1440 Şükr ile İslām'ına her dem-be-dem
 Ola İslām'ında hem şābit-ḳadem

Rūḥ ile nefs izdivāc ide hemān
 Tıfl-ı maʿnī toḡa anlardan i cān

¹İt:ide,M.// ²Tesvīgını:tesvīfini,M.,S.// ³"Azim ve kararlılık kılıcını çek! Eğer sen ciddiyet gösterirsen nefsini ıslah olmuş bulursun. Çünkü sen iyi olursan o da iyi olur."// ⁴"Olduğu gibi" // ⁵Girmeye ses: Semʿına girmez daḡı bāng-i ceres,M.,S.

Çıfl-ı ma'ni toğar iş asān olur
 Şāhibi dahı henüz insān olur

Olur istiḥlāf-ı Hakk'a lāyık ol
 Rāh-ı hizmetde olur hem fāyık ol

HAZRET-İ SÜLEYMÂN ŞALL'ALLĀHU 'ALĀ-NE-
 BIYYİNĀ VE 'ALEYHİ VEFĀTIN BEYĀN İDER¹

Süz ile bir söze āgāz idelüm²
 Hasret-ābād içre pervāz idelüm³

1445 Bu meseldür ki bilürler āşikār⁴
 Kimseye olmaz bu dünya pāyidār

Dünyede biñ yıl olursuñ tēc-dār⁵
 Tēcüñi āhır alurlar şöyle zār

A43^a

Bir konakdur her konan bundan göçer
 Köpridür ki her gelen andan geçer

Bir iki gün her kişi nevbet güder
 Nevbeti geldükde eglenmez gider

'Ārif oldur buña gönlin virmeye
 Gönlini rāh-ı Hudā'dan ırmaya

1450 Köprü üzre kimse yapar mı binā
 Ger yaparsa kalısar ancak 'ınā⁶

¹Şall'llāhu 'Alā-Nebiyinā Ve 'Aleyhi:'Aleyhi's-Şalātü
 Ve's-Selām,M.,S.// ²Süz ile bir:Başlayalum,M.,S.// ³Has-
 ret-ābād içre:dil yakup süz ile,M.,S.// ⁴Bu beyit A.'da
 yoktur. Muhtevaya uygun olduğu için metne dahil ettik.//
⁵Bu beyit M.,S.'de yoktur.// ⁶Yaparsa:yirirse,A. Mana yö-
 nünden daha uygun olduğu için diğer nüshaları tercih ettik.

‘Ād ü Şeddād'ı işitdün mi ‘aceb
Çekdiler dünyā için bī-ḥad ta‘ab

Köprü üzre şaldılar çünkü binā
Tiz ḥarāb itdi anı seyl-i fenā

Her bahāruñ āḫırı lā-būd ḥazān
Her düzilen bozılır tūtma gümān

Her sürürüñ soñ uci āh ü figān
Öliserdür cümle māderden toğan

1455 Her nehāruñ āḫırı pes leyl olur¹
Her neşātuñ soñ uci vā-veyl olur

Her şebāba şeyb irişür ḥayf olur
Her şitānuñ ibtidāsı şayf olur

Her tülū‘un çün me‘ālidür gurūb
Her ferahlikden toğar niçe kürūb

لَا تَحْسَبَنَّ سُورًا دَائِمًا أَبَدًا
مِنْ سَرِّهِ زَمَانٌ سَكَدَتْهُ أَرْمَانٌ²

Her içen mülden çekiserdür ḥumār
Her diren gülden yiyiser zahm-i ḥār

¹Leyl:neyl,S.//²"Sevincin ebediyyen devam edeceğini san-
ma! Zaman az güldürür,çok ağlatır."

1460 Her kamer devrinde bulsaydı kemāl¹
İrtesi lâ-büdd irer naķş u zevāl

İntihāsı çünki tahtuñ tahtadur
Buña dil virmez şular ki puhtedür

A43^b

Elli üçe irdi çün ‘ömr-i resül
Şems-i zātına karīb oldu üfül

Hem on üç yaşında-ken olmışdı şāh
Cümle kırk yıl içre oldu pādīşāh

Beyt-i Maķdis'de ‘ibādetdeydi şāh
Bir melek irişdi bā-emr-i İlāh

1465 Ol melek didi ki iy şāh-ı cihān
Kaldı ‘ömründen buçuk sâ‘at hemān

Didi kim hoş geldüñ iy peyk-i Celīl
Emr anuñdur çünki buyurmuş Halīl²

Tiz münācat idüben dir yā İlāh
Kavm-i cinden mevtimi eyle penāh

Tā bile insān ki bunlar ‘ilm-i ğayb
Bilmez imiş itmeyeler daħı reyb

Zira cinler dirler idi ol zamān
‘İlm-i ğaybı hep bilürüz bi-gümān

1470 Pes ğaraż budur ki rehbet şatalar
Kizb ile insāna heybet şatalar

Çünki ‘ömrinden kalupdı nīm dem
Girdi mihrāb içre hoş urdı kadem

¹Her:ger,M.,S.// ²Halīl: Celīl,M.

Emr kıldı yapıdı dīvler bī-lecāc
Üstine bir hayme ez-şāfī-zücāc

Aña ne revzen kodurdı ne kapu¹
İtdiler bu vech ile bir hoş yapu

Görmege ha³il degüldür iç ü taş
Şeh ⁶ibādet kaşdına kaldurdı baş

1475 Pes ⁶aşāsın tayanup kıldı kıyām
Rūhını kabz itdi ol Rabbü'l-Enām

Dīv ü cinden bilmediler noldı hāl
Hizmet itdi her birisi bī-su³āl

A44^a

Havf iderlerdi ⁶itābından şehūñ
Anlamazlardı üfūlından mehūñ

Rūhı kabz olduğı dem bir kurdcuğaz
Başladı yirdi ⁶aşāyı az u az

Çün bu hāl üzre tamām oldı sene
Geçdi ol dem kurd ⁶aşānuñ yanına²

1480 Cinn ü dīv yoklardı her gün ez-penāh
Hep şanurlardı namāz iderdi şāh

Çün ⁶aşā şındı vü düşdi şeh yire³
Şanki gökten indi ol dem meh yire⁴

Yoklayu gelmişdi bir şeytān anı
Gördi gitmiş rūhı vü kalmış teni

¹Revzen:zevrağ,M.,S.// ²^cAşānuñ yanına:⁶aşānuñ bir yanına,A. Vezin bakımından bir hece fazla olduğu için M.,S. yi tercih ettik.// ³Şındı vü : vü şındı,M.,S.// ⁴İndi:ir-di,S.

Tiz haber virdi çıkup ol pür-halel
Hizmetinden her birisi çekdi el

Emr-i Hak'la çün ecel irdi şaha¹
Hizmetinden dīv ü cin buldı rehā

1485 Sevnişüben her birisi kaçdılar
Ekseri dīv küh-ı kâfa geçdiler

Çün haber yayıldı geldi halk-ı nās
Mevt-i şaha eylediler cümle yas

Haymeden ta'zīm ile çıkardılar
Hem 'aşāsın düde yimiş gördiler

Bilmediler pes o dem mevte zamān
Kodılar kurdı 'aşā üzre hemān

Yidi bir gün bir gice gözlerdi nās
Bākīsın bir yıla itdiler kıyās

1490 Kabz-ı rūha bildiler bir yıl tamām
Pes didiler rūhına yüz biñ selām²

Bildiler hem 'ilm-i ğaybı cinniler
Bilmez imiş kız b idermiş hem bular

A44^b

Bilseler bileydiler mevtin daħı
Hizmet itmezlerdi bir yıl iy aħı

Söz uzak daħı rivāyet bī-şümār
Līk bu kadre idelüm iktişār

Tā şe'āmet virmeye ehl-i dile
Hem ğaraż budur du'āda añıla

¹Çün: M.'de yoktur.// ²Rūhına: S. nüshasında yoktur.

1495 Rūhına şāhuñ salāt ile selām
Yiller esdükçe vü gezdükçe gamām¹

Yukarusından kitābuñ tā hitām
Ekserīdür naql-i tefsīr iy hümām

Hamdü l'illāh ki kitābumda dürüg
Eglemez-ven umaram Hāk'dan fūrū^c

FASL²

Çün Süleymān-ı Nebī'nün kıssasın
Nazm idüben aldum andan hıssasın

Dilerem diyem Süleymān-ı zamān
Vaşfını kim ol durur hān ibni hān

1500 Hem gücüm yitdükçe'dem aña du^cā
Dilüme vüs^cat virürse ol Hudā

Sāye-i 'adlinde çün bulduk numā³
Bize vācib olmaz illā ki du^cā⁴

Çün Süleymān-ı zamāndur işbu hān
Pes du^cā itmekde eyle bezl-i cān

PĀDİŞĀH-I RŪY-I ZEMĪN SULTĀN SŪLEYMĀN VAŞFIN BEYĀN İDER⁵

Söylegil iy 'andelīb-i ma^cnevī
Kıl terennüm bā-kelām-ı meşnevī

¹Esdükçe:esdügince,S.; Vü: A.,S.'de yoktur.Yalnız M.'de vardır.Vezne ve muhtevaya uygun olduğu için metne aldık.//

²Bu başlık A.'da yoktur. Muhtevaya uygun düştüğü için metne dahil ettik.// ³Çün:çok,S.// ⁴Ki:gey,M.// ⁵Beyān İder: Beyāndur,M.,S.

Ma^cnî gül-zârına bulduñ çün sebîl
Söyle ki mürğ-ı çemen olsun hacîl

1505 Okı evşâf-ı Süleymân-ı zamân
Kim odur ibni Selîm Hân ibni hân

Mühr-i tevhîd ile ol şâhib-fünûn
Eylemişdür dîv-i küffârı zebûn

Evvelâ nâm-ı şerîfinde hışâl
Şöyledür ki cümle yazmağdur muhâl¹

İsminûñ şeş harfi şeş emre delîl
Hükmine baş egmeyen olsun zelîl

Sîn selâmet emrine oldı nişân
Lâm livâü'n-naşra şâhid bî-gümân

1510 Çün delâlet eyleyüpdür yümne yâ
Mâ-‘adâyı nefy içündür lafz-ı mâ

Nuşrat-ı Hâk'dan nişândur lafz-ı nûn
Nola gâlib olsa hizb-i mü^ominûn

Şeş cihetden çün mu^cîni Hâk ola
Her taraftan düşmeni alçağ ola

‘Avn-i Hâk çün aña her dem yârdur²
Pes gazâ itmek anuñçün kârdur

Sâye-i ‘adlinde râzî cümle halk
Nice olmasun ki zâtı zıll-ı Hâk

1515 Zîr-i perrinde olan bây u gedâ
Cümle dâ‘î eylemez havf-ı ‘idâ

¹Cümle yazmağdur:cümlesin yazmağ,M.,S.// ²Aña her dem yârdur:her aña dem yâridür,S.

Māliki olsaydı bir milkūñ peleng
Havf olur mı anda ez-rübāh-ı leng

Hātem-i ʿadli ser-i engüştine
Konalı turmadı kimse muştına

Hātemi teshīr-i ʿālem itmede
ʿĀkıl olanlar olur mı şübhedde

Niçe şāh iyvān-ı hākin itdi būs
Cizye-dār oldu Fireng ü Engürūs

A45^b

1520 Çün müyesser serdür a^cdā-yı zebūn
Hem müsahhar hardur ol Tahmās-ı dūn¹

Geh şehüm dir gāhi şıkk olur ile
Bir harāmīdür kaçır girmez ele

Saklamakda kelle-i bī-devleti
Şulhdan özge añlamadı ni^cmeti

Rāfiżī olmış iken dīv-i merīd
Zīr-i teshīrinde oldılar mürīd

Ger Sikender seddi Ye^ccūc'a binā
Seng-i rüyin eyleyüp çekdi ʿinā

1525 Küfr-i Ye^ccūc'ına bunuñ nāmı sed
Hadd-i İslām'a geçimezler ebed

Sāyesinde kimesne çekmez fütür
Vādilerde kurd koyun ile yatur

Ehl-i dünyā sāyesinde kesb ider
Ehl-i hālūñ şuğlına irmez keder

¹Müsahhar hardur:müsahhardur,A. Vezin yönünden M.,S.'yi tercih ettik. ; Tahmās:merdūd,M.,S.

Ehl-i ʿilme çok irer andan ʿaṭā
İşiginde bay olur niçe gedā

Keffi kāfīdür seḥāvetde anuñ
Şaffı şāfīdür şecāʿatda anuñ

FASLÜ'D-DUʿĀ

1530 Şemsiyē şimden girü depret zübān¹
Ḥābil-i ʿadd olmadı çün vaşf-ı ḥān

Gir duʿā gül-zārı içre dāʿī ol
Çünkü vācibdür duʿāda sāʿī ol

ʿAndelībe taʿlīm it vird-i duʿā
Derd-i verd ile nice ister devā

Medḥ iderse medḥ-ı şāhī oḳısun
Şevḳ iderse şevḳı birle şaḳısun

A46^B

Ḥār ile pes nice bir eyler nizāʿ
Medḥin itsün ki budur ʿālem-muṭāʿ

1535 Derd-i ḥārdan bulmaḳ isterse rehā
Eylesün ki şāha vācibdür duʿā

Sil gönülden jeng-i kaydı ḥāliş ol
Ḥāne-i ḥalvetde dāʿim cālis ol

El götür eyle duʿā ol ḥān için
Yir yüzinde ol ulu sultān için

Şıdk ile eyle duʿāyı bī-gümān
Kim aña āmin ide kerrūbiyān²

¹Şemsiyā: Ḥamdiyā, M., S. // ²Āmin: M. nüshasında yoktur.

Yâ İlâhî hânumuz hân ibni hân
Devleti-y-le tura turdukça cihân

1540 Kıl murâdâtın müyesser yâ Ehad
Her mühimmine irür anuñ meded

Kalb-i pâkine irürme gamm anuñ
Levh-ı şâfına yaraşmaz hem anuñ

Zîra kim mir'ât-ı şehde bir gubâr
Sârîdür eyler kulûbı târ-mâr

Çün vücûdudur anuñ dîne 'imâd
Düşmeni başına pes hâk ü remâd

Yâ İlâhî bahtını tâbende it¹
Şâh-ı âfâkı katında bende it

1545 Dîne serverdür İlâhî dâ'im it
Ahter-i sa'dini her dem kâ'im it

Çâr imâmuñ çâr vaşfı bundadur
Buncılayun pâdişeh pes kâdadur²

Hind ü Mağrib hem Şifâhan u'İrak³
Hep bilindi cümlesi yakın irak

Buña nisbet her birisi gūyiyâ
Hizmetinde baş olur mîr-i livâ⁴

A46^b

Şıdk ile Bū Bekre beñzer fi'l-meşel
'Unşur-ı pâkine irgürme halel⁵

¹Bahtını: tahtını, M. // ²Pâdişeh pes: pâdişâhdı, M., S. // ³Şifâhan u'İrak: Şifâhan-ı İrak, A. Muhtevaya uygun olduğu için diğer nüshaları tercih ettik. // ⁴Mîr-i : zîr ü, M. // ⁵Irgürme: irgür, A. Mana ve vezin yönünden M., S.'yi tercih ettik.

- 1550 ʿAdl ile olmuş durur gūyā ʿÖmer
İrmesün cism-i laṭīfine zarar
- Ḥazret-i ʿOsmān'a beñzer fi'l-ḥayā
Sāhib-i nūreyn disem āna revā
- Biri dīnī nūrıdur tābende-dād¹
Maʿdelet nūrı dü-vüm iy hoş-nihād²
- Ḥazret-i Kerrār'a beñzer ʿilm ile
ʿAvf ü cūd u hem sehā vü ḥilm ile
- Hem şecāʿat hem mürüvvet kânıdur
Ḥayber-i küfre ʿAliyy-i sânidür
- 1555 Ravza-i dīne çü ḥamīdür o şāh³
Sen de anuñ Ḥāfız'ı ol yā İlāh
- Ḥazret-i Kurʿān'ı eyle reh-nümā
Dest-gīri ola cümle evliyā
- Ḥazret-i Hızr ile eyle hem-ʿinān
Dīn ü dünyāsına irgürme ziyān
- Yā ilāhī 4 اَسْتَجِبْ مِنَّا الدُّعَا
Eyle ābāsına rahmetle cezā
- Merḫad-i ecdādını ʿālī cinān
Eyleyüp-sen rāzī ol yā Müsteʿān
- 1560 Ḥūr u ḡilmān ʿaskerine server it
Zümre-i ʿādiller ile hem-ser it

¹Tābende-dād:tābende-bād,M.,S.// ²Dü-vüm:didüm,M.,S.//
³Çü ḥamīdür:hāvīdür çü,S.// ⁴"Duâlarımızı kabul et!"

Hem Habîb'ünden şefâ'at kıl sezâ
Tâ ire senden aña ni'ce'l-cezâ

KAŞİDE-İ DER-MEDH-İ HAZRET-İ SULTÂN
SÜLEYMÂN HÂN¹

İy ki 'ilm ile şehâvet hem şecâ'at kânıdur² A47^a
Hayber-i küfrün kapısına 'Aliyy-i sânidür

Rûz u şeb iklîm-i dîni olmasun diyü harâb
Hıfz için Ye'cûc-ı zulme sedd-i 'adli bânidür³

Saltanat kâfında 'ankâdur ra'yyet üstine
Perr-i hıfzı şöyle salmış cümlenün kalkânıdur

1565 Ravza-i dîn devletinde dâ'imâ pür-mîvedür⁴
Ki o kefr itmez zarar zirâ anuñ hîtanıdur

Kelle-i a'dâsı mîdân-ı cihânda tûp-veş⁵
Dest-i meymûnı bu dehr içre anuñ çevgânıdur

Hem-çü İsmâ'îl o şeh oldığıçün teslîm-i Hâk
Kebş-i a'dâ cânib-i Hâk'dan anuñ kurbânıdur

Pâdişâh-ı taraf-ı 'âlem zir-i hükminde zebûn
Şanma kim şâh-ı ra'yyet şehlerün sultânıdur

Hıfz-ı dîn gamındadır çün rûz u şeb ol pâdişâh
Anuñ için işbu Şemsî dâ'idür hem sânidür

¹Hân kelimesinden sonra M. nüshasında müteakip ibare vardır: 'Aleyhi'r-Rahmeti ve'l-Gufrân // ²Kânıdur: M. nüshasında yoktur. // ³Sedd: A. nüshasında imla hatası olarak سد şeklinde yazılmıştır. // ⁴Dîn: A. nüshasında yazılmamıştır. Mana ve kafiye yönünden diğer nüshaları tercih ettik. // ⁵Mîdân-ı cihânda: mîdânda olupdur, S.

- 1570 Şol budaqlarını ya Ḥayy-ı ʿAlīm¹
 Keyd-i dehrīden ebed eyle selīm
- Her hūnerle zātını perverde it²
 Ravza-i ʿadlini hem pūr-mīve it
- Eyle tevfiḳuñ refiḳ yā İlāh
 ʿAvn-i ḥıfzuñ dāʿimā olsun penāh
- ʿİlmi rehber ʿadli āna efser it
 Her kemālāt ile yā Rab server it
- Hem müşirin dāʿimā eyle reşid
 Tāliʿin şaʿd eyle her rüz-ı cedīd
- 1575 Devleti-y-le anlara ʿömr-i medīd³
 Rūzı kıl yā Rab dahı faẓl-ı mezīd
- Salṭanat dārında ol erkān-ı çār⁴
 Devleti-y-le ola dāʿim ber-ḳarār
- Bākī erkān ehline yā Rab bile
 İstikāmet rūzı kıl inşāf ile

HĀTİMETÜ'L-KİTĀB

A47^b

Zile şehrinde dinildi bu kitāb
 Ḥamdü l'illāh ki olupdur müstetāb

Çün kitābum ḥatmine olmışdı cā
 Vācib oldur ehline idem duʿā

¹Ḥayy-ı : Ḥayyü yā,S.// ²1571-1574. beyitler M. ve S. nüshalarında yoktur.// ³1575-1576. beyitler A. nüshasında yoktur. Muhtevaya uygun olduğu için metne dahil ettik.//
⁴Dārında:içinde,S.

1580 Kim bular ʿilmüñ muhibbidür tamām
Dīn yolında hoş iderler ihtimām¹

Rāh-ı Hāk'da ekseri niʿme'r-refik²
Hoş dimişler الرِّفِيقُ نَزْرَ الطَّرِيقِ³

Yā ilāhī luṭfuñı ʿāmm eylegil
Bunlara eltāfuñ itmām eylegil⁴

Ehl-i hāline cemālünden niḳāb
Refʿ idüp her birini kıl müsteṭāb

Ehl-i ʿilminün ziyād it ʿilmini
Zühd ü taḳvā birle artur hilmini

1585 Ehl-i fakrına ḳanāʿat kıl naşib
Gösteri-vir anlara rāh-ı Hābīb

Ağniyāsın ḳāʿim eyle şükr ile⁵
Feth-ı bāb it ḳābil eyle zikr ile⁶

Şol hevā ehli olanlarına hem
Luṭfuñ ile cezbüñi eyle be-hem⁷

TĀRĪH-İ KĪTĀB⁸

Çün tokuz yüz altmış u dörde ḳadem⁹
Başdı hicret tārīhi iy zü'l-kerem

¹Dīn yolında:rāh-ı dinde,M.,S.// ²Rāh-ı Hāk'da:Hāk yolında,M.,S.// ³"Önce arkadaş sonra yol."// ⁴Bunlara eltāfuñ:rahmetüñ bunlara,M.,S.// ⁵Şükr ile:zikrüne,M.,S.// ⁶Zikr ile:fikrüne,M.,S.// ⁷Luṭfuñ ile cezbüñi:cezbüñ ile luṭfuñı,M.,S.// ⁸Bu başlık M. ve S. nüshalarında yoktur.// ⁹Altmış u dörde ḳadem,altmış dörde ḳadem,M.,altmış dörde ḳadem ḳadem,S.

Evveli idi cumāzī ayınuñ
 Āhiridi rüz-ı cum^ca hem anuñ

1590 Hamdü l'illāh ki kitāb oldı tamām
 Āybını setr eyleye kavm-i kirām

Gerçi eksükden tamām olmaz kelām A48^a
 Ehl-i hāl olan tutar lākin tamām

Lāzım-ı nev^c-ı beşer kebb ü zelev
 Olduğın fehm eyleyen tutmaz ċilel¹

Çün toğar oğlan virür(ler) añā ad²
 Anuñ ile yād iderler hāşş u ċām

Bil Süleymāniyye olsun buña ad³
 Bunuñ ile yād iden bulsun murād⁴

1595 Muştafā'nuñ rūhına bizden selām⁵
 Yiller esdügince gezdükçe ġamām⁶

¹Olduğın ċilel: Anlayan ċayb eylemez olsa halel, M., S.// ²Bu beyit M. ve S. nüshalarında mevcut değildir. Vezin bakımından eksik olup kafiye yönünden kusurludur.// ³Bil: pes, M., S.// ⁴Murād: ābād, S.// ⁵Bizden: olsun, M., S.// ⁶Esdügince: esdükçe, A. A. nüshası vezin bakımından eksik olduğu için M. ve S. nüshasını tercih ettik.

NETİCE

Süleyman Peygamber, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an-ı Kerim ve tarihî kaynaklarda anlatılan mucizevî hayatı, göz kamaştırıcı saltanatı, hikmeti ve adaleti ile Doğu ve Batı edebiyatlarında pek çok esere ilham kaynağı olmuştur. O, Kitab-ı Mukaddes'e göre bir İsrail kiralıdır. Bu sebeple Yahudiler ve Hıristiyanlar onu peygamber olarak kabul etmezler. Kur'ân-ı Kerim'de ise hem peygamber, hem hükümdar olduğu ifade edilir.

Türk edebiyatında telif ve tercüme yoluyla kaleme alınmış, Süleyman Peygamberle alâkalı manzum ve mensur eser sayısı fazladır. Bunlardan bir kısmında müstakil olarak Süleyman Peygamberin hayat hikâyesi ele alınmakta, bir kısmında ise onunla alâkalı kıssalar, bir veya birkaç bölüm içerisinde verilmektedir. Edebiyatımızda, Süleyman Peygamberle alâkalı müstakil eser sayısı fazla değildir. Günümüze kadar ulaşabilen müstakil eserler, bizim tesbitlerimize göre menkabevî özellikler taşıyan, anonim mahiyetteki Menâkıb-ı Süleyman bin Davud, Kısâs-ı Süleyman Peygamber Aleyhi's-Selam, Firdevsî-i Rumî'nin Süleyman-nâme-i Kebîr'i ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'sidir. Buna karşılık bir bölümü veya bölümleri Süleyman Peygamberle alâkalı eserler pek fazladır. Tarih kitaplarında, Kısâs-ı Enbiyâ türü eserlerde, mesnevîlerde onunla ilgili bir hayli kıssa, ara hikâye bulunmaktadır.

Süleyman Peygamberle alâkalı bir kıssadan, bir özellikten hareketle Divan ve Halk edebiyatında pek çok motif geliştirilmiştir. Onunla ilgili motifler, Divan edebiyatının gazel, kaside, mesnevî v.s. nazım şekillerinden; Halk edebiyatının halk şiiri, halk hikâyesi, efsaneler, atasözleri gibi değişik bölümlerine kadar çok geniş bir alana yayılmıştır. Bunlar, çok az farkla Divan ve Halk

edebiyatı sanatçıları tarafından işlenmiş, münevverlerin ve halkın müşterek dili sayabileceğimiz ortak motiflerdir.

Hız. Süleyman'ın peygamber oluşu, insanlara, hayvanlara, cinlere hükmetmesi, mührü, tahtı ve ordusu ile rüzgâr tarafından taşınışı, karınca ve diğer hayvanlarla münasebetleri bu motiflerin teşekkül etmesini sağlayan hususiyetlerdir. Çalışmalarımız sonucu 72'si Divan edebiyatında, 50'si Halk edebiyatında olmak üzere toplam 122 motif tesbit edebildik. Başta peygamber, padişah, Belkıs, Âsaf, mülk, adalet, ins ü cin div ü peri, kuş dili, karınca, taht, mühr olmak üzere pek çok motif Divan ve Halk edebiyatında ortak olarak işlenmişlerdir.

Bunlardan mühür, taht-rüzgâr, karınca motifleri edebiyatımızda en çok kullanılan motiflerdir. Sevgilinin ağzı, dudakları, vücudu, güzelliği, vuslatı mühre benzetilir. Sevgilinin güzellik unsurlarından başka iman, sihir, kanaat, ilim v.s. gibi mücerred mefhumlar da mühre teşbih edilir. Mühr-i Süleyman, bazan yârân meclisinin, bazan dervişlerin zikir halkasıdır. Yârân meclisinde elden ele devr eden kadeh, zikir meclisinde ise şeyh o yüzüğün kaşı olur.

Sevgili, gücün, kuvvetin, dünya saltanatının sembolü Süleyman Peygambere; âşık da karıncaya benzetilir. Böylece sevgili ve âşık arasındaki fark; güç ve aczin sembolü Süleyman ve karınca tezadı ile dile getirilir. Sevgilinin yanı sıra kelâm, mana, ruh, aşk, güzellik de Süleyman Peygambere teşbih edilir.

Tezimizizin konusunu teşkil eden Süleymâniyye, Şemseddin Sivâsî'nin eseri olup müstakil olarak Süleyman Peygamberin kıssalarını konu alan, günümüze kadar ulaşabilmiş yegâne mesnevîdir. Eserin önemi bu hususiyeti haiz olmasındadır.

Şemseddin Sivâsî, XVI. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş, manzum ve mensur kırka yakın eser sahibi, âlim ve mutasavvıf bir şairdir. Halvetiyye tarikatı içerisinde Şemsiye kolunun müessisidir. Bir mutasavvıf olması ha-

sebiyle eserleri, tasavvufî neşve ile kaleme alınmış olup didaktik mahiyettedir. Bir sanatkâr olarak Şemseddin Sivâsî'nin en dikkate değer tarafı mesnevîciligidir. Hamse sahibi olduğu için mesnevî edebiyatı içerisinde ona da müstesna bir yer ayırmak gerekir. Bu husus araştırmacıların gözünden kaçmış, hamselerle ilgili araştırmalarda onun hamse sahibi olduğu zikredilmemiştir.

Şemseddin Sivâsî, Zile'de doğmuş, hayatının büyük bir kısmını Tokat ve Sivas civarlarında geçirmiştir. Eserlerinin pek çoğunu Sivas'da kaleme almıştır. Bu, o dönemde İstanbul'dan uzakta Anadolu'daki şehirlerde bile ne kadar canlı bir edebî ve ilmi muhitin var olduğunu göstermektedir.

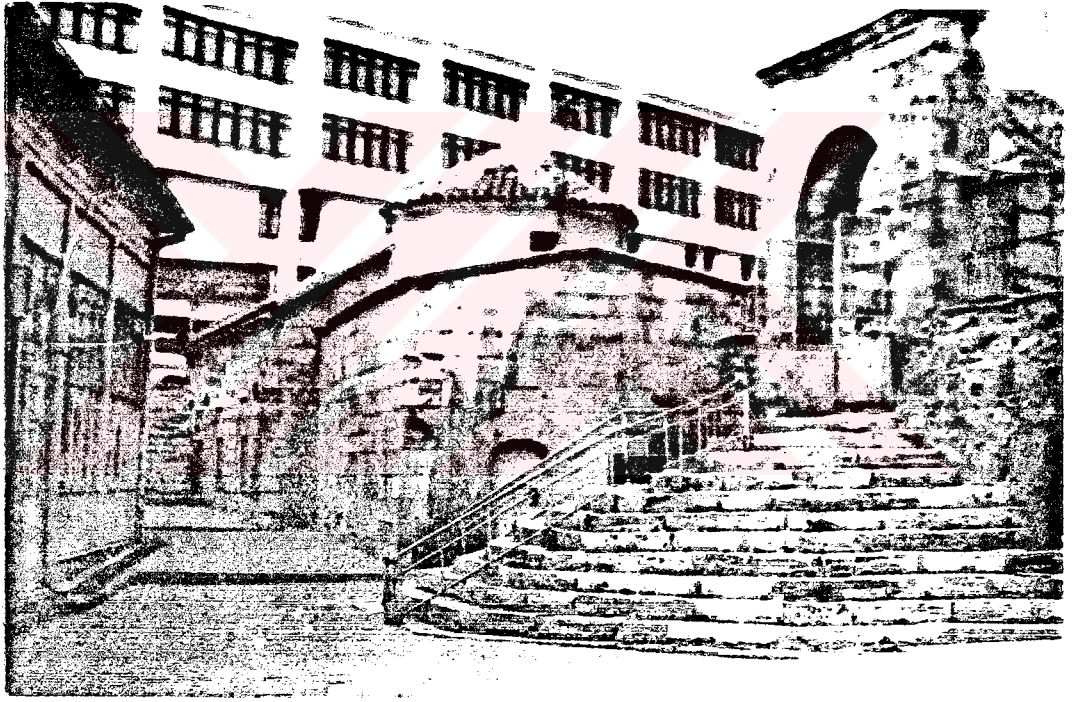
Müstakil olarak kaleme alınmış Süleyman-nâme'ler, mesnevîlerdeki ara hikâyeler, yazılı ve sözlü kaynaklarda geçen rivayetler, Divan ve Halk edebiyatında sembol ve telmihlere dayalı olarak ortaya çıkan motifler, bir bütün halinde göz önüne alınınca, kültürümüzde Hızır Kültü, İsa Kültü vs. bir Süleyman Kültü'nün teşekkül etmiş olduğu söylenebilir. Türk kültür hayatında teşekkül eden bu ve buna benzer kültürler bilinmedikçe, edebî eserlerimizin mahiyetine tam olarak nüfuz etmek güçtür. Dinî-tarihî şahsiyetler mefhumlar ve nesnelere etrafında oluşan kültürleri ayrı ayrı inceleyen, onlarla alâkalı motifleri, telmihleri, inanç ve telakkileri ele alıp tahlil eden araştırmaların yapılması lüzumludur. Ancak bu gibi çalışmalar sonucu ortaya çıkan malzemenin hareketle eski edebiyatımızı anlama ve değerlendirmede temel eser vazifesi görebilecek motifler, mazmunlar, tabirler, inanç ve telakkiler sözlüğü hazırlamak mümkün olacaktır.

Yüksek lisans tezi için sınırlı tuttuğumuz tarama çalışması daha da genişletilirse, Süleyman Peygamber ile ilgili zengin bir malzemenin ortaya çıkacağı açıktır. Hatta kütüphanelerdeki varlığından haberdâr olmadığımız veya literatüre geçtiği halde, mahiyeti hakkında bilgi

sahibi bulunmadığımız eserler tarandığı zaman gerek Türk, gerek İran ve Arap edebiyatlarında yeni konular, türler ve değişik hikâyeler tesbit etmek mümkündür.

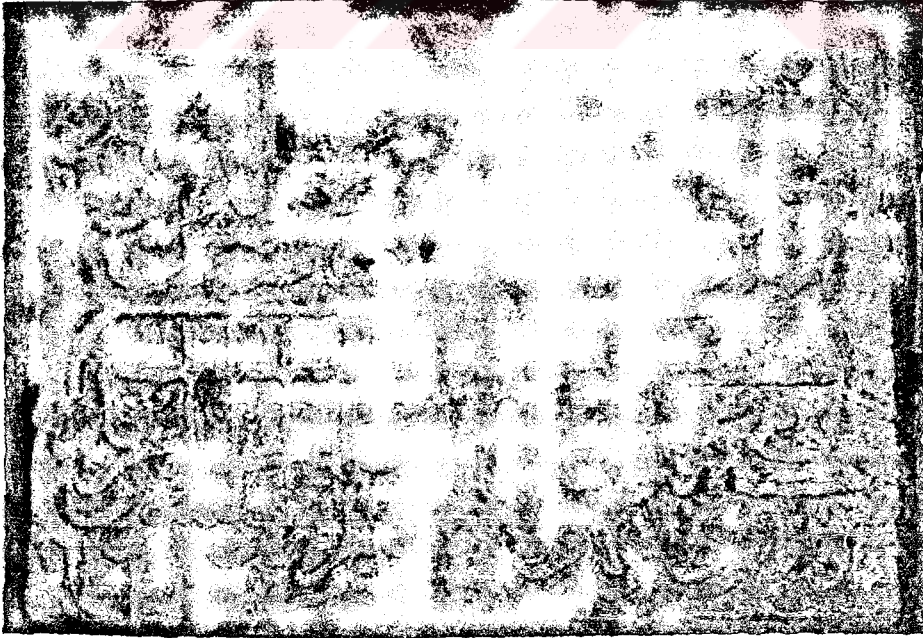
ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ'NİN TÜRBESİNE AIT FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1 - Türbenin genel görünüşü.

Fotoğraf 2 - Türbenin kapısı, doğu ve güney cephesi.

Fotoğraf 3 - Türbenin kitabesi. (Kitabenin metni için bkz. s.149.)

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Abdurrahman Câmî, Baharistan, Çev. M.Nuri Gencosman, MEB Yay., Ank., 1963.
- Ahmed Cevdet Paşa, Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hülefâ, Ka-naat Mat., İst., 1331
- Ahmed Münzevî, Fihrist-i Nûshahâ-i Hatt-ı Fârisî, Tahran, 1933.
- Aksoy, Hasan, Şemseddin Sivasî ve Mevlidi, Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İst., 1980.
- Akyüz, Prof. Kenan ve diğerleri, Fuzûlî, Türkçe Divan, TİB Yay., Ank., 1958.
- Ali Vâsi Çelebi, Hümâyunnâme, Sül. Ktp., Halet ef. bl., nr. 374.
- Aslan, Dr. Ensar, Çıldırlı Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri, AÜEF Yay., Ank., 1975.
- Aslan, Dr. Haver, Âşık Elesker, Edebiyat Cephesi Gazetesi Matbaacılık ve Neşriyatı, İst., 1984.
- Aslanoğlu, İbrahim, Pir Sultan Abdallar, Erman Yay., İst., 1984.
- Âşık Ahmed, Câmîü'l- Ahbar, Topkapı Sarayı Müz. Ktp., M. R. bl., nr.437.
- Âşık Hasan, Geycekli Âşık Hasan, Ülkü Matbaası, İst., 1977.
- Aşkun, Vehbi Cem, Sivas Şâirleri, Sivas Halkevi Yay., Sivas, 1948.
- Babinger, Franz, Die Geschicht-tsschreiber der Osmanen und ihre Werke, Leipzig, 1927.
- Başgöz, Prof.Dr. İlhan, Ali İzzet Özkan, TİB Yay., Ank., 1979.
- Bayrı, M.Halid, Âşık Viranî Divanı, İMK ve Mat., İst., 1957.
- Bilginer, Mahmud Sadettin, Mısrî Niyâzî Divanı Şerhi, Şerhedenler: Seyyid Muhammed Nur ve Hacı Maksud Hulûsî, Baha Mat., İst., 1976.
- Bloch, E., Catalogue Des Manuscrits Turcs, Paris, 1933.
- Boratav, Pertev Naili, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, MEB Yay., Ank., 1946.

- Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt Yay., İst., 1986.
- Cengiz, Halil Erdoğan, Divan Şiiri Antolojisi, Milliyet Yay., İst., 1972.
- Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail, Tefsir Usûlü, TDV Yay.,Ank., 1985.
- Çantay, Hasan Basri, Kur'ân-ı Kerîm ve Meal-i Kerîm, Elif Ofset Tesisleri, İst., 1979.
- Çatıkkaş, Ata, Süleyman-nâme-i Kebîr, 72. cild.
- Çavuşoğlu, Dr. Mehmed, Necâti Bey Divanı'nın Tahlili, MEB Yay., İst., 1971.
- _____, Yahya Bey Divanı, İÜEF Yay., İst., 1977.
- _____, Amrî Divanı, İÜEF Yay., İst., 1979.
- Çavuşoğlu, Mehmed- A. Tanyeri, Hayretî Divanı, İÜEF Yay., İst., 1981
- Çelebioğlu, Dr. Âmil, Muhammediye (Yazıcioğlu), Tercüman 1001 Tem. Es. Serisi, İst., 1975.
- _____, Mesnevî-i Şerif Aslı ve Sadeleştirilmişle Manzum Nahifî Tercümesi, Sönmez Yay., İst., 1967.
- _____, Sultan I. Murad Devri Mesnevîleri, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Erz., 1976.
- _____, (Prof. Dr.),Türk Ninniler Hazinesi, Ülker Yay., İst., 1982.
- _____, (Prof. Dr.), "Karacaoğlan'da Divan Şiiri Hususiyetleri", Türk Folkloru Araştırmaları, KTB MİFAD Yay., Ank., 1984.
- _____, (Prof. Dr.), "Âşık Ahmed'in Câmîü'l- Ahbar Adlı Manzum Tezkiretü'l- Evliyası" Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan, Ank., 1985.
- _____, (Prof. Dr.), "Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Hususiyetler", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S.XXIV-XXV.
- (Prof. Dr.) Kanunî Devri Edebiyatı (Yayınlanmadı)

- Deval, Jacouel, Bu Akşam Semerkant'ta, Çev. Fehmi Baldaş, MEB Yay., İst., 1952.
- El-Aclunî, Keşfu'l-Hafâ', Halep, ? .
- Elçin, Prof. Dr. Şükrü, Gevherî Divanı, KTB MİFAD Yay., Ank., 1984.
- El-Elbânî Muhammed Nasıruddin, Silsiletü'l- Ehadisi'd-Da-îfeti ve'l- Mevdû'a, Beyrut, 1398-1399.
- El-Hacı Muhammed Lutfi, Hulâsatü'l-Hakayık ve Mektubât-ı Hâce Muhammed Lutfi, İst., 1974.
- Encyclopaedia Judaica, Kudüs, 1978.
- Encyclopaedia of Religion and Ethics, Edinburg, 1980-81.
- [Ergun] Sadeddin Nüzhet-Semih Lutfi, Beşiktaşlı Gedaî, Sühûlet Kütüphanesi, İst., 1933.
- _____, -Semih Lutfi, Hengâmî, Sühûlet Kütüphanesi, İst., 1933.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, Bakî, Hayatı ve Şiirleri, c.I, Di-
van, Bozkurt Mat., İst., 1935.
- _____, Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, İst., ? .
- _____, Karacaoğlan, İMK ve Matbaası, İst., 1963.
- Erünsal, İsmail E., The Life And of Tâcî-zâde Ca'fer Çe-
lebi, With A. Critical Edition Of His Dîvân, İÜEF
Yay., İst., 1983.
- Ergin, Prof. Dr. Muharrem, Kadı Burhaneddin Divanı, İÜEF
Yay., İst., 1980.
- Eşrefoğlu Rûmî Divanı, Haz. Heyet, Tercüman Yay., 1001 Tem.
Es. Serisi, İst., ?.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, İkdâm Mat., İst., 1314, 1928,
1935.
- Eyüboğlu, E. Kemal, Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve
Deyimler, Doğan Kardeş Mat., İst., 1975.
- Feridüddin Attar, İlâhinâme, Çev. Abdülbâkî Gölpinarlı,
MEB Yay., İst., 1967.
- Göçgün, Doç. Dr. Önder, Eski ve Yeni Harflerle Yeni Türk
Edebiyatı Metinleri I, SÜEF Yay., Konya, 1987.
- _____, Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî şahsiyeti ve
Bütün Şiirleri, KTB Yay., Ank., 1987.
- Gökbilgin, M. Tayyib, "Süleyman I", İA, İst., 1967.

- Gölpınarlı, Abdülbaki, Nedim Divanı, İnkılab Kitabevi, İst., 1951.
- _____, Yunus Emre Risâlat al-Nushiyya ve Divan, ? Yay., İst., 1965.
- _____, "Şemsîye", İA, İst., 1979, c.XI.
- Götz, Manfred, Orientalische Handschriften In Deutschland, Türkische Handschriften, Wiesbaden, 1968.
- Günaltay, Prof. Şemseddîn, İbrânîler, Akşam Matbaası, İst., ?.
- Güney, Eflatun Cem- Çetin Eflatun Güney, Ruhsatî, Hayatı ve Şiirleri, İMK, İst., 1953.
- _____, Âşık Kâmilî, Hayatı ve Şiirleri, İMK, İst., 1958.
- _____, Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri, İMK, İst., 1960.
- Güzel, Doç. Dr. Abdurrahman, Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri, KTB Yay., Ank., 1983.
- Halıcı, Feyzi, Âşık Şem'î, Hayatı ve Şiirleri, KTB Yay., Ank., 1982.
- Hoca-zâde Hilmi, Ziyâret-i Evliyâ, Cihan Ktp. Mat., İst., 1325.
- İdris Şah, Doğu Büyüsü, Çev. Osman Yener, Süreç Yay., İst., 1987.
- İpekten, Haluk, Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, AÜEF Yay., Ank., 1974.
- _____, (Dr.), Na'ilî-i Kadîm Divanı, MEB Yay., İst., 1975.
- İsen, Yard. Doç. Dr. Mustafa, Usûlî, Hayatı, Sanatı ve Divanı, AÜFEF Yay., Erz., 1987.
- İsmail Ankaravî, Fatihü'l-Ebyat (Şerh-i Mesnevî), Matbaa-i Âmire, İst., 1289.
- İz, Prof. Fahir, Eski Türk Edebiyatında Nesir, Osman Yalçın Mat., İst., 1964.
- _____, Eski Türk Edebiyatında Nazım, Küçükaydın Mat., İst., 1966.
- Kabaklı, Ahmet, Muhayyelât-ı Aziz Efendi, MEB 1000 Tem. Es. Serisi, İst., 1973.
- Kaplan, Mehmet- İnci Enginun-Birol Emil, Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, İÜEF Yay., İst., 1974.

- Karacan, Dr. Turgut, Heft-E^Van Mesnevîsi (Nev'î-zâde Atâ-yî) İÜEF Yay., İst., 1974.
- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz, Mir'atü's-Safâ, Topkapı Sarayı Müz. Ktp., Bağdat bl., nr.25.
- Karahan, Prof. Dr. Abdülkadir, Figanî Divançe, İÜEF Yay., İst., 1966.
- Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, Haz. Ord. Prof. Dr. Şerafettin Yalçınkaya- Kılıslı Rıfat Bilge, Maarif Vekâleti, İst., 1943.
- Kaya, Uzm. Doğan, Kangallı Kadın Halk Şâiri Derdimend (Yayımlanmadı).
- Kaza vü Kader Kıssa-ı Sîmurg, Millet Ktp., Emîrî bl., nr. 148.
- Kemalpaşazâde Şemseddin, Divan, Sül. Ktp., Beşir Ağa bl., nr. 134.
- Keneş, Faruk, Dâsitân-ı Hatem-i Tâî, GÜGEF Türk Dili ve Ed. Eg. Bl. Bitirme Tezi, Ank., 1983-84.
- Kıssa-ı Enbiya, Millî Ktp., nr.3755/2.
- Kıssa-ı Hazret-i Süleyman Aleyhi's-selam, Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1505/2.
- Kitabı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi Yay., İst., 1976.
- Koca, Turgut, Kâzım Baba Divanı, İMK ve Mat., İst., 1959.
- Köprülü, Ord. Prof. Dr. Fuad, Türk Sazşâirleri (XIX. Asır Sazşâirleri), Millî Kültür Yay., İst., 1964.
- _____, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay., İst., 1986.
- Kurnaz, Yard. Doç. Dr. Cemal, Osmanlı Şairleri (M.Naci), KTB Yay., Ank., 1986.
- Kurt, İ., Gülşenü'l-Ebrar ve Ma'denü'l-Esrar, AÜEF Türk Dili ve Ed. Bl. Yayımlanmamış Lisans Tezi, Erz., 1980.
- Kutlu, Şemseddin, Şâir Dertli, Tercüman 1001 Tem. Es. Serisi, İst., 1979.
- Kutluk, Dr. İbrahim, Tezkiretü's-Şuarâ (Kınalı-zâde Hesan Çelebi) TTK Yay., Ank., 1978.
- Küçük, Dr. Sabahaddin, "Türkçede Şüphe Bildiren Ki Edatı Üzerine", Türk Dili, c.LII, Ank., 1987.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edib, Seyyid Nesîmî Divanı'ndan Seçmeler, BKM Yay., İst., 1973.

- Levend, Ağâh Sırrı, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi Yay., İst., 1980.
- _____, Türk Edebiyatı Tarihi, TTK Yay., Ank., 1984.
- Manisalı Birri, Bülbüliyye, İst., 1265.
- Mansuroğlu, Mecdut, Anadolu Türkçesi (XIII. asır) Dehhanî ve Manzumeleri, İÜEF Mezunları Yay., İst., 1974.
- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, Matbaa-i Âmire, İst., 1311.
- Mehmet Tahir (Bursalı), Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire, İst., 1333.
- Menâkıb-ı Süleyman bin Davud, Topkapı Sarayı Müz. Ktp., M.R. bl., nr. 358.
- Meuleau, Maurice, Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Yener Yay., İst., 1977.
- Miras, Kâmil, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Ter-cemesi ve Şerhi, DİB Yay., Ank., 1971.
- Nonla Muhammed, Bülbüliyye, Arkeoloji Müz. Ktp., nr. 1576.
- Muhammed Nazmî, Hediye'tü'l-İhvân, Millet Ktp., Emîrî, Şer'iyye bl., nr. 1128.
- Musâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî, Mi'rac, Çev. Dr. Hikmet Özdemir, Gonca Yay., İst., 1986.
- Muslihiddin Mustafa, Ahter-i Kebir, İst., 1292.
- Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin, Hülâsâtü'l-Hediye, Mil-let Ktp., Emîrî, Şer'iyye bl., nr. 1082.
- Mütercim Âsım Efendi, El-Okyânûsu'l-Muhîr fî-Tercümeti'l-Kâmûsı'l-Muhîr, İst., 1230
- _____, Tıbyan-ı Nâfî der-Terceme-i Burhan-ı Katı', İst., 1287
- Nâimâ Tarihi, İst., 1281
- Nasrattınoğlu, İrfan Ünver, Afyonkarahisarlı Şâir Çizmeçi-oğlu Vehbi, Ank., 1281.
- Nazik, Kâmil, Âşık Mehmet Batur, Gümüş Basımevi, İst., 1983.
- Nefes-zâde İbrahim, Gülzâr-ı Sevab, Haz. Kilisli Muallim Rıfat, Güzel Sanatlar Akademisi Yay., İst., 1938.
- Neşâtî, Hilye-i Enbiyâ, Âlem Mat., İst., 1312.
- Okay, Haşim Nezihi, Everekli Seyrânî, İMK, İst., 1963.
- _____, Âşık Sümmanî, Hayatı ve Şiirleri, İMK, İst., 1975.

- Olgun, İbrahim- İsmet Parmaksızoğlu, Firdevsî-i Rûmî, Kutb-nâme, TTK Yay., Ank., 1980.
- Ömer Fuâdî, Bülbüliyye, Sül. Ktp., Dügümlü Baba bl., nr. 320/2.
- Özbek, Mehmet, Folklor ve Türkülerimiz, Ötüken Yay., İst., 1981.
- Özcan, Abdülkadir, "Fatih'in Teşkilat Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", İÜEF Tarih Dergisi, S.33 (Mart 1980-81), İst., 1982.
- Özön, Mustafa Nihat, Türkçede Roman, (Bas. haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yay., İst., 1985.
- Öztelli, Cahit, Kul Nesimî, Ank., 1969.
- Peçevî Tarihi, İst., 1283.
- Pekolcay, Necla, İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yay., İst., 1981.
- Pirenne, Jacques, Büyük Dünya Tarihi, Çev. Nihat Ünal, Meydan Yay., Baskı yeri yoktur, ?.
- Redhouse, W., Turkish-English Lexicon, Beyrut, 1974.
- Saka, Kenan, Güsenü'l- Ebrâr ve Ma'denü'l- Esrar (Münîrî), AÜEF Türk Dili ve Ed. Bl., Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum., 1980.
- Seyfülmülük Hikâyesi, Haz. N.B., Şenyıldız Ktp., İst., 1981.
- Soysal, M.Orhan, Eski Türk Edebiyatı Metinleri, Sevinç Mat., Ank., 1978.
- Steingass, F., A Comprehensive Persian-english Dictionary, London, 1963.
- Sünen-i Tirmîzî Tercümesi, Çev. O. Zeki Mollamehmedoğlu, Yunus Emre Yay., İst., ?.
- Şükün, Ziya, Farsça-Türkçe Lügat, MEB Yay., İst., 1984.
- Şemseddin Sami, Kamusu'l- A'lâm, Mihran Mat., İst., 1306.
- Kâmûs-ı Türkî, İkdâm Mat., İst., 1317.
- Şemseddin Sivâsî, Emr-i İlâhî ve Huccet-i İlâhî, Sül. Ktp. Dügümlü Baba bl., nr.225.
- _____, Es-Safâyih fî-Tercemeti'l-Levâyih, Sül. Ktp., Mihrişah Sultan bl., nr.270/2.
- _____, Gülşen-âbâd, Sül. Ktp., Fatih bl., nr.2863/5.

- Şemseddin Sivâsî, Hallü Maâkidi'l-Kavâid, Sül. Ktp., Es'-ad Ef.bl.,nr.3071.
- _____, Heşt-Bihişt, Sül.Ktp., Mihrişah Sultan bl.,nr.282.
- _____, İbret-nümâ, Sül.Ktp., Pertev Paşa bl., nr.498.
- _____, Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn, İst.,1312.
- _____, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, İst.,1298.
- _____, Menâzilü'l-Ârifin, Sivas Ziya Bey İntisas Ktp., nr.290/2.
- _____, Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk, Sül.Ktp., Halet Ef. bl., nr.17.
- _____, Nakdü'l-Hâtır, Sül. Ktp., Hamidiye bl., nr.711.
- _____, Süleymâniyye, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp.,nr.581/1.
- _____, Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis, Sül. Ktp., Amca-zade Hüseyin bl., nr.282/2.
- _____, Tercüme-i Kaside-i Bür'e, Sül.Ktp., Pertev Paşa bl., nr.299/6.
- _____, Umdetü'l-Edîb fi't-Taallüm ve't-Te'dîb, Sül.Ktp., Aşir Ef. bl., nr.471/1.
- _____, Zübdetü'l-Esrâr fî-Şerhi Muhtasari'l-Menâr, Sül.Ktp., Şehit Ali Paşa bl., nr.631.
- Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Çev. Zâkir Kadirî Ugan-Ahmet Temir, MEB Yay., İst., 1965.
- Tarlan, Dr. Ali Nihad, Şeyhî Divanı'nı Tetkik, Sühûlet Basımevi, İst., 1934.
- _____, Hayali Bey Divanı, İÜ Yay., İst., 1945.
- _____, Prof. Dr. Ali Nihad, Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri, İÜ Yay., İst., 1948.
- _____, Necatî Beg Divanı, MEB Yay., İst., 1963.
- _____, Ahmed Paşa Divanı, MEB Yay., İst., 1966.
- _____, Zâtî Divanı, İÜEF Yay., İst., 1970.
- _____, Fuzûlî Divanı Şerhi, KTB Yay., Ank., 1985, c.II.
- Timurtaş, Prof. Dr. F.Kadri, Yunus Emre Divanı, KB Yay., 1000 Tem. Es. Serisi, Ank., 1980.

- Toparlı, Dr. Recep, Şemseddin Sivasî Divanı, Gurbet Yay., Sivas, 1984.
- Tulum, A. Mertol, Tazarru'nâme (Sinan Paşa), MEB Yay., İst., 1971.
- _____, (Dr.)- M.Ali Tanyeri, Nev'î Divanı, İÜEF Yay., İst., 1977.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yay., İst., 1979, c.III.
- Türkmen, Fikret, Tahir ile Zühre, KTB Yay., Ank., 1983.
- Uzluk, F.Nafiz, "XIV. Yüzyıl Mevlevî Şâirlerinden Eflâkî Dede'nin 600. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Ahmet Eflâkî Dede" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ank., 1962.
- Uzunçarşılı, Ord. Prof. İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, TTK Yay., Ank., 1983.
- Üçer, Müjgân, "Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü I" Türk Kültürü, Temmuz 1983, İst., 1969.
- _____, "Folklorumuzda Bal", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ank., 1983, c.V.
- Walker, J. "Süleyman bin Davud" İA, İst., 1967.
- Yardımcı, Mehmet- Hayrettin İvgin, Ayyıldız Matbaası, Ank., 1983.
- _____, Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları, Ayyıldız Matbaası, Ank., 1983.
- Yazıcı-zâde Ahmed Bican, Envarü'l-Âşıkîn, Matbaa-i Âmire, İst., 1287.
- Yusuf bin Ali, Süleyman-nâme, Sül. Ktp., Fatih bl., nr.3932.

ŞAHS ADLARI İNDEKSİ

- A -

Abdullah ibn-i Mesud	: 19.
Abdülmecid Sivâsî	: 148.
Abdurrahman Câmi	: 184.
Abdüssamed (Serendip padişahı)	: 142.
Abiatar	: 7.
Aclûnî	: 188,189.
Âdem (Hz.)	: 41,62.
Âdil Şah	: 143.
Adoniya	: 6,7.
Afrasyab	: 40.
Ağırakça, A.	: 20.
Ahmed Cevdet Paşa	: 20,46.
Ahmed-i Dâî	: 53,73.
Ahmed Münzevî	: 182.
Ahmed Nâim	: 187.
Ahmed Paşa	: 100.
Âişe (Hz.)	: 348.
Akkaya, Mehmed	: 35,36.
Aksoy, Hasan	: 152,155,164.
Akşemseddin	: 147.
Akyüz, Kenan	: 68.
Ali (Hz.)	: 131,136,226,371,372.
Ali Şir Nevâî	: 151.
Ali Vâsi Çelebi	: 32.
Alpaslan, Ali	: 110.
Amrî	: 111.
Apaydın, Y.	: 20.
Arah	: 41.
Ârifi Hasan Çelebi	: 112.
Âsaf bin Berhıyâ	: 25,29,40,58,70,71,72,75,104,119, 200,205,346,347,348.

Asım bin Safvan	: 139,140.
Asil	: 138,139,141,143.
Aslan, Ensar	: 121.
Aslan, Haver	: 138.
Aslanoğlu, İbrahim	: 117.
Âşık Ahmed	: 56,58,63,66.
Âşık Dertli	: 126,129,133,134.
Âşık Elesker	: 138.
Âşık Gevherî	: 129,133.
Âşık Kâmilî	: 121.
Âşık Mehmet Batur	: 136.
Âşık Nuru	: 138.
Âşık Meslekî	: 130.
Âşık Ömer	: 118.
Âşık Ruhsatî	: 130.
Âşık Sıtkı Pervâne	: 131.
Âşık Sümmanî	: 137.
Âşık Şem'î	: 136.
Âşık Viranî	: 127,131.
Âşık Zülâlî	: 125.
Aşkun, Vehbi Cem	: 145,146.
Attar, Feridüddin	: 49,55,59,60,62,152,155.
Aydınoglu Mehmed Bey	: 45.
Azizüddin Han	: 182.

- B -

Babinger, Franz	: 159,205.
Bâkî	: 62,67,107.
Baldaş, Fehmi	: 60.
Başgöz, İlhan	: 125.
Bat-Şeba	: 7.
Bayburtlu Zihni	: 133.
Bayezid (II.)	: 42.
Bayrı, M. Halid	: 127.

Bediülcemal	: 140.
Belkıs	: 4, 5, 9, 16, 22, 26, 29, 30, 37, 43, 44, 50, 51, 52, 53, 56, 68, 69, 70, 78, 79, 81, 118, 138, 143, 179, 182, 183, 190, 197, 198, 199, 200, 201, 212, 227, 231, 276, 279, 281, 282, 293, 294, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 308, 312, 314, 322, 323, 324, 333, 336, 341, 342, 343, 350, 354, 355, 356, 357, 358, 359.
Beken, S.	: 68.
Benya	: 7.
Beşiktaşlı Gedâi	: 120.
Beyzâvî	: 40, 46.
Bihîstî Ramazan	: 38.
Bilge, Rıfat (Kilisli)	: 30, 160.
Bilginer, M. Sadeddin	: 120.
Blochot, E.	: 42.
Boratav, P. Nailî	: 50, 139.
Browning, R.	: 13.
Bueschenthal, L.Moses	: 13.
Buhtunnasr	: 65.
Bursalı M. Tahir	: 38, 155, 157, 160.
Büyük İskender	: 28, 41.

- C -

Canpolat, Mustafa	: 104.
Carâde	: 25, 71.
Celaleddin(Mısır Sul- tanı)	: 40.
Cem Sultan	: 66, 93.
Cemşid	: 105.
Cengiz, H. Erdoğan	: 80.
Cercis	: 219.
Cerrahoğlu, İsmail	: 184.
Cumbur, Müjgan	: 68.

- Ç -

Çatıkkaş, Ata	: 39,41.
Çantay, H. Basri	: 14,15,83.
Çavuşoğlu, Mehmed	: 67,69,111.
Çelebioğlu, Âmil	: 36,54,56,57,58,60,73,91,103,116, 117,127,131,132.
Çelikoğlu, Şahver	: 135.
Çıldırılı Âşık Şenlik	: 121,138.
Çizmecioğlu, Vehbi	: 119.

- D -

Davud (Hz.)	: 6,7,14,18,28,43,46,62,65,70,78, 82,86,87,96,97,219,239,280.
Davudoğlu, Ahmed	: 18,19.
Derdimend	: 122.
Derviş Yakub	: 203,205.
Deval, J.	: 60.
Devlet Hatun	: 140.

- E -

Ebû İshak Nişâburî	: 44.
Ebû Bekir (Hz.)	: 225,370.
Ebû Hüreyre	: 348.
Ebü'l-Berekât Muhammed:	145,146.
Ebû Mücâhid	: 183,348.
Ebu's-Suud Efendi	: 127.
Eflâkî Dede	: 122.
Eflatun	: 321.
Ekmele Çelebi	: 98.
Elbânî, M. Nasıruddin	: 188,189.
Elçin, Sükrü	: 129.
Elkam	: 141.
Emil, Birol	: 73,112.

Emine	: 25.
Enginün, İnci	: 73,112.
Ergin, Muharrem	: 87.
Ergun, S. Nüzhet	: 67,118,120,124,135.
Erünsal, İsmail E.	: 77.
Erzurumlu Emrah	: 121,124,133,134.
Eşrefoğlu Rumî	: 122,123.
Everekli Seyranî	: 126,128.
Evliya Çelebi	: 26,29,136.
Eyüboğlu, E. Kemal	: 71,73,112,144.
Eyyub (Hz.)	: 62.
Ezherî	: 104.

- F -

Fatih S. Mehmed	: 66,147.
Feysaguris Tevhîdî	: 40.
Feyzî-i Hindî	: 182.
Figânî	: 84,93.
Firavun	: 7.
Firdevsî-i Rumî	: 4,39,40,42,53,376.
Firuz Şah	: 143.
Fisagor	: 24.
Fleg, Edmond	: 13.
Fuzûlî	: 67,68,72,88,89,91,95,104,193.

- G -

Genceli Nizâmî	: 321.
Geyceкли Âşık Hasan	: 124.
Göçgün, Önder	: 71,92,101.
Gökbilgin, M. Tayyib	: 68.
Gencosman, M. Nuri	: 184.
Gölpınarlı, Abdülbaki	: 55,59,71,97,155,156,157.
Götz, Manfred	: 39,40,41,53,159,205.
Gronemonn	: 13.

Günaltay, Şemseddin	: 20,21,22.
Güney, E. Cem	: 121,130.
Güney, E. Çetin	: 121,130.
Güzel, Abdurrahman	: 48.

- H -

Hace M. Lutfi	: 120.
Hacı Bektaş-ı Velî	: 203.
Hacı Maksud Hulusi	: 120.
Hadad	: 20.
Hâfız-ı Şirazî	: 62.
Haggit	: 6,7.
Halebî	: 158.
Haleva, İzak	: 33,37.
Halıcı, Fevzi	: 136.
Hamdî	: 159,162,166,167,204,216,222,224, 231,243,369.
Hamdullah Hamdî	: 62,151.
Hârûn (Hz.)	: 97.
Hasan Paşa	: 147,162.
Hayâlî Bey	: 67,76,81,85,111.
Hayâtî-i Geylânî	: 182.
Hayretî	: 69,72,76,86,108.
Heine, H.	: 13.
Hengâmî	: 135.
Hızır (Hz.)	: 28,41,157,158,371,378.
Hiram(I.)	: 10,20,21,22.
Hoca Dehhanî	: 84,112.
Hoca Fenâyi	: 50,51.
Hoca Sadeddin Efendi	: 148.
Hoca-zâde Hilmi	: 146,147.
Hüsâmî	: 149.
Hüseyn (Hz.)	:146.

- i -

İbn-i Abbas	: 185.
İbn-i Hişam	: 158.
İbn-i Kesir	: 40.
İbnü'l-Esir	: 20, 24, 25, 26, 27, 76, 116.
İbrahim (Hz.)	: 62, 97, 145, 146, 185, 219.
İdris (Hz.)	: 41, 62, 219.
İdris Şah	: 101.
İmam-ı A'zam	: 154, 157, 160, 161.
İmam-ı Buharî	: 18, 187.
İmam-ı Busûrî	: 154.
İmam-ı Gazâlî	: 156.
İmam-ı Müslim	: 18.
İmam-ı Neseî	: 158.
İmam-ı Tirmizî	: 187.
İpekten, Halûk	: 71, 74.
İsa (Hz.)	: 12, 62, 219, 220, 224, 378.
İsen, Mustafa	: 85.
İshak (Hz.)	: 62, 97.
İsmail (Hz.)	: 41, 62, 145, 219.
İsmail Ankaravî	: 103, 108.
İvgin, H.	: 119.
İz, Fahir	: 45, 93, 111.

- j -

Jordaens, Jacop	: 13
-----------------	------

- k -

Kabacalı, Alpay	: 138.
Kabaklı, Ahmed	: 141.
Kadı Burhanneddin	: 87, 88, 110.
Kafesoğlu, İbrahim	: 58.
Kanunî Sultan Süleyman	: 1, 3, 5, 38, 66, 67, 68, 74, 93, 127, 162, 164, 168, 169, 193, 194, 257, 366, 367, 372.

Kaplan, Mehmed	: 75,112.
Karacaoğlan	: 118,124.
Karacan, Turgut	: 77.
Karaçelebi-zâde Ab- dülaziz	: 46.
Karadağ, Sadık	: 128.
Karahan, Abdülkadir	: 84.
Karamanlı Nizamî	: 74,75,82,99,105,108,110,112.
Kâtip Çelebi	: 160.
Kaya, Doğan	: 122.
Kaygusuz Abdal	: 47,48.
Kazım Baba	: 119.
Kelîm	: 93.
Kemaloğlu, İsmail	: 56.
Kemal Paşa-zâde	: 107.
Keneş, Faruk	: 140.
Keykâvus	: 40.
Kınalı-zâde Hasan Çelebi	: 93.
Koca, Turgut	: 119.
Köprülü, Fuad	: 3,125,133.
Kul Nesimî	: 136.
Kurnaz, Cemal	: 70.
Kurt, İsmail	: 60.
Kutluk, İbrahim	: 93.
Kutlu, Şemseddin	: 126.
Küçük, Sebahaddin	: 170.
Kürkçüoğlu, K. Edib	: 72.

- I -

Lengfellow, H.W.	: 60.
Levend, A. Sırrı	: 38,42,101,159,182.
Lindsady, W.	: 13.
Lokman Hekim	: 40.
Lokman-ı Vassaf	: 32.

Lût (Hz.) : 52.

- M -

- Mahim Gan : 145.
 Mahzunî : 51.
 Manisalı Birrî : 49.
 Mansuroğlu, Mecdud : 112.
 Mazlumoğlu, Seyfettin : 120.
 Mehmed b. Necib : 205.
 Mehmed (III.) : 147,148.
 Mehmed Süreyya : 148.
 Mekali : 111.
 Melik Musa : 57.
 Mervanoğlu Abdülmelik : 56.
 Meuleau, M. : 20,22,23.
 Mevlâna C. Rumî : 81,193,53,54,55,56,59.
 Mevlâna Şemseddin
 (Arakıyeci-zâde) : 146.
 Mina Hanım : 50,51.
 Mir Gazi : 56.
 Molla Câmi : 157.
 Mollamehmedoğlu M.Zeki: 187.
 Monlâ Muhammed : 50.
 Muallim Naci : 70.
 Muhammed (Hz.) : 78,91,153,188,194,203,204,205,217,
 218,222,225,246,247,256,259,307,
 372,375.
 Muhammed Hatiboğlu : 58.
 Muhammed Nazmi : 145,147.
 Muharrem : 145,146,160,161,192,229.
 Murad (II.) : 56,147.
 Murad (III.) : 154, 157,164.
 Murad (IV.) : 46.
 Musa (Hz.) : 20,28,46,62,97,157,158,219,220,
 223,224.

Musa b. Hacı Hüseyin	
el-İznikî	: 45.
Muslihuddin Efendi	: 147.
Münirî	: 60,61.
Münzir	: 198,199,200,321,322,323,329,331, 332,333,336,339,341.
Mürekkebcî-zâde Enverî:	102.

- N -

Ne'ilî-i Kadîm	: 71,88,90.
Nâimâ	: 148.
Nahifî	: 53,54,55,60,61,63,91,103.
Natan	: 7.
Nasrattınoğlu, İ. Ünver	: 119.
Nazik, Cemil	: 137.
Necati Bey	: 99,102,104,105,176.
Nedim	: 71.
Nefes-zâde İbrahim	: 30.
Nef'î	: 71.
Nemrud	: 65.
Neşatî	: 62,63.
Nev'î	: 85,90,98,108.
Nev'î-zâde Atâî	: 77,151.
Niyazî-i Mısri	: 120.
Noksanî	: 130.
Nuh (Hz.)	: 62,219.
Numan	: 139.

- O -

Okay, H. Nezihi	: 126,137.
Olgun, İbrahim	: 42.
Osman (Hz.)	: 37,226.
Osman Paşa	: 154.

- Ö -

Ömer (Hz.)	: 226,258,371.
Ömer b. Mezid	: 104.
Ömer Fuadî Efendi	: 49,62,87.
Özaydın, A.	: 20.
Özbek, Mehmed	: 137.
Özcan, Abdülkadir	: 66.
Özdemir, Hikmet	: 45.
Özkan, A. İzzet	: 125.
Özön, M. Nihat	: 138.
Öztelli, Cahit	: 136.

- P -

Parmaksızoğlu, İsmet	: 42.
Peçevî	: 148.
Pekolcay, Necla	: 45.
Pirenne, J.	: 21.
Pir Sultan Abdal	: 117,123,132,137.
Posoflu Müdamî	: 50.
Poussin, N.	: 13.
Psusennes	: 21.

- R -

Rabguzî	: 45.
Rafaello	: 13.
Rahmî	: 77,90.
Rec'â-yı Zâhid	: 40.
Reyhâne	: 197,295.
Rubens	: 13.
Rudebâ	: 41.

- S -

Said	: 141.
------	--------

Saka, Kenan	: 60.
Sa'lebî	: 44,45.
Semih Lütfi	: 120.
Seyfûlmüluk	: 138,139,140,141.
Seyyid Muhammed Nur	: 120.
Seyyid Nesimî	: 72,78,80.
Sezai-i Gülşenî	: 135.
Sinan Paşa	: 113, 114,115.
Sirozlu Sadî	: 4,52.
Soysal, M. Orhan	: 84.
Sührab Şah	: 40.
Süleyman Çelebi	: 153.
Süleyman Fehim	: 70, 111.
Süleyman Sadeddin	: 145,146,147,148.
Sünbül-zâde Vehbi	: 101.

- § -

Şah Kamercan	: 141.
Şah Tahmasb	: 194,369.
Şehbal	: 140.
Şem'î	: 85.
Şems	: 41.
Şemseddin Sâmi	: 70,95,96,108.
Şemseddin Sivâsî	: 1,4,53,66,70,80,81,83,88,100,109, 112,145,146,147,148,149,150,151, 152,153,154,155,156,157,158,159, 160,161,162,164,165,166,167,203, 205,216,243,369,376,377,378.
Şerhıl	: 197,294,296.
Şeyh Abdüssamed	: 57.
Şeyh Hacı Hızır	: 145,146.
Şeyhî	: 53,89.
Şeyh Mecdüddin Şir- vânî	: 147.
Şeyhoğlu	: 53.

Şivezad : 139,141,142,143.

- T -

Taberî : 24,25,26,82,92,114,116.
 Taci-zâde Cafer
 Çelebi : 77.
 Tahir : 138,143.
 Talip : 57.
 Tanyeri, Ali : 69,85.
 Tarlan, A. Nihad : 67,76,77,78,88,89,90,98,99.
 Temim-i Dârî : 57,58.
 Timurtaş, F. Kadri : 118.
 Toparlı, Recep : 152.
 Tsadok : 7.
 Tulum, Mertol : 85,114.
 Türkmen, Fikret : 143.
 Tüccar, Z. : 20.

- V -

Vespasian : 96.

- W -

Walker, J. : 24,26,136.

- Y -

Yoab : 77.
 Yahya (Hz.) : 62.
 Yahya Bey : 67,76,77,90,92,94,95,98,99,100,106
 Yakub (Hz.) : 97.
 Yaltkaya, Şerafettin : 160.
 Yardımcı, M. : 119,128.
 Yavuz S. Selim : 367.
 Yazıcıoğlu Ahmed Bican : 26,45,46,78,97.

Yazıcıoğlu Mehmed	: 45,75,94,102.
Yehoyada	: 7.
Yener, Osman	: 101.
Yenişehirli Avni Bey	: 70,73.
Yunus Emre	: 97,118,119,121,122,123,127,132, 135,136.
Yunus (Hz.)	: 219.
Yusuf (Hz.)	: 4,5,62,115,139,219,317.
Yusuf b. Ali	: 182.
Yüksel, S.	: 68.

- U -

Usulî	: 85.
Uzluk, F. Nafiz	: 122.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı	: 148.

- Ü -

Üçer, Müjgan	: 33,34.
--------------	----------

- Z -

Zal	: 41.
Zatî	: 78,82,84,99,102,105.
Zemahşerî	: 46,183.
Zileli Fedâî	: 119.
Ziya Paşa	: 71,92,101,112.
Zühre	: 138,143.
Zülâlî-i Hansârî	: 182.
Züleyhâ	: 4,115,139.
Zülkarneyn	: 65,157.